

ISSN 2217-3870

anuar

INSTITUTUL DE CULTURĂ
AL ROMÂNILOR DIN VOIVODINA

anuar
2011

INSTITUTUL DE CULTURĂ
AL ROMÂNILOR DIN VOIVODINA

Referenți:

Dr. Nicolae Bocșan,
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Cluj-Napoca

Dr. Costin Feneșan
Arhivele Naționale ale României
București

Dr. Romanța Iovanovici
Institutul pentru Editarea Manualelor
Novi Sad

Dr. Biljana Sikimić
Academia Sârbă de Științe și Arte
Belgrad

anuar 2011

*Orice reproducere - integrală sau rezumativă - a acestui **anuar**
nu este permisă fără acordul în scris al Editurii ICRV*

Zrenianin
2012

Coordonatori volum

Costa Roșu
redactor responsabil

Ion Lelea, *redactor*
Mircea Măran, *redactor*

Colegiul redacțional

Carmen Albert
Rodica Almăjan
Emil Filip
Stelian Mândruț
Adrian Negru
Florin Ursulescu

Diana Ocolişan
secretar de redacție

PREFAȚĂ

*Punctele de vedere exprimate în materialele publicate
aparțin în exclusivitate autorilor.*

file de istorie

TEZAURE MONETARE
DE SECOL IV DESCOPERITE
ÎN BANAT

Traian Căcina

Descoperirile monetare din zona Banatului, atât tezaurele, cât și descoperirile izolate de monede, au fost făcute în general întâmplător, prin lucrări agricole sau de construcții, prea puțin prin cercetări sistematice. Majoritatea tezaurelor au fost descoperite în a doua jumătate a secolului XIX și în prima jumătate a secolului XX.

Interesul pentru descoperirile de tezaure monetare romane apare în general în secolul XIX, pentru zona Banatului, printre primii care s-au ocupat cu acest subiect fiind Damaschin Bojincă, în lucrarea „Anticele romanilor acum în românește întâia oară scrise”, publicată în două volume în 1832-1833, la Budapesta. În această lucrare este amintit și tezaurul de la Mehadia. Despre tezaurul de la Mehadia mai scrie și Nicolae Stoica de Hațeg, iar prețioasă

informații în acest domeniu le datorăm și cercetătorilor I. Berkészi și B. Milleker¹.

În secolul XX, problema descoperirilor monetare pe teritoriul fostei provincii Dacia, intră în atenția cercetătorilor prin lucrările lui M. Macrea, D. Protase („Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii” - 1966), N. Gudea, E. Chirilă, I. Stratan („Trei tezaure monetare din Banat de secol IV” - 1974) și alții.

Un număr mare de monede din tezaurele descoperite în secolul XIX în Banat s-au pierdut, unele au intrat în colecții personale, dar majoritatea sunt păstrate în muzeele din Budapesta, Viena, Timișoara, Lugoj, Vârșeț, etc.

Prin descoperirea acestor tezaure monetare în zona Banatului, se pot înțelege mai bine relațiile Imperiului cu această

¹ V. Suci. *Tezaure monetare în Dacia romană și postromană*, Cluj-Napoca, 2000, p. 11.

STRUCTURA COMPOZIȚIEI TEZAURELOR PE NOMINALE

Compoziția tezaurelor pe nominale ajută la identificarea aproximativă a situației economice a teritoriului Banatului și, într-o oarecare măsură, a diferențierii între tezaure abandonate de autohtoni, migratori, cetățeni ai Imperiului, etc. Din tezaurele aduse în discuție și din informațiile preluate din literatura de specialitate, în ceea ce privește compoziția tezaurelor potrivit metalului, se poate deduce că moneda cu cea mai mare circulație, identificată în tezaure monetare de secol IV din Banat, este din bronz, mai apoi urmând monedele din argint, respectiv aur. Diferența între numărul monedelor de bronz și cele de Ag și de Au este covârșitoare, prezentându-se în felul următor:

Tipuri de monede	Numărul monedelor	Procentual
Bronz	20208	97,9%
Argint	389	1,88%
Aur	43	0,21%

Trebuie luat în considerare că acesta nu este numărul real al monedelor din tezaure, existând și tezaure la care nu se cunoște numărul pieselor sau că el este doar aproximativ. Cifrele sunt preluate din literatura de specialitate, fiind adăugat și numărul monedelor din Muzeul din Vârșeț, care nu sunt încă publicate.

Din totalul tezaurelor din Banat la care se cunoaște cu exactitate compoziția, din punct de vedere al metalului, 26 de tezaure conțin piese exclusiv din bronz și unul singur doar din aur (Borča), 6 conțin piese din argint și bronz, un tezaur are piese din aur și argint (Ramna), un tezaur este cu piese din argint și aur și cu podoabe din aur (Starčevo)³.

În ceea ce privește nominalele propriu-zise, la tezaurele care în compoziția lor au și monede dinaintea retragerii aureliene, se observă prezența următoarelor nominale:

- *denari republicani* (nu se cunoaște numărul exact, făcând parte din tezaurul de la Orșova I);
- *denari imperiali* – 260 (Starčevo – 250, Borlova – 3, iar suberați: Dalboșeț – 1, Jupa – 1, Orșova II – 2, Orșova III – 3);
- *antoninieni* – 16 (Dalboșeț – 2, Jupa – 1, Orșova II – 3, Orșova III – 10);
- *ași* – 1 (Orșova III)
- *quadransii* – 2 (Orșova II și Orșova III)⁴

În ceea ce privește moneda de aur din tezaure, este vorba despre *solidus*-ul creat de Constantin cel Mare și se găsește doar în două tezaure din Banat: Borča și Starčevo. Aceste piese nu au fost folosite în circulația monetară curentă a daco-romanilor din Banat, *solidus*-urile constituind stipendiile și donativele acordate de

³ O. Brukner, *Rimski nalazi u jugoslovenskom delu Barbarikuma – Bačka i Banat*, Arheološki vestnik, 41, 1990, p. 2011.

⁴ V. Suciū, *op. cit.*, p. 192.

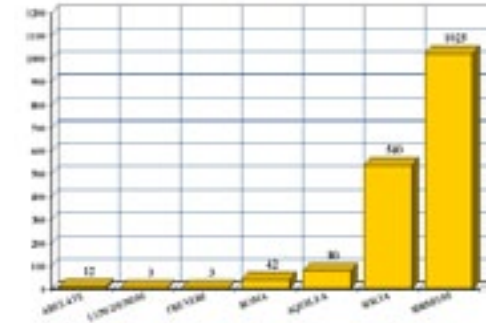
Imperiu migratorilor; implicit se subînțelege că aceste două tezaure aparțin populației care nu făcea parte din Imperiu.

STRUCTURA TEZAURELOR DIN PUNCT DE VEDERE AL ATELIERELOR MONETARE

Pentru identificarea relațiilor politice ale Imperiului cu zona bănățenă, o serie de informații importante oferă identificarea locului de proveniență a monedelor care compun tezaurele. Nici acest studiu nu poate fi luat în considerare cu maximă precizie, din cauza imposibilității identificării atelierelor la un număr mare de piese. Luându-se, însă, în considerare piesele identificate, se poate observa relația zonei bănățene cu anumite zone ale Imperiului.

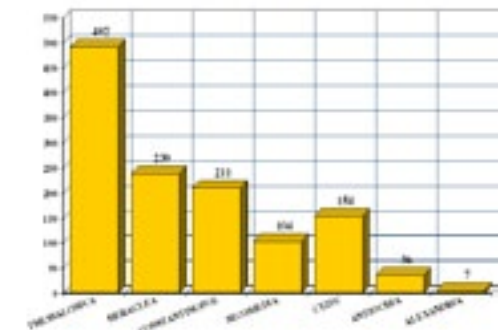
Ținuturile Banatului au fost alimentate atât de monetării din partea vestică și centrală a Imperiului, cât și din partea orientală. Din partea vestică și centrală a Imperiului sunt confirmate cu siguranță monede provenind din monetăriile din Arelate, Treveri, Lungdunum, Roma, Aquilea, Siscia și Sirmium. Monedele din partea orientală provin din monetăriile din Thessalonica, Serdica, Heraclea, Constantinopol, Nicomedia, Cyzic, Antiochia și Alexandria.

Potrivit pieselor din tezaure care au putut fi identificate cu precizie, referitor la piesele care provin din monetăriile vestice și orientale, situația se prezintă în felul următor:

Graficul 12 - Împărțirea monedelor identificate din tezaurele de secol IV din Banat, care provin din atelierelor monetare vestice și centrale

În ceea ce privește împărțirea pieselor care provin din monetăriile orientale, situația se prezintă în felul următor:

Graficul 13 - Împărțirea monedelor identificate din tezaurele de secol IV din Banat, care provin din atelierelor monetare orientale

Din datele prezentate mai sus se observă că monedele care provin din partea vestică și centrală sunt în proporție de 58.1%, iar cele din partea orientală a Imperiului – de 41.9%. De asemenea, potrivit studiului tezaurelor, se observă că

tezaurile care conțin piese din perioada Dioclețian-Constantin cel Mare (294-337), au în componența lor, majoritar, monede care provin din monetăriile vestice și centrale ale Imperiului. În schimb, tezaurile care conțin piese mai târzii, au în componența lor, majoritar, monede care provin din monetăriile estice. Această situație se datorează închiderii unor monetării vestice (345-346) și reformei monetare inițiate de Constans și Constantius II⁵.

Cele mai multe piese provin din monetăriile de la Sirmium – 34.53%, fiind urmate de: Siscia – 18.19%, Thessalonica – 16.58%, Heraclea – 8.05%, Constantinopol – 7.11%, Cyzic – 5.19%, Nicomedia – 3.5%, Aquilea – 2.7%, Roma – 1.41%, etc.

Din acest studiu se observă că în prima jumătate a secolului IV, din punct de vedere politic-economic, zona Banatului, recucerită de romani, a fost mai apropiată de Vestul și centrul Imperiului, odată, însă, cu domnia lui Constantius II și a urmașilor săi, se observă, prin tezaur, o apropiere politică mai strânsă de zona orientală a Imperiului.

PERIOADA DE ACUMULARE ȘI ÎNCHEIERE A TEZAURELOR

Urmărind modul cum a decurs acumularea pieselor din tezaur, putem deduce motivele politico-militare care au dus la abandonarea acestor tezaur. Desigur că nu se pot face afirmații sigure în privința

evenimentelor militare pe baza studiului perioadelor de acumulare, pentru că și la acest nivel întâmpinăm problema neidentificării multor monede sau faptul că nu au fost recuperate deloc.

Potrivit perioadei de acumulare, tezaururile din Banat se pot împărți în mai multe grupe:

- a) Tezaururile care încep cu piese din secolele I-III și se încheie cu câteva piese din secolul IV. Astfel de exemple sunt tezaururile de la Borlova, Ramna, Starčevo, Orșova I. Tezaurul de la Borlova conține câteva sute de piese din care au fost identificate doar 4 și se încheie cu Constantius II. Tezaurul de la Ramna se încheie cu monede emise de Dioclețian. Tezaurul de la Starčevo are în componența sa 250 de denari din secolul III și 12 piese din aur de secol IV⁶. La tezaurul de la Orșova I se știe că în componența sa intrau și 50 de monede republicane și imperiale, unele fiind de secol IV.

Aceste tezaururi probabil că au fost depozitate în perioada anterioară și regăsite sau reutilizate la începutul secolului IV. Este puțin probabil ca aceste piese de secol I-III să fi început să fie tezaurizate în secolul IV, într-o cantitate așa de mare.

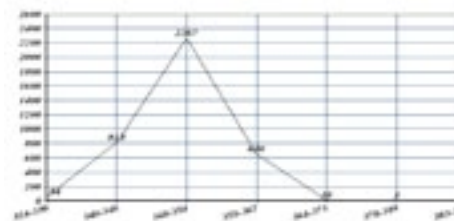
- b) Tezaururile care încep cu un număr mic de piese din secolele II-III, grosul emisiunilor fiind de secol IV. În această categorie intră tezaururile

descoperite la Dalboșeț, Jupa, Orșova II și Orșova III. Caracteristic pentru această grupă este faptul că majoritatea emisiunilor provin din a doua jumătate a secolului IV⁷.

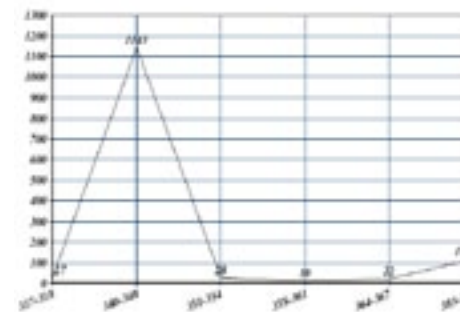
- c) Cea de-a treia grupă de tezaururi este reprezentată numai prin piese de secol IV. În această grupă intră tezaururile de la Răcășdia I, II, III și IV, Gornea, Pojejena, Moldova Veche I și Moldova Veche III. Aceste tezaururi se încheie la finalul secolului IV, probabil din cauza venirii hunilor.

Perioada de acumulare a tezaururilor din Banat oferă informații prețioase despre evenimentele politico-militare, atât perioada de acumulare maximă, cât și perioada de încheiere a tezaururilor. În continuare, potrivit datelor furnizate de literatura de specialitate, voi încerca să prezint perioada maximă generală de acumulare a tezaururilor din Banat și perioada de închidere generală a tezaururilor din Banat.

Perioada de acumulare maximă a tezaururilor diferă între zona sud-estică a Banatului și zona sud-vestică:

Graficul 14 - (zona care aparține României)

Graficul 15 - (zona care aparține Serbiei)

Din cele două grafice prezentate, se observă că perioada de acumulare maximă a tezaururilor, pentru zona sud-estică este perioada 340-348, iar pentru zona sudică și sud-estică – perioada 348-354.

În zona României de astăzi se observă o concentrare mare de monede după reforma monetară din perioada domniei lui Constans și Constantius II, ceea ce, din punct de vedere politic, demonstrează apartenența acestui teritoriu la Imperiu și activitatea economică sporită cu restul Imperiului. În ceea ce privește zona sud-estică a Banatului, sau zona care astăzi aparține Serbiei (mai precis zona din jurul orașului Vârșeț și zona de la Sud de acesta), perioada maximă de acumulare cuprinde anii 340-348, (1443 de monede provenind din tezaururi), dar totodată este și perioada în care se încheie majoritatea tezaururilor. Este posibil ca aceste tezaururi din jurul Vârșețului să fi aparținut populației care nu făcea parte din Imperiu (poate chiar limiganti), monedele fiind

⁵ *Ibidem*, p. 193.

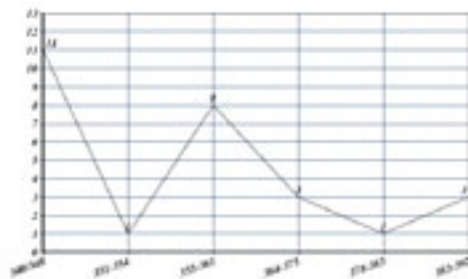
⁶ E. Chirilă, N. Gudea, I. Stratan, *Drei Münzhorte des 4. Jahrhunderts aus dem Banat*, Lugoj, 1974, p. 179.

⁷ V. Suci, *op. cit.*, p. 198.

aduse în urma unei expediții și din cauza conflictelor armate, aceste tezaure să fi fost abandonate (ipoteză fără, însă, a avea date precise referitoare la aceasta). Ipoteza pornește de la faptul că perioada în discuție este perioada după înfrângerea sarmaților *argaragantes* de către cei *limigantes*, prin urmare, aveau o oarecare putere militară în zonă, iar cea de-a doua idee, mai mult logică decât documentată, care stă la baza ipotezei, este aceea că în expediția de pedepsire a lui Constantius II față de limiganți, se observă o cruzime deosebită (ceea ce nu se observă la expedițiile contra sarmaților și quazilor, cu puțin timp înainte), ori aceste acțiuni radicale probabil că au fost provocate și de unele precedente ale limiganților. În fine, această ipoteză va fi ori confirmată, ori infirmată, de cercetările viitoare, însă pe moment nu sunt dovezi suficiente pentru susținerea sigură a acestei idei.

b) Perioada de încheiere a tezaurelor - ne poate furniza informații prețioase despre evenimentele politice care au dus la abandonarea tezaurelor. Abandonarea tezaurelor monetare are loc în general în urma unei situații de criză, respectiv acțiuni militare, stare politică instabilă. În rândurile de mai sus am amintit abandonarea tezaurelor din zona sud-estică, mai precis a celor de la Coștei I și Coștei II, Srediștea Mică, Mesici II, Oreșaf, Vatin, Vračev Gaj, în această grupă mai intrând și Răcășdia I, II, și IV⁸.

În cele ce urmează voi încerca să fac o prezentare a perioadelor de abandonare a celorlalte tezaure monetare în Banat:

Graficul 16 - Perioada generală a încheierii tezaurelor, potrivit datelor cunoscute până în prezent.

Perioada 355-361 este perioada maximă de încheiere a tezaurelor în zona sudică și sud-vestică a Banatului și cuprinde următoarele tezaure: Dalboșeț, Răcășdia II, Moldova Veche I, Moldova Veche II, Moldova Nouă II, Făget, Pojejena de Sus, Sânmartinul Sârbesc. Este posibil ca din această grupă să facă parte și tezaurul de la Novi Bečeje⁹, dar din lipsa datelor sigure, acest tezaur nu a fost inclus în realizarea graficului respectiv. Având în vedere numărul de tezaure care se încheie cu această perioadă, motivele încheierii și abandonării se găsesc în problema Imperiului cu limiganții și expedițiile de pedepsire a

acestora. În literatura de specialitate este menționată trecerea limiganților pe teritoriul Imperiului¹⁰, probabil referindu-se la zona Banatului care intra în componența Imperiului. Dacă această idee este corectă, atunci este o dovadă sigură a apartenenței Banatului sudic și sud-estic la Imperiu. Oricum, tezaurele încheiate în această perioadă au de-a face cu problema limigantă din anii 358-359.

Tezaurele încheiate între anii 364-375 se pun pe seama crizei politice a Imperiului și mișcările din lumea barbară, care încercă să pătrundă pe teritoriul Imperiului (ex. Incursiunile sarmate din anii 365 și 375, când ajung până la Aquileia). Din această categorie fac parte tezaurele de la Gornea, Orșova II și Mesici II¹¹.

Din perioada 378-383 provine ultima piesă din tezaurul de la Jupa, iar în perioada 383-392 se încheie tezaurele de la Orșova III, Banatska Palanka, Vârșeț-Hercegova Odaja¹², fiind puse pe seama situației politice instabile și a apariției hunilor în zonă.

Prin identificare și cercetarea tezaurelor monetare se obține un punct de vedere care poate fi confirmat sau infirmat de restul descoperirilor arheologice, dar importanța majoră a studiului tezaurelor monetare este aceea că arată relațiile politico-economice cu Imperiul și relațiile politico-militare cu Imperiul și cu triburile barbare din jur.

Prin cercetarea tezaurelor amintite în literatura de specialitate românească și sârbească și a 5 tezaure care nu au fost încă publicate, acestea provenind din Banatul sârbesc (Banatski Karlovac, Coștei I și II, Vatin, Mesici I și II), se observă că un număr important de piese nu oferă informații precise (piesele care nu au fost recuperate sau nu se pot identifica). De asemenea se observă și deficitul de cercetare propriu-zisă în domeniu, existând tezaure descoperite în urmă cu zeci de ani, peisele fiind recuperate, dar prea puțin studiate. Exemple de astfel de cazuri sunt: tezaurul de la Radimna, descoperit în 1975, când au fost recuperate 1866 piese, dar nu se cunoaște nici perioada de acumulare maximă, nici perioada de încheiere; apoi tezaurul de la Moldova Veche III, când au fost recuperate 4000 de piese, dar identificate doar 27, în cercetare folosindu-se doar datele oferite de cele 27 de piese.

Se poate concluda, în baza studiului de față, că zona Banatului a fost în secolul IV în interesul direct al Imperiului. După acțiunile militare ale lui Constantin cel Mare, o parte a Banatului a făcut parte din cadrul Imperiului Romano-Bizantin, adică partea Banatului din apropierea Dunării, unde se găseau anteposturi romane, dar exista și interesul roman pentru extracția de minereuri în zonă (exemplu Moldova Nouă, Moldova Veche, etc.).

8 N. Gudea, *Tezaurul monetar de la Răcășdia* Acta Musei Napocensis, XII, Cluj-Napoca, 1975, p. 183-190.

9 O. Brukner, *op.cit.*, p. 210.

10 D. Benea, *Dacia sud-vestică în secolele III-IV*, Timișoara, 1996, p. 62.

11 L. Bakić, *Hoards of 4th Century Roman Coins from Western part of South Banat. Preliminary Report*, XII Internationaler Numismaticher Kongress, Berlin, 1997, p. 749.

12 D. Protase, *Problema continuității în Dacia, în lumina arheologiei și numismaticii*, București, 1996, p. 32.

Din studiul tezaurelor monetare reiese că evenimentele militare amintite în izvoarele antice sunt confirmate și pe teren, adică războiul lui Constantin cel Mare contra sarmaților, războiul sarmato-got, unde romanii i-au sprijinit pe sarmați, problemele din lumea sarmată dintre sarmații *argaragantes* și sarmații *limigantes*, expedițiile lui Constantius II împotriva limiganților și dispariția acestora ca putere militară din zonă, instabilitatea politică din a doua jumătate a secolului IV în zona Dunării de Jos.

Se observă abandonarea unui număr mare de tezaure în perioada 355-361, ceea ce se leagă direct de evenimentele vizând problema limiganților în perioada 358-359, iar un alt val de abandonare a tezaurelor este documentat la finea secolului IV, odată cu pătrunderea hunilor în spațiul panonic. În zona Banatului sârbesc se observă abandonarea unui număr considerabil de tezaure pe un spațiu mic, la jumătatea secolului IV, fapt care duce la ipoteza activității militare a limiganților, anterior expedițiilor lui Constantius II. ■

Lista descoperirilor monetare de secol IV în zona Banatului care aparține României

Locul descoperirii	Anul descoperirii	Compoziția tezaurului
Biled	1847	Aprox. 2000
Borlova	1885	Câteva sute / recuperate 3
Dalboșeț	1927-1928	Aprox. 100 / recuperate 74

Deta	1875	20
Făget	1957	? / recu. 29
Gornea	?	? / recu. 11
Jupa	1928	1616 / recu. 971
Măcești	1976	? / 1800
Moldova Noua I, II	1929, 1965	? / 384, aprox. 900
Moldova Veche I, II, III	1961, 1965, 1970	982, aprox. 700, 4200/4000
Orșova „Dierna” I, II, III	1895, 1934, 1941	50, 730, 1222
Pojejena	1883	7 kg menede?
Radimna	1975	1860
Ramna	1851	120
Răcășdia I, II, III	1963, 1963, ? 1963	2000, 725, 79, 12
Sânmartinul sârbesc	1905	? / recu. 31
Timișoara	1854	? / recu. 2

Lista descoperirilor monetare de secol IV în zona Batului care aparține Serbiei

Localitatea	Anul descoperirii	Numărul pieselor
Alibunar	1898, ?	1, 2
Banatska Palanka	?	55
Banatski Brestovac	1881, 1892	?
Banatski Karlovac	?	10
Banatski Despotovac	?	?

Biserica Albă	1870, 1875	1, 5
Belo Blato	1885	79
Borča	1870	11, ?
Crvena Crkva	?	?
Deliblata	?	1
Dubovac	1903-1904	92?
Glogoni	1970	1
Ivanovo	?	?
Cuvin	?	?
Coștei I	?	256
Coștei II	?	15
Mali Žam	?	?
Središte Mică	?	212
Mesici I	?	22

Mesici II	?	16
Mramorac	?	1
Oreșeț	?	11
Panciova	?	1, ?
Pločica	?	?
Stara Palanka	?	27
Starčevo	1866	9
Starčevo - necropola	1970	1
Vatin	?	10
Vračev Gaj	?	111
Vârșeț I	1882	3000
Vârșeț II	1893, ?, ?	117, 246, 382
Zagajca	1970	28
Zrenianin	1896	81

BIBLIOGRAFIE:

1. Bakić, Liljana, *Hoards of 4th Century Roman Coins from Western part of South Banat. Preliminary Report*, XII Internationaler Numismaticher Kongress, Berlin, 1997, p. 746-751;
2. Idem, *Tri ostave rimskog bronzanog novca IV veka iz Narodnog muzeja u Vršcu*, Numizmatičar, 17, Beograd, 1994, p. 47-63;
3. Benea, Doina, *Dacia sud-vestică în secolele III-IV*, Editura de Vest, Timișoara, 1996;
4. Brukner, Olga, *Rimski nalazi u jugoslovenskom delu Barbarikuma – Bačka i Banat*, Arheološki vestnik, 41, 1990, p. 199-216;
5. Chirilă, Eugen, Gudea, Nicolae, Stratan, Ioan, *Drei Münzhorte des 4. Jahrhunderts aus dem Banat*, Editura Muzeului de Istorie și Etnografie, Lugoj, 1974;
6. Dautova-Ruševljan, Velika, *Dve ostave iz Narodnog muzeja u Vršcu*, Rad Vojvodanskih muzeja, 23-24, Novi Sad, 1974-1978, p. 41-54;
7. Gudea, Nicolae, *Tezaurul monetar de la Dalboșeț, secolul IV*, Tibiscus, 2, Timișoara, 1972, p. 53-60;
8. Idem, *Tezaurul monetar de la Răcășdia*, Acta Musei Napocensis, XII, Cluj-Napoca, 1975, 183-190;
9. Idem, *Tezaurul monetar de la Răcășdia II*, Acta Musei Napocensis, XVIII, Cluj-Napoca, 1981, 483-490;
10. Idem, *Tezaurul monetar de la Răcășdia III*, Acta Musei Napocensis, XX, Cluj-Napoca, 1983, p. 485-488;
11. Protase, Dumitru, *Problema continuității în Dacia, în lumina arheologiei și numismaticeii*, Editura Academiei Române, București, 1966;
12. Suci, Viorica, *Tezaure monetare în Dacia Romană și postromană*, Cluj-Napoca, 2000;

...

Military-political events and cultural-economic state of Banat in the IV century is the part of History which was very little explored because of the little interest of antique historians. However, the zone of contemporary Banat, both Romanian and Serbian part, is full of archaeological proofs about Roman Empire's interest in the area. The fact is that the left bank of Danube was a part of the defense system of later Roman Empire and that in the interior of Banat were found many proofs of the Roman presence, mostly money discoveries which confirmed the interest of Constantine I and his descendants in the area.

The money discoveries are surprisingly numerous in Banat and the most part originated from the first half of the IV century. Because of the lack of written sources, these findings serve as indicators of military-political and economical state of the region. These discoveries, which some are consisted of several thousands of coins, confirm already known facts and events, such as the intervention of Constantine I in 322, the annex of the South Banat to the Roman Empire, the war of emperor Constantius II against the limigianats 358-359, the penetration of the Huns, and so on.

When we analyze the money hoards, the composition of the hoards according to the time of minting, the emperors under which rules the money was issued, the place of minting, the metal and other features, it seems that the Banat area was under direct influence of the nearest Roman provinces and of the East part of the Empire. Nevertheless, there were other discovering of the money from Lungdunum (today Lyon, France), from Eboracum (today York, England), Aquilea, Arelate (Italy) and so on. The most discoveries of coins were found coming from Sirmium (Sremska Mitrovica), Thessalonica (Greece), Constantinople (today Istanbul), Siscia, Nicomedia, Heraclea, Antioch, Alexandria at East, and so on.

This work mentioned certain hypothesis about the military activities, but the goal of the paper is the research and presentation of the place which the region of contemporary Banat had in the late Roman Empire.

rezime

...

Vojno-politički događaji i kulturno-ekonomsko stanje Banata u IV. veku ostaje jedan deo istorije slabo istražen, uglavnom zbog relativnog slabog interesa antičkih letopisaca. Ipak, zona današnjeg Banata, i rumunskog i srpskog dela, je prepuna arheoloških dokaza o interesu Rimskog Carstva u dotičnoj zoni. Činjenica da je leva obala Dunava bila deo odbrambenog sistema kasnog Rimskog Carstva i da su unutar Banata pronađeni brojni dokazi rimskog prisustva, uglavnom novčani nalazi, potvrđuje interes Konstantina I i njegovih potomaka u toj zoni.

Novčani nalazi su iznenađujuće brojni u Banatu i većina njih potiče iz prve polovine IV veka. U manjku pisanih izvora, ovi nalazi služe kao indikatori vojno-političkog i ekonomskog stanja zone. Ovi nalazi, od kojih neki imaju u sastavu nekoliko hiljada novčića, potvrđuju neke već poznate činjenice i događaje, kao što su intervencije Konstantina I 322g., prisvajanje južnog dela Banata Rimskom Carstvu, ratovanje cara Konstancija II protiv *limiganata*, 358-359, prodor huni, itd.

Analiziranjem ovih novčanih ostava, sagledavši kompozicije ostava po godinama kovanja, carevi pod čijom vladavinom je novac bio izdat, mesto kovanja, metal, i sve ostale karakteristike proizilazi da je zona Banata bila pod direktnim uticajem obližnjih rimskih provincija i istočnog dela carstva. Ipak, pronađen je i novac koji potiče iz Lungdunum-a (današnji Lyon-Francuska), iz Eboracum-a (York u Engleskoj), Aquilea, Arelate (Italija) itd. Najviše novca dolazi iz obližnjeg Sirmiuma (Sremska Mitrovica), iz Thessalonica (Solun) Constantinopol (današnji Istanbul), Siscia, Nicomedia, Heraclea, Antiochia, Alexandria na istoku itd.

U ovom radu su predstavljene i određene hipoteze u vezi vojnih aktivnosti ali svrha rada je studiranje i prikazivanje mesta koje je zona današnjeg Banata imala u kasnom Rimskom Carstvu.

file de istorie

ÎNCEPUTURILE METALURGIEI LA REȘIȚA

Costin Feneșan

O istorie a mineritului și metalurgiei la Reșița în vremea de la începuturi încă nu a fost scrisă pe temeiul documentelor de arhivă. Încercări s-au făcut, ce-i drept, și până acum, unele mai reușite, altele rămase însă sub semnul păgubitor al diletantismului fie și mânat de cele mai nobile intenții. Trebuie să remarcăm cu suprindeere faptul că cei ce au năzuit să aducă la lumină trecutul mai îndepărtat al mineritului și metalurgiei la Reșița au ignorat în demersul lor izvorul cel mai de preț – documente de arhivă, singurele în măsură să dea la iveală noul. Ni s-ar putea reproșa că arhiva veche a Uzinelor Reșița s-a prăpădit în cursul vremii, istoricii fiind astfel frustrați de o sursă de primă importanță. Într-adevăr, în cursul revoluției de la 1848-1849, documentele de la începuturile Reșiței montanistice au căzut pradă flăcărilor, fiind pierdute pentru totdeauna. De asemenea, alte documente de mare preț pen-

tru „copilăria” Reșiței industriale, păstrate în arhiva Direcției Miniere a Banatului au pierit într-un mod de-a dreptul revoltător în anul 1929, fiind vândute ca maculatură lipsită de orice valoare pe piața Oraviței... sub ochii nepăsători ai autorităților locale. Patru vagoane de arhivă (!!!), adică peste 400 metri-liniari de documente referitoare la istoria minieră și metalurgică a Banatului – inclusiv cele referitoare la trecutul Reșiței -, distruse printr-o nepăsare de-a dreptul criminală, au fost astfel condamnate la o moarte ale cărei urmări pentru cercetarea istorică sunt imposibil de evaluat. Din vechea arhivă montanistică a Banatului, mai ales documente până la începutul secolului al XIX-lea, abia dacă ni s-au mai păstrat câteva zeci de metri-liniari. Alte câteva mănunchiuri de acte, din nefericire puține și acestea, au mai fost salvate de la pieire de oameni inimoși ai locului, pentru care nu însemnau doar niște „hârtii vechi”, lipsite de orice valoare.

În aceste împrejurări, s-ar părea că scrierea unei istorii cât mai complete a Reșiței montanistice, cu deosebire ale începuturilor ei, rămâne o dorință aproape de neîmplinit. Din fericire, bogatele arhive de la Viena – cu deosebire arhiva Camerei Aulice pentru Monetării și Minerit, un minister sui-generis al Minelor și Metalurgiei –, deopotrivă cu arhiva montanistică centrală de la Schemnitz (Banaska Štiavnica, din Slovacia de astăzi), oferă istoricului o „mină” a cărei exploatare pricepută va însemna nu numai scrierea unei istorii a Reșiței industriale, lipsită de „pete albe”, ci în același timp a unei mult așteptate istorii a mineritului și metalurgiei din Banat.

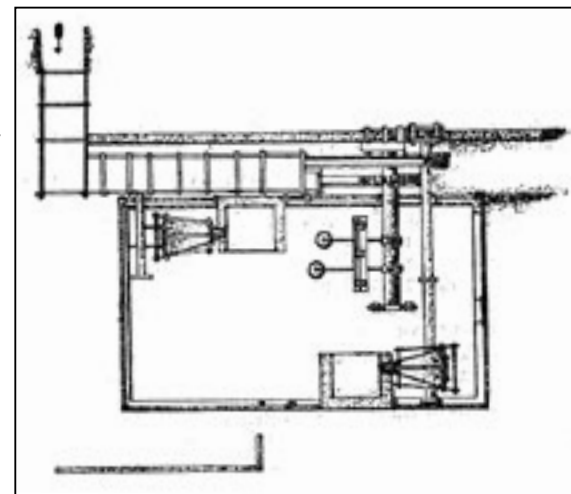
În cele ce urmează, pornind de la datele oferite de arhivele amintite mai sus, vom depăna firul primului sfert de veac al istoriei montanistice a Reșiței, de la „nașterea” metalurgiei până la cumpăna secolului XVIII și XIX, când de aici – în urma modernizărilor tehnice – s-a auzit vocea ei tot mai distinctă în concertul industrial al Europei centrale și de sud-est din acea vreme și de mai apoi.

Dintru bun început, se cuvine menționată împrejurarea că metalurgia fierului la Reșița n-a însemnat o premieră pentru Banatul montanistic. Încă imediat după ocuparea Banatului de către Habsburgi (1716), topitoria de fier de la Bocșa, ale cărei începuturi datează încă din vremea stăpânirii otomane și, poate, încă înainte de aceasta, și-a reluat activitatea (1718), ajungând apoi după câțiva ani, nu numai să acopere nevoile noii provincii imperiale, ci și să-și exporte produsele în zonele învecinate. Procesul evolutiv al „uzinei

de fier” de la Bocșa a atins un apogeu în deceniile al șaselea și al șaptelea al secolului al XVIII-lea, pe când se afla în administrarea consilierului provincial Georg Michael Brandenburg, care o luase în arendă pentru o perioadă de 20 de ani. Mai mult, datorită asistenței tehnice a specialiștilor minieri Christoph Traugott Delius și Franz Xaver Wöginger și beneficiind, în același timp, de o conjunctură economică favorabilă – comenzi îndestulătoare de muniție din partea Consiliului Aulic de Război de la Viena, precum și descoperirea unor bogate zăcăminte de minereu de fier la Valeadeni și Ocna de Fier – topitoria de la Bocșa s-a dovedit insuficientă pentru a face față cerințelor de produse de fier ale pieții. De aceea, în 1767 Direcția Minieră Bănățeană a încredințat lui Delius și Wöginger misiunea de a găsi o soluție. După un studiu economic și de ordin tehnic, cei doi specialiști minieri au propus fie mărirea topitoriei de la Bocșa prin construirea unui nou furnal înalt la huta Nepomuk, fie construirea unei noi „uzine de fier” în apropierea celei existente precum și a zăcămintelor de minereu de fier de la Valeadeni, despre care Francesco Grisellini scria următoarele: „...despre întregul parcurs al munților Moraviței <Ocnei de Fier – C.F.> înspre Reșița se poate spune, la fel ca despre insula italiană Elba de pe coastele Toscanei, că este din fier”. Prin decretul aulic din 8 august 1768 s-a hotărât adoptarea primei variante, adică ridicarea încă unui furnal înalt la Bocșa. Dar, încă la 3 septembrie 1768, Delius și Wöginger s-au pronunțat împotriva acestei soluții, pledând în favoarea construirii

unei noi „uzine” cu 2-3 furnale înalte, la Reșița. Ca argumente, cei doi specialiști minieri au invocat, pe de o parte, posibilitățile favorabile de aprovizionare a noii „uzine” cu lemn și minereu de fier (descoperit în părțile Reșiței în urma cercetărilor geologice din anul 1757), iar pe de altă parte, prin facilitățile de aprovizionare cu apa necesară instalațiilor de preparare a minereului. La 31 octombrie 1768, Camera Aulică pentru Monetării și Minerit s-a declarat de acord cu proiectul lui Delius și Wöginger.

Dar, cu aceasta, lucrările de construire a „uzinei” de la Reșița încă n-au avut cale liberă, deoarece, la începutul anului 1769, când Camera Aulică pentru Monetării și Minerit a înaintat Consiliului de Stat propunerea de a se ridica la Reșița trei furnale înalte cu o cheltuială de 56.430 florini, nu s-a aprobat decât contruirea a două furnale înalte cu o cheltuială de 39.800 florini. În fine, la 13 aprilie 1769, Direcția Minieră Bănățeană a trimis la Viena, spre aprobare, planurile noii „uzine” de la Reșița. Prin decretul său din 17 august 1769, Camera Aulică pentru Monetării și Minerit l-a numit pe consilierul minier Wöginger în calitate de conducător al lucrărilor de la Reșița în conformitate cu planurile care fuseseră aprobate între timp. La 25 octombrie 1769, guvernatorul Banatului, contele de Clary și Aldringen, și, în același timp, președinte al Direcției Miniere Bănățene, a aprobat începerea lucrărilor de construcție la Reșița. Acestea au început efectiv la 1 noiembrie 1769, sub conducerea nemijlocită ale consilierului minier de la Oravița, Franz Müller von Reichenstein

Planul forjei pentru bare de fier
(Reșița, 1784)

și ale lui Joseph Redange, maistru minier la Dognecea. Potrivit planurile aprobate la Viena, la Reșița uramu să fie construite două furnale înalte, o forjă pentru producerea barelor de fier, o forjă pentru producerea fierului necesar fabricării uneltelor, un atelier de polisare și un gater. Lucrările de construire și amenajare a canalelor de aducțiune ale apei iazului de acumulare au fost încredințate consilierului minier Delius și maistrului Peter Korb din Oravița. După unele peripeții, datorate intrigilor a doi funcționari minieri de la Bocșa (Adam Johann Rösch, administratorul „uzinei” și chirurgul Johann Matsch) împotriva lui Delius, acuzat că a preferat soluția construirii Reșiței în locul mării „uzinei” deja existente, timp în care lucrările de construcție la noua „uzină” au fost întrerupte în perioada ianuarie-martie 1770, acestea au fost reluate cu intensitate sporită în primăvară. La lucrările de la Reșița au fost angrenați pe lângă meseriașii veniți de la Bocșa, Dognecea și

Oravița și 180 de roboțași români recrutați din satele învecinate. Febra palustră izbucnită în vara anului 1770 a întrerupt pentru scurt timp lucrările la Reșița, dar o dat reluate, acestea au avansat rapid, astfel că, la 29 ianuarie 1771 maistrul minier Redange a efectuat primele șarje de probă la cele două furnale înalte, Franciscus și Josephus. În fine, la 3 iulie 1771, a avut loc inaugurarea festivă a noii „uzine” Reșița. O placă memorială, păstrată până în zilele noastre (inițial fixată pe unu din cele două furnale înalte), perpetuează amintirea când focul s-a aprins pentru prima dată în vetrele de la Reșița:

„La porunca augustei Tereza (împărăteasa Maria Tereza C.F.) a fost construit acest furnal prin grija lui Müller (Franz Müller) von Reichenstein – C.F.) și Redange” (1771)

La 8 octombrie 1771, la „uzinele” Reșița au fost date în exploatare și primele două vetre de afinare a fierului. În satul actual al cercetărilor de arhivă nu ne sunt cunoscute cheltuielile făcute de Direcția Minieră Bănățeană pentru construirea topitoriei și a forjelor de la Reșița. În orice caz, suma de 39.800 florini stabilită prin deviz a fost, cu siguranță, depășită. Despre modul în care se desfășura pe la 1775 topirea și prelucrarea fierului la noua „uzină”, Francesco Grisellini ne-a lăsat o mărturie cât se poate de grăitoare: „Pentru a se grăbi topirea, aici < la Reșița C.F. > se adaugă piatră de var, care împiedică desprinderea prea timpurie a sulfului din minereu. Cât privește cuptoarele <furnalele – C.F. > înalte, acestea sunt construite din piatră fasonată, iar în interior sunt îmbrăcate cu argilă rezistentă la foc. Pentru a transfor-

ma în oțel fierul rezultat la prima topire, numit țagle, acesta este transformat la forjă în bare, așezate apoi pe o vatră specială al cărei loc de flamă este jos și construit în așa fel, încât focul să poată fi concentrat cât mai bine. Întreaga artă a producerii oțelului constă în reglarea intensității focului, în modul de dispunere a foalelor, în grija cu care se adaugă zgură barelor de metal incandescente la momentul potrivit, precum și a timpului cât sunt scoase din foc și reintroduse în aceasta, în munca repetată și susținută de forjare și, în fine, în răcirea efectuată în bazinul cu apă, în care se adaugă de obicei, din nou, zgură. Am văzut eu însumi, această întreagă operațiune, precum și cea, cu mult mai dificilă, prin care fierul rezultat din prima topire devine flexibil la forjare și este transformat cu multă iscusință spre a fi folosit în cele mai diverse scopuri. Aici < la Reșița – C.F. > am văzut cum sunt produse ghiulele, grenade, șrapnele, sobe, cazane, securi și alte piese de uz gospodăresc”.

Dacă în momentul pornirii „uzinei”, la 3 iulie 1771, personalul calificat la topitorie și forjă a provenit de la „uzina” învecinată de la Bocșa, dezvoltarea spectaculoasă a Reșiței, a determinat, în 1776, colonizarea la noua „uzină” din valea Domanului a 71 de familii de muncitori metalurgiști din Stiria (mai ales topitori). Pentru exploatarea minelor de la Ocna de Fier fuseseră aduși încă din 1772 mai mulți mineri din Boemia. În fine, mărirea „uzinei” de la Reșița a necesitat aducerea de noi topitori și forjori, care au fost colonizați și de această dată din regiuni cu tradiție în prelucrarea fierului (Renania Superioară, Palatinat, Hessen, Zweibrücken). Astfel, în 1787 în

regiunea Reșiței au fost înregistrate deja 2978 familii de coloniști germani. În același an 1787, personalul de la „uzinele” Reșița se prezenta după cum urmează: 117 români la producerea mangalului necesar topirii minereului (76 cărbunari, 16 tăietori de lemne, 25 căruțași); 66 de muncitori, în cea mai mare parte germani, la topitorie și forjă (un maistru topitor, 9 topitori, un maistru formar, 4 formari, 3 maiștri pentru țaglele de oțel, 12 topitori și ucenici pentru țaglele de oțel, 3 maiștri pentru oțelul de scule, 22 topitori și ucenici pentru oțelul de scule; un zdrobitor de zgură, 3 ajutoari de zdrobitori de zgură, un maistru la fierăria de scule, 6 fierari la fierăria de scule); 26 personal tehnico-administrativ și de servicii (doi funcționari minieri, un maistru tâmplar, doi paznici sivi, 3 oameni de serviciu, 3 funcționari financiari; un „chirurg” doi învățători – unul german, unul român-, un preot romano-catolic 10 meseriași).

În ceea ce privește subordonarea administrativă a noii „uzine”, până în anul 1776, când la Reșița a fost constituit un oficiu administrativ propriu, ea a depins, mai întâi, de Oficiul de administrare a fierului de la Bocșa, apoi, pentru scurt timp, de Oficiul minier Dognecea. La oficiul reșițean au funcționat începând cu 1776 un conducător al „uzinei”, un măsurător de minereu și mangal la Ocna de Fier, un topitor-practicant salarizat din fondurile miniere, un supraveghetor al canalelor de aducțiune ale apei și un paznic de noapte.

Așa cum am amintit, speranțele Direcției Miniere Bănățene puse în „uzina” de la Reșița s-au confirmat pe deplin. Încă în primul an de funcționare, la Reșița au fost

produse 2443 centenari 68 livre fier brut și fontă (1 centenar = 100 livre = 56 kg) și 165 centenari 35 livre fier pentru forjare, obținându-se un venit net de 4721 florini 34 creițari. Deși în urma unui incident tehnic produs la 2 februarie 1773 la cele două furnale înalte și soldat cu un incendiu s-a cauzat o pagubă în valoare de 3200 florini, totuși „uzina” și-a revenit rapid, mai mult, la scurt timp capacităților de producție existente li s-a alăturat o fierărie pentru producerea cuielor. În 1787, la Reșița funcționau două furnale înalte, 4 vetre pentru bare de fier, 3 vetre pentru fierul de scule, un șteamp pentru zdrobirea minereului și un șteamp pentru zdrobirea zgurii.

În ceea ce privește dinamica producției de metal realizate la Reșița, anul 1775 a însemnat un apogeu, urmat de o scădere lentă până în 1778, continuată apoi de o diminuare culminând cu anul 1785. Astfel, în anul 1775, „uzinele” Reșița au înregistrat un venit curat de 8128 florini 39 creițari, aproape la fel de mult ca „uzina-mamă” de la Bocșa. Cursul ascendent al veniturilor realizate, au determinat Direcția Minieră Bănățeană să aprobe construirea, la Reșița, a două noi forje pentru bare de fier și a altor două pentru fierul necesar la fabricarea uneltelor, investiția ridicându-se la impresionanta sumă de 45.900 florini. Fiscul minier nu a ezitat să investească această sumă, deoarece, pe de o parte finanțele imperiale își reveniseră de pe urma Războiului de 7 ani, iar, pe de altă parte, tendințele fiziocrate din economie încurajau abordarea unor proiecte spectaculoase. Din păcate, de această dată succesul scontat s-a lăsat așteptat în zadar. Motivul l-au constituit, înainte de toate, comenzile tot mai

rare și mai reduse de muniție (ghiulele, șarpnele, grenade) din partea Consiliului Aulic de Război, dar și concurența acerbă a altor „uzine de fier” din monarhia habsburgică.

În 1779, „uzinele” de la Reșița și Bocșa au adresat Consiliului Aulic de Război un apel disperat, de a fi ajutate să depășească criza financiară prin comenzi constante de muniții, în caz contrar fiind constrânse să oprească funcționarea a câte unui furnal înalt și să concedieze un anumit număr de muncitori calificați. În aceste condiții, Consiliul Aulic de Război a hotărât să comande la Reșița și Bocșa fabricarea a 100.000 ghiulele de diferite calibre pentru mai multe fortărețe de graniță ale Imperiului habsburgic, dar această măsură s-a dovedit doar un paleativ pentru situația aflată în continuă degradare. La insistențele repetate ale „uzinelor” de la Reșița și Bocșa, Camera Aulică pentru Monetării și Minerit a căutat o soluție prin lansarea unei comenzi de tunuri de câmp și de cetate. Dar înzestrarea flotei imperiale de pe Dunăre și a celei de la Marea Adriatică cu tunuri navale părau să asigure Reșiței și Bocșei oxigenul necesar supraviețuirii. Mai mult, Consiliul Aulic de Război a dirijat spre Reșița și Bocșa o comandă de fabricare de tunuri pentru fortăreața de pe insula Malta. Pentru realizarea acestui proiect promițător, fiscul minier n-a ezitat să investească o sumă însemnată de bani (135.000 florini). În 1781, sub conducerea asesorului Brinken de la Direcția Minieră Bănățeană, la Reșița a început construirea instalațiilor și atelierelor necesare fabricării tunurilor: două furnale înalte moderne și un sfredel de calibrat țeava tunurilor de 24 și 12 livre. La Bocșa a început

construirea unui sfredel de calibrat mai mic, pentru tunuri navale de 2, 4 și 6 livre. Datorită calității fierului brut produs la Reșița, până la urmă s-a abandonat construirea celor două noi furnale înalte, în schimb a fost terminat, în toamna anului 1782, sfredelul mic de tunuri de la Bocșa. Între timp, însă concurența engleză a scos de pe piața Adriaticii (în special Triest) și din Malta „uzinele” de la Reșița și Bocșa. În aceste condiții, s-a renunțat la construirea sfredelului mare de tunuri la Reșița, pentru „uzina” de aici începând vremuri deosebit de grele, astfel că, la sfârșitul anului 1782 unul din furnalele înalte ridicate la 1771 și-a încetat producția. Locul i-a fost luat de un altul, lipsit însă de modernizările tehnice care se impuneau. În lipsa unor comenzi de muniție, soarta Reșiței părea pecetluită. Doar câștigurile subțiri obținute la Bocșa au reușit să mențină Reșița întrucâtva pe linia de plutire. În pofida faptului că realizase, în 1787, o producție valorică de cca. 80.000 florini (în jur de 12,9 din cei 620.000 florini obținuți în Banat din minerit și metalurgie), pierderile „uzinei” Reșița se ridicau în acel an la cca 8000 florini. Pentru produsele realizate în acel an (13825 centenari 26 livre produse de turnătorie și 4223 centari 99 livre produse din oțel și de turnare specială) „uzina” reșițeană reușea cu greu să mai afle o piață de desfacere. Acestor dificultăți majore li s-a adăugat în 1788 o nouă lovitură: izbucnirea războiului austro-turc, ale cărui operațiuni s-au desfășurat, în parte, pe teritoriul Banatului, afecând puternic „uzina” de la Reșița. Ce-i drept, trupele habsburgice au reușit să respingă la Țerova, la 20 septembrie 1788, un atac otoman în direcția Reșiței, dar atât furnalele ân-

te de acolo cât și cele de la Bocșa fuseseră stinse mai înainte. Deși cruțată de răzcoala populară din același an a românilor cărășeni, „uzina” Reșița a suferit în urma evenimentelor din 1788 pagube cifrate la 21.300 florini. Nu e mai puțin adevărat că forjele de la Reșița și-au reluat activitatea încă la sfârșitul lunii noiembrie 1788, dar la furnalele înalte focul a fost aprins din nou abia în primăvara anului următor.

Pentru „uzinele” Reșița se punea problema unui nou început, prin modernizarea procesului de producție. Această

modernizare a Reșiței a fost realizată în anii 1794-1799 sub conducerea consilierului iminier Franz Müller von Reichenstein și a constat în ridicarea unor noi furnale înalte cu aducțiune suplimentară de aer și în darea în exploatare a unor forje hidraulice de mari dimensiuni. Cu acestea, „uzinele” Reșița intrau cu o dotare modernă în „secolul industrializării”, vestind performanțele din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și adevărata explozie centrului siderurgic și de construcție de mașini din veacul următor. ■

BIBLIOGRAFIE

- 1 Arhivele Naționale Timișoara, fond *Direcția Minieră Bănățeană*
- 2 Hofkammerarchiv Wien, *Banater Akten*
- 3 Hofkammerarchiv Wien, *Münz – und Bergwesen*
- 4 P. Broșteanu, *Das Eisen – und Stahlwerk Reschitza*, Reșița, 1877
- 5 Gh. Cimponeriu, *Din istoricul Reșiței*, în „Buletinul U.D.R.”, vol. 1/2, Reșița, 1930.
- 6 xxx *Două secole de siderurgie la Reșița*, C.S.R., Reșița, 1971
- 7 xxx *200 ani construcții de mașini la Reșița 1771-1971*, U.C.M.R., vol. I, Reșița, 1971
- 8 C. Feneșan, *Kolonisation des Banater Berglandes im 18. Jahrhundert*, în „Forschungen zur Volks – und Landeskunde”, 22 (1979), 2, p. 43-50
- 9 C. Feneșan, *Metallwesen in Reschitza im 18. Jahrhundert*, în vol. „Schwäbische Familie. Beiträge zur Volkskunde der Banater Deutschen”, sub red. H. Gehl, Timișoara, 1981, p. 129-137
- 10 C. Feneșan, *Mineritul și metalurgia din Banat în secolul al XVIII-lea* (teză de doctorat netipărită), Cluj – Napoca, 1977
- 11 C. Feneșan, *Mineritul și metalurgia din Banat la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Date statistice din arhivele de la Viena*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. XIII (1995), p. 45-71
- 12 A. Fülepp, Fr. Marquardt, *Geschichte des gewerkschaftlichen Metallbergbaues im Banate, sammt einer kritischen Darstellung der Verwaltung des selben durch die königl. Montan-Behörden*, Viena, 1848
- 13 Fr. Grisellini, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*. Prefață, traducere și note de Costin Feneșan, ed. a II-a, Timișoara, 2006
- 14 J. Konstantiny, *Denkschrift über die Banater Bergwerke Oravitza, Moldova, Saska, Dognacska, Bogschan, Resitza und ihre Filialen, mit Rücksicht auf das Gemeindewesen, als Beitrag zur Geschichte dieser Bergwerke*, Timișoara, 1857
- 15 S. Mihálik, *Resicza jelene és múltja*, Reșița, 1896
- 16 Gh. Molin, *Monografia orașului, Uzinelor și Domeniilor Reșița*, Reșița 1925
- 17 xxx *Reșița. Istorie și contemporaneitate*, Reșița, 1971
- 18 I. Schreiber, *Das Banater Eisenwesen im 18. Jahrhundert* (teză de doctorat netipărită), Viena, 1943

BEGINNE DES HÜTTENWESENS IN RESCHITZA

Errichtet aufgrund der von Christoph Traugott Delius und Franz Xaver Wöginger der Hofkammer in Münz- und Bergwesen eingereichten Pläne (1768), lieferte das Reschitzaer Werk seine ersten Eisenprodukte am 3. Juli 1771. Zwei Hochöfen mit den dazu gehörigen Herden und Hammeranlagen (denen sich im Laufe der Zeit weitere hinzugesellten) versahen sowohl den Lokalmarkt, wie auch andere Länder des Habsburgerreiches nicht nur mit häuslichen Gerätschaften (z.B. Herde, Kesseln, Äxte, Sicheln usw.), sondern auch mit verschiedenen Munitionssorten (Kugeln, Granaten, Schrapnells). Noch im ersten Betriebsjahr wurden im Reschitzaer Werk über 2.500 Zentner verschiedenster Eisenprodukte hergestellt, wobei 1787 die heisse Eisenproduktion wertlich schon ungefähr 12,9% der gesamten Banater Berg- und Hüttenleistung ausmachte. Nach dem vom Reschitzaer Werk bis gegen das Jahr 1776 verzeichneten Aufschwung folgte ein drastisches Streichen der Munitionsbestellungen seitens des Hofkriegsrates und damit eine bange Stunde für die dortige Eisenproduktion. Um diese wieder in Schwung zu bringen, u.zw. durch eine Kanonenbestellung für die kaiserlichen Schiffe auf der Donau und der Adria, wurde 1782 das Reschitzaer Werk mit den nötigen technischen Anlagen (z.B. einen Bohrer zum Kalibrieren der Kanonenrohre) ausgebaut. Nur fegte die englische Konkurrenz die in Reschitza hergestellten Kanonen sowohl vom Triester Markt, wie auch von Malta weg, wo eine verheissende Bestellung in Aussicht gestanden war. Durch die in unmittelbarer Nähe abgelaufenen Kämpfe während des österreichisch-türkischen Krieges (1788) in Leidenschaft mitgezogen, schien das Reschitzaer Werk dem Untergang geweiht zu sein. Infolge der umfassenden Modernisierung des Werkes, die 1794-1799 unter Leitung von Franz Müller von Reichenstein durchgeführt worden ist, erholte sich Reschitza aber bald, um dann, im „Jahrhundert der Industrialisierung“, einen europäischen Ruf zu gewinnen.

rezime

POČECI METALURGIJE U REŠICI

Sagrađena od strane Kristofa Traugota Delijusa i Franca Ksavera Vegingera kao rezultat projekta upućenog Dvorskoj komori za kovanje novac i rudarstvo iz 1768, „fabrika“ iz Rešice je počela da proizvodi različite vrste gvožđa do 3. jula 1771. Dve visoke peći sa pratećim ognjištima i pogonima za kovanje (kojima će tokom vremena biti pridodati i drugi uređaji) snabdevali su i domaće tržište, ali i tržište Habzburškog carstva proizvodima za domaćinstvo (peći, kotlovi, sekire, kose itd.). Pored toga, još u prvoj godini rada, u „fabrici“ u Rešici je proizvedeno preko 2.500 predmeta od različitih vrsta gvožđa, da bi 1787. godine vrednost proizvodnje ostvarene ovde dostigla oko 12,9 odsto od ukupne proizvodnje dobijene od vadenja ruda i metalurgije Banata. Nakon zabeleženog privrednog uspona „fabrike“ iz Rešice do 1776, drastičan pad u količini naručene municije od strane Dvorskog ratnog saveta doveo je na ivicu bankrota, a pokušaj da se poveća proizvodnja naručivanjem topova za carske brodove sa Dunava i Jadranskog mora 1782. godine, doveo je do snabdevanja „fabrike“ iz Rešice tehničkim uređajima (npr. specijalnom bušilicom za kalibriranje topovskih cevi). Engleska konkurencija je izbacila sa tržišta Trsta i Malte topove proizvedene u Rešici, iako je snabdevanje ova dva tržišta delovima za artiljeriju obećavala dobru zaradu. Snažno pogođena vojnim operacijama sprovedenim u njoj neposrednoj blizini u vreme austro-turskog rata (1788), Rešica je bila osuđena na propast. Ali, zbog masovne akcije modernizacije koju je 1794-1799. sprovodio Franc Miler fon Rajhenštajn, „fabrika“ iz Rešice je oživela, najavljujući posebne performanse, koje su joj u „veku industrijalizacije“ donele evropsku slavu.

file de istorie

CETĂȚI OTOMANE ȘI LOCALITĂȚI DERBENT DIN BANATUL SÂRBESC ÎN A DOUA JUMĂTATE A VEACULUI AL XVI-LEA

Cristina Feneșan

În cadrul sistemului otoman defensiv și deopotrivă ofensiv, însemnătatea și rolul strategic al cetăților și localităților au fost strâns legate de ritmul expansiunii și deplasării hotarelor Imperiului Otoman. Până la înglobarea Banatului de câmpie în structura administrativ-militară otomană (1552), cetățile situate la Dunărea de Jos apuseană, respectiv Haram, Kovin și Pančevo au avut calitatea de puncte strategice de graniță, de avanposturi înzestrate cu trupe și armament.

Situată pe malul stâng al Dunării, la confluența râurilor Nera și Caraș cu Dunărea, cetatea Haram, numită de otomani *Haram-i atık* sau Haramul cel vechi, a controlat un vad vechi de trecere a fluviului folosit și apărât din epoca romană și până în secolul al XVIII-lea. Potrivit cer-

cetărilor arheologice, ruinele fortificațiilor sale se află pe insula Sapaja, atestând continuitatea cetății din epoca romană și din cea medievală¹. Menționată alternativ sub numele de *Krasóvár* și cel vechi, *Haram*, în documentele din secolele XI-II-XIV, cetatea a fost ocupată de otomani spre sfârșitul secolului al XV-lea, când, potrivit letopisețului din 1483, Mehmed pașa „a mers la Dunăre și a construit două orașe, Haram și Kulic²”. De altminteri, este sigur faptul că, în forma sa actuală, orașul a fost construit și înconjurat cu șanț de către sultanul Bayazid al II-lea, având un castel cu donjon și 4 turnuri obișnuite, înzestrate cu lăcașuri de tragere³.

Fără îndoială că ridicarea orașelor amintite a avut un scop strategic, de apărare a liniei Dunării între Golubac

1 D. Țeicu, *Cetăți medievale din Banat*, Timișoara, 2009, p. 73-74.

2 O. Zirojević, *Tursko vojno uređenje u Srbiji 1459-1683*, Belgrad, 1974, p. 148.

3 *Ibidem*, p. 149.

și Smederevo. În ceea ce privește mărirea și structura garnizoanei cantonate în cetatea Haran, știm că informațiile fragmentare din 1488 atestă numai prezența pedestrașilor de rang înalt, numiți *müstahfizi* și a *azapilor*, fapt care nu exclude însă și existența altor corpuri de oaste, mai ales a martolosilor și a meșteșugarilor, însoțitori ai armatelor otomane.

Potrivit listei de solde, întocmită în anul 1516, la Haram s-au aflat corpul martolosilor, cel al fierarilor, dulgherilor și cioplitorilor în piatră, precum și ieniceri și azapi, dintre care un număr de 19 persoane a locuit în oraș⁴.

Din relatările unei iscoade din 1529 rezultă că, în cetatea Haram ar fi fost cantonați 320 de oșteni, un număr asemănător mării garnizoanei din Golubac. Este vorba de 50 beșlii, 100 azapi, 100 martolosi, 60 ieniceri *müstahfizi* și 10 tunari, adică de același număr de 320 de soldați⁵. Mai mult, amplasarea sa pe traseul marelui *vallum* roman de la Dunăre până la Arad a îndreptățit deopotrivă locul deținut în planurile militare otomane dar mai ales îngrijorarea beglerbegului Rumeliei, Mehmed Sokollu, stărnită în 1552 de încercarea autorităților imperiale din Transilvania de a reface o fortificație derăpănată (*bir harab kale*)⁶ din fața cetății Haram.

În temeiul informațiilor dobândite prin iscoade și raportate la Istanbul de beglerbegul Rumeliei, sultanul Süleyman Kanuni le-a ordonat, la 27 martie 1552, sandjakbegului de Becej și Bečkerek, Kasım pașa precum și sandjakbegului de Vidin, Bali Beg zădărnicierea, cu orice chip, a refacerii cetății amintite⁷. Această acțiune era cu atât mai necesară, cu cât pentru cucerirea Timișoarei oastea condusă de Kara Ahmet pașa a urmat drumul militar Haram – Vârșeț – Timișoara – Arad.

După ocuparea Banatului din 1552 și odată cu extinderea hotarelor Imperiului Otoman, cetatea Haram și-a pierdut funcția sa de punct strategic de graniță, fiind înzestrată cu o garnizoană mai puțin numeroasă. În anii care s-au scurs după 1560, este atestată o companie de *müstahfizi* împreună cu *dizdarul*, chehaia și un *imam*, în total 64 de oșteni. Din plutonul tunarilor și al armurierilor s-au întregit doar comandanții lor⁸. Mai târziu, după 1580, la Haram, compania de *müstahfizi* a numărat 60 de soldați în timp ce membrii plutoanelor armurierilor și dulgherilor au fost doar 14. În 1589 însă au fost prezenți 77 *müstahfizi*⁹.

Întocmai ca cetatea Haram, cetatea Kovin numită de otomani Köfin sau Kufin, a fost așezată la un vad vechi de trecere

peste Dunăre, aflat în fața gurii de vărsare a râului Morava în fluviu. Însemnătatea strategică a vadului amintit explică, pe de o parte, amplasarea pe un promontoriu de formă rectangulară, întocmai ca pe o insulă, lângă Dunavița, iar, pe de altă parte, o succesiune de fortificații, începând din epoca romană târzie¹⁰ și până în timpul stăpânirii otomane.

Ridicată pe fundațiile unui *castellum* roman, aproape față în față cu cetatea Smederevo (Semendire), cetatea ducelui Glad, amintită în cronica lui Anonymus, a fost ocupată de otomani în același timp cu alte cetăți de la Dunăre: Haram, Dombó, Batocina, Sfântul Ladislau și Peth, menționate în 1536 de către Nicolae Olahus ca „aflate de mulți ani încoace sub stăpânire turcească”¹¹.

Lipsa izvoarelor otomane nu îngăduie precizări în privința numărului și alcătuirii garnizoanei otomane și a armamentului existent în cetatea Kovin nici până la cucerirea Banatului din 1552 și nici până în 1606, când în listele de plată a soldelor figurează un corp de 106 de lupțători (29 *müstahfizi*, 8 tunari, 29 azapi și 40 martolosi)¹².

Aceeași constatare despre mărirea, structura garnizoanei și prezența armamentului se impune și în cazul cetății Pančevo. Se știe numai că, după cucerirea cetății Timișoara în 1552 și expediția

otomană din 1566, Divanul imperial de la Istanbul a hotărât și comunicat, la 27 martie 1568, beglerbegului de Timișoara ordinul de distrugere a cetăților Pančevo, Vârșeț, Arad și Pâncota, deoarece nu mai aveau nici un rol în apărarea vilayetului¹³. Cu toate acestea, izvoarele nu cuprind vreo știre nici despre distrugerea de *facto* a cetății Pančevo și nici despre păstrarea ei în vechea formă. De abia din listele de plată a soldelor celor 213 soldați (37 *müstahfizi*, 46 călăreți, 50 azapi, 80 martolosi)¹⁴ din anul 1606 se poate deduce refacerea și înzestrarea cetății Pančevo cu garnizoană și armament înaintea datei respective și în condițiile desfășurării războiului de 15 ani (1592-1606) între Poartă și Sfântul Imperiu Romano-German și a ieșirii Principatului Transilvaniei din sistemul de alianțe al Imperiului Otoman.

Spre deosebire de aceste cetăți dunărene, cetățile de pe Tisa, Becej și Arača ca și cea de pe Bega, Bečkerek (Zrenjanin), au avut altă menire în planurile ofensive ale sultanului Süleyman Kanuni. După ocuparea Ungariei Centrale și întemeierea *vilayetului* Buda în 1541, strategii otomani au considerat ocuparea cetăților Becej (Novi Becej), Arača și Bečkerek ca pe o măsură necesară de consolidare a stăpânirii lor și de supraveghere a Principatului Transilvaniei.

4 *Ibidem*.

5 *Ibidem*.

6 G. Dávid, P. Fodor, „Az ország ügye mindenek előtt való”. A szultáni tanács Magyarországra vonatkozó rendeletei (1544-1545, 1552), Budapest, 2005, nr. 127, p. 360, doc. nr. 128, p. 361 și nr. 129, p. 362-363.

7 *Ibidem*, doc. nr. 128, p. 361 și nr. 129, p. 363.

8 O. Zirojević, *op. cit.*, p. 150.

9 *Ibidem*.

10 D. Țeicu, *op. cit.*, p. 90-91.

11 N. Olahus, *Hungaria. Athila*, ed. în traducere de P. Kulcsár și B. Németh, Budapest, 2000, p. 45.

12 Kl. Hegyi, *A török hódoltság várai és várkatonasága*, vol. III, Budapest, 2007, p. 1394.

13 7. Numaralı Mühimme Defteri 975-976 (1567-1569), partea I-a, Ankara, 1998, doc. nr. 1148, p. 548.

14 Kl. Hegyi, *op. cit.*, p. 1394.

Amplasată pe o insulă înconjurată de mlaștinile râului Tisa¹⁵, cetatea regală Becej a fost înainte de 1414 domeniul despotului Ștefan Lazarević, fiind apoi stăpânită de George Branković. Ulterior, la o dată necunoscută încă, s-a instaurat stăpânirea alternativă otomano-transilvană asupra cetăților Becej și Bečkerek. Ele au fost ocupate înainte de 1528 de Yahyapașaoğlu Mehmed, sandjakbeg de Smederevo, pentru ca, după o perioadă de 6 luni, să fie restituite lui Ioan de Zápolya în urma raportului înaintat sultanului Süleyman Kamuni de către Aloisio Gritti (Beğoğlu)¹⁶.

Întors din Polonia, în noiembrie 1528, lui Ioan Zápolya i s-a adus la cunoștință, redobândirea acestora pe când se afla la Makó¹⁷. De abia după încheierea tratatului de pace de la Gilău (29 decembrie 1541), prin care regina Izabella îi ceda lui Ferdinand I de Habsburg coroana regală și unele cetăți din Transilvania și Ungaria¹⁸, otomanii au încercat să revendice predarea cetăților amintite¹⁹, recurgând la amenințări cu intervenția armată.

Insistențele repetate de cedare a cetății Becej au avut în vedere atât însemnătatea ei strategică, de control asupra căilor de pătrundere în Ungaria și Transilvania, cât și venitul substanțial încasat la schela sa din circulația negustorilor și călătorilor²⁰. Frecvența și intensitatea cererilor otomane de cedare a cetății Becej s-au manifestat în funcție de cursul favorabil lui Ferdinand I de Habsburg al negocierilor de predare a coroanei Ungariei și Transilvaniei, care erau purtate cu Gheorghe Martinuzzi. Reluate în 1544, ordinele de predare și anexare a cetății Becej și a celor învecinate ei s-au înmulțit în martie 1545, fiind adresate lui Gheorghe Martinuzzi, Petru Petrovici, kadiului de Szeged, beglerbegului și defterdarului de Buda în vederea adoptării tuturor măsurilor necesare pentru preluarea și includerea lor în hotarele Imperiului Otoman.

Reprezentanții beglerbegului de Buda urmau să ocupe cetatea și să instaleze o garnizoană alcătuită din *müstahfizi*, adică pedestrași de rang înalt, dislocați din cetățile vilayetului Buda²¹. De asemenea,

kadiul din Szeged trebuia să includă în hotarele statului otoman cetatea și schela Becej sub formă de *hassuri*. Pentru neîndeplinirea ordinelor date, sultanul le-a cerut socoteală atât dregătorilor săi cât și lui Petru Petrovici²² la 29 și 31 martie 1545. Cedarea cetăților Becej și Bečkerek a fost reluată de autoritățile otomane cu mai multă insistență în noiembrie 1547²³, speculându-se în chip iscusit conflictul izbucnit între guvernatorul Martinuzzi și regina Izabella. Astfel, Süleyman Kanuni a condiționat recunoașterea posesiunilor lui Ioan Sigismund de Zápolya din părțile de vest ale Transilvaniei și din Banat de predarea cetății Becej și de mărirea *kharadjului* Transilvaniei la suma de 50.000 de galbeni²⁴. De altminteri aceste cereri s-au datorat și zădărniciii de către Izabella a planului de intervenție otomană pe valea Mureșului dar mai ales strădaniei guvernatorului Martinuzzi de a încheia tratativele de cedare a Principatului Transilvaniei lui Ferdinand I de Habsburg.

Trimiși în aprilie 1551 la Adrianopol pentru a dobândi ajutor împotriva lui Martinuzzi, solii Transilvaniei nu au mai putut abate atenția sultanului de la revendicările formulate anterior. Nici cererile de ajutor adresate sultanului și beglerbegului de Buda²⁵ nu au mai influențat des-

Imincimusa nihil moluit diam aut voluptatibus ius dit es as si omnistrum esti occulla utempernam Xeratemped et moluptur?

fășurarea evenimentelor, care au culminat cu abdicarea reginei Izabella în favoarea lui Ferdinand I de Habsburg. Schimbarea radicală a raportului de forțe din Transilvania a impus fără îndoială o rezolvare pe calea armelor a cererilor otomane.

Oastea condusă de beglerbegul Rumeliei, Sokollu Mehmed pașa, care a trecut Dunărea, la 7 septembrie 1551, la Petrovaradin, a ocupat, cu ajutorul sârbilor, cetatea Becej la 19 septembrie, cetatea Arača²⁶ la 20-21 septembrie, determinând ulterior, la 25 septembrie, predarea cetății Bečkerek. Ocuparea cetății Bečkerek

15 G. Dávid, P. Fodor, *op. cit.*, doc. nr. 101, p. 153, doc. nr. 105, p. 157, 158, doc. nr. 106, p. 160.

16 *Ibidem*, doc. nr. 101, p. 153.

17 Gy. Szeremi, *Magyarország romlásáról*, Budapesta, 1999, p. 222 și J. Szentkláray, *A Becskerekéi vár*, Budapesta, 1896, p. 22.

18 R. Goos, *Österreichische Staatsverträge. Fürstentum Siebenbürgen (1526-1690)*, Viena, 1911, p. 95-99. Tratatul a fost ratificat la Innsbruck, la 23 aprilie 1542, de Ferdinand I de Habsburg, vezi A. Károlyi, *Frater György levelézese în „Történelmi Tár”*, 1878, doc. nr. 38, p. 257-258.

19 Vezi scrisoarea adresată la 20 iunie 1542 de A. Verancsics lui Capelli, la A. Verancsics, *Összes Munkái în Monumenta Hungariae Historica*, seria *Scriptores*, vol. VI, Pesta, 1860, p. 186: „...Turca arces quasdam cum illa provincia filia Joannis regis datas Themesium, Beche, Bechkereke e regione Danubii positas, summa contentione habere institerat, ita ut etiam vim sit comminatus Transilvanis, nisi eos reddissent”.

20 G. Dávid, P. Fodor, *op. cit.*, doc. nr. 101, p. 153.

21 *Ibidem*, vezi și doc. nr. 105, p. 158, doc. nr. 106, p. 160.

22 *Ibidem*.

23 S. Szilágyi, *Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae*, vol. I, Budapesta, 1875, doc. nr. XI, p. 229: „...una cum ista terra filio regis ex sua clementia dedid deinceps quoque apud cum relinquere dignetur”.

24 *Ibidem*, doc. nr. VIII, p. 315.

25 Fr. Pesty, *A Szörenyi Banság és Szörenyi vármegye története*, vol. III, Budapesta, 1878, nr. 183, p. 223.

26 Astăzi pusta Arača din hotarul satului Franjova, la 11 km est de aceasta.

a avut urmări deosebite, ducând la pustiirea întregului ținut, astfel că pe lângă localitățile Szárcsa, Arača, Galad, Horogszeg, cetățile Cenad și Nădlac au fost cucerite de otomani²⁷.

După dobândirea controlului asupra cursului inferior al râului Tisa, au fost instalate trupe în cetățile Becej și Bečkerek, iar autoritățile otomane au socotit, la 16 ianuarie 1552, aprovizionarea lor cu făină (13.469 t) și cu orz (17.959 t)²⁸ ca fiind una dintre „afacerile cele mai importante (*ehemm-i mühimmatından*)²⁹. Și după ocuparea cetății Timișoara (26 iulie 1552), autoritățile otomane și-au manifestat aceeași grijă pentru aprovizionarea ienicerilor de Poartă, cantonați în cetatea Becej. La 23 august 1552, i s-a poruncit beglerbegului de Timișoara, Kasım pașa, să le trimită degrabă ienicerilor din Becej banii și proviziile (*zahire*) necesare³⁰.

De altfel refacerea Bečkerek³¹ în intervalul martie-aprilie 1552 a făcut parte din ansamblul de măsuri luate în numele sultanului Süleyman Kanuni pentru pregătirea expediției de ocupare a Banatului din iulie-august 1552. După cucerirea Banatului, aceste cetăți, adevărate puncte strategice de supraveghere și intervenție în Transilvania, au îndeplinit funcția de

centre de recrutare și dislocare a oștenilor în vederea constituirii primei garnizoane otomane din Timișoara. Din scrisoarea adresată la 6 august 1552 comandantului expediției din Banat, Ahmed pașa, rezultă că un număr de 750 de oșteni de la Becej și Bečkerek a fost transferat la Timișoara, urmând să mai fie recrutați încă 1600 de soldați³².

Odată cu extinderea hotarelor otomane ca urmare a constituirii *vilayetului* Timișoara, cetățile de la Dunărea de jos apuseană, Haram, Kovin și Pančevo, și-au pierdut însă calitatea de puncte strategice de graniță, având doar menirea să supravegheze circulația pe unele porțiuni ale fluviului, vadurile din vecinătatea lor, care se aflau pe traseul unor drumuri.

Este știut faptul că, atât în timp de pace cât și în vreme de război, autoritățile otomane s-au preocupat de întreținerea, de repararea căilor de comunicație și de siguranța călătorilor. De pildă, cercetarea amănunțită a stării drumurilor care legau Haramul de Timișoara, a impus descrierea lor cu luare aminte, dar și a râurilor și podurilor, numărându-se printre primele măsuri de pregătire a cuceririi Banatului ordonate, în ianuarie 1552³³, beglerbegului Rumeliei, Sokollu Mehmed pașa.

27 J. Szentklárayi, *A. Beçskereki vár*, p. 30-31.

28 G. Dávid, P. Fodor, *op. cit.*, doc. nr. 174, p. 414, document din 14 aprilie 1552: „Dat fiind că s-au cerut provizii pentru cetățile Becej și Bečkerek, mai-nainte s-au trimis 525 *kile* de făină (de Istanbul) la Becej și 700 *kile* de orz la Bečkerek” ... Unui *Kile* de Istanbul i-au corespuns 25,656 kg.

29 *Ibidem*, doc. nr. 12, p. 219.

30 *Ibidem*, doc. nr. 323, p. 603.

31 *Ibidem*, doc. nr. 207, p. 450.

32 *Ibidem*, doc. nr. 292, p. 555.

33 *Ibidem*, doc. nr. 2, p. 210.

În mod firesc, constantele mediului geografic al Europei de sud-est, deopotrivă cu interesele strategice otomane, explică apariția *derbentului*, o instituție aparte, și a obiceiului său, *derbent âdeti*. Având înțelesul de trecătoare, loc strâmt, clisură, cuvântul *derbent* desemnează acea instituție, care a avut drept obiect circulația persoanelor și bunurilor dar și toate aspectele referitoare la căile de comunicație din Imperiul Otoman. Este vorba mai ales de supravegherea, întreținerea, defrișarea, lărgirea, nivelarea suprafeței drumurilor, de curățarea pietrei, precum și de repararea bacurilor de la vaduri și a podurilor construite pe căile de comunicații. Slujitorii acestei instituții, numiți *derbendjii*, au fost recrutați aproape exclusiv din rândul locuitorilor satelor și așezărilor situate în porțiunile mai însemnate sau mai primejdioase ale drumurilor strategice și căilor comerciale. Totodată și acei locuitori, care s-au îngrijit de furnizarea și întreținerea căilor de poștă (*ulak*) au intrat în categoria *derbendjiilor*, deoarece s-au bucurat de scutiri de dări asemănătoare. Au existat și cazuri în care slujba de întreținere a bacurilor s-a împletit cu cea de însoțire a călătorilor, de îngrijire și furnizare a cailor de schimb (*ulak*). Mai mult, membrii acestei categorii privilegiate au fost folosiți pentru îndeplinirea altor slujbe ca de pildă: căraușia, transportul

Imincimusa nihil molit diam aut voluptatibus ius dit es as si omnistrum esti occulla utempernam Xeratemped et moluptur?

pe anumite porțiuni de drum a banilor provenind din vistieria statului otoman, procurarea de hrană și nutreț pentru călători sau întreținerea unor hanuri și caravanseriuri.

Datorită caracterului său nesigur și riscant, slujba de *derbent*, ereditară de altfel, a fost prestată în locuri primejdioase din Serbia³⁴ mai mult de creștini și doar arare ori de musulmani³⁵.

În Banat însă această obligație cu caracter militar a fost impusă creștinilor din localități cu caracter rural (satele Haramul Vechi, Kusić și Jasenovo) și urban (Vârșeț, Kovin și Pančevo). De altfel atribuirea statului de *derbent*, care a implicat și respectarea obiceiului său (*derbent âdeti*), a avut loc odată cu ocuparea treptată a unor regiuni din Banat,

34 O. Zirojević, *op. cit.*, p. 176.

35 Pentru mai multe detalii cu privire la *derbendjii* din Serbia, vezi *ibidem*.

în funcție de nevoile de supraveghere și pază a unor căi de comunicație. Dar în categoria *derbendjiilor* au fost cuprinși nu numai cei care se îndeletniceau cu întreținerea drumurilor și podurilor, precum sătenii din Kusić și Jasenovo³⁶, cu trecerea călătorilor și a bagajelor la schelele din Haram, Kovin și Pančevo³⁷, ci și locuitorii din Vârșeț, obligați să întrețină un număr de 9 cai de poștă (*ulak*) și să-i însoțească pe călători, punându-le la îndemână 3 oameni și 3 căruțe³⁸.

Indiferent de natura obligațiilor lor, *derbendji* au prestat însă slujbă neîntreruptă timp de 24 de ore, fiind organizați în schimburi. În locurile cu adevărat înspăimântătoare și primejdioase, precum cele de lângă satul Kusić, locuitorii au avut datoria să pună pândari, care să bată toba întocmai ca *derbendji* din *sadjakul* Vidin, pentru a le anunța călătorilor starea drumului: „*derbendji* bat toba într-un singur loc, când sunt la număr treizeci de case; o fac în două locuri, când sunt la număr șaizeci de case și în trei locuri, atunci când sunt la număr nouăzeci de case. Toți trebuie < să facă > slujba de *derbendji*. Ei trebuie să asigure

siguranța călătorilor în trecătorile primejdioase și vulnerabile. Dat fiind că ei au datoria de a ocroti persoanele și bunurile, aceste obligații au fost înscrise în condica cea nouă³⁹.

Pentru a-și îndeplini slujbele, *derbendji* s-au folosit de arme ușoare: bâte lungi, arcuri, săgeți, săbii, doar arareori de arme de foc și numai în situații primejdioase, care apăreau la trecători⁴⁰.

În fața autorităților otomane, *derbendji* din *sandjakul* Timișoara au răspuns în chip material și moral, întocmai ca cei din Serbia, de integritatea și siguranța călătorilor și a bunurilor lor, așa cum rezultă din regulamentele înscrise în condica detaliată de recensământ (*defter-i mufassal*) nr. 579 din anul 1579 a sandjakului Timișoara. Relevante în această privință sunt precizările făcute în regulamentul satului Kusić, așezat pe drumul militar, care lega căile strategice Timișoara – Vârșeț și Bila Crkva – Moldova (Modava) și Haram: „... <ei> sunt obligați să supravegheze și să apere trecătorile și locurile primejdioase și înspăimântătoare, să-i treacă pe călători teferi și nevătămați, fără ca să li se pricinuiască pagubă și stricăciune, să-i păzească și să-i ocrotească⁴¹.”

În schimbul slujbelor prestate statului otoman, *derbendji* din vilayetul Timișoara au dobândit unele scutiri de dări, care au fost reînnoite, invocându-se obiceiul trecătorii (*derbent âdeti*), cu ocazia efectuării unui recensământ nou. Reînnoirea privilegiilor fiscale în temeiul obiceiului avea însă loc doar după înaintarea unei cereri de către locuitorii așezării recenzate. Este cazul satelor Kusić și Jasenovo: „<ei> au cerut să li se înregistreze dările lor potrivit obiceiului trecătorii (*derbent âdeti*), conform cu porunca cea veche, care se află în posesia lor...⁴².”

În general, satele care au dobândit statutul de *derbent* au fost scutite de plata dărilor extraordinare, *avâriz-i divaniye*, impuse supușilor nemusulmani în perioade de necesități extreme și de *tekâlif-i örfiye*, contribuțiile extraordinare în timp de război. Izvoarele otomane sunt destul de confuze în ceea ce privește precizarea numelui dărilor incluse în categoriile respective. Cert este însă faptul că cele două categorii reprezintă denumiri generale, care cuprind atât dări în natură cât și obligații de muncă (*kulluk*). De pildă, în 1579, locuitorii satului *Haram-ı atık* (Stari Haram) au dobândit o nouă confirmare a scutirii lor de plata dării pentru lemnele de foc și fân, de darea din porci, de dij-

ma din stupi, cânepă și în și de celelalte <mărfuri> din fier, de *avariz-i divaniye*, de munca la turnuri (*kule*) și la cetăți (*kale*), de a da oameni (*çerehor*) pentru slujbele ocazionale în folosul statului, de a contribui cu căruțe și boi la expedițiile otomane și de a presta slujbe unor funcționari otomani⁴³. Trebuie subliniat faptul că nu a existat același tip de scutiri fiscale reînnoite așezărilor *derbent*, deosebirile costând într-o serie de dări din produsele agricole proprii unui ținut sau în diferite slujbe.

În afară de privilegiile amintite, în 1579, locuitorii din Semlit, adică Vârșeț (*nam-i diğer*) au beneficiat de scutiri din darea din in, de *avariz-i divaniye* și de *tekâlif-i örfiye*⁴⁴. Aceleași scutiri de *avariz-i divaniye*, de *tekâlif-i örfiye* dar și de obligația de a lua parte cu oameni și căruțe la expedițiile otomane le-au fost reînnoite atât locuitorilor din Kovin⁴⁵ cât și celor din satul Kusić⁴⁶. Au existat însă și așezări *derbent*: satul Jasenovo⁴⁷ și orașul (*varoş*) Pančevo⁴⁸ scutite de aceleași obligații ca alte localități *derbent* din Serbia: Niș și satul Jelasnica⁴⁹. În acest caz a fost vorba de scutirea de *tekâlif-i örfiye* precum și de darea din lemnele de foc, fân și porci, dijma din stupi, cânepă și varză dar și de obligația de lucru la cetăți și de a da *çerehori*.

36 T. Halasi Kum, *Krassó County and the Ottoman Nahiyes Boğça, Kırışova-Bitünlük and Şemlit: II Kırışova-Bitünlük Nahiyesi*, în „Archivum Ottomanicum”, XI, 1986, p. 96-97, 113-114.

37 T. Halasi-Kun, *ibidem*, p. 117; idem, *Keve County and Ottoman Paņcova Nahiyesi* în *Between the Danube and the Caucasus. Oriental Sources on the History of the Peoples of Central and South Eastern Europe*, ed. György Kara, Budapesta, 1987, p. 121, 130.

38 T. Halasi-Kun, *Unidentified Medieval Settlements in Southeastern Hungary: Alba Ecclesia, Castrum Er-Somlyó and Maxond* în *Hungaro-Turcica. Studies in Honour of Julius Németh*, ed. Gy. Káldy-Nagy, Budapesta, 1976, p. 298-299.

39 B.A. Cvetkova, *Actes concernant la vie économique de villes et ports balkaniques aux XVe et XVIe siècles*, în „Revue des Études Islamiques”, vol. XL, 2, 1972, p. 360: cartea de lege (*kannunname*) promulgată pentru sandjakul Vidin, care datează de la sfârșitul veacului al XVI-lea.

40 O. Zirojević, *op. cit.*, p. 177.

41 T. Halasi-Kun, *Krassó County...*, II, *Kırışova-Bitünlük Nahiyesi*, p. 96-97.

42 *Ibidem*, p. 113.

43 T. Halasi-Kun, *Krassó County...*, p. 117.

44 T. Halasi-Kun, *Unidentified Medieval Settlements...*, p. 298-299.

45 T. Halasi-Kun, *Keve County...*, p. 121.

46 T. Halasi-Kun, *Krassó County...*, p. 97.

47 *Ibidem*, p. 113-114.

48 T. Halasi-Kun, *Keve County...*, p. 130.

49 O. Zirojević, *op. cit.*, p. 179.

Textul regulamentelor, care au reînnoit obiceiul și statutul *derbent* al localităților amintite până acum, stabilește numele și quantumul dărilor achitate în mod obligatoriu ca o condiție a menținerii privilegiilor fiscale. Printre dările principale, datorate de supușii nemusulmani s-au aflat în primul rând: capitația (*dziziya*), datul oilor (*âdet-i agnam*) și *ispendjeul* plătit de fiecare gospodărie (*hane*) în quantum de 25 aspri (*akçe*), prin care s-au răscumpărat: darea fumului sau a casei, darea de 10 aspri, echivalentul bănesc al muncii personale prestate cu utilajul agricol propriu deopotrivă cu unele forme de rentă în muncă manuală⁵⁰. Lor li s-au mai adăugat: dări în natură de câte 2 kile de Istanbul, respectiv 51,312 kg de grâu și tot atâtea de orz dar și taxa pe căsătorie, darea butoiului, iar uneori, după împrejurări, darea pe mori la Kusić și Haramul vechi⁵¹.

Izvoarele otomane cunoscute până în prezent nu ne îngăduie să precizăm încă anul în care unele așezări din Banatul sârbesc au dobândit statutul de *derbent*. Situația este asemănătoare cu cea de pe teritoriul Serbiei, unde primele așezări *derbent* Lucovița aproape de Jagodina și Miroșava de pe Resava aflate pe drumul

Țarigradului, care lega Belgradul de Sofia, s-au format înainte de anul 1476, când au fost atestate documentar⁵². De altfel în vremea domniei sultanului Mehmed al II-lea (1451-1481), încă alte două sate Mostanica de pe Resava și Kunovica din Zaplanje⁵³ au îndeplinit slujba de *derbent*. Fără îndoială că o serie de constante ale mediului geografic precum și caracterul primejdios al unor locuri expuse atacurilor răufăcătorilor și haiducilor reprezintă condițiile întrunite de o așezare omenească pentru atribuirea statutului de *derbent*. După cercetări și verificări de teren, satul era declarat oficial și înregistrat ca *derbent* de către autoritățile otomane.

În condițiile existenței unor date insuficiente, nu se poate aprecia corect eficiența slujbelor prestate de locuitorii așezărilor cu statut de *derbent*. Cert este însă faptul că, în timpul veacului al XVI-lea, *derbendjii* au asigurat circulația normală a bunurilor și călătorilor, îndreptându-i constatarea lui Reinhold Lubenau potrivit căreia în Imperiul Otoman „se păstrează o ordine destul de bună”⁵⁴.

Măsurile noi adoptate de autoritățile otomane în secolul al XVII-lea au constituit la menținerea acestei instituții până în veacul al XIX-lea. ■

50 D. Bojanić-Lukać, *De la nature et de l'origine de l'ispindje* în „Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes”, 68, 1976, p. 12, 17-18, 22.

51 T. Halasi-Kun, *Krassó County...*, p. 97, 117.

52 O. Zirojević, *Carigradski drum od Beograda do Sofije (1459-1683)* în „Zbornik Istorijiskog Muzeja Srbije”, 7, 1970, p. 97, 104; idem, *Tursko vojno uredjenje*, p. 178.

53 O. Zirojević, *Carigradski drum...*, p. 97, 104.

54 *Ibidem*, p. 106.

A N E X E

1

1579. Regulamentul satului Kusić înregistrat în condica de recensământ a *sandjakului* Timișoara pentru confirmarea statutului și privilegiilor sale de *derbent*.

„*Kariye-i Kuşit'*. *Kariye-i mezbure Modava'ya gider yol üzerinde vâki olmağla fevkülhat / memerr-i nâs olup nihayet derece muhavvif ve muhatara derbent olup hıfz ve hiraset olmasın / lâzım olmağın ellerinde olan emr-i sabık mucibince vergileri derbent âdeti üzere / kayıt olunmasını rica eyledikleri pâye-i serir-i âlâya arz olundukta derbent olmasın ferman / olmağın cizye ve âdet-i ağnam ve her haneden yirmi beşer akçe ispençe ve öşr-i gallat ve resm-i arus / ve resm-i fiçı ve resmi-i asiyağların eda ettiklerinden sonra madem ki mültezim oldukları üzere / muhavvif ve muhatara ve derbent olan yerleri görüp gözetip ayende ve revendeyi sağ vc sağlam / geçirip zarar ve gezent erıştirmeyip hıfz ve hiraset edeler hizmetleri mukabelesinde resm-i / hime ve giyah ve resm-i bid'at-i hanazir ve öşr-i gevvar ve kendir ve keten ve sair hurdevattan ve avarızları / divaniyeden ve kale yapmaktan ve çerehor sürmekten ve begler ve ümena ve subaşıları hizmetinden ve bir canibe / sefer vâki oldukta araba ve adamları istihdam olunmaktan ve bilcümle tekâlif-i örfiyeden / muaf ve müsellemler üzere defter-i atıkta mukayyet olmağın hâlâ vukuu üzere pâye-i serir-i / âlem-muserre arz olundukta veçh-i meşruh üzere mukarrer buyurulmağın defter-i cedide kayıt olundu...”*

Text publicat de T. Halasi-Kun, *Krassó County and the Ottoman Nahiyeh Boğça, Kırşova-Bitilnik and Şemlit: II. Kırşova-Bitilnik Nahiyehi*, în „Archivum Ottomanicum”, XI, 1986, p. 96-97.

< Traducere >

„Satul Kusić¹. [Locuitorii] s-au rugat ca, în temeiul obiceiului trecătorii (*derbent âdeti*) să li se înregistreze dările potrivit ordinului vechi, aflat în posesia lor², deoarece satul amintit se află pe calea care duce la Moldova, pe o bucată de drum deosebit de circulat <și> este nevoie de paza și ocrotirea sa, fiind o trecătoare înspăimântătoare și foarte primejdioasă.

Când <rugăminte> s-a înfățișat (*arz*) la treapta tronului cel prea înalt, s-a dat porunca pentru ca <satul> să dobândească <statutul de> *derbent*. Ținându-se seama că <ei> sunt obligați să vegheze și să apere trecătorile și locurile primejdioase și înspăimântătoare, să-i treacă pe călători teferi și nevătămați, fără ca să li se pricinuiască pagube și stricăciuni, să-i păzească și să-i ocrotească, s-a înregistrat în condica cea veche ca, în schimbul slujbelor <amintite de ei>, să fie liberi și scutiți de: darea din lemnele de foc și fân și de darea din porci și de dijma din stupi, cânepă și in și din alte <mărfuri din> fier și de prestațiile extraordinare³ și de lucrul la cetăți și de a da *çerehor*⁴ și de corvezi pentru begi, emini și subașii, de a da căruțe și oameni în vremea expediției într-o regiune <anume> și de toate contribuțiile extraordinare⁵ numai după ce au achitat capitația și datul oilor și câte 25 *akçe* ca *ispindje*⁶ de fiecare gospodărie (*hane*)⁷ și dijma din cereale și taxa de căsătorie și darea butoiului (*resm-i fiçı*) și darea pe mori”.

Acum, când la treapta tronului celui prea înalt s-a înfășat starea de fapt (*vukuu üzere*), s-a poruncit ca să se înregistreze <astfel> în condica cea nouă, în chipul stabilit mai sus.

NOTE

¹ În text Kuşit, sat amplasat la capătul de sud-vest al cheilor Nerei, pe drumul militar, care leagă căile strategice Timișoara – Vârșet (Şemlit) și Bela Crkva – Moldava (Haram). În 1579, acest sat a avut 265 de locuitori.

² În text *ellerinde olan*.

³ În text *avariz-i divaniye*.

⁴ Oameni care prestează slujbe ocazionale în folosul statului otoman.

⁵ În text *tekâlif-i örfiye*.

⁶ Dare cu caracter complex, achitată de fiecare supus creștin, major prin care se răscumpără unele forme de rentă în muncă manuală împreună cu darea fumului sau a casei și cu darea de 10 aspri, echivalentul bănesc al muncii personale prestate cu utilajul agricol propriu, D. Bojanić-Lukać, *De la nature et de l'origine de l'ispandje* în „Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes”, 68, 1976, p. 12, 17-18, 18-19, 22.

⁷ Unitate fiscală cu caracter variabil, vezi discuția la Nejat Göyünc, *Hâne Deyimi Hakkında*, în „Tarih Dergisi”, nr. 32, 1979, p. 332-334.

2

1579. Regulamentul târgului Şemlit, numit și Vârșet și reinnoiește statutul său de *derbent*.

„*Nahiye-i Şemlit*, liva *Timişvar*. *Varoş-i Şemlit*, *nam-i diğەر Vırşaç*. *Varoş-i mezbur Timişvar dan Haram iskelesine giden yol üzerinde olup ayende ve revendenin karargâhi olmağla üçer adam, ve üçer koç, ve dokuz reis ulak beygirlerin beslemeğе mültezim olup vergileri derbent âdeti üzere vazı olunması rica eyledikleri, hâlâ defter-i cedit-i hakani pâye-i serir-i âlem musirre arz olundukta âdet-i derbendiye kayıt olunması ferman olunmağın mal etmeğе mültezim oldukları üzere üçer adam ve üçer koçı tutup ve dokuz reis birer ulak beygirlerin besleyip, ve cizye, ve âdet-i ağnam, ve her haneden yirmi beşer akçe ispence, ve ikişer kile buğday, ve ikişer kile arpa, ve öşr-i şıra, ve resm-i arus, ve resm-i fiçuların eda eylediklerinden sonra resm-i hime ve gıyah, ve resm-i bid'at, ve öşr-i kevar, ve kendir, ve kelem, ve keten ve sair hurdevattan, ve avariz-i divaniyeden, ve kale yapmaktan, ve çerehor sürmekten, ve ekâbir ve ümena ve subaşılar hizmetinden ve bilcümle tekâlif-i örfiyeden muaf ve müsellemler olmak üzere defter-i cedit-i hakaniye kayıt olundu”.*

Text publicat de T. Halasi-Kun, Unidentified Medieval Settlements in Southeastern Hungary: Alba Ecclesia, Castrum Er-Somlyó and Maxond in Hungaro-Turcica. Studies in Honour of Julius Németh, ed. Gy. Káldy-Nagy, Budapest, 1976, p. 298-299.

< Traducere >

„Nahiya Şemlit din sandjakul Timișoara. Târgul Şemlit, cu alt anume Vârșet¹. Deoarece târgul amintit se află pe drumul care duce de la Timișoara la schela Haram, fiind loc de popas al călătorilor, <locuitorii> au avut îndatorirea de a întreține câte trei oameni și câte trei căruțe și nouă cai de olac. Ei s-au rugat ca dările lor să fie înregistrate potrivit obiceiului trecătorii (*adet-i derbent*).

Acum, când noua condică împărătească s-a prezentat la treapta tronului din centrul lumii², s-a poruncit să se înregistreze obiceiul trecătorii. S-a înscris în condica împărătească cea nouă ca cei, care sunt obligați să facă rost, să dispună de câte trei oameni și de câte trei căruțe și să întrețină nouă cai de olac, să fie liberi și scutiți³ de darea din lemnele de foc și din fân și de darea din porci și din dijma din stupi și din cânepă și din varză și din in și din alte <mărfuri din> fier și de prestațiile extraordinare⁴ și de lucrul la cetăți și de a da *çerehori*⁵ și de slujbele <în folosul> demnitarilor, emirilor și subașililor și de toate contribuțiile extraordinare⁶ <numai> după ce <ei> au plătit capitația (*djiziya*) și datul oilor și câte 25 akçe de fiecare gospodărie (*hane*)⁷ ca *ispandje* și câte 2 *kile*⁸ de grâu și câte 2 *kile* de orz și dijma din must și taxa de căsătorie și darea butoiului”.

NOTE

¹ În text *nam-i diğەر Vırşaç*.

² În text *paye-i serir-i âlem musirre*.

³ În text *muaf ve müsellemler*.

⁴ În text *avariz-i divaniye*.

⁵ Supuși care au prestat slujbe ocazionale în folosul statului.

⁶ În text *tekâlif-i örfiye*.

⁷ Unitate fiscală cu caracter variabil, Nejat Göyünc, *Hâne Deyimi Hakkında*, în „Tarih Dergisi”, nr. 32, 1979, p. 332-334.

⁸ Unitate de măsură cu caracter variabil în funcție de loc și epocă, folosită pentru cântărirea oficială a cerealelor. Conform lui W. Hinz, *Islamische Masse und Gewichte*, Leyda, 1955, p. 41, *kile*-ul de Istanbul a avut greutatea de 25,656 kg. Astfel că locuitorii din Vârșet au avut obligația de a da 51,312 kg de grâu și o cantitate identică de orz.

3

1579. Regulamentul satului Jasenovo transcris în condica de recensământ a *sandjakului* Timișoara, care îi întărește statutul și privilegiile sale de *derbent*.

“*Kariye-i Yasenova, derbent, tâbi-i m. Vilâyet-i mezbure tahriri ferman olmazdan mukaddem kariye-i mezbure derbent olup köprü muhafazasının edip ayende ve revendeye zarar / erıştirmemek üzere ellerinde olan emr-i sabık muktezasınca vergileri derbent âdeti üzere kayıt olunması rica eyledikleri hâlâ / defter-i cedit-i hakani pâye-i serir-i âlem musire arz olundukta derbent âdeti vaz'ı olunması ferman olunmağın madem ki ayende ve revendeyi / emin ve sağlam geçirip zarar ve gezent erıştirilmeyip ve derbent köprüsünün meremmat edeler cizye ve âdet-i ağnam eda eyledikten sonra her / haneden yirmi beşer akçe ispence ve öşr-i gallat ve şıra ve resm-i arus ve resm-i fiçi eda eylediklerinden sonra resm-i hime ve gıyah ve öşr / ve öşr-i gevvar ve kendir ve kelem ve resm-i bid'at ve sair hurdevattan ve kale yapmaktan ve çerehor vemekten ve bilcümle veç-i meşruh üzere tekâlif-i örfiyeden muaf ve müsellemler olmak üzere defter-i cedit-i hakanide atık mucibince kayıt olundu ...”*

Text publicat de T. Halasi-Kun, Krassó County and the Ottoman Nahiyes Boğça, Kırşova-Bıtlık and Şemlit: II Kırşova-Bıtlık Nahiyesi, în „Archivum Ottomanicum”, XI, 1986, p. 113-114.

< Traducere >

„Satul Jasenovo¹, *derbent*, depinzând de aceeași < Kırışova-Bitilnik >.

Deoarece le lipsește porunca (*ferman*) de recensământ a ținutului (*vilayet*) amintit <ei> au cerut să li se înregistreze dările potrivit obiceiului trecătorii (*derbent âdeti*), conform cu porunca cea veche, care se află în posesia lor, dat fiind că mai-nainte satul amintit a avut <statutul> de *derbent* pentru a păzi podul și a nu li se pricinui pagube călătorilor.

Acum, când la treapta tronului din centrul lumii s-a înfățișat noua condică împărătească, s-a dat porunca de a se înscrie <în ea> obiceiul trecătorii (*derbent âdeti*), ținându-se seama că <ei> îi fac pe călători să treacă teferi și în siguranță, fără să li se pricinuiască pagube și stricăciuni și că <ei> dreg podul trecătorii.

<Și> potrivit condicii celei vechi (*âtık*), s-a înscris în condica nouă, împărătească, să fie scutiți și liberi² de darea din lemnele de foc și din fân, de dijma din stupi, cânepă, varză, de darea din porci și din alte <mărfuri din> fier, de lucrul la cetăți, de a da *çerhori*³ și în felul amintit mai sus de toate contribuțiile extraordinare⁴ <numai> după ce și-au plătit capitația, datul oilor și câte 25 akçe de fiecare gospodărie (*hane*)⁵ ca *ispendje*⁶ și dijma din cereale și din must și taxa de căsătorie și darea butoiului”.

NOTE

¹ În 1579, satul a avut 300 locuitori, fiind înzestrat cu 2 praedii (*mezraa*): Mala Jasenovo și Çabyanova, cultivate de sătenii din așezarea amintită.

² În text *mu'af ve müselle*.

³ Oamenii care au prestat slujbe ocazionale în folosul statului otoman.

⁴ *Tekâlif-i örfiye*.

⁵ Hane-ul reprezintă o unitate fiscală cu caracter variabil, vezi discuția la Nejat Göyünc, *Hâne Deyimi Hakında*, în „Tarih Dergisi”, nr. 32, 1979, p. 332-334.

⁶ Dare plătită de fiecare supus creștin, major, care cumulează darea fumului sau a casei, darea de 10 aspri, echivalentul bănesc al muncii personale prestate cu utilajul agricol propriu precum și unele forme de rentă în muncă manuală, D. Bojanić-Lukać, *op. cit.*, p. 12, 17-18, 18-19, 22.

4

Regulamentul dat satului Haramul vechi (*Banatska Palanka*) și transcris în condica de recensământ a *nahiyei Kırışova-Bitilnik* pentru confirmarea statutului și privilegiile sale de *derbent*.

„*Kariye-i Haram-i atık, tâbi-i m. Vilâyet-i mezbure tahriri ferman olmazdan mukad-dem kariye-i mezbur derbent olup Haram mukabelesinde iskele kurbında vâki olmağla / ayende ve revende ubur ve mürurunda iskele hizmetinde olmağı ellerinde olan emr-i sabık mucibince vergileri derbent / âdeti üzere vaz' olunmasın rica eyledikleri halen defter-i cedit-i hakani pâye-i serir-i âlem-musirre arz olundukta, / derbent âdeti üzere kayıt olunması ferman olunmağın cizye ve âdet-i ağnam ve her haneden yirmi beşer akçe ispence / ve ikişer kile buğday ve ikişer kile arpa ve resm-i arus ve resm-i fıçı ve resm-i asiyacların eda ettiklerinden sonra resm-i / hime ve giyah ve resm-i bid'at-i hanazır ve öşr-i gevvere ve kendir ve keten ve*

sair hurdevattan ve avarizden ve kule yapmaktan ve kale / yapmaktan ve çerehor sürmckten ve bir canibe sefer vâki oldukta araba ve öküzleri istihdam olunmaktan ve begler ve ümena ve / gayri hizmetlerinden ve bilcümle tekâlif-i örfiyeden muaf ve müselle olup kemakan iskele hizmetinde olmak üzere / defter-i atıkta mukayyet olunmağın halen vukuu üzere pâye-i serir-i alâya arz olundukta minval-i mezkûr üzere mukarrer buyurulmağın defter-i cedit-i hakaniye kayıt olundu.”

Text publicat de T. Halasi-Kun, *Krassó County and the Ottoman Nahiyes Boğça, Kırışova-Bitilnik and Şemlit: II Kırışova-Bitilnik Nahiyesi*, în „Archivum Ottomanicum”, XI, 1986, p. 117.

< Traducere >

„Satul Haramul vechi¹ depinzând de aceeași <nahiye, Kırışova-Bitilnik >.

Deoarece le lipsește porunca de recensământ a provinciei² amintite, <locuitorii> s-au rugat ca dările să li se înregistreze potrivit obiceiului trecătorii (*derbent âdeti*), conform ordinului vechi pe care-l dețin³, pentru că, fiind așezat în fața schelei Haram <și> în apropierea ei, satul amintit a avut odinioară <statutul de> *derbent*, îndeplinind slujba de a-i trece la schelă pe călători.

Acum, când condica cea nouă, împărătească s-a înfățișat la treapta tronului din centrul lumii, s-a dat porunca de a se înscrie <în ea> obiceiul trecătorii. În condica cea veche se înregistrase ca <ei>, îndeplinind întocmai (*kemakân*) slujba la schelă, să fie scutiți și liberi de: darea din lemnele de foc și din fân, de darea din porci și de dijma din stupi, cânepă și in și din celelalte <obiecte> fier și de prestațiile extraordinare⁴ și de munca la turnuri și la cetăți și de a da *çerehori*⁵ și de a se folosi de căruțele și boii lor în timpul expediției într-o regiune <nume> și de alte slujbe în folosul begilor și emirilor, <numai> după ce au plătit capitația și datul oilor și câte 25 akçe ca *ispendje*⁶ de fiecare gospodărie (*hane*)⁷ și câte 2 *kile*⁸ de grâu și câte 2 *kile* de orz și taxa de căsătorie și darea butoiului (*resm-i fıçı*) și darea pe mori

Acum, când starea lucrurilor (*vukuu üzere*) s-a înfățișat la treapta tronului cel prea înalt, s-a poruncit să se stabilească în felul amintit mai sus și să nu înregistreze <astfel> în condica cea nouă împărătească”.

NOTE

¹ În text *Haram-i atık*, care, în 1579 a avut 165 locuitori.

² În text *vilayet*.

³ În text *ellerinde olan*.

⁴ În text *avariz-ı divaniye*.

⁵ Oamenii care au prestat slujbe ocazionale în folosul statului otoman.

⁶ Dare achitată de fiecare supus creștin, major, în care s-a inclus darea fumului sau a casei, darea de 10 aspri, echivalentul bănesc al muncii personale prestate cu utilajul agricol propriu precum și unele forme de rentă în muncă manuală, D. Bojanić-Lukać, *op. cit., loc. cit.*

⁷ Discuție referitoare la caracterul variabil al acestei unități fiscale la Nejat Göyünc, *op. cit., loc. cit.*

⁸ Unitate de măsură folosită în general pentru cântărirea oficială a cerealelor cu o greutate variabilă în funcție de loc și epocă. *Kile*-ul de Istanbul a avut, după W. Hinz, *Islamische Masse und Gewichte*, Leyda, 1955, p. 41, greutatea de 25,656 kg. În acest caz locuitorii din Haramul cel vechi au predat 51,312 kg de grâu și aceeași cantitate de orz.

5

1579. Regulamentul orașului Kovin înregistrat în condica de recensământ a *nahiiei* Pančevo din *sandjakul* Timișoara pentru confirmarea statutului său de *derbent*.

„Varoș-i Kufin, varoș-i mezbur Semendire mukabelesinde kurbında vâkı olmağla ayende ve revende ubur ve mururunda iskele hizmetine mültezim olup ellerinde olan emr-i sabık mucibince vergileri âdet-i derbendiye kayıt olunmuş rica eyledikleri hâlâ defter-i cedit-i hakani pâye-i serir-i âlem masıra arz olundukta *derbent* vazı olunması ferman olunmağın kale

yapmaktan ve bir canibe sefer vâkı oldukta araba ve adamlar istihdam olunmaktan ve beyler ve ümena ve subaşıları hizmetinden ve avarız-i divaniyeden ve bilcümle tekâlif-i örfiyeden muaf ve müsellemler olup kemakan iskele hizmetinde olmak üzere defter-i cedit-i hakaniye *derbent* kayıt olundu Hane: 62”.

Text publicat de T. Halasi-Kun, *Keve County and the Ottoman Paçova Nahiyesi, în Between the Danube and the Caucasus. Oriental Sources on the History of the Peoples of Central and South-Eastern Europe*, ed. György Kara, Akadémiai Kiadó, Budapesta, 1987, p. 121.

< Traducere >

„Orașul Kovin¹. Orașul amintit fiind așezat în fața <localității> Smederevo <și> în apropierea ei, <locuitorii săi> au îndeplinit slujba de a-i trece la schelă pe călători. De aceea <ei> s-au rugat ca dările să li se înregistreze <conform> obiceiului trecătorii (*âdet-i derbendiye*), potrivit ordinului lor care se află în posesia lor²

Acum, când condica cea nouă, împărătească s-a înfățișat la treapta tronului din reședința lumii, s-a dat porunca de a se înscrie <obiceiul> trecătorii înregistrându-se <statutul de> *derbent* în condica cea nouă împărătească pentru ca ei să îndeplinească ca mai-nainte slujba la schelă, fiind scutiți și liberi de lucrul la cetăți, de a li se folosi oamenii și căruțele în vremea expediției în vreo regiune <anume> și de corvezi pentru begi, emini și subașii, de prestațiile extraordinare³ și de toate contribuțiile extraordinare⁴.

NOTE

¹ În 1579, orașul Kovin a avut 310 locuitori.

² În text *ellerinde olan*.

³ În text *avarız-i divaniye*.

⁴ În text *tekâlif-i örfiye*.

6

1579. Regulamentul orașului Pančevo transcris în condica de recensământ a *nahiiei* Pančevo din *sandjakul* Timișoara care confirmă statutului și privilegiile sale de *derbent*.

„Varoș-i Paçova, *derbent*, tâbi-i m. Vilâyet-i mezbure tahriri ferman olunmazdan evvel varoș-i mezbur memerr-i nasta ve iskele kurbında olmağla ayende ve revende ubur edecek yer olmağın ellerinde olan emr-i sabık mucibince *derbent* âdeti üzere kayıt olunmasın rica eyledikleri halen defter-i cedit pâye-i serir-i âlem-masıra arz olundukta cizye ve âdet-i agnam eda eyledikten sonra her haneden yirmi beşer akçe ispençe ve âdet üzere öşr-i gallât ve öşr-i şıra ve resm-i fiçıların eda eyledikten sonra resm-i hime ve giyah ve bid'at ve hanazır ve öşr-i kevere ve kendir ve kelem ve çerehor vermekten ve sair tekâlif-i örfiyeden ve kale yapmaktan ve begler ve ümena ve subaşıları ve gayrı hizmetten muaf ve müsellemler olmak üzere defter-i atıkta mukayyet bulunmağın defter-i cedit de kayıt olundu ... Hane: 128”.

Text publicat de T. Halasi-Kun, *Keve County and the Ottoman Paçova Nahiyesi, în Between the Danube and the Caucasus. Oriental Sources on the History of the Peoples of Central and South-Eastern Europe*, ed. György Kara, Akadémiai Kiadó, Budapesta, 1987, p. 130.

< Traducere >

„Orașul Pančevo, *derbent*, depinzând de <nahiya Pančevo> sus-numită.

Lipsindu-le mai-nainte de aceasta porunca de recensământ¹ a ținutului amintit², <locuitorii săi> s-au rugat ca dările lor să li se înregistreze potrivit obiceiului trecătorii (*derbent* *âdeti*), în conformitate cu ordinul vechi pe care-l dețin³, deoarece orașul amintit se află pe o bucată de drum circulat și în apropierea schelei și este loc de trecere al călătorilor care-l vor străbate.

Acum, când condica cea nouă s-a înfățișat la treapta tronului din reședința lumii, pentru că s-a aflat înscris în registrul cel vechi⁴ ca <ei> să fie scutiți și liberi de darea din lemnele de foc și din fân și de darea din porci și de dijma din stupi și din cânepă și din varză și de a da çerehori și de alte contribuții extraordinare⁵ și de lucrul la cetăți și de <slujbe pentru> begi, emini și subașii și de alte corvezi, numai după ce au plătit capitația și datul oilor și după ce au achitat, după obicei, câte 25 *akçe* ca *ispendje*⁶ de fiecare gospodărie (*hane*), dijma din cereale⁷ și dijma din must și taxa pe căsătorie și darea butoiului.

S-a înregistrat <totul, întocmai> în condica cea nouă.

NOTE

¹ În 1579 orașul Pančevo a avut 640 locuitori.

² În text *tahrir-i ferman*.

³ În text *vilâyet-i mezbure*.

⁴ În text *ellerinde olan*.

⁵ În text *defter-i atıkta*.

⁶ În text *tekâlif-i örfiye*.

⁷ Obligație îndeplinită de fiecare supus creștin, major, care a înglobat darea fumului sau a casei, darea de 10 aspri, echivalentul bănesc al muncii personale prestate cu utilajul agricol cel propriu precum și unele forme de rentă în muncă manuală, D. Bojanić-Lukać, *op. cit., loc. cit.*

⁸ În text *öşr-i gallât*.

Résumé

PLACES FORTES OTTOMANES ET LOCALITÉS-DERBENT DU BANAT SERBE DANS LA SECONDE MOITIE DU XVIe SIÈCLE

Les campagnes militaires ottomanes des années 1551-1552 entreprises en Hongrie et en Transylvanie ainsi que la fondation du Villayet de Timișoara ont dépendu surtout de la situation stratégique et de la possession des places fortes de Bečej, Veliki Bečerek et d'Araka sises au Banat serbe. Conquises en 1551, par suite d'une série de demandes adressées à la Principauté de Transylvanie depuis 1542, ces places fortes ont été d'abord la tête de pont nécessaire à la conquête du Banat (1552). Elles se sont converties ensuite en centre de recrutement pour les premiers soldats ottomans envoyés en garnison à Timișoara. Il faut souligner que dès l'incorporation du Banat dans l'Empire Ottoman toutes ces places fortes ont perdu leur rôle stratégique en faveur de celui de surveillance et contrôle de certains secteurs des rivières de Tisa et Bega.

Rappelons aussi qu'à la sécurité des routes, à la libre circulation des voyageurs et de leurs biens dans la Banat serbe ont veillé les habitants chrétiens de quelques localités: Kusić, Vârșeț, Iasenovo, Stari Haram, Kovin et Pančevo aux quelles on avait octroyé le statut et le droit de Derbent. Astreints à garder les ponts, les défilés, à accompagner et nourrir les voyageurs, à haler les bacs, etc. ces habitants chrétiens de la catégorie des *derbendjii* ont bénéficié d'allègements d'impôts et de corvées après avoir payé la capitation (*djiziye*), le droit sur les moutons (*âdet-i agnem*), l'*ispendje*, 25 akçe pour chaque *hane* (*foyer*), la dîme des céréales, la taxe de mariage et le droit sur le tonneaux (*resm-i fiçit*).

Rezime

OSMANLIJSKA UTVRĐENJA I DERBENT-NASELJA U SRPSKOM BANATU U DRUGOJ POLOVINI XVI VEKA

Strateški položaj tvrđava Bečej, Veliki Bečerek i Araka iz srpskog Banata uslovio je prodiranje turske vojske u Mađarsku i Transilvaniju u periodu 1551-1552, kao i stvaranje vilajeta Temišvara. Osvojene 1551. godine, po zahtevima koje su organi osmanlijske vlasti uputili, još 1542. godine, Kneževini Transilvanije, pomenute tvrđave su 1552. godine postale mostobran kampanje iz 1552. godine i Centar za transfer vojnika u prvi turski garnizon iz Temišvara. Istovremeno sa pripajanjem Banata Osmanlijskom carstvu, ovim strateškim tačkama dodeljena je funkcija nadzora i kontrole za delove reka Tisa i Begej, uz uživanje statusa derbenta (klanca), kao i čitav niz mesta na Dunavu: Haram (Banatska Palanka), Kovin i Pančevo.

file de istorie

ETAPE ALE ISTORIEI PRESEI ROMÂNEȘTI DIN BANAT

Ioan David

Tema pe care o supun atenției este extrem de generoasă, ea poate reprezenta un posibil subiect pentru o necesară carte de istorie a presei din Banat, inexistentă în prezent.

În acest *turnir ziaristic* – cum ar spune un ilustru gazetar de la sfârșitul secolului al XIX-lea, Valeriu Braniște¹, pe care-l socot cel mai mare ziarist al Banatului de până la Marea Unire –, m-am raportat, nu numai la criteriul cronologic, ci și la funcția dominantă a presei dintr-o anumită perioadă. Astfel, am identificat șase perioade specifice.

I. PERIOADA INTENȚIILOR ZIARISTICE (1794 – 1874)

În această interval de timp sunt de reținut trei aspecte:

1. *Momentul Ion Molnar Piuaru și Paul Iorgovici*, care, începând cu 1789, au încercat să scoată, la Viena, în mai multe rânduri, o publicație, intitulată: „Foaia română pentru econom”, proiect sprijinit de Societatea Francmasonică „Loja Sfântului Andrei”, cu sediul la Sibiu, apărută în 1776². Deși nu s-a găsit dovada existenței acestei tipărituri, unii istorici susțin că o astfel de publicație a ieșit, totuși,

¹ S-a născut la 10/22 ianuarie 1869, la Cincu Mare, județul Brașov. La 1 ianuarie 1894, înființează, la Timișoara, împreună cu Cornel Diaconovici, cotidianul „Dreptatea” și suplimentul pentru popor „Foaia de Dumnică”. Trei ani mai târziu, în 1897, la chemarea deputatului George Popovici și a cavalerului Iancu Florod pleacă la Cernăuți, unde scoate, la 2/14 iulie aceluiași an, ziarul „Patria”. La 1/14 ianuarie 1901 fondează, la Lugoj, „Drapelul”, al cărui proprietar și editor va fi până în 1919. Mai înființează, în iulie 1905, publicația „Banatul” subintitulată „foaia pentru poporul român”. Se stinge din viață la 1 ianuarie 1928, este înmormântat în cripta din capela Cimitirului din Lugoj, alături de Eftimie Murgu și Coriolan Brediceanu.

² Ioan, David, *Presa și cultură*, Editura Artpress / Augusta, Timișoara, 2006, pag. 27-30.

de sub tipar. Bunăoară, Ilarie Chendi, analizând începuturile presei românești, menționează că ziarul s-a tipărit la Viena, în 1794, de un „anumit Paul Iorgovici și că s-au trimis câteva exemplare la Gherasim Adamovici” (episcop ortodox din Sibiu – n.n.). Despre o astfel de reușită a vorbit și G. Barițiu, care, într-o scrisoare adresată publicistului maghiar Jacob Elek, în 1882, susține că ziarul ar fi apărut, totuși, dar într-un singur număr, în 1791, la un an după primul demers al medicului oculist Molnar Piuariu, care s-ar fi găsit în 1852, în una din bisericile române din Ocna Sibiului. Cert este că asupra acestei probleme, Barițiu nu a mai revenit niciodată în scrierile sale.

Aurel Cosma-junior se întreabă, în prima sa lucrare de istorie a presei³, dacă nu cumva Paul Iorgovici a avut în intenție scoaterea unui ziar în limba română la Vârșeț pe vremea când funcționa, aici, ca avocat consistorial (o posibilă temă de studiu).

2. *Momentul Eftimie Murgu.* Se presupune că, în toiu evenimentelor de la 1848, marele conducător al revoluției bănățene ar fi scos un ziar în limba română, litografiat, pentru informarea bănățenilor asupra desfășurării evenimentelor. Se mai presupune că exemplare din acest

ziar s-ar găsi la Biblioteca Academiei din Budapesta⁴.

3. *Momentul Simeon Mangiuca.* În 1860, imediat după căderea absolutismului, se face prima încercare temeinică pentru tipărirea unei gazete în limba română la Timișoara. Ziarul trebuia să poarte titlul „Albina Banatului”⁵ și urma să fie cârmuit de, pe atunci tânărul Simeon Mangiuca, marele ziarist și scriitor bănățean de mai târziu, răsplătit pentru activitatea publicistică pe tărâm cultural cu înaltul titlu de membru de onoare al Academiei Române.

Aceste demersuri rămân, totuși, integrate în sfera „intențiilor”, lipsind „dovada”, adică produsul, ziarul ca atare, nu le putem considera „borne” de început ale presei românești din Banat.

II. PERIOADA PRESEI DE VOCAȚIE (1874 – 1918)

Se pune următoarea întrebare: care este începutul presei bănățene în limba română? În literatura de specialitate, în scrierile de până acum, se vorbește de mai multe astfel de momente.

Bunăoară, unii autori postează începutul presei bănățene românești în 1876, anul apariției publicației doctorului Pavel (Paul) Vasici – „Higiena și școala”.

Punct de vedere eronat întrucât respectiva publicație apare, în primul an, la Gherla, apoi, din ianuarie 1877, la Timișoara (își încetează activitatea în februarie 1880). Este, într-adevăr, o primă publicație apărută în Banat, dar în domeniul medicinei.

Alți autori susțin că „Luminătorul” (1880, Timișoara) ar fi publicația „bornă” pentru presa bănățeană. La fel de neadevărat. Și „Luminătorul” poartă pecetea de primă publicație din Banat, dar în domeniul presei politice.

Începuturile gazetăriei în limba română în Banat ține de o altă publicație, și anume: „Priculiciul”, un săptămânal apărut, la Timișoara, în 1874 și care are o scurtă istorioară. Iulian Grozescu, unul din primii ziaristi de profesie din presa bănățeană, pe vremea când conducea, la Budapesta, ziarul „Albina” a lui Vincențiu Babeș, a scos, în 1872, o gazetă satirică, un supliment neoficial al ziarului pe care-l coordona. La puțin timp, editorul publicației s-a îmbolnăvit de tuberculoză, s-a întors în satul său natal, Comloșul Mare, unde a și murit la vârsta de 33 de ani. O dată cu el a dispărut și publicația. Doi ani mai târziu, deci în 1874, Pavel Rotariu reînvie „Priculiciul” în ideea de a aduna bani pentru înființarea unui cabinet de lectură, a unui focalar de cultură românească.

Științific vorbind acesta este anul începutului de presă românească în Banat – 1874.

Au urmat, apoi, alte și alte publicații care au ținut trează flacăra românismului în Banat. Le numesc aici, pe cele mai importante: „Luminătorul” (Timișoara, 1880 – 1893, redactor responsabil și editor Pavel Rotariu), „Foaia diecezană”, Caransebeș, 1886, fondator Ioan Popasu, „Dreptatea” (Timișoara, 1894 – 1898, editori Cornel Diaconovici și Valeriu Braniște), „Drapelul” (1901 – 1919, proprietar și editor: Valeriu Braniște), „Educatorul” (1909 – 1914), Oravița, 1909; Coștei, Serbia, 1910 – 1913; Lugoj și Reșița (1914). A fost prima publicație pedagogică din Banat.

Vorbind despre presa de până la Marea Unire, cu un caracter profund vocațional, trebuie să îndreptăm un lucru. Se susține, în literatura de specialitate, de către unii autori că bănățenii nu au avut o presă a lor locală, că ei se alimentau cu informații din gazetele importante din Ardeal. Evident, teorie falsă. Banatul a avut o presă proprie, chiar variată tematic: satirice, politice, medicale, pedagogice, economice, sociale, religioase, juridice etc.⁶ Este drept, Banatul nu a beneficiat, până la Marea Unire, de o presă specializată literară și nici feminină, este, în fapt, o trăsătură distinctă a presei bănățene din această perioadă⁷.

Și ca noutate absolută, mai trebuie să reținem un fapt: în 1904, apare, în această perioadă, la Timișoara, prima publicație antisocialistă din Banat:

3 dr. Aurel, Cosma-junior, *Istoria presei române din Banat*, vol. I, Editura „Unirea Română”, Timișoara, 1932, pag. 9.

4 De aceeași părere cu Aurel Cosma-junior este și istoricul lugojan Dan Popescu în lucrarea din *Istoria presei bănățene (Articole și studii istorice)*, Editura Marineasa, Timișoara, 1998). Dincolo de aceste supoziții, în ceea ce mă privește nu am întâlnit alte surse de informare care să-mi confirme apariția și existența acestei tipărituri.

5 *Ibidem*, pag. 18-19.

6 *Ibidem*, pag. 55-124.

7 Ioan, David, *Presa românească din Banat*, Editura Artpress / Augusta, Timișoara, 2006, pag. 31-80

„Dreptatea și Lumina Poporului”. Editată de învățătorul Emeric Andreescu, ziarul se dorea o replică la cele două publicații muncitorești și socialiste apărute tot în orașul de pe Bega: „Votul poporului” (1903 – 1904) și „Muncitorul român” (1905 – 1907)⁸.

III. PERIOADA PRESEI MARILOR VALORI (1918 – 1944)

Ca să conturăm această perioadă trebuie să punctăm câteva trăsături specifice:

1. Presa din acest interval de timp a fost *extrem de bogată și diversificată*. În perioada 1919 – 1942 au apărut 125 de publicații în limba română, iar alte 100 de ziare și reviste în două sau trei limbi.

2. *Tematica culturală* a reprezentat trăsătura dominantă a presei bănățene în limba română din această perioadă. Așadar, în 1926, apare, la Timișoara, în premieră revista culturală „Banatul”, din inițiativa orăvișanului Simeon Samson Moldovan⁹. Publicația a fost onorată de condeie de prestigiu: Lucian Blaga, în coloanele acestei reviste a publicat acel articol de referință „Barocul etnografiei românești”, Eugen Lovinescu, George Călinescu, Camil Petrescu, Aron Cotruș, fiind chiar directorul publicației într-o anumită perioadă de timp.

Doi ani mai târziu (1928), asistăm la o nouă premieră, apariția, la Lugoj, a primei reviste culturale „Semenicul”¹⁰, sub conducerea inimosului profesor Aurel E. Penteanu, publicație ce și-a propus să adune, în jurul ei, întreaga suflare a inteligenței bănățene. Ambele reviste sunt la fel de importante în epocă întrucât ele au desfășurat o activitate de pionierat în presa culturală deschizând și netezind calea spre apariția revistelor culturale de avangură, fac referire aici la: *Vrearea*, 1932 – 1947, director: Ion Stoia Udrea; *Revista Institutului Social Banat Crișana*, 1933 – 1946, director: Cornel Groșoreanu; *Fruncea*, 1934 – 1944, director: Nicolae Ivan; *Lucafărul*, 1935 – 1944, director: Aurel Cosma; *Brazde bănățene*, 1938 – 1941, director și proprietar: Caius Pascu; *Contrapunct*, 1941 – 1944, redactor responsabil Liviu Lințea¹¹.

3. Apariția aceluși *fenomen unic al condeierilor țărani*, Banatul a fost cea dintâi provincie care a dat o literatură și o publicistică scrisă de țărani. Cea mai potrivită apreciere asupra acestui fenomen a creionat-o Camil Petrescu în „Țara” din 7 ianuarie 1921, textul constituindu-se, astăzi, într-un document de înaltă prețuire la adresa cărturarilor plugari: „Este un lucru neîndoios că dintre toți țărani români de pretutindeni, bănățenii sunt cei mai citați și mai cunoscutori de carte. Aici, în Banat,

se desfășeau cu sutele și miile revistele românești și broșurile diferitelor biblioteci. Dar nu numai atât. Țărănimea bănățeană dă dovadă de un extraordinar simț artistic. Nu vorbim numai de arta casnică, ci mai ales ne gândim la talentul cu care cei mai mulți din ei joacă piese de teatru, de ai crede de multe ori că ai în fața ta actori adevărați. Nu vorbim, de asemenea, de coruri, – căci nu este sat să nu aibă un cor sau două –, dirijate de multre ori chiar de țărani înșiși. Ba, cele mai multe sate au și fanfară proprie, de te face să te mândrești că ești român. Ceea ce vrem să știe cititorii noștri este marele număr de scriitori țărani, pe care îl dau satele bănățene. Am auzit de multe ori poeți de aceștia de țară declamând la diferite ocazii poezii întregi compuse de dânsii. Banatul, care tot el e «fruncea», are nu numai compozitori țărani, dar și țărani ziaristi, țărani scriitori”¹².

Sigur, fenomenul condeierilor plugari din Banat a fost o realitate, dar, și în acest context, se cere o reevaluare. În ce sens? Când se vorbește despre presa sătească din perioada interbelică, aceasta este atribuită, în exclusivitate, Banatului de Munte. Realitatea este alta: rădăcinile acestui fenomen se găsesc în Banatul de Pustă, mai precis la Beregsău Mare, acolo unde învățătorul Emeric Andreescu scoate, pe

cheltuială proprie, în 1890, publicația „Junimea română”¹³ destinată culturii tinerimii sătești, iar un an mai târziu, în 1891, revista social-literară „Săteanul”¹⁴. Acest adevăr trebuie pus în drepturi într-o posibilă și necesară istorie a presei.

4. *Prezența presei muncitorești și socialiste*. Și în această direcție se cer destul de multe retușări. Dacă parcurgem „Istoria presei române”, semnată de generalul Constantin Antip, constatăm că o cincime din carte este atribuită presei militante. Presa muncitorească și socialistă a fost o realitate, dar nu la această dimensiune.

Bunăoară, în Banat, germenii acestui tip de presă au apărut în 1904, respectiv 1905, prin apariția publicațiilor: „Votul poporului” și „Muncitorul român”, și nu prea s-au dezvoltat în perioada interbelică, deși unii autori zeloși, au creionat prin scrisul lor o altă dimensiune acestei probleme. Au exagerat în așa fel încât au atribuit dimensiuni socialiste unor publicații intrând voit în contradicție cu adevărul istoric. Evident că au existat preocupări antifasciste în unele redacții, evident că unii autori au avut convingeri de stânga, dar, nicidecum, publicații precum „Vrearea” sau „Lucafărul”, nu au fost socialiste. Presa militantă, muncitorească a fost moderat reprezentată în perioada interbelică în Banat.

⁸ *Ibidem*, pag. 97-98

⁹ Ioan, David, „Banatul” (1926-1930), o revistă multiculturală? În „Revista română de istorie a presei”, anul IV, nr. 2 (8), 2010, pag. 55-65.

¹⁰ „Semenicul”. Revistă de cultură lunară. Apare la Lugoj (1 ianuarie 1928 – 15 aprilie 1932).

¹¹ Ion, Hangiu, *Dicționarul presei literare românești* (1790-2000), Editura Institutului Cultural Român, București, 2004, pag. 760, 308, 398, 110, 164.

¹² Aurel Cosma, *Condeieri țărani din Banat*, Timișoara 1971, pag. 3.

¹³ Subintitulată „Gazeta culturală”, apare neregulat în perioada 1 august-17/19 octombrie 1890 (în total patru numere) și este „scoasă pentru cultivarea junimei și a tinerimei sătene”.

¹⁴ Apare tot la Beregsău Mare, săptămânal, în perioada 15/27 august 1891-25 decembrie 1891/6 ianuarie 1892. În coloanele acestei publicații, subintitulată „revistă social-literară” se reproduce apelul către învățătorii români, redactat de Atanasie M. Marienescu și publicat în „Pedagogul român”.

IV. PERIOADA PRESEI „REAȚIONARE” (1944 – 1947)

Este o perioadă scurtă, dar extrem de tumultuoasă. Ea este delimitată de două repere: apariția primului oficios al Comitetului Regional al PCR – „Luptătorul bănățean” (7 septembrie 1944, redactor responsabil: George Cimponieru) și suprimarea tuturor publicațiilor, cu excepția celor conduse de autoritățile comuniste (30 decembrie 1947).

Lupta împotriva presei „reaționare” a cunoscut patru etape.

1. *Ponegrirea publicațiilor existente și a personalităților vremii, unele simboluri ale Banatului.* Bunăoară, ziarele „Biruința” și „Dacia” erau socotite organe ale Gestapo-ului, iar „Ecoul”, „Unirea Română” și „Extrapost”, fițuici diversioniste, care înveninează opinia publică¹⁵, în timp ce Sever Bocu era socotit, la rubrica *Galeria trădătorilor*, „ilustru agent nazist” care a militat „cu o rară consecvență, într-un larg front manisto-legionaro-brătienist a tuturor forțelor huliganismului român”¹⁶.

2. *Reorganizarea cenzurii.* Apariția unei publicații, în această perioadă, presupunea un proces destul de anevoios întrucât orice editor trebuia să parcurgă patru pași: a) obținerea unei autorizații din partea Cenzurii Centrale a Presei; b) eliberarea unui agrement din partea

Comisiei Aliate de Control, prin Direcția Presei; c) obținerea unei ordonanțe prezidențiale de la Tribunalul Timiș-Torontal (în textul ordonanței se preciza: titlul publicației, periodicitatea, redactorul responsabil, proprietarul, tipografia unde se edita respectiva publicație); d) înscrierea în Registrul publicațiilor periodice, ținut tot la tribunal.

Primul impact negativ asupra presei l-a avut, imediat după 23 august 1944, articolul 16 al Convenției de Armistițiu, în care se precizează: „Tipărirea, impactul și răspândirea în România a publicațiilor periodice și neperiodice, prezentarea spectacolelor de teatru și a filmelor, funcționarea stațiilor de TFF, Poștă, Telegraf și Telefon vor fi executate în acord cu înaltul Comandament aliat”.

În prima parte a perioadei, Biroul Cenzurii a funcționat în cadrul Prefecturii Timiș-Torontal. Cenzura s-a reorganizat, în Timișoara, pe baza Circularii nr. 1/1945 și a Deciziei nr. 3395/1945 a Ministerului de Propagandă. Conform acestor documente, șeful cenzurii presei de pe lângă prefectură era președintele Curții Marțiale sau un procuror desemnat de acesta. Dispoziția era foarte clară și aspră: „Nici o publicație nu poate să apară până ce nu obține «bun de tipar» de la Cenzura Presei” (din ordinul nr. 15735/18 august 1945, semnat de prefectul Valeriu Novacu)¹⁷.

Presa era în permanență urmărită, concluziile erau adunate în buletine zilnice și rapoarte lunare. Spicuim dintr-un raport pe luna martie 1946: „Mari greutăți avem cu ziarul „Banatul” din Timișoara, de sub conducerea tov-ului (Ilie, n.n.) Murgulescu, care nu se ocupă cu ziarul și tolerează acolo un spirit reaționar. Acest ziar ne face mai multe greutăți, decât serviciu. Am cerut în repetate ori Biroului Regional să-l scoată pe tov. Murgulescu, membru al Comitetului Regional, din fruntea ziarului, dar până acum nu ni s-a dat acest ajutor. Cu săptămânalul țărănesc „Cuvântul sateilor” stăm prost, întrucât unele elemente foarte dubioase (ca Pavel, n.n.) Blidariu, (Ioan, n.n.) Ciucurel etc., proprietarii ziarului”, nu lasă pe responsabilul Frontului Plugarilor să se amestece în treburile ziarului”¹⁸.

Interesant este că erau supuse cenzurii și oficioasele autorităților comuniste. Iată ce se spune, bunăoară, despre „Luptătorul bănățean”, de astă dată într-un buletin din 4-9 iulie 1945: „Lipsește articolele-teoretice educative, necesare într-un oficios de partid. Lipsește complet lozincile. Lipsește o rubrică culturală. Nu publică dări de seamă asupra cărților editate de Partidul Comunist și Cartea Rusă. Observăm, pe lângă greșelile de tipar și greșeli de limbă și stil, care, uneori, schimbă cu totul interesul frazelor. Linia justă este păstrată”¹⁹.

¹⁸ *Ibidem*, pag. 54.

¹⁹ *Ibidem*, pag. 52.

²⁰ *Ibidem*, pag. 47.

*Imincimusa nihil molit diam aut voluptatibus ius dit es as si
omnistrum esti occulla utempernam
Xeratemped et moluptur?*

3. *Suspendarea temporară a unor publicații.* Prin ordinul telegrafic nr. 14654/31 decembrie 1944, Direcția Presei comunică suspendarea, pe o perioadă de zece zile, a cotidianului „Unirea română”, pentru „publicarea unor articole neconforme regimului democratic și normelor stabilite de Comisia Aliată de Control”. Mai mult, au fost suspendate publicații doar din ordinul prefectului Valeriu Novacu, fără avizul prealabil al Direcției Presei care era obligatoriu, este cazul publicației „Curierul Banatului”, pe 30 de zile, începând din 27 august 1945 (motivația: Iancu Conciatu, proprietarul ziarului, era un „mare afacerist” și făcuse „propagandă antibolșevică”²⁰). Într-o astfel de situație au fost puse, pe o perioadă

¹⁵ Valerică G. Corduneanu, *Evoluția presei timișorene în primii ani postbelici*, în Revista română de istorie a presei, anul IV, pag. 42.

¹⁶ http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Sever_Bocu.

¹⁷ Valerică G. Corduneanu, *op.cit.*, pag. 44-47.

de cinci zile (din 1 aprilie 1946), „Viața bănățeană”, oficiosul PNL – Tătărăscu și „Banatul” pentru articolele referitoare la un incident petrecut la Fabrica ILSA.

4. *Suprimarea publicațiilor.* Procesul scoaterii în afara legii a unor publicații a început încă din 1945. Exemplu: 30 aprilie 1945: „Observatorul”, revistă literară, economică și socială și publicația „Selector”; 2 mai 1945: „Unirea română” (pentru șantaj politic) și „Vestul” (pentru atitudine profascistă); 6 iunie 1945: „Românul”; 2 februarie 1946: „Paranteza”, revistă de pamflet politic; 8 martie 1946: „Făclia”, fostul organ de presă al P.S.D. (pentru motivul că nu mai corespunde liniei partidului); 21 iulie 1947: „Curierul Banatului”; 9 decembrie 1947: „Banatul”.²¹

Și procesul suprimărilor a continuat, el încheindu-se după momentul proclamării Republicii (30 decembrie 1947).

V. PERIOADA PRESEI CU LIMBA DE LEMN (1948-1989)

Presă cu limba de lemn se întinde pe o perioadă de mai bine de 40 de ani, și este din perspectiva cercetătorului aproape intactă (fiind socialistă/comunistă, unii directori zeloși de publicații și biblioteci au dat-o, după decembrie '89, la topit).

Câteva trăsături specifice ale presei din această perioadă: 1. Toate publicațiile apărute, în acest interval de timp, au deținut titlul de organe de propagan-

dă, aflate în mâna partidului de guvernământ sau ale organelor sale de masă și obștești. 2. Formatul era, de regulă, tabloid și într-un număr limitat de pagini, patru, maxim opt. 3. Tirajul era, de asemenea, redus și se distribuia în proporție de 90% la abonamente. 4. Diversitatea genurilor era aproape inexistentă, structura lor se limita doar la știre și articole de serviciu, acest text cenușiu, pal, tronat de limba de lemn. 5. Cuvântul scris a rămas sub chingile cenzurii până în 1977, iar după această dată s-a impus autocenzura. 6. Din punct de vedere al managementului era „floare la ureche”: nu aveai grija materiilor prime, difuzării produsului, salariilor și nici a balanței de venituri și cheltuieli. 7. A existat și un lucru pozitiv: calitatea (nu iau în discuție mesajul articolului). Ziarele erau elaborate, concepute în spiritul normelor de tehnoredactare și curate, fără greșeli de ortografie și tipar (posturile de corector, redactor de serviciu și cap limpede funcționau precum „ceasul elvețian”). 8. Erau extrem de restrânse ca număr, bunăoară în Timișoara existau, în 1989, doar șapte ziare în limba română: „Drapelul roșu”, cotidian, organ de presă al PCR; „Orizont”, revistă săptămânală a Uniunii Scriitorilor din România; „Forum Studențesc”, revistă lunară a Centrului Universitar; „Mitropolia Banatului”, revistă religioasă, ortodoxă; și trei reviste SF: „Paradox”, „Helicon”, „Biblioteca nova”.

²¹ *Ibidem*, pag. 48.

VI. PERIOADA PRESEI POSTDECEMBRISTĂ (1989 – prezent)

În acest interval de timp, presa bănățeană a parcurs câteva etape: 1. 1990 – 1992: Explozie editorială, atât din perspectivă numerică, cât și al tirajelor. Numai în Timișoara au apărut peste 40 de publicații („Renașterea bănățeană” se tipărea, imediat după decembrie '89, într-un tiraj de până la 140.000 de exemplare; „Timișoara” – 80.000 de exemplare). Dar, supremația o deține, în această perioadă, presa națională, centrală. 2. 1992 – 1994: Asistăm la o înviore a presei locale. Presa națională este în scădere. În această perioadă se citește mult mai multă presă de proximitate (cu circa 40%, susțin sondajele de opinie). 3. 1995 – 1996: Impunerea pe piață a audiovizualului, apar posturi de radio și televiziune private, precum și societăți de cablu. 4. 1996 – 2000: Presa scrisă intră într-un

con de umbră, dispar ziare mai mici, în timp ce cele mari își reduc numărul de pagini sau de ediții (fenomen sporadic). 5. 2000 – prezent: Asistăm la criza profundă a presei scrise, unele ziare își reduc dramatic tirajele, în timp de altele dispar. Se manifestă, totodată, tendința de monopolizare a presei. Trustul austriac „Informedia” se impune pe piața presei bănățene prin cumpărarea unor publicații de prestigiu. Tot acum, își face apariția, la începutul anilor 2005 – 2006, presa electronică, care cunoaște o expansiune spectaculoasă după 2008. De asemenea, este de remarcat faptul că apar, în această perioadă, o puzderie de publicații sătești, unele sub oblăduirea parohiilor, altele cărmuite de autoritățile publice locale.

Din 1989, până în 2009 au existat, numai în județul Timiș, peste 300 de publicații²². În prezent, le putem număra pe două mâini. Cât va mai rămâne „în picioare” presa scrisă? ■

Foto/legenda???

²² Mariana Cernicova-Bucă *Universul mediatic timișean*, Editura Orizonturi Universitare, Timișoara, 2009, pag. 6.

HISTORY

Far be it from me that this work is complete and consistent. However, I see it as a “skeleton”, a “backbone” for a (yet unwritten) history of the Romanian press in Banat, from its origins to the present.

It is also not my intention to claim that the proposed periodization is universally accepted by all researchers in the field. It is based on an intense study “at the source”, but also on my experience of over twenty five years in the field of journalism.

However, in this way, I tried to correct some inadvertent mistakes, errors or incomplete research, transferred from author to author, book to book or dictionary to dictionary, related to the first journalistic intentions in Banat, early media and its evolution, phenomena wrongly listed (or presented in an exaggerated way) as belonging to a certain period or cultural domain.

At the same time, with this title I tried to bring attention to unknown elements of the early anti-socialist press in Banat and to “temper” the generosity of some authors considering the existence of militant press.

I have not overlooked the press published after December 1947, generically called socialist or metaphorically expressed as “wooden language”, nor any post-December press which is permanently in a “conflict of interest” with the broadcasting and online journalism.

ISTORIJA

Nije mi namera da smatram ovaj rad potpunim i zaokruženim, već da ga posmatram samo kao „kostur”, kao „kičmu” (još uvek nepisane) istorije rumunske štampe u Banatu, od svojih početaka do danas.

Takođe, nemam pretenzije da tvrdim da je predložena periodizacija opšte prihvaćena od svih istraživača iz ove oblasti. Ona se zasniva na intenzivnom istraživanju „na izvoru”, ali i na vlastitom iskustvu od dvadeset pet godina u oblasti novinarstva.

Istovremeno sam ovim putem pokušao da ispravim neke omaške, greške ili nepotpuna istraživanja, prenošena sa autora na autora, iz knjige u knjigu ili iz rečnika u rečnik, koji su vezani za prve nagoveštaje novinarstva u Banatu, za početke štampe i njen razvoj, rane medije i njihovu evoluciju, i čija je pojava bila neprimereno (ili uz izvesna preterivanja) predstavljana u okviru jednog perioda ili kulturnog prostora.

Pokušao sam u isto vreme da skrenem pažnju na nepoznate elemente rane anti-socijalističke štampe u Banatu i da velikodušnost nekih autora vezanu za postojanje militantne štampe dovedem do umerenosti.

Nisam prevideo ni štampu nastalu posle decembra 1947. godine, vođena pod sloganom „socijalistička” ili metaforički rečeno „drvenim jezikom”, ali ni štampu izdatu posle decembarskih događaja koja je u stalnom „sukobu interesa” sa audiovizuelnim i onlajn novinarstvom.

file de istorie

PARTICULARITĂȚI ALE APLICĂRII CONVENȚIEI ȘCOLARE DIN 1933 ÎN CLISURA DUNĂRII

Carmen Albert

Condițiile istorice postbelice dar și o tradiție seculară au determinat o mișcare firească de apropiere între România și Iugoslavia care a făcut deja obiectul unor substanțiale lucrări de istorie diplomatică. Există însă încă destule domenii și spații rămase în penumbră din motive complexe asupra cărora nu ne propunem să insistăm cu acest prilej. Sunt câteva lucrări care aduc informații utile raporturilor româno-sârbe în perioada interbelică, unele din ele valorificând și informații din arhivele sârbești¹. Este nevoie evident de a reechilibra situ-

ția cu o cercetare similară în arhivele românești, motiv pentru care am redactat prezentul studiu întemeiat pe fondul documentar personal al istoricului Silviu Dragomir². Este de notorietate interesul cu totul special pe care Silviu Dragomir³ l-a avut pentru istoria relațiilor româno-sârbe. Lucrul se explică prin faptul că acest istoric a studiat un timp la Novi Sad și în consecință era un bun cunoscător al limbii și culturii sârbe, avea deci acces la o vastă bibliografie. Pe de altă parte, a fost personal implicat în tratativele româno-iugoslave privind încheierea unei

1 Aceasta ar fi lucrarea lui Gligor Popi, *Români din Banatul iugoslav între cele două războaie mondiale (1918-1941)*, Timișoara, 1996, 284 p, iar cu informații din arhivele românești Petru Râmneanțu, *Istoricul relațiilor româno-iugoslave în perioada interbelică*, Timișoara, 2007, 317 p

2 Direcția Județeană Hunedoara a Arhivelor Naționale, Fondul „Colecția de documente Silviu Dragomir”, dosar 8.

3 Silviu Dragomir, (1888-1962), personalitate marcantă a istoriei și culturii naționale născut în Gurasada, jud. Hunedoara, participant la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, ministru în mai multe legislaturi, detalii în Sorin Șipoș, *Silviu Dragomir-istoric*, Cluj-Napoca 2002, 440 p.; idem, *Silviu Dragomir-istoric*, ediție revăzută și adăugită, Oradea, 2009, 547 p.

convenții între cele două state referitoare la chestiunea școlară. Prezența fondului la care ne referim se explică în acest fel. Totuși este sigur că nu dispunem încă de un fond complet ci mai degrabă unul destul de eterogen, în sensul că alături de piese elaborate la nivel ministerial sau chiar guvernamental se află și piese elaborate la nivelul inspectoratului școlar bănățean, a comunelor și a școlilor sătești. Totuși ele au importanță nu atât pentru reconstituirea tratativilor în sine cât pentru surprinderea reacțiilor la aplicarea convenției școlare. În ianuarie 1933 o delegație română condusă de ministrul plenipotențiar Iakovaki, Silviu Drago-mir, Petru Ionescu a purtat discuții la Belgrad care în ciuda unor dificultăți au dus la semnarea în martie aceluiași an a „**Convenției privind organizarea școlilor primare minoritare din Banat**”⁴. Ea intra în vigoare la 26 septembrie 1933. La baza acestei convenții a stat principiul reciprocității și respectului pentru regimul școlar existent în ambele țări. Aplicarea convenției a determinat la rândul ei o serie de dificultăți care de altfel erau de bănuț. Se poate spune și documentele de ambele părți o dovedesc, existența unei suspiciuni reciproce. Problema școlară nu putea fi disociată, nu avea cum, de cea minoritară, de aici greutățile de care vorbeam. Ele au fost generate

de faptul că, dacă prin voința politică a ambelor părți, se dorea rezolvarea unor stări considerate anormale între două state vecine, prietene și aliate, aplicarea concretă, la fața locului se lovea nu numai de inerții generatoare de suspiciune dar și de acordul prevederilor conținute cu legislația deja în vigoare privitoare la sistemul școlar în cele două țări.

Ministerul român al Instrucțiunii Cultelor și Artelor a solicitat, cum era și firesc, o informare mai exactă asupra stării de lucruri și în consecință dispune inspectorului șef al regiunii școlare Timișoara, Sabin Evuțian⁵ propuneri „*sprijinite la fața locului atât în privința școlilor primare cât și în ceea ce privește secția prevăzută de convenție pe lângă școala normală din orașul Timișoara și catedra de limba sârbă la liceul din același oraș*”⁶.

Răspunsul la acest ordin a fost dat cu promptitudine. În 18 iunie el era înaintat personal ministrului⁷.

De la început inspectorul Evuțian remarcă faptul că „*aplicarea Convențiunii școlare cu Iugoslavia depășește, la noi cadrele unei simple formalități*”. Mai întâi pentru că implică aici stări de fapt care nu au fost luate în calcul de la început. La românii din Clisura Dunării de pildă, sentimentul religios este mult mai puternic chiar și decât cel național, accentuat și de dependența ierarhică de biserica sârbă.

Persoane care în particular se declară români, iar după numele din vechile descripții austro-ungare sunt români, în biserică se declară sârbi. Acest lucru este de natură, prevede Eruțian, să genereze suspiciuni și chiar animozități. Aceasta pentru că în convenție s-a stipulat că apartenența etnică a copiilor se face după declarația părinților și nu după acte ori o eventuală presiune a preoților, crede el, îi vor determina pe români să se declare sârbi. Cu toate că în Convenție se vorbește despre școli primare minoritare de stat, ierarhia sârbă din România militează pentru transformarea școlilor din Clisură în școli confesionale. Conform legii învățământului particular din România din 1925 acest lucru este posibil. Așadar, conchide raportorul, prevederile Constituției, așa cum a fost ea încheiată, nu au ținut cont de contextul juridic deja operant. Consiliul eparhial sârbesc din Timișoara ca autoritate a școlilor confesionale sârbe din România, a dat deja un semnal că nu va respecta Convenția fiindcă a angajat două învățătoare diplomate ale școlii normale din Vârșeț chipurile cu examen de limbă română. A verificat și lucrurile nu stau așa. Cele două nu știu niciun cuvânt românesc. În mod sigur așa se va întâmpla și în Clisură. Pentru a se evita neînțelegeri între părți, pe viitor el are propuneri concrete privind modul de pregătire al învățătorilor români respectiv sârbi care vor preda în cealaltă țară: „*ar fi cazul ca limba și literatura română și științele pedagogice cu practica predării în românește ca să facă în Vârșeț de către profesorii români de aici, în schimb cu profesorii sârbi din Iu-*

goslavia pentru cele două catedre de limba și literatura sârbo-croată și de științe pedagogice cu practica pedagogică în sârbește la școala normală din Timișoara, religia și căutările religioase urmând a fi predate de preoții din respectivele localități. Acestea mai ales, pentru că în Timișoara sau în Banat nu se găsesc profesori titrați de respectivele specialități cari să fie de naționalitate sârbo-croată”.

În general în Clisură, e de sperat că aplicarea Convenției „*dat fiind edificiile și zestrea școlară se poate face fără dificultăți*”. Ar fi nevoie doar să se facă transferarea actualilor învățători titulari. Bănuiește probleme mai mari doar în Câmpia, Zlatița și Lescovița unde sunt mai mulți români. Ar fi bine însă ca și statul român să fie mai viguros în verificarea respectării propriilor legi în vigoare.

De fapt în 5 martie 1935 Ministerul Român al Instrucțiunii a decis prin ordin să se treacă hotărât la aplicarea Convenției inclusiv a prevederilor despre învățătorii din Iugoslavia și a manualelor tipărite acolo a căror listă avea să fie în curând expediată inspectoratului. Limba română, istoria și geografia României vor fi desigur predate în limba română. Învățătorii din Iugoslavia vor fi însă nominal aprobați de Ministerul Instrucțiunii. În articolul III al deciziei se spune că: „*autoritatea bisericească sârbă din Banatul Român se autorizează a deschide școli particulare cu limba de predare sârbă numai pentru copii sârbi în localitățile din Clisură, locuite de populație de naționalitate sârbă, în conformitate cu art. 13 din Convenție și cu dispozițiile Legii*

4 Gligor Popi, *Op. cit.*, Trăilă Spăriosu, *Învățământul românesc din Banatul Iugoslav*, „Lumina”, 1992, nr. 1-3

5 Sabin Evuțian (1889-1977), personalitate a culturii bănățene, delegat la Marea Adunare Națională, cadru didactic, autor de manuale școlare, Inspector general școlar până în 1946.

6 D.J.H.A.N, *Adresă*, Ministerul Instrucțiunii, Cultelor și Artelor către Sabin Evuțian, 23 ianuarie 1934, dosar 8, f. 195.

7 D.J.H.A.N, *Raport* Sabin Evuțian, 18 iunie 1934, dosar 8, f. 54.

învățământului particular. Se admite ca, în caz de înființare a școlilor particulare sârbe în Clisură, după satisfacerea tuturor necesităților culturale românești ale Statului-edificiile școlare și zestrea școlară ce prisosesc, să se poată da în folosința școalelor primare particulare sârbești pe baza contractelor, încheiate an de an între respectivele comune din Clisură și Autoritatea bisericească, susținătoare de școale și aprobate de Ministerul Instrucțiunii, ca for tutelar. Se autoriză autoritatea bisericească sârbă din Timișoara de a angaja pentru direcția și învățământul școalelor particulare sârbe, numărul necesar de învățători/raportat la numărul legal al elevilor/de confesiune ortodoxă și de limba maternă sârbo-croată, dintre supușii iugoslavi regulamentar calificați, prin intermediul Ministerului Instrucției române⁸.

În aprilie 1935⁹ Ministerul a expediat Inspectoratului regional Timișoara 14 dosare cu adresele respective ale Consiliului școlar al Eparhiei greco-ortodoxe sârbe din Timișoara prin care se solicită înființarea de școli confesionale sârbe la: Moldova Veche, Măcești, Belobreșca, Pojejena de Sus, Radimna, Baziaș, Lescovița, Zlatița, Zlatița-Pârneaura, Câmpia, Svinița, Divici, Socol, Liubcova de Jos. Inspectoratul va verifica la fața locului și va raporta pentru fiecare caz în parte.

Rezultatul investigațiilor s-a păstrat în ciornă. Mai întâi se constată că oamenii din satele sârbești au semnat pentru școli confesionale neștiind că aceasta înseamnă să-și asume cheltuielile implicate. În primăvară s-a făcut simțită o adevărată campanie a Consistoriului sârb din Timișoara pentru transformarea școlilor de stat din Clisură în școli confesionale pretându-se la dezinformări inclusiv că cei ce își vor înscrie copiii la acestea chiar românii vor primi jurământ. Când oamenii au întrebat despre cheltuieli, cine anume le va suporta, li s-a răspuns că fie Consistoriul, fie statul iugoslav, ei nici un caz. Acum s-a văzut adevărul și mulți amenință că-și vor retrage copii sau îi vor da la școala de la stat românească acolo unde ea există. Raportorul nu își poate explica atitudinea Consistoriului. E normal ca sârbii să dorească școli sârbești și iată că prin Convenție le au, de ce atunci zbaterea asta pentru școli confesionale? Este vorba de o tendință conservatoare din totdeauna a bisericii de a controla învățământul. Evident lui Evuțian această i se pare de neacceptat în veacul XX. Mai este ceva la mijloc, crede el, și mereu suspicios emite ipoteza că în acest fel sârbizarea românilor din Clisură s-ar face mai eficient¹⁰. Își întemeiază bănuielile pe faptul că cei de la Timișoara,

Consistoriul adică, a și trimis un învățător la Lescovița unde nu a fost aprobată școală sârbească nefiind nici măcar cele 30 de solicitări prevăzute în Convenție. El se simte dator să roage ministerul să ia în considerație declarațiile sâtenilor sârbi din Clisură că au fost mulțumiți cu școala de stat și că ei nu mai vor școli confesionale întreținute pe cheltuiala lor. Să nu fie înțeles greșit: „a crezut că nu pot refuza școale confesionale sârbești unde realitățile le cer, am fixat chiar maximul de posturi confesionale raportate la elevii recenzați”. Totuși e important ca acolo unde s-au înființat școli sârbești să nu se desființeze cele românești rămase în continuare școli de stat. Astfel de școli românești să funcționeze la Svinița, Liubcova, Moldova Veche, Măcești, Pojejena de sus, Radimna, Baziaș, Câmpia, Zlatița, Lescovița, să se suspende la Belobreșca și Divici. Școli confesionale să se deschidă în 11 localități cu 30 de învățători dar nu la Baziaș unde sunt numai 15 declarați sârbi, la Pârneaura unde sunt aproape numai români și nici la Lescovița, așa cum rezultă și din Anexă.

Evident nu se poate face abstracție de unele abuzuri ale autorităților locale în privința școlilor confesionale sârbe. De exemplu Direcția Învățământului Particular Confesional atrăgea atenția Inspectoratului General din Timișoara mai ales

Imincimusa nihil molit diam aut voluptatibus ius dit es as si omnistrum esti occulla utempernam Xeratemped et moluptur?

în privința situației din localitățile unde funcționa și școală de stat română: „Vă rugăm-scria acolo-să puneți în vedere directorilor școlilor primare de stat din localitățile unde funcționează și școli confesionale sârbe să procedeze cu mai mult tact și cu respectarea întocmai a prevederilor Convențiunii sârbo-române în ceea ce privește mai ales înscrierile elevilor la școli. De asemenea veți pune în vedere Revizoratului școlar din Timișoara să pue mai mult tact și să fie cât mai prudent la redactarea ordinelor către aceste școli confesionale și să observe cât mai aproape organele sale în subordine”¹¹.

8 D.J.H.A.N., *Decizia* Ministrului Secretar de Stat C. Angelescu, 5 martie 1935, Dosar 8, f. 74.

9 D.J.H.A.N., *Adresa*, Ministerului Instrucțiunii, Cultelor și Artelor către Sabin Evuțian, aprilie 1935, Dosar 8, f. 217.

10 Această situație Sabin Evuțian a perceput-o ca pe o reală problemă astfel încât a procedat la o adevărată campanie în media pentru semnalarea unui potențial pericol la granița cu statul vecin. Argumentele lui au convins și pe Cornel Groșorean de la Institutul Social Banat-Crișana care într-o scrisoare adresată lui Dimi-

trie Gusti, a formulat programul unei campanii monografice la Pojejena de Sus-localitate în Clisură-pentru „redresarea sentimentului național” (Arhiva Muzeului Banatului Montan, MD34/9752, publicată în Carmen Albert, *Documentele Institutului Social Banat-Crișana II*, Timișoara, 2009, p. 140).

11 D.J.H.A.N., *Adresă* nr. 18545/1938. Direcția Învățământului Particular Confesional către Inspectorul șef, dosar 8, f. 41.

Prin Convenție ambele părți și-au asigurat posibilitatea controlului asupra felului cum ea se aplică. S-a prevăzut funcția de referent ministerial pentru această problemă. Avem șansa, fie și indirect, de a cunoaște un document prin care se relatează o vizită a referentului sârb Milutin Mihailovici¹². La Belgrad s-au depus mai multe plângeri așa că el a venit în misiune în România. Iată plângerile:

1. că s-ar fi predat școlilor confesionale localuri și material didactic sărac
2. să se fac presiuni asupra părinților ca să-și dea copii la școala românească (Zlatița și Radimna)
3. nu se respectă declarațiile date consistoriului privind etnia
4. s-au creat școli românești unde nu e populație românească.

În primul caz nu s-a verificat plângerea, dimpotrivă Mihailovici a constatat că s-au predat și edificii și material deși statul român nu era obligat la aceasta. A spus textual: „statul nu-i obligat să vă dea nimic totuși va dat ce a putut. Fiți mulțumiți și procurați-vă ce vă trebuie, dacă s-a cerut școală confesională”. La Zlatița situația nu e cea din plângere dar la Radimna au fost presiuni după cum crede și inspectorul român: „Învățătorul sârb-se scrie în raport-se mai plânge că la intervenția învățătorului român Rusu, au fost chemați la jandarmerie unii părinți și amenințați să-și trimită copii la școală românească. Din atitudinea învățătorului Rusu pare a fi fost adevărat”.

La Măcești parohul călugăr Ilarion Suici se plânge și el că s-ar fi făcut presiuni dar a fost contrazis chiar de săteni. Sunt unii care și-au dat copii la școala de stat dar au făcut-o de bună voie fiindcă

nu vor să contribuie la întreținerea școlii confesionale. S-a convins și Mihailovici că cei de la Consistoriu au dezinformat populația în legătură cu condițiile de funcționare ale școlii confesionale. Peste tot a auzit același lucru de la țărani sârbi. În general învățătorii se plâng de amestecul și abuzurile preoților, fapt accentuat și de Sabin Evuțian. Învățătorii veniți nu sunt admiși la decizia școlară. La Câmpia și la Socol preotul Atanasovici cu patru țărani au vrut să facă inspecție în școală iar învățătorul nu i-a primit, fiind amenințat cu revocarea. Consistoriul sârbesc se consideră singura autoritate școlară, pe care învățătorii din Iugoslavia, mai ales cei catolici nu o recunosc. La intervenția protopopului Kostic¹³ un învățător a fost rechemat fiindcă a spus că nu se supune Consistoriului. Acum Mihailovici s-a putut convinge de nevinovăția celui învățător. Aceasta a afirmat: „singura mea vină este că trăiesc bine cu colegii români”. În concluzie – spune Mihailovici- relațiile între învățătorii români și sârbi sunt bune acolo unde nu se amestecă preoții.

O situație similară exista la școlile cu predare în limba română din Iugoslavia. Învățătorii contractuali din România, chemați tocmai pentru a se asigura condiții favorabile aplicării Convenției, nu s-au adaptat prea repede unei situații atât de speciale, iar la plângerile lor autoritățile sârbe au indicat să se respecte cu strictețe prevederile legale. Astfel abuzuri ca reținerile din salariu, obstrucționarea activității în școală, etc¹⁴, au fost complicate cu reclamații ale autorităților sârbe locale. Au existat astfel semnale că respectivii învățători extind activitatea școlară, desfășurând acțiuni de nuanță naționalistă,

„proromânească”, făcându-se propuneri pentru a fi concediați la Uzdin, Sânt-Mihai, Straja, dar și în alte localități.

Desigur cele de mai sus nu sunt decât fragmente dintr-o realitate istorică complexă, adeseori contradictorie. Ele înfățișează dificultățile inerente aplicării corecte a unei decizii de amploarea Convenției româno-iugoslave în problema școlară,

problemă importantă tocmai prin extraordinara deschidere. Voința politică care a generat Convenția și-a depășit în mod sigur epoca. Ea a fost un caz fără precedent în Europa interbelică prin prevederile sale și prin faptul că nu a rămas o literă moartă ci s-a aplicat efectiv dând prilejul unei serioase verificări reciproce și a unei vecinătăți exemplare. ■

A N E X A

Domnule Ministru,

Conformându-mă ord. Dv. No. 47417-1936, de a cerceta situația școlară din comunele: Lescovița, Baziaș, și Zlatița, cătunul Pârneaurea, jud. Caraș și anume în ce condițiuni s-ar putea deschide școli confesionale cu limba de predare sârbă, am onoare a raporta următoarele în urma cercetărilor ce am făcut la fața locului.

Comuna Lescovița. Funcționează școala primară de stat cu limba de predare română, cu 2 posturi având 142 elevi înscriși. Local propriu cu 2 sale de învățământ. O sală a școlii este amenajată de curând capelă ortodoxă română, unde oficiază un tânăr preot, angajat catihet și plătit cu salariu de învățător provizoriu. Școala este mulțumitor dotată. Învățătorii (soț-soție), conștiincioși.

Protopopiatul sârb din Timișoara a prezentat încă din anul trecut, declarațiuni individuale din partea a 97 locuitori, părinți a 140 de copii în vârstă de școală (7-14 ani), care declară pe formulare tip (imprimare), investite cu sigiliul primăriei respective, că ei sunt de naționalitate sârbă și de conf. ortodoxă.

Alăturat acestor declarațiuni s-a depus o cerere către Inspectoratul Timișoara, semnată de declaranți, prin care solicită să se aprobe școala confesională sârbă gr. ort., invocând în susținerea cererii art. 5 și 13 din Convențiunea relativă la reglementarea școlilor primare sârbe din Banatul Român.

În aparență, nu s-ar opune nimic la satisfacerea cererii, formele de Convențiune fiind satisfăcute.

În fond însă, lucrurile stau altfel: aproape toți locuitorii acestei comune sunt de origină română. Aceștia fiind abandonați sub raport confesional de către Episcopia românească, au fost înglobați Episcopiei sârbești de Vârșeț.

Cine cunoaște influența bisericii asupra credincioșilor-mai ales în fosta Monarhie-înțelege ușor cum s-a putut denatura și conștiința etnică a acestor locuitori, cari au confundat naționalitatea cu graiul în care i s-au oficiat slujbe religioase. Începând de la botez la înmormântare. Noroc că n-au fost și școala sârbizată!

În convorbirile ce am avut cu câțiva locuitori din această comună, i-am întrebat de ce neam sunt. Toți mi-au răspuns la fel „de lege sârbească”.

Marea majoritate a populațiunii vorbește și astăzi numai românește. Cu prilejul sosirii mele în localitate, despre care se aflase fiind și Duminică-se adunaseră împrejurul școlii de stat, unde

12 D.J.H.A.N., *Raport a lui Sabin Evuțian către Ministrul Instrucțiunii Cultelor și Artelor* (1935), dosar 8, f. 165.

13 Slobodan Kostić de la Eparhia Sârbă din Timișoara a fost desemnat să verifice aplicarea Convenției în partea românească a Banatului.

14 Rodica Almăjan, *Învățământul românesc din Voivodina, Zrenianin*, 2010, p. 260.

mă aflam, sute de săteni, femei, bărbați-de toate vârstele-și copiii cari stau de vorbă în pâlcuri. Afirm că cel puțin 3 sferturi din câți am auzit, au vorbit numai românește între ei, curent, ca orice Român de prin partea locului.

Că această comună este aproape în întregime românească, rezultă și din 2 matricole ce am găsit la respectiva școală: matricolele 1907-8 și 1911-12.

În 1907-8, din 115 elevi înscriși, numai 2 sunt înregistrați ca sârbi, restul Români. Și să se noteze că învățător director era un croat, L. Mihailovici, care n-a avut nici un interes să facă filo-românism.

În 1910-11, toți elevii sunt înregistrați ca Români, învățător-director fiind un maghiar cu numele Bokor.

Dintr-un proces verbal încheiat la 15 III-1911, la Primăria Lescovița, se vede, de asemenea că, respectivii locuitori vorbesc numai românește. Se constată că dintre obligații la școală, numai 3-4 copii posed limba sârbă. Motivul pentru care se cerea învățarea limbei sârbe era-după cum se vede din acel proces-verbal, numai pentru că limba liturgică era cea sârbă și „pentru că biserica să fie cruțată în caz de eventuală despărțire (ierarhică)”, adică se temeau că la înființarea unei parohii românești, biserica sârbă să ne rămână goală, teamă justificată.

După numele de botez au fost sârbizate prin mijlocirea preoților, numele vechi de familie, bine încetățenite, trădează în mod evident originea etnică. Așa între cei care au cerut școală sârbească se găsesc mulți care poartă nume de familie neaoș românesc. Astfel Barbu Pavel, Ion Gheorghe, Tănase Marin, Roșca, Olariu, Nestor, Cocor, Cladovan, Musteța, Tanasie, Damian, Nandra, Stoca (Stoica), Vința, Almăjean, Mărginar, Popa, Barnea, Barla, Dragoșan, Ilie etc.

Așa dar sunt probe evidente că marea majoritate a locuitorilor din comuna Lescovița sunt Români. Ei au semnat declarațiunile că sunt de naționalitate sârbă numai sub imperiul propagandei intense ce s-a făcut fără preț de către preotul sârb local, Matei Novacovici, cetățean român, neobosit agitator pe această temă și care pare a nu cruța orice mijloc.

Datorită faptului că aci și-ar fi petrecut o parte a copilăriei Excelența Sa dr. Stancovici Regent Iugoslav și împrejurarea că frontiera spre Iugoslavia este în imediată apropiere și deci ne aflăm în zonă de influență sârbă, toate acestea au făcut să se ducă o luptă aprigă pentru înființarea unei școli sârbești.

Cu atâta lipsă de discernământ s-a procedat la recrutarea aderenților pentru școala confesională sârbă, încât n-a fost cruțat nici un locuitor. Este elocventă în această privință intervențiunea preotului sârb de lângă Tănase Marin, venit din Oltenia, fost plutonier de grăniceri la punctul Lescovița și stabilit în localitate acum 3 ani, când s-a eliberat din armată. Acesta a fost chemat de preot și i s-a cerut să semneze pentru școala sârbă.

Cel puțin în această comună, felul cum s-a procedat la adunarea declarațiunilor asupra naționalității, a fost cât se poate de defectuos. Preotul sârb a lucrat de unul singur și natural, cu autoritatea de care dispune, prin energia ce-l caracterizează și prin celelalte împrejurări locale, a reușit să atragă tot satul, până și pe Tănase Marin, fost plutonier de grăniceri, om desghetă și desigur conștient că este Român.

După părerea subsemnatului, acestor declarațiuni trebuia să li se acorde o deosebită importanță. Ele trebuiau date în fața unei comisii din care să facă parte obligator și preotul, notarul și directorul școlii de stat, iar unde este preot român și acesta. Notarul comunal respectiv mi-a declarat că nici nu a știut când Păr. Protopop Kostici și Revizorul școlar sârb Popov Manoilov au venit în localitate în acest scop, deși fusese avizat despre aceasta.

În stadiul în care au ajuns lucrurile, anularea declarațiunilor și reînnoirea lor în fața unei comisii în regulă, credem că nu ar putea să schimbe mult fața lucrurilor, fiecare declarant căutând să fie consecvent cu prima declarațiune.

Pe de altă parte, socotim că ar fi importantă respingerea în total a cererii, Convențiunea fiind categorică.

Aprobarea ei în întregime ar fi însă dezastruoasă pentru școala statului, pentru că aproape toți copiii ar trece la școala confesională și ceea ce nu s-a putu face în sute de ani sub dominație străină, s-ar realiza sub stăpânire românească în câteva decenii.

În fața acestor probleme, subsemnatul este de părere că în extrem să se aprobe școlii confesionale numai un post de învățător și pentru cel mult 50 elevi, când cubajul sălii ar permite acest număr, rămânând ca alegerea elevilor cari să meargă la școala confesională, să se facă de revizorul școlar, directorul școlii de stat și directorul școlii confesionale.

Să se întărească școala de stat în așa măsură, încât ea să lase mult în urmă școala confesională și să continue funcționarea cu ambele posturi. Susținătorii școlii confesionale să-și procure local mobilier și material didactic, școala de stat neputând să-i pună aceasta la dispoziție.

Bazias. Funcționează școală de stat cu limba de predare română, cu un învățător, având 45 elevi înscriși. Este instalată într-un imobil al Casei Muncii CFR, unde i s-a pus la dispoziție 2 saloane, dintre care unul este amenajat capelă românească, unde oficiază un preot tânăr, numit catihet și plătit cu salariu de învățător provizoriu.

Din cei 45 elevi înscriși sunt numai 17 sârbi, dintre cari 5 copii de funcționari la CFR-flotanți.

Semnăturile de pe cele 12 declarațiuni de naționalitate sunt îndoielnice. Se vede cât de colo că sunt făcute mai multe de aceeași mână. De altfel și desmințirea de pe declarațiunea nr. 12 (dosarul școlii) confirmă aceasta.

Nu este cazul să se înființeze școală confesională, fiindcă nu sunt cel puțin 20 de copii în vârstă de școală, așa cum cere convențiunea.

Cătunul Pârneaura, cu 36 de familii, pendinte de comuna Zlatița de care este distanțat cu peste 3 km.

N-are nici un fel de școală, nici biserică. Credincioșii ascultă la slujba religioasă făcută într-o mănăstire din marginea satului, unde oficiază un călugăr, Savici Nicanor, foarte activ și cu multă autoritate asupra credincioșilor.

Copii din acest cătun urmează câți vor fi și câți pot parcurge distanța la școala de stat din Zlatița cu 2 puteri (bărbat și soție) școală cu funcționare mediocră.

Din Pârneaura sunt înscriși la școala din Zlatița 20 elevi, care o frecventau însă foarte ne-regulat.

Populațiunea este în mare analfabetă, lucru explicabil de altfel.

Cătunul este aproape în întregime românesc. Mulți locuitori poartă nume neaoș românești: Roiban, Jianu, Șinca, David, Crăiniceanu, Isac, Branda, Sica, etc.

Declarațiunile date de 12 locuitori pentru 23 elevi, nu pot să fie luate în seamă. Aproape toate sunt completate de aceeași mână și semnate prin punere de deget, fără nici o mărturie, cum trebuiește în asemenea împrejurare.

Aceste declarațiuni nu prezintă nici o garanție de autenticitate.

Cererea nu se poate aproba.

Este cazul ca în acest cătun să se înființeze o școală primară de stat cu un post de învățător.

Anexez dosarele acestor lucrări

Inspector general

Summary

PARTICULARITIES OF
APPLICATION SCHOOL
CONVENTION FROM 1933 IN
DANUBE CLISURA

An important set of documents from Silviu Dragomir' archives brings important information concerned the complicate issue of application School Convention from 1933. Their analysis highlights the practical issues arising from how they understood-the Romanian authorities and Serbian alike- to apply the Convention. Sabin Evuțian general school inspector, who investigated localities situated in Danube Clisura, was doing a series of reports to the Romanian authorities, assessed the situation. One of these is in the Appendix. The reality illustrates the willingness of both countries Romania and Yugoslavia to resolve a complex situation, sometimes confusing, but has shown an exemplary neighborhood.

Rezime

SPECIFIČNOSTI PRIMENE ŠKOLSKE
KONVENCIJE
IZ 1933. U DUNAVSKOJ KLISURI

Skup dokumenata iz arhive Silvija Dragomira donosi važne informacije vezane za složen i delikatan problem primene Školske konvencije iz 1933. Njihova analiza ukazuje na određene probleme koji proističu iz načina na koji su rumunske i srpske vlasti smatrale da treba primenjivati Konvenciju. Situaciju je procenio Sabin Evucijan, generalni školski inspektor, koji je istraživao mesta iz Dunavske klisure i sastavio niz informativnih izveštaja upućenih rumunskim vlastima. Jedan od njih je dat u aneksu. Opisana realnost ilustruje spremnost obe zemlje, Rumunije i Jugoslavije, da reše složenu, ponekad konfuznu situaciju, ali je istovremeno predstavljala dokaz dobrosusedskih odnosa koji su vladali između ove dve zemlje.

culte

PROCOPIU IVACICOVICI
DE LA EPISCOPIE
LA PATRIARHIE

Maria Alexandra Pantea

Procopiu Ivacicovici a fost o importantă personalitate a Bisericii Ortodoxe din imperiu în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când prin funcțiile pe care le-a deținut și prin măsurile pe care le-a luat a contribuit la „luminarea” românilor și a sprijinit dezvoltarea învățământului și apariția unei publicații a Episcopiei din Arad. Era fiul preotului Andrei Iovașcu din Deliblata, comitatul Torontal. Studiile teologice le-a făcut la Vârșeț unde s-a remarcat și a fost promovat de Mitropolitul Ștefan Stratimirovici ca „protodiakon și profesor de teologie”¹ iar în 1846 a fost numit arhimandrit al mănăstirii Cruședol. Format în cele mai importante centre ale ortodoxismului din imperiu la Vârșeț și Carloviț, Procopiu Ivacicovici devine un important cărturar român sâr-

bizat prin educație dar român prin origini. După moartea episcopului Gherasim Raț s-a pus problema numirii unui nou episcop la Arad, fapt ce l-a determinat pe patriarhul Iosif Raiacici să îl numească provizoriu pe arhimandritul Patrachie Popescu ca „administrator eparhial.”² Patriarhul de la Carloviț dorea numirea unui episcop la Arad care, chiar dacă era din rândul românilor, să fie fidel intereselor mitropoliei de la Carlovit pentru că în Transilvania episcopul Andrei Șaguna a început o activitate intensă de promovare a valorilor culturii românești, fiind cel care a inițiat mișcarea de separare față de ierarhia sârbească, fapt ce a nemulțumit mitropolia. În 1753 mitropolitul Iosif Raiacici îl numește pe Procopiu Ivacicovici episcop al Aradului. În 23 noiembrie 1853

¹ Gheorghe Lițiu, Eparhia Aradului și a Bihorului 1848-1860, Editura Universității Oradea 2003 p 130

² Pavel Vesa, Episcopii Aradului Editura Gutenberg Arad 2007 p 131

patriarhul Iosif Raiacici anunță „clerul și poporul din eparhia Aradului că sinodul a ales pe arhimandritul Mănăstirii Kruședol, Procopiu Ivacicovici ca episcop al Aradului,”³ în document se mai arată că alegerea a fost confirmată de împărat. Prin numirea lui Procopiu Ivacicovici mitropolitul spera că va avea în el un aliat care să contribuie la consolidarea ierarhiei sârbești în Episcopia Aradului, dar episcopul arădean s-a alăturat lui Andrei Șaguna și a susținut activitatea de separare bisericească. Episcopul Procopiu se intitula „episcop diecezan al Aradului, Oradiei-Mari, Ienopolei, Hălmaგიului, precum și al părților anexate din Banatul Timișan”⁴

În calitate de episcop al Aradului a avut strânse legături cu episcopul Transilvaniei, viitorul mitropolit Andrei Șaguna. Printre primele măsuri pe care le-a luat noul episcop al Aradului a fost recomandarea făcută preoților din episcopie să se aboneze la periodicele românești din Transilvania ca „Telegraful român”, „Gazeta de Transilvania” și „Foaie pentru minte” pentru că Episcopia Aradului depindea de Mitropolia de la Carloviț și nu putea să aibă o „foaie oficială”. Episcopul Procopie Ivacicovici consideră că este necesar ca preoții să citească ziarele din Transilvania pentru a fi mai bine informați și a informa la rândul lor poporul. Se mai precizează că în aceste ziare sunt

prezentate „întâmplările cele mai însemnate din patrie și din afară...interesele cele de frunte ale națiunii și reprezentând însăși națiunea în cultura ei”.⁵ Episcopul recomandă preoților săi ziarele din Transilvania pentru că „pot stârni gustul spre citire”, devenind o „hrană spirituală” și pot contribui la luminarea românilor dar și la o îmbunătățire a stării materiale, conținând informații importante referitoare la agricultură.

Episcopul Procopiu anunță clerul din eparhia sa despre cărțile care apar la tipografia diecezană din Sibiu, după ce episcopul Șaguna a obținut aprobarea din partea Mitropoliei de la Carloviț de a tipări cărți în limba română pentru clerul și bisericile ortodoxe din Transilvania. Șaguna arată că lucrările în limba slavonă sunt nefolosite de preoți și consideră ca soluție un program de tipărire a cărților bisericești în limba română. După apariția primelor cărți la editura episcopiei din Sibiu, episcopul Procopie trimite circularii în eparhie cerând preoților să cumpere noile cărți. În 28 ianuarie 1854 episcopul Procopiu anunță apariția tomurilor I și II din Mineele de la Sibiu și îndeamnă pe abonați să le ridice de la cancelaria episcopiei. Totodată anunță că volumele III și IV „vor ieși cel târziu în luna mai și la primirea lor trebuie depusă a doua rată a abonamentului”.⁶ În scrisoarea din 19 februarie 1854

Episcopul Procopiu îl anunță pe Șaguna că au ajuns 13 exemplare din Mineele lunii ianuarie și 13 din ale lunii februarie.⁷ În scrisoare se mai arată că unul din cele treisprăzece exemplare a fost distrus iar episcopul cere trimiterea altuia. În scrisoarea din 24 septembrie 1854 pe care Procopiu o trimite la Sibiu se arată că nouă parohii au solicitat cartea tipărită la Sibiu „Cuvântări bisericești”.

După separarea de ierarhia sârbească, episcopul Procopiu s-a implicat în procesul de reorganizare a bisericii și școlilor, fiind cel care a contribuit la răspândirea în eparhia sa a unor importante cărți istorice care prezentau trecutul românilor și prin care se evidențiază unitatea tuturor românilor. În circulara din 20 iunie 1866 episcopul anunță clerul din eparhia Aradului despre apariția lucrării „Istoria bisericească politică-națională” scrisă de Nicolae Tincu Velia, preot în Secaș. Lucrarea este considerată o carte valoroasă și este recomandată de episcop preoților, învățătorilor și cărturarilor. Episcopul descrie lucrarea ca fiind „o școală vie a întâmplărilor politico-bisericești ale poporului nostru”⁸ Prin circulara din 27 septembrie 1867 episcopul aduce la cunoștința preoților pe care îi păstorea hotărârea Sinodului Arhieresc din 16 august 1865 unde se arată că după separarea de ierarhia sârbească, în școlile popo-

rale din eparhia Aradului să se introducă „cărțile școlastice din tipografia arhidiecezană din Sibiu, care sunt lucrate de bărbați ai bisericii noastre”.⁹ În scrisoarea din 28 mai 1868 trimisă de mitropolitul Șaguna se arată că a tipărit un volum de „Drept canonic” pentru clerul și poporul credincios. Mitropolitul cere episcopului a recomanda cartea „clerului și cărturarilor eparhiei”,¹⁰ arătând că este o carte care lipsește în viața bisericească. Cărțile tipărite de Șaguna au fost prezentate clerului de episcopul Procopiu care a făcut posibilă răspândirea lor în episcopia Aradului. În numeroase sate din eparhia Aradului au ajuns cărți ca Minee, Cărți de predici, Istoria Bisericii Ortodoxe sau Evanghelia din 1859, unde în introducere se precizează că a fost tipărită în zilele „Preaînaltului Împărat al Austriei Francisc Iosif I și cu binecuvântarea Preasfinției Sale Andrei Baron de Șaguna”. O parte a cărților lui Șaguna au fost folosite de profesorii preparandiei și institutului teologic din Arad. Printre cărțile folosite în preparandii apare și „Psaltirea” iar în institutul teologic arădean în anul școlar 1903-1904 se mai folosea și „Dreptul canonic”, lucrarea mitropolitului Șaguna. Prin circulara trimisă inspectorilor școlari din eparhia Aradului în 7 decembrie 1872 episcopul arădean anunța că mitropolitul Andrei Șaguna a publicat o nouă

3 I D Suciu. Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului, Editura Mitropoliei, Timișoara 1980, p 779

4 Pavel Vesa, op cit p 132

5 I D Suciu, op cit p 780

6 Ibidem p 782

7 Andrei Șaguna, Corespondențe, Presa Universitar Clujană 2005 vol 1/I p 123

8 Mărturie privind lupta românilor din părțile Aradului pentru păstrarea ființei naționale (1784-1918) Arad 1986 p 156

9 Ibidem p 157

10 Andrei Șaguna op cit p 142

carte, „Studiul pastoral” care a fost tipărit în tipografia Arhidiecezană din Sibiu în 1872. Episcopul Procopiu consideră că „opul are valoare literară și practică” și îl recomandă preoților pentru că prin „acest op se va ușura sarcina grea, pastorelele aflându-se întrânsul”.¹¹

Episcopul Procopiu a contribuit și la răspândirea unor cărți scrise de intelectuali arădeni ca Dimitriu Constantini, fost profesor al preparandiei, care a scris „Istoria Vest și Ost a Românilor” sau lucrarea preotului Ioan Munteanu „Bibliografiile celor mai vestiți Romani și Romane”. Aceste cărți sunt recomandate preoților și învățătorilor prin circulare. În iulie 1857 cărțile lui Constantini erau trimise protopopilor în funcție de cererea fiecăruia, dar în februarie 1858 cei mai mulți dintre protopopi nu le-au plătit, fapt ce l-a determinat pe autor să ceară episcopului „să constrângă prin autoritatea sa pe numiți protopopi”¹² Constantini îl caracterizează pe episcopul arădean ca fiind „cunoscut și de ridicarea culturii și literaturii naționale, învăpăiat Mecenat”.

Episcopul Procopiu a sprijinit activitatea profesorilor arădeni de la institutul teologic-pedagogic cu care a colaborat. În 1857 l-a numit pe Miron Romanu ca profesor la institutul teologic iar din 1861 a devenit profesor primar. După separarea de ierarhia sârbească pe baza hotărârii consistoriului arădean, episcopul Procopiu l-a numit pe Miron Romanu

în funcția de vicar. În document se mai arată că a fost numit pe baza punctului 8 din Statutul Organic. Miron Romanu a avut un rol important în istoria Transilvaniei ajungând episcop al Aradului și mitropolit al Transilvaniei.

Episcopul Procopiu a luat măsuri prin care a urmărit creșterea numărului elevilor la institutul teologic dar și o mai bună pregătire a acestora. A accepta a fi admiși și elevi care nu aveau studiile necesare dar care proveneau din părțile Bihorului și Hălmașului, acolo unde se simțea o lipsă a preoților calificați. În septembrie 1872 episcopul critică o parte a clerului și cere mai multă atenție atunci când completează matricolele, pentru că autoritățile de la Budapesta sunt nemulțumite și au găsit greșeli în matricole „indivizi morți au fost consemnați printre cei obligați la serviciu militar”¹³ și arată că preoții care vor mai greși vor fi pedepsiți disciplinar.

Un pas important pe cale separării de ierarhia sârbească a fost reorganizarea învățământului. Printre colaboratorii episcopului găsim profesori ca Athanasie Șandor, Alexandru Gavra, Miron Romanu, Dimitriu Constantini sau Giorgiu Popa Episcopul a susținut și activitatea profesorilor Preparandiei arădene instituție care se afla într-o situație dificilă din punct de vedere material și financiar. În octombrie 1869 episcopul se adresează profesorilor Preparandiei și arată că „Statutul Organic Bisericesc” a fost

adoptat de curtea de la Viena și s-au reglementat problemele școlii și bisericii iar preparandiile au rămas în continuare școli confesionale. Episcopul mai arată că prin Statutul Organic preparandia a rămas „unul dintre cele mai principale obiective ale îngrijirii sale”¹⁴ Preparandia rămânea școală confesională susținută doar de Episcopie, fără nici un sprijin din partea guvernului. În aceste condiții „Institutul preparandial înceta a mai avea legături nemijlocite cu guvernul statului sau organele acestuia până la dispoziția finală din partea sinodului eparhial”¹⁵ Episcopul Procopiu a susținut Preparandia și institutul teologic cât și școlile populare pentru că au devenit instituțiile care promovau valorile culturii române atunci când guvernul de la Budapesta inaugura politica de maghiarizare. Episcopul a propus profesorilor Preparandiei ca să se „înființeze pe lângă institutul pedagogic și o școală practică cu caracter confesional”¹⁶ dar, datorită problemelor financiare și materiale cu care se confrunta preparandia, propunerea episcopului a fost amânată.

Episcopul Procopiu a luat măsuri importante prin care a reorganizat școlile populare pe baza „Statutului Organic Bisericesc”. În circulara din 2 noiembrie 1872 semnată de episcop și trimisă inspectorilor școlari se arată că potrivit punctului 83 din „organizarea provizorie a învățământ-

tului confesional național din Mitropolia Ortodoxă Română” senatul școlar are obligația de a numi directorii școlilor, iar acolo unde școlile nu au directori locali, episcopul trebuie să propună pe unul dintre „bărbații care au iubire către învățământ și influență în comună”.¹⁷ Directorul școlii este cel care trebuie să se îngrijească la epitropie de salariul învățătorilor, de bunurile școlii, manuale, table, scaune, bănci dar și de edificiu școlar și de modul în care erau ținute orele de către învățători. Se propune ca directorii care se evidențiau pe parcursul unui an școlar să fie trecuți în ziarul oficial al eparhiei care era „Lumina”. Episcopul arată că părinții au obligația de a trimite copii care au între 6-12 ani la școală iar cei care au între 12-15 ani trebuie trimiși la școala de repetiție. Episcopul este nemulțumit că părinții nu își îndeplinesc această obligație și anunță că consistoriu a emis o nouă instrucțiune prin care se cere respectarea obligațiilor de către părinți, iar învățătorii vor fi obligați a ține o evidență a copiilor care frecventează școala prin raporturi săptămânale, care la sfârșitul fiecărei săptămâni vor fi trimise directorului școlii. Acesta va susține părinții, iar dacă nu se ajunge la nici un rezultat, poate cere comitetului parohial a pedepsi părinții și se putea ajunge până la amendarea părinților. La finalul fiecărei luni învățătorul raporta câți copii frecventează școala dintre cei înscriși.

¹¹ Lumina, anul I nr 30, 17/29 decembrie 1872

¹² Gh Lițiu, op cit p 154

¹³ Lumina anul I nr 7, 28/16 septembrie 1872

¹⁴ T Botiș, Istorie școlii normale și a institutului teologic Editura Diecezană Arad, 1922 p78

¹⁵ Ibidem p 78

¹⁶ Ibidem

¹⁷ Lumina , anul I nr 19, 17/5 noiembrie 1872

Rapoartele erau trimise inspectoratului central care puterea cere pedepsirea părinților.

În Pastorală trimisă cu ocazia Crăciunului în 1872 episcopul cere părinților să se îngrijească de creșterea copiilor care trebuie să „crească cu credință și dragoste de Dumnezeu”, se arată că părinții nu trebuie să fie o „pildă rea” și le cere să trimită copii la școală „ca să-și lumineze mintea și inimile să le îndrepte spre împlinirea poruncilor lui Dumnezeu”. Le cere să trimită copiii la biserică unde pot auzi Evanghelia pe care trebuie să o cunoască pentru a fi oameni cinstiți. Episcopul arată că prin activitatea preoților pe care îi îndeamnă să își „păstorească turma” și a învățătorilor se poate realiza o luminare a țăranilor dar și o ridicare a condiției materiale pentru că sunt cei care luminează mintea copiilor. În cazul învățătorilor, le cere a „urma pe alți învățători ai popoarelor mai luminate și ale urma lor întru învățatură și purtare”.¹⁸

Prin activitatea desfășurată timp de două decenii cât a fost episcop al Aradului, Procopiu Ivacicovici a sprijinit dezvoltarea culturii naționale, a învățământului și a contribuit la răspândirea cărților în limba română. În 1863 episcopul apare printre membrii fondatorii ai Astei arădene. Astra din Arad a fost una dintre cele mai vechi și mai importante societăți din Transilvania, a fost opera Bisericii Ortodoxe reprezentată de Epi-

scopul Procopie Ivacicovici și profesorii institutului teologic la care se alătură cei ai Preparandiei, dar și importante personalități care făceau politică ca Gh Popa de Teiuș, Antonie Mocioni, Vicențiu Babeș, Ioan Popovici Deseanu, personalități recunoscute în cercurile din la Viena și Budapesta.

Prin rezoluția imperială din 17 septembrie 1862 curtea de la Viena acceptă înființarea Astei arădene. Societatea și-a început activitatea în 30 aprilie/12 mai când a fost organizată o adunare generală deschisă de episcopul Procopiu, unde a fost prezentat statutul și aleasă conducerea, președinte fiind ales episcopul arădean. În urma ședinței festive s-au înscris 810 membri dintre care majoritatea erau preoți și dascăli. În 1868 episcopul Procopiu arăta preoților rolul important al societății și le cerea să arate poporului „scopul folositor și măreț”¹⁹ al societății dar și obligația de a contribui financiar pentru fondul societății.

În discursul rostit de episcopul Aradului la deschiderea adunării naționale a Astei din 10/22 mai 1865 se arată rolul important al societății în formarea unei generații de intelectuali români care să devină reprezentanții națiunii române, consideră că „nu putem fi mai folositoriu pentru națiunea noastră decât creșterea tinerimei bine nimerită-a tenerimei care e speranța unui viitor mai fericite aceste dară socotu că se cade a o sprijinii și noi

cu preferință căci prin creșterea și pro-copsirea tinerimii se câștigă cultura poporului.”²⁰ Episcopul cere ajutorarea prin stipendii a tinerilor elevi și studenți și amintește că după înființarea Astei transilvănene la Sibiu și apoi la Arad care îi cuprindea pe românii din Banat și Ungaria a apărut și Astra de la Cernăuți care „e în stare a promova cultura națională și printr-o foaie lunară”²¹ Episcopul Procopiu arată că națiunea română a avut șansa de a avea importante personalități care au contribuit la luminarea românilor prin înființarea de fundații. Amintește de activitatea episcopului greco-catolic Samuil Vulcan care „toată viața sa a ajutat în desclinite moduri creșterea tinerimii școlare române fără diferență de confesiune”²² fiind cel care a pus bazele unei fundații pentru școlarii buni dar săraci ai Gimnaziului din Beiuș. Episcopul amintește și de activitatea desfășurată de Elena Ghiba Birta din Arad care prin testamentul a lăsat românilor o fundație importantă prin care sunt acordate stipendii tinerilor pentru a continua studiile. Episcopul îi numește pe Samuil Vulcan și Elena Ghiba Birta „binefăcători” ai națiunii române și care sunt exemple pentru membri Astei care are ca scop promovarea culturii poporului român. În încheiere episcopul arată că sub împăratul Francisc Iosif I cultura românească s-a dezvoltat datorită recunoașterii limbii române.

Octoih tipărit la Sibiu în 1859, care a fost folosit și în eparhia Aradului

Procopiu Ivacicovici rămâne unul dintre cei mai importanți episcopi ai Aradului pentru că în timpul său a fost ridicată o nouă catedrală. În 1855 autoritățile locale cer demolarea catedralei care a suferit mari distrugerii în timpul revoluției. În 1856 episcopul trimite o circulară în care anunță că în anul 1857 vechea catedrală va fi distrusă, în locul ei urmând a se ridica alta care să corespundă „trebunțelor locale și vrednice scaunului episcopesc”²³ Episcopul anunță colectarea de fonduri în eparhie pentru zidirea noii catedrale și arată că „se așteaptă ca fiecare credincios, fiu al eparhiei să...jertfească o parte din averea sa

¹⁸ Ibidem

¹⁹ I D Suci, Documente vol II, p 894

²⁰ Arhivele Statului Arad, Colecția Octavian Lupaș, dos 85

²¹ Ibidem

²² Ibidem

²³ Gh Lițiu op cit p 140

pe seama zidirii și înfrumusețării bisericii catedrale” Episcopul dorea ca noua catedrală să fie mai mare și mai elegantă și a făcut apel la intelectualii români implicați în viața politică pentru a dona bani în vederea ridicării catedralei. În 1862 episcopul a cumpărat terenul unde urma a fi ridicată catedrala și au început lucrările. În 1865 o mare parte a lucrărilor erau terminate. În septembrie 1865 în catedrală a avut loc o slujbă deosebită prin care episcopul Procopiu era numit și episcop al unor teritorii din Banat. În anii următori au continuat lucrările de împodobire. În 1870 episcopul face o dare de seamă și arată că în urma dorinței arădenilor a primit sarcina de a zidi noul edificiu și mulțumește tuturor celor care au contribuit la ridicarea noii catedrale pentru că nu mai așa s-a putut ridica o catedrală impunătoare vrednică pentru episcopul arădean, cu turnurile sale care se văd de la mare distanță.

Episcopul Procopiu s-a implicat și în problema separării de ierarhia sârbească fiind răsplătit cu o parte din protopiatele bănățene. În februarie 1862 episcopii Procopiu și Șaguna au prezentat împăratului cererea privind reînființarea unei mitropolii ortodoxe pentru românii din Transilvania. În 1863 românii din Banat trimit împăratului un memoriu în care cer drepturi politice. În document se amintește că liderii românilor din Banat sunt cei doi episcopi Procopiu de

la Arad și Dobra de la Lugoj care s-au „distins prin cele mai strălucitoare virtuți politice, patriotice și naționale”²⁴ În februarie 1865 intelectuali bănățeni ca Vicențiu Babeș, Andrei Mocioni trimit împăratului un memoriu în care salută despărțirea de ierarhia sârbească și cer ca românii ortocși din Timișoara să fie organizați într-o dieceză care să intre sub administrația episcopului Procopiu. În urma separării ierarhice poziția episcopului arădean s-a consolidat, sub jurisdicția lui au intrat și teritorii din Banat. În septembrie 1865 Procopiu devenea și episcop al unor teritorii bănățene. În cuvântarea episcopului din 5/ 17 septembrie în noua catedrală episcopală se arată că este publicată diploma imperială privind trecerea sub jurisdicția sa a unor teritorii din Banat și consideră că prin apariția unei Mitropolii naționale s-au făcut pași importanți pentru ca națiunea română să ajungă la o stare „normală prosperatoare pentru treburile bisericești școlare și fundamentale a dorit să devină la egală îndreptățire cu coreligionarii săi în privința ierarhică și bisericească administrativă”.²⁵

După separarea de ierarhia sârbească și organizarea școlii și bisericii s-au creat condiții favorabile pentru apariția unei publicații oficiale a episcopiei. Se simțea lipsa unui ziar prin care episcopul să aducă la cunoștința preoților și învățătorilor schimbările făcute și organizarea

bisericii pe baza Statutului Organic. La acestea se mai adaugă și politica de maghiarizare care se făcea și prin școală. În aceste condiții apariția unei publicații în limba română a avut un rol important în eparhia Aradului și au contribuit la dezvoltarea conștiinței naționale și al sentimentului de unitatea națională atunci când politica de maghiarizare era tot mai intensă. În 1869 apare „Speranția” ca publicație oficială a episcopiei arădene, operă a profesorilor institutului teologic sprijiniți de episcopie. Publicația era considerată a fi o „publicație prin care tinerimea și-a câștigat un merit în istoria ecleziastică”²⁶ și avea ca scop „a contribui la lățirea culturii naționale și la promovarea intereselor bisericii”.²⁷ În circulara din 1 decembrie 1871 a mitropolitului Șaguna trimisă protopopilor din mitropolie se arată că la Arad apare „foaia literar-bisericească Speranția” care prezintă informații diverse și care pot fi învățate de preoți. Mitropolitul recomandă această „foaie bisericească” întregului cler, iar „cărturarii și învățătorii noștri să se prenumera la ea”.²⁸

În urma sinodului eparhial din aprilie 1871 au fost date dispoziții privind apariția unei foi bisericești „Lumina” ca organ oficial al eparhiei. Se arată că scopul este „deșteptarea, orientarea și instruirea publicului bisericesc...și edificarea creștinilor noștri în partea intelectuală și morală”²⁹ se

cerea ca fiecare preot, protopop și învățător să devină cititorul „foii” iar cărturarii români „iubitori de lumină să devină” cei care susțin apariția periodicului astfel încât să poată aduce folos episcopiei. În 1872 apare planul pentru editarea unui nou ziar oficial al episcopiei, „Lumina” În program se prevede că va cuprinde hotărârile consistoriului și publicațiile oficiale date de autoritățile bisericești dar și articole ale intelectualilor preocupați de știință și noțiuni de didactică pentru preoți și învățători.

Evenimentele din vara anului 1873 au produs schimbări importante în Biserica Ortodoxă din Transilvania odată cu moartea mitropolitului Șaguna. În 7 septembrie 1873 s-a întrunit congresul național bisericesc la Sibiu și a fost numit Procopiu Ivacicovici în funcția de mitropolit. În 28 august/9 septembrie printr-o circulară s-a anunțat în mitropolia Transilvanie alegerea lui Procopiu ca mitropolit. Se mai precizează că Procopiu Ivacicovici împreună cu Andrei Șaguna au fost martorii „tuturor suferințelor ierarhiei noastre române” și are obligația de a termina separarea de ierarhia sârbească. Numirea lui Procopiu a fost acceptată de ministerul cultelor de la Budapesta iar episcopul a plecat la Viena pentru a depune jurământul în fața împăratului. Prin decretul din 17 septembrie se arată că „la propunerea ministerului ungar de

24 P Vesa, op cit p 141

25 I D Suci, Documente vol II, p 872

26 Roman Ciorogariu, Din trecutul revistelor și ziarelor de la noi, Biblioteca ziaristică 1934 p 4

27 Mărturie privind lupta din părțile Aradului pentru păstrarea ființei naționale(1785-1918) Arad 1986 p 158

28 Arhivele Statului Arad, Colecția Crișan Ștefan dosarul 21

29 Ibidem

cultu Episcopul Procopiu e ales mitropolit ținând cont de hotărârea congresului român³⁰ După ce a depus jurământul, mitropolitul s-a întors la Sibiu unde a fost așteptat de o mulțime mare iar Mețianu a luat cuvântul în numele congresului național bisericesc. În 16/28 septembrie mitropolitul trimite o circulară în eparhia arădeană unde anunță că este ales mitropolit și își ia rămas bun de la turma pe care a păstorit-o două decenii. În cuvântul de investitură Procopiu arată că până acum a păstorit o turmă mică dar acum este chemat în scaunul de mitropolit și are o sarcină grea a „păstori un popor care acum e la începutul unei ere noi”³¹ În aceste condiții scaunul episcopal din Arad devine vacant iar în ședința sinodului eparhial din 14/24 noiembrie 1873 Miron Romanu a fost ales episcop al Aradului.

În vara anului 1874 Procopiu a fost numit patriarh la Carloviț. În circulara din 20 august trimisă de episcopul Miron Romanu în eparhia arădeană se arată că la congresul național sârbesc din 19/31 august Procopiu a fost ales patriarh, demnitate pe care a ocupat-o din 6 august 1874 când a renunțat la funcția de mitropolit al Transilvaniei. Renunțarea la funcția de mitropolit a dus la nemulțumiri din partea românilor care se simțeau trădați mai ales că separarea de ier-

arhia sârbească nu s-a încheiat și a fost considerat un „act nedemn”.³² Se arată că dacă ar fi iubit poporul român nu l-ar fi părăsit. Numirea lui Procopiu de către congresul național sârbesc poate fi considerată o încercare a Bisericii sârbești de a reface unitatea lumii ortodoxe în imperiu și de a-și impune superioritatea și asupra mitropoliei din Transilvania, fapt dovedit chiar de Procopiu care avea titlu de „patriarh, arhiepiscop și mitropolit”. Dar planul nu s-a putut realiza datorită problemelor cu care s-a confruntat patriarhul pentru că „a plecat dintre ai săi și acum era între cei care cu greu l-au acceptat la conducerea Bisericii lor”.³³

Prin activitatea desfășurată timp de două decenii cât a fost episcop al Aradului Procopiu Ivacicovici a fost cel care a susținut dezvoltarea învățământului fiind un important om de cultură care s-a implicat și în mișcarea națională sprijinind formarea Astei și separarea de ierarhia sârbească. Într-o circulară din 1873 arăta că poporul român se confruntă cu multe neajunsuri iar înaintarea culturală se poate face numai de bărbații învățați, care prin activitatea lor sprijină dezvoltarea culturală. În calitate de episcop al Aradului a colaborat cu importante personalități din Transilvania dar și cu cercurile de intelectuali de la Budapesta, Viena, Vârșeț și Carloviț. ■

30 Lumina anul II, nr 56 13/ 25 septembrie 1873

31 Lumina anul II, NR 58, 28 septembrie/5 octombrie 1873

32 Gura Satului, anul XIV, nr 31-32, 30 iunie/11 august 1874

33 I D Suciu, Monografia Mitropoliei Banatului Timișoara 1977 p 201

Summary

SUMMARY

In the mid nineteenth century Procopius Ivacicovici noted as an important personality of the Transylvanian Romanians who, through the positions they occupied helped to illuminate the Romanians. As Bishop of Arad sustained the church separation initiated by Bishop of Transylvania Andrei Șaguna. He was the one who helped Arad turn into an important cultural and political centre, laid the foundation of a new cathedral. He was one of the most eminent members of the Astra and contributed to publications in Romanian of Speranția and Lumina which were meant to spread modern ideas in the Romanian villages. In 1873 after the death of Metropolitan Bishop Andrei Șaguna, The National Congress of the church elected him Metropolitan Bishop of Transylvania, a post he held until August 1874 when he was named patriarch in Carlova.

By his activity for two decades Ivacicovici was noted as an important man of culture who supported the development of education and better training of priests because he considered that despite the difficulties facing the Romanian people, its cultural progress can be achieved only with educated men.

Rezime

REZIME

La mijlocul secolului al XIX-lea Procopiu Ivacicovici sa remarcat ca o importantă personalitate a românilor transilvăneni care, prin funcțiile pe care le-a deținut, a contribuit la lumina a românilor. În calitate de episcop al Aradului a susținut activitatea de separare bisericească inițiată de episcopul Transilvaniei Andrei Șaguna. Este cel care a contribuit la transformarea Aradului în un important centru cultural și politic, pune temelie unei noi catedrale, a fost unul dintre cei mai importanți membri ai Astei și a contribuit la apariția unor publicații în limba română ca „Speranța și „Lumina ” prin care a urmărit a răspândii ideile moderne în satele românești

În 1873 după moartea mitropolitului Andrei Șaguna în septembrie 1873 congresul național bisericesc la ales ca mitropolit al Transilvaniei, funcție pe care a deținut-o până în august 1874 când a fost numit patriarh la Carloviț.

Prin activitatea desfășurată timp de două decenii sa remarcat ca un important om de cultură care a sprijinit dezvoltarea învățământului și o mai bună formare a preoților pentru că a considerat că în ciuda greutăților cu care se confruntă poporul român înaintarea culturală se poate face numai prin bărbați învățați.

ADMINISTRATURA APOSTOLICĂ DE TIMIȘOARA ȘI EPISCOPUL DR. H.C. AUGUSTIN PACHA (1923-1930)

Claudiu Călin

Premize. Anii de după prima conflagrație mondială

În anul 1919, în urma divizării Banatului și, implicit, a teritoriului aproape milenarei dieceze de Cenad, între Ungaria, Regatul României și Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, s-a impus și reorganizarea administrației bisericești, considerată în epocă a fi doar de natură temporară, rămasă însă definitivă ulterior.

Divergențele dintre administrația românească nou-instalată și episcopul Julius Glattfelder¹ erau de natură profundă. Ele au debutat cu data cu 3 august 1919, când trupele române au intrat în Timișoara. Toți reprezentanții celorlalte confesiuni, mai puțin cea romano-catolică, au fost prezenți la festivitate în piața, numită de atunci, a Unirii. Deși german de origine, episcopul Glattfelder se considera a fi maghiar. Din acest motiv el nu a vrut să

1 Julius Glattfelder, nobil de Mór, s-a născut la 19 martie 1874 la Budapesta. A urmat gimnaziul în capitala ungară, obținând în iunie 1892 examenul maturității. Studiile teologice le-a desăvârșit la Seminarul Central din Budapesta, fiind sfințit preot la 15 octombrie 1896. Între 1896-1899 a fost profesor în cadrul școlii reale din arondismentul VI budapestan, precum și la școala de fete „Elisabetha”. În 1897 și-a obținut titlul de doctor în teologie, iar din 1899 a devenit prefect de studii și director al Seminarului Central, dar și profesor extraordinar în cadrul acestui vestit institut de învățământ teologic. A desfășurat o deosebită activitate publicistică, teologică și de promotor al apariției de studii și lucrări de gen. S-a remarcat și prin activitatea pedagogică în diverse colegii, dintre care cel intitulat și pus sub ocrotirea „Sf. Emeric” a fost organizat de el. A abordat, în studiile publicate, teme actuale pentru studențimea maghiară. Între 1909-1911 a predat retorică și omiletică la Facultatea de Teologie a Universității din Budapesta. A fost numit episcop de Cenad la 8 martie 1911, fiind consacrat la 14 mai în biserica Universității, la Budapesta, de către arhiepiscopul (devenit cardinal) Csernoch János, asistat de Vasile Hossu, episcop de Lugoj și Prohászka Ottokár, episcop de Székesfehérvár (Alba Regalensis). A fost intronizat ca episcop de Cenad la 28 mai 1911 în Domul din

marcheze evenimentul în nici un fel, fapt care i-a fost ulterior aspru imputat de noile oficialități. Mai apoi, când un grup de tineri maghiari, între care se afla și capelanul Michael Reibl din Timișoara-Fabric, s-a format, organizând întruniri, situația s-a complicat și mai mult. Oricare le-ar fi fost motivația, asocierea acestora a fost văzută drept o conspirație împotriva autorităților instaurate. În urma acestui fapt s-a declanșat o anchetă, iar capelanul Reibl a fost expulzat în Ungaria. La rândul lor, șvabii bănățeni au început și ei să desfășoare o activitate politică și culturală tot mai accentuată, fapt pe care Glattfelder l-a luat la cunoștință, fără însă a-l aproba sau dezaproba.

Noua situație teritorială și de drept reclama ca episcopii catolici de ambele rituri din Transilvania și Banat să depună jurământul de credință față de suveranul României. Pentru a reglementa cât mai repede starea Bisericii Catolice din România, Sfântul Scaun le cerea episcopilor să facă acest gest fără întârziere. Episcopul Majláth Gusztáv Károly², de la Alba Iulia, a fost unul dintre cei care au înțeles noile imperative, solicitând episcopului Glattfelder să participe împreună la efectuarea actului de fidelitate în fața regelui Ferdinand, la București. Glattfelder era de acord, dar numai cu păstrarea cetățeniei maghiare. El se baza pe faptul că o parte din teritoriile diecezei sale erau în Ungaria,

Timișoara. În 1914 a construit un nou edificiu pentru Academia Teologică locală, în care, începând cu 1918-1919, a introdus pentru prima dată și cursuri predate în limba germană, vorbită pe atunci de majoritatea seminaristilor. La 15 august 1920 a întemeiat o preparandie confesională, catolică, cu predarea în limba germană ale cărei cursuri au debutat la 3 noiembrie 1920 în edificiul din Timișoara, Str. Tigrului. În urma criticilor aduse reformei agrare inițiate de guvernanții de la București relația sa cu aceștia s-a deteriorat, culminând cu retragerea sa, la 25 martie 1923, la Szeged, pe teritoriul vechii sale dieceze de Cenad, rămasa ungariei. Aici a construit palatul episcopal, seminarul, catedrala și o preparandie de învățători. Din 1927 a devenit membru al Camerei Superioare a Parlamentului ungar, fiind decorat cu diverse ordine și decorații. În 1943 a fost numit arhiepiscop de Kalocsa, scaun pe care însă nu l-a ocupat din cauza problemelor de sănătate. A decedat la 30 august 1943, fiind înmormântat în cripta catedralei din Szeged (Dr. Anton Peter Petri, *Biographisches Lexikon des Banater Deutschtums*, Th. Breit Druck + Verlag GmbH, Marquartstein, 1992, p. 553-555, *** *Schematismus Cleri Dioecesis Csanádiensis pro Anno Domini 1913*, Typis Typographiae Dioecesis Csanádiensis, Temesvári, 1913, p. 59-60).

2 Mailáth Gusztáv Károly, Székelyi gróf, după titulatura sa maghiară, s-a născut la 24 septembrie 1864 la Bakócsa (comitatul Baranya). A studiat dreptul civil la Strassburg, iar teologia la colegiul Pazmaneum din Viena. A fost sfințit preot la Esztergom, la 6 octombrie 1887. Din același an a activat ca și prefect al seminarului de acolo. În 1894 a devenit administrator parohial și apoi paroh la Komárom, ocupând totodată și scaunul de rector al seminarului din Esztergom. A fost numit ca episcop titular de Martyropolis și auxiliar al Transilvaniei, la 28 ianuarie 1897, cu precizarea „cum iure successionis”, fiind consacrat la 1 mai 1897 în biserica sf. Fecioare Maria din Budapesta (numită și *Mátyás-templom*) de către episcopul Transilvaniei, Császka György. A condus dieceza ardeleană între 28 iunie 1897 și 28 mai 1938. A convocat și dus la bun sfârșit un sinod diecezan. Din 1935 și până la moarte a locuit la Budapesta. În 1938 a fost numit arhiepiscop titular de Soteropolis. A încetat din viață la 18 martie 1940 la Budapesta. A fost înhumat în capela „Regnum”, rămășițele fiindu-i strămutate în 1951, în cripta bisericii Universității, la distrugerea respectivului lăcaș (Ferenczi Sándor, *A Gyulafehérvári (Erdélyi) főegyházmege történeti papi névtára*, Szent István Társulat / Verbum, Budapest-Kolozsvár, 2009, p. 332-333).

fără a mai aminti că aproape o treime din ele se aflau în Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor. În plus, pentru Glattfelder, actul de credință depus înaintea suveranului astro-ungar, înainte de 1918, intra în conflict moral, principial cu cel ce trebuia a fi prestat față de purtătorul altei coroane, cea a României. Pentru el, aceasta era o serioasă chestiune de conștiință. În situația dată, Glattfelder l-a trimis pe cancelarul său, canonicul Augustin Pacha, să negocieze la București cu Octavian Goga, ministrul cultelor și artelor³. Răspunsul acestuia a fost unul

clar: jurământul față de regele Ferdinand I. era echivalent cu acceptarea cetățeniei române. În această situație, cancelarul Pacha⁴, aflat în poziția de negociator pentru episcopul său, dar și pentru ceilalți episcopi de Oradea, Satu Mare și Alba Iulia, a dat dovadă de un înnăscut simț diplomatic. Căutând să rezolve cât mai corect situația, el s-a adresat arhiepiscopului Marmaggi, nunțiu apostolic din capitala României. Acesta i-a comunicat că în situația dată, Sf. Scaun sugerează îndeplinirea imediată a jurământului de fidelitate față de regele țării.

3 *Istoria Românilor. Vol. VIII.* București, Ed. Enciclopedică, 2003, vezi capitolul *Regii și guvernele României*, p. 771. Octavian Goga a ocupat scaunul de ministru al cultelor și artelor în guvernul generalului Alexandru Averescu, între 13 iunie 1920 și 13 decembrie 1921.

4 *Dr. Augustin Pacha* s-a născut într-o familie de șvabi bănățeni din Măureni (Moritzfeld/ Mörizcföld) la 26 noiembrie 1870, fiind al doisprezecelea dintre cei 13 copii ai acesteia. Părinții săi au fost Marian Pacha (1830-1882), pantofar, și Elisabeth Pacha (1832-1931), născută Halsdorfer, din Măureni. Originile familiei, pe linie paternă, se regăsesc în Petersdorf, Boemia, de unde membrii familiei au emigrat în Banat la mijlocul secolului al XIX-lea. Pe linie maternă, familia își regăsește originile în zona orașului Trier, în Germania de azi, de unde au fost colonizați în Banat la sfârșitul sec. al XVIII-lea. Majoritatea fraților săi nu au atins vârsta maturității, murind încă de copii. Pe lângă viitorul episcop au supraviețuit doar două surori și un frate, Ștefan, devenit și el preot și abate titular de Timișoara – Fabric. Augustin Pacha a urmat școala primară din Moritzfeld, continuând apoi în gimnaziile din Kecskemét, Timișoara și Szeged. La Timișoara a venit în clasa a II-a de gimnaziu. Pleacă la Szeged pentru a continua, mai precis clasele a III-a și a IV-a, la liceul piariștilor de acolo. Clasele V-VIII le urmează la Liceul Superior Romano-Catolic din Timișoara, unde la 25 iunie 1889 și-a susținut cu succes examenul de maturitate. Însoșirea unor temeinice cunoștințe de limbă maghiară are loc în școlile de la Kecskemét și Szeged. Teologia o va urma la seminarul din Timișoara, fiind hirotonit preot la 12 august 1893. Datorită priceperii și seriozității sale el va deveni, succesiv, actuar al episcopului de Cenad, Alexander Dessewffy de Csernek et Tarkeő (încă înaintea sfințirii ca preot), iar ulterior pentru un an, între 1893-1894 capelan la Mezőkovácsháza (azi în Ungaria). Revine ca protocolist episcopal la Timișoara între 1894-1896. Datorită cunoștințelor sale de limba maghiară și română, între 1896-1898 îi deservește pe timpul sărbătorilor de Paști pe catolicii de limbă maghiară din Vechiul Regat, la București și Brăila. Din anul 1900 devine notar și apoi referent al tribunalului diecezan, secretar al Asociației „Maicii Domnului” a preoților diecezei, iar din 1901 secretar episcopal, pentru ca în 1902 să primească titlul de șamberlan papal onorific. La 36 de ani, în 1906, a fost numit canonic onorific, asesor consistorial, fiind decorat cu ordinul pontifical „*Pro Ecclesia et Pontifice*”. Din 1911 primește titlul de „*Canonicus a latere*”, ocupând totodată funcția de cancelar episcopal. Din 1915 primește titlul de prepozit titular de „*S. Elisabeth sub arce Scepusiensis*”. Din 12 martie 1923, în urma retragerii ultimului episcop de Cenad, Dr. Julius Glattfelder de Mór la Szeged, canonicul Augustin Pacha a fost numit *Administrator Apostolic* al părții revenite României din vechea Dieceză de Cenad. La 27 mai 1927, canonicul Augustin Pacha este

Situația era cu atât mai complicată, cu cât plata salariilor Capitlului canonicilor, administrației diecezane, a preoților din toate parohiile și a învățătorilor catolici era condiționată de prestarea actului de credință a episcopului față de monarh.

Acest itinerar diplomatico-eceziastic săvârșit între Timișoara, București, Oradea și Alba Iulia, s-a finalizat la 19 martie 1921, când episcopul Glattfelder, împreună cu confratele său Majláth, au depus jurământul la București⁵. Cu toate acestea, tensiunile dintre Glattfelder și statul român au continuat, fie la nivel înalt – cu autoritățile centrale, fie pe plan local – cu cele ale județului Timiș-Torontal. Pacha a fost acela care, în tot acest timp, l-a însoțit pe ierarhul Glattfelder, fiindu-i un bun tovarăș de drum, dar mai ales un ajutor în încercările de detensionare a situației și de răzbatere prin sistemul

administrativ și politic. Ultimele călătorii au avut loc în iarna lui 1922/1923, când nici Regatul României, dar nici Sfântul Scaun nu mai puteau accepta poziția intransigentă a episcopului Glattfelder în probleme deosebit de importante precum reforma agrară, în redispunerea situației a salariilor clerului și învățătorilor, exceptarea studenților în teologie de la serviciul militar sau loialitatea ierarhului față de statul român.

În această perioadă, mai exact la 18 februarie 1923, survine decesul arhiepiscopului și mitropolitului de Kalocsa, dr. Várady Lipót Árpád, fost cleric al diecezei de Cenad. Vechi coleg cu răposatul în curia episcopală timișoreană, Pacha a luat parte la funeralii. La întoarcerea sa de la tristul eveniment, zarurile erau deja aruncate: numirea sa, din partea Sf. Scaun, ca administrator apostolic al părții

consacrat în Domul din Timișoara ca episcop titular de Lebedo. Consacrat a fost nunțiu apostolic la București, arhiepiscopul Angelo Maria Dolci, co-consacrat fiind episcopul Transilvaniei, contele Gustav Carol Majláth și episcopul greco-catolic de Lugoj, Dr. Alexandru Nicolescu. Din 1928 deține titlul de „*Doctor honoris causa*” al Universității din Múnster, Germania, primit pentru merite deosebite în pastorație și pentru trezirea și edificarea identității culturale și spirituale a șvabilor bănățeni. Prin întemeierea Diecezei de Timișoara (5 iunie 1930), la 16 octombrie, același an, episcopul Dr. Augustin Pacha este numit episcop diecezan de Timișoara. Întronizarea a avut loc în Domul din Timișoara la 29 noiembrie 1930. În același an este decorat cu ordinul „Coroana României”, în rang de mare ofițer, iar între 1939-1944 a fost senator de drept în Senatul României. În septembrie 1948 este pensionat forțat de către autoritățile comuniste. În iulie 1950 este arestat, fiind ridicat din concediu, de la Carașova, și „depus” la penitenciarul de la Sighet. Între 10-17 septembrie i se încenează un proces public înjositor, fiind judecat într-un întreg lot de clerici și foști oameni politici democrați. Eliberat în iunie 1954, i se stabilește domiciliul în casa parohială din Timișoara IV Iosefin unde încetează din viață la 4 noiembrie 1954, fiind înhumat după cinci zile, cu funeralii impresionante, în cripta Domului din Timișoara.

5 *Archivum Dioeceseanum Timisoarense [ADT]*, Fond: *Episcop dr. Julius Glattfelder [Ep.JG]*, Dosar cuprinzând acte legate de depunerea jurământului față de regele României – 1921, Franz Kräuter, *Erinnerungen an Bischof Pacha. Ein Stück Banater Heimatgeschichte*, ADZ-Verlag, Bukarest, 1995, p. 57-72. Lucrarea are la bază în proporție covârșitoare manuscrisul „*Chronica Aulae Episcopalis Temesvár-Timișoara 1860-1943 (1954)*” în mare măsură opera episcopului Augustin Pacha, tomus păstrat în cadrul Ordinariatului Episcopal Romano-Catolic de Timișoara.

diecezei de Cenad intrată în componența României, era hotărâtă, fiind transmisă episcopului Glattfelder printr-o scrisoare a nunțului Marmaggi, de la București, în 17 februarie 1923, actul fiind ulterior publicat în cuprinsul primei circulare emise de Augustin Pacha, la 12 martie 1923, în noua sa calitate de administrator apostolic⁶. În lucrarea despre trecutul diecezei de Timișoara, Juhász Kalman și Adam Schicht menționează înștiințarea sus citată, arătând că Pacha fusese numit „*plena sede ad nutum*”⁷, nunțul precizând că autoritatea administratorului apostolic urma să intre în vigoare cu data de 12 martie 1923⁸. Glattfelder se desemnase cu noua stare de fapt, afirmând într-o discuție cu Pacha: „*Așa a trebuit să se întâmple! Pe mine m-ar fi aruncat mai devreme sau mai târziu în închisoare pentru că nu pot sa tac. În nici un caz, nu recomand să se acționeze așa cum am făcut eu. Acest drum nu ne conduce la țel. Încercați să acționați în alt mod.*”⁹

Finalul păstoririi lui Glattfelder va mai cunoaște însă un ultim act. Alături de succesorul său Pacha, Glattfelder a mai călătorit încă o dată la București, la

6 februarie 1923, pentru a-și lua rămas bun de la rege. Aceasta a fost dorința sa expresă. Ferdinand I. l-a primit, audiența durând o oră, suveranul exprimându-și regretul pentru modul în care această chestiune lua sfârșit.

Printr-o ultimă scrisoare pastorală, dată la 11 martie 1923, Glattfelder s-a adresat părții diecezei de pe teritoriul revenit României. El nu preciza nimic despre succesorul său, încercând doar să-și întărească credințioșii catolici în credință și să-și anunțe plecarea.¹⁰ Starea de război fiind încă în vigoare la Timișoara, regula cerea ca scrisoarea să fie aprobată de către cenzură. Prim-procurorul Fehér, cel care a parcurs circulara, a eliminat unele paragrafe din text, care au ajuns însă pe căi necunoscute în atenția presei, fiind publicate. În urma acestui fapt s-a iscat un puternic scandal, autoritățile militare deschizând o anchetă, prefectul județului retrăgând pașaportul episcopului Glattfelder. În aceste condiții, administratorul apostolic Pacha l-a trimis pe canonicul Ludwig von Kayser la București, cu scopul de a solicita legăției Ungariei¹¹ să intervină pentru returnarea

actului de călătorie și aprobarea plecării lui Glattfelder. Deși oficialitățile centrale au aprobat imediat deplasarea, cele locale s-au opus, cerând învoire doar în momentul în care Tribunalul militar de la Sibiu se va pronunța.

Deja cunoscut în ipostaza sa de diplomat, Pacha a solicitat personal audiență la prefect pentru a clarifica situația. Folosindu-se de apropiata sărbătoare a Paștelui, i-a expus acestuia următorul scenariu: ce s-ar întâmpla dacă Glattfelder ar rămâne de sărbători la Timișoara, deci ar mai emite încă o circulară – lucru obișnuit de altfel – iar populația ar veni în număr mare pentru a-i asculta predicile și liturghiile solemne? Doar greutate și tensiuni! La aceste argumente, titularul administrației civile, Aurel Cosma, a returnat, în decurs de o jumătate de oră, pașaportul episcopului Glattfelder, împreună cu autorizația de călătorie. Plecarea lui Glattfelder din Timișoara trebuia să aibă loc în decurs de 48 ore de la emiteria autorizației¹².

Administrator Apostolic la Timișoara

Începând cu data de 12 martie 1923, în urma retragerii la Szeged a ultimului episcop de Cenad, Julius Glattfelder de Mór, canonicul Augustin Pacha a fost numit *Administrator Apostolic*¹³ al părții revenite României din vechea Dieceză de Cenad¹⁴. Ca un fapt inedit, prima sa mențiune, în noua calitate de administrator apostolic, apare pe pagina următoare celei în care era făcută publică circulara de rămas-bun a episcopului Glattfelder, Pacha instalându-l pe Lang Aladár ca paroh în Timișoara IV. Josefîn¹⁵.

Debutul păstoririi lui Pacha ca administrator apostolic este unul extrem de marcat de resentimente și contestări. Atât maghiarii, cât și românii vedeau în Pacha un trădător și un oponent al intereselor respectivei nații. Cei dintâi îl taxau ca pe un vânzător al cauzei lor și conspirator împotriva lui Glattfelder. Românii îl percepeau, dimpotrivă, ca uneltă

6 ADT, Fond: *Ordines Circulares Csanádiense [OCCs] 1923*, Scrisoarea circulară VI. / 1923, p. 1-4 (79-82).

7 Numire extrem de rară în administrația Bisericii Catolice. Ea se acordă unui *administrator apostolic* care trebuie să își exercite autoritatea în mod deplin, în folosul Bisericii, într-o episcopie/ administratură unde, din diverse motive, ierarhul diecezan este împiedicat în păstorie. În 1923, cazul Diecezei de Cenad era perfect aplicabil acestei uzanțe canonice.

8 Juhász Kalman, Adam Schicht, *Das Bistum Timișoara-Temesvar. Vergangenheit und Gegenwart*, Timișoara, Typografia „Sonntagsblatt”, 1934, p. 134.

9 Franz Kräuter, *op.cit.*, p. 72.

10 ADT, Fond: *Ep. JG*, Dosar cuprinzând scrisori circulare ale episcopului, Scrisoarea circulară V./ 1923, p.1-4 (75-78). Aceasta a fost tradusă din maghiară în germană și publicată în ziarul „*Temeswarer Zeitung*”, în numărul de duminică, 11 martie 1923, p. 3. Ea mai poate fi regăsită și în ADT, Fond: *OCCs 1923*.

11 România și Ungaria și-au deschis reprezentanțe diplomatice la nivel de legăție începând cu 21 august 1920.

12 Franz Kräuter, *op.cit.*, p. 72-73.

13 *Administrator apostolic* (lat. *administrator apostolicus*), conducătorul unei *Administraturi Apostolice* sau uneori chiar al unei dieceze. Administratorul apostolic este numit de Sf. Scaun pentru a conduce vremelnice o dieceză până la desemnarea unui episcop diecezan. Administratorul apostolic poate conduce o Administratură, aceasta constituind o formă de organizare administrativ-eceziastică temporară a unui teritoriu. Se constituie administraturi apostolice acolo unde zona nu a mai cunoscut o altă organizare eceziastică superioară proprie, iar Sf. Scaun preconizează întemeierea, la un moment dat, a unei dieceze. Administraturi mai pot fi organizate acolo unde, din varii motive, suprafața unei dieceze a fost divizată, noua organizare definitivă nefiind încă realizată de Pontiful Roman, singurul ierarh căruia îi este rezervat acest drept în Biserica Catholică.

14 *** *Schematismus Cleri Administraturae Apostolicae super partem Dioecesis Csanadensis in Rumenia existentis pro Anno Domini 1927*, Timișoara, Typis Typographiae „Gutenberg”, 1927, p. 3-4 și în Anton Peter Petri, *op. cit.*, p. 1405-1406.

15 „*Temeswarer Zeitung*”, numărul de duminică, 11 martie 1923, p. 4.

a maghiarimii și a lui Glattfelder, în România. Germanii din Banat, în schimb, apreciau în Pacha clericul care s-a ridicat din mijlocul lor, năzuind cu toții la așteptări și speranțe destul de mari. Doar sașii transilvăneni, în covârșitoarea lor majoritate protestanți, care până la prima conflagrație mondială se considerau singurii reprezentanți ai culturii germane în arcul intracarpatic, nu întrezăreau cu ochi buni trezirea națională a șvabilor bănățeni, sprijinită de Augustin Pacha, noul lor ierarh romano-catolic.

Foarte mulți clerici, dar și mulți laici, credeau că artizanul expulzării lui Glattfelder din acea perioadă nu a fost nimeni altul decât Pacha. Chiar unii ziariști, sau tocmai sora lui Glattfelder, susțineau acest fapt! Ilustrativ în acest sens este că, la sosirea lui Glattfelder la Szeged, în martie 1923, un grup de preoți l-a întrebau pe episcop dacă zvonul este într-adevăr real. Glattfelder le-a explicat întreaga situație și a adăugat că, el însuși l-a propus pe Pacha la Nunțiatuța din București, pentru a prelua conducerea Administraturii Apostolice de la Timișoara. Astfel, neliniștea iscată privind persoana lui Pacha a luat sfârșit la Szeged. În țară, același Pacha a trebuit să mai îndure însă articole defăimătoare, precum cele ale ziaristului Milotai, care, la mijlocul anilor '30, se mai „preocupa” încă de cele întâmplăte cu mai bine de un deceniu în urmă. La semnalarea lui Pacha, Glattfel-

der i-a scris atunci gazetarului și i-a arătat eroarea pe care o făcuse, dând crezare unui zvon neprobat documentar¹⁶.

Prima scrisoare pastorală a administratorului apostolic Augustin Pacha, cea din 12 martie 1923, a fost redactată și publicată în limba latină. Nu în maghiară, germană ori română, ci în limba oficială a Bisericii Catolice, fapt care nu putea lăsa loc la nici un fel de interpretări. Textul deplângea scindarea vechii dieceze de Cenad tocmai în pragul împlinirii a 900 de ani de la fondarea ei. Se explica noua situație administrativă, era precizată jurisdicția episcopului Glattfelder asupra părții teritoriului diecezan rămasă în Ungaria, precum și cea a lui P. Rafael Rodić O.F.M., asupra Administraturii Apostolice nou create la Becicherecul Mare (azi Zrenjanin, Serbia), în Iugoslavia¹⁷.

Numirea lui Pacha în această deosebit de importantă și grea poziție a fost una extrem de abilă. Era necesară o persoană care, prin acțiunile și modul de păstorire din acel moment, nu mai dădea ocazie la comentarii privind favorizarea uneia sau alteia dintre națiunile trăitoare în Banat, să nu poată fi acuzată de partizanat față de interesele maghiare, să respecte suveranitatea României, și, nu în ultimul rând, se aștepta din partea Sf. Scaun ca ierarhul bănățean să nu mai implice Biserica în diferendele de orice fel dintre România și Ungaria¹⁸.

În contextul primei sale călătorii la București, Pacha a putut observa la fața locului poziția autorităților centrale față de numirea sa și situația Bisericii Catolice din Banat. Ferdinand I l-a primit cu respect la 1 mai 1923, dar și cu o oarecare reținere. Pacha i-a prezentat omagiile și la asigurat de fidelitatea întregii administrații, a clerului și credincioșilor, conform uzanțelor. Regele i s-a adresat direct: „Nu aveți voie să faceți ochi dulci Ungariei, așa cum a făcut-o antecesorul Dumneavoastră!” Suveranul accentua acest fapt, știind mai ales că și Glattfelder fusese de origine germană, ca și Pacha, deși Glattfelder se declara maghiar. Ulterior a mai adăugat: „Catholicii sunt în minoritate. Ei trebuie să se adapteze, deoarece majoritatea este nerăbdătoare!” După audiență, ierarhul bănățean l-a contactat pe Ionel Brătianu, primul ministru al țării. Acesta i-a spus lui Pacha: „Șvabii au vrut în Ungaria să devină unguri. Acum ei trebuie să devină români în România. Dacă nu vor să facă aceasta pe căi pașnice, atunci statul are sute de metode prin care să îi forțeze s-o facă!”¹⁹

Primul eveniment de rezonanță la care noul administrator apostolic a participat, având un rol deosebit, a fost cel al jubileului de 200 de ani de la primele colonizări ale șvabilor în Banat, serbat la 9 septembrie 1923. În fața statuii Sfintei Treimi din Piața Unirii, monument ridi-

cat în amintirea victimelor ciumei din 1738-1739, Pacha a ținut o Sfântă Liturghie de mulțumire, care s-a bucurat de participarea a 70.000 de oameni. Care alegorice, călăreți, fanfare și coruri din întreaga dieceză au defilat pe străzile orașului. Cu această ocazie, întâi-stătătorul diecezei a ținut o predică cu un deosebit ecou între germanii bănățeni²⁰. Era pentru prima dată când aceștia auzeau un ierarh ridicat din rândurile lor cum le vorbește despre jertfele și greutățile străbunilor, despre credința pe care au moștenit-o din țara de origine, despre datoria de a munci și de a duce mai departe strădaniile celor dintâi coloniști. Impactul asupra auditoriului a fost unul deosebit. Doar ziarurile sașilor din Transilvania dezavauu discursul, afirmând că Pacha nu este decât un alt exponent al intereselor revizioniste ungare, ascuns în blana de oaie a trezirii naționale a șvabilor bănățeni²¹.

Deloc întâmplător, drept consecință, în octombrie 1923, a sosit rândul regelui și primului ministru să facă o vizită în Banat. Cu această ocazie, administratorul apostolic Pacha l-a primit pe Suveran în Dom (catedrala catolică din Timișoara). La început, intenția sa a fost de a-i prezenta omagiile sale în limba germană, adică tocmai în limba maternă a ilustrului oaspete. Dar la sfatul apropiaților, Pacha a luat cuvântul în limba oficială a statului.

16 Franz Kräuter, *op. cit.*, p. 75-76, 79.

17 ADT, Fond: OCCs 1923, Scrisoarea circulară VI. / 1923, p. 1-4 (79-82).

18 Franz Kräuter, *op. cit.*, p. 79-80.

19 *Ibidem*, p. 81.

20 Augustin Pacha, *An das Schwäbische Volk des Banates. Festpredigt, gehalten am 9. September 1923., anlässlich der 200-jährigen Jubelfeier in Temesvar.*, Timișoara, „Gutenberg” Buchdruckerei, 1923, p. 1-8.

21 Franz Kräuter, *op. cit.*, p. 80.

Imnul regal a fost însă cântat de cor, în limba germană, ceea care l-a mișcat vizibil, până la lacrimi, pe monarh. Călătoria sa a continuat în localități cu o populație în covârșitoare proporție germană, în sate precum Biled, Lovrin și Șandra (jud. Timiș-Torontal). Ferdinand I. era pretutindeni însoțit de Ionel Brătianu. În calitatea sa de ierarh catolic al Banatului, Pacha a făcut parte din suita oficială. Cu această ocazie, oaspeții de vază au putut constata bogăția zonei și hărnicia localnicilor. Iar părerea lor despre Pacha și Biserica Catolică din regiune s-a schimbat totalmente. Chiar viitorul episcop Pacha mărturisea la un moment dat faptul că, din acel moment, suveranul și-a revizuit total atitudinea față de el. Audiențele sale la București au avut o altă consistență. Ionel Brătianu i-a solicitat ierarhului să nu mai vină în Capitala însoțit cu interpret. Aceasta chiar dacă Pacha nu știa prea bine românește, iar germana lui Brătianu nu era prea exersată. Chiar și clerul ortodox, se afirmă în deja amintita cronică, și-a schimbat simțitor atitudinea în contactele cu liderul spiritual al catolicilor din Administratura de Timișoara²².

Întrerupând șirul narării unor date și evoluții din viața diecezei și a ierarhului, ne vom apleca și asupra unor alte componente, mai precis cele spirituale și organizatorice ale personalității celui evocat. Fiind un cleric cu o puternică chemare spre viața spirituală și organizarea pasto-

rației credincioșilor, acesta a inițiat în perioada 1924-1928, patru mari „campanii” misionare: 1924-1925, 1925-1926, 1926-1927 și 1927-1928. Misiunile populare constau din liturghii cu predici deosebite ținute în comunitățile catolice de călugări aparținând unor diferite ordine (salvatorieni, redemptoriști sau franciscani), celebrări liturgice completate cu devoțiuni sau alte manifestări. Fiecare grup lingvistic avea persoane consacrate vorbitoare ale limbii materne. Se dorea creșterea nivelului culturii religioase și adâncirea vieții spirituale și morale a credincioșilor. Augustin Pacha a reușit astfel, să organizeze atari manifestări misionare în 139 parohii și 60 filiale. Au fost destule localități în care Pacha s-a deplasat personal și a asistat la respectivele misiuni, chiar vorbind adeseori localnicilor.

Tot în cadrul vieții spirituale, Pacha se remarcă în această perioadă prin călătoriile sale pentru conferirea sacramentului Sf. Mir. Deși nu era consacrat încă episcop, el a primit din partea Sf. Scaun dreptul de a conferi acest sacrament și dreptul de a purta „pileolus”-ul, acel acoperământ al capului, de culoare roșie, care este specific episcopilor catolici. Pacha a miruit pentru prima dată în localitatea sa natală, Măureni, în timp de 5 ani reușind să parcurgă 120 parohii și 47 filiale, și să miruiască 48.690 de tineri credincioși catolici²³. Aceste ocazii s-au interferat cel mai adesea cu vizitele canonice, dar și cu

22 *Ibidem*, p. 81-82.

23 *** *Rückblick auf die ersten fünf Jahre der Temesvarer Apostolischen Administratur*, Timișoara, „Gutenberg“-Buchdruckerei, 1928, p. 8-12.

reunirea clerului propriu din dieceză, sub forma de întâlniri preoțești. Pentru a fi aproape de credincioși și a face cunoscută acestora direcția sa spiritual-pastorală, administratorul apostolic a participat la cele mai diverse evenimente din comunități, începând cu consacrarea bisericilor și terminând cu sfințirea de clopote ori a steagurilor diverselor coruri sau asociații religioase locale.

Două întâmplări, una deosebit de trisă, urmată de alta cu puternice valențe simbolice, au marcat, în 1924, respectiv 1925, viața clericului și omului Pacha, dar și pe cea a Bisericii Catolice din Banat. Prima a fost cea al morții, la vârsta de 66 de ani, pe 15 noiembrie 1924, a fratelui său, Ștefan Pacha, abate titular și paroh în Timișoara II. Fabric. Acesta s-a stins din viață datorită unui cancer la stomac. Mama, nonagenară, și sora sa, Anna, necăsătorită, împreună cu Augustin, i-au stat alături până în ultima clipă. Ulterior, Elisabetha și Anna Pacha s-au mutat în palatul episcopal. Despre fratele său, Augustin Pacha mărturisea,

printre altele că: „...după ce am ajuns *Ordinarius*²⁴-ul său, ascultarea și reverența sa față de mine erau atât de adânci, încât uneori acest lucru aproape că îmi provoca durere”²⁵.

Evenimentul marcant al anului 1925 a fost proclamarea de către Sfântul Părinte Papa a anului sfânt. Cu această ocazie, administratorul apostolic Augustin Pacha a organizat un mare pelerinaj la Roma, împreună cu un numeros grup de credincioși din dieceză. Cu această ocazie, problema limbilor vorbite și a celei oficiale a fost tranșată, spre mulțumirea tuturor, de însuși Papa. Solicitându-l pe Pacha să traducă, de pe podium-ul tronului papal, discursul pontifical pe seama pelerinilor bănățeni, Suveranul Pontif a putut vorbi în latină, iar Pacha a tălmăcit totul în germană și maghiară. Mulți se temeau că Penescu²⁶, trimisul român pe lângă Sf. Scaun, va protesta din cauza faptului că nu s-a glăsuț și în limba română, însă se pare că diplomatul a înțeles mai bine situația și soluționarea ei pur practică, trecând totul cu vederea²⁷.

24 *Ordinarius*-ul este clericul care ocupă funcția de întâi-stătător al unei dieceze, administraturi apostolice sau al unei alte forme similare de organizare ecleziastică, de confesiune catolică. În afară de pontiful roman, *ordinarii* sunt episcopii, administratorii apostolici, vicarii generali și vicarii episcopali (cf. C.I.C. 1983 Can. 134 - §1,2).

25 *** *ADT*, Fond: *Ep. AP*, Dosar cu documente privind familia, Anunțul de deces al parohului-abate Ștefan Pacha, din 15 noiembrie 1924.

26 *Dimitrie C. Penescu*, primul trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al Regatului României pe lângă Sfântul Scaun începând din 12 iunie 1920, data prezentării scrisorilor de acreditare. În epocă, România era reprezentată pe lângă Sfântul Scaun, la nivel de *legație* (cf. www.mae.ro accesat în 10 iunie 2009). Ion Dumitriu-Snagov vorbește despre tânărul teolog Vladimir Ghika, monsignior-ul martir de mai târziu, și frate al fostului ministru plenipotențiar român la Roma, Dimitrie Ghika, ca de primul reprezentant diplomatic român pe lângă Sfântul Scaun începând cu 28 septembrie 1918 (Ion Dumitriu-Snagov, *România și Vaticanul. Relații Diplomatie 1918*, București, f.ed., 1993, p. 3-4).

27 Franz Kräuter, *op. cit.*, p. 85-86.

O ocazie deosebită, la care Pacha a participat, a fost sfințirea „Banației”, un institut de învățământ catolic pentru tineretul german, la care ordinariatul diecezan din Timișoara a contribuit în mod substanțial și din punct de vedere financiar, dar și printr-un personal aplicat în școală, de o înaltă pregătire profesională. Ideea lui Pacha era de a crea o școală unde tineretul german să fie format pentru a evita trimiterea sa la perfecționare, la instituțiile săsești, protestante, din Transilvania. Din discursul episcopului reiese clar intenția sa de a dărui națiunii sale o pepinieră pentru făurirea intelectualității proprii: „*Să se ridice o mare casă, în care limba maternă, atât de vechile obiceiuri ale părinților noștri, să fie cultivate și date mai departe în mod deosebit. Să fie aceasta o casă impunătoare, în care, preotul, învățătorul, medicul și avocatul să fie crescuți și educați, ei și tot ceea ce ține de inteligența șvăbească. Visul părinților noștri a durat mult – 200 de ani. Acum însă, s-a sfârșit, el este împlinit, în fața noastră ridicându-se casa cea impunătoare, frumoasa mireasă a poporului german. Cred în învierea acestui popor. Dar pentru ca pietrele acestea să devină vii, trebuie ca spiritul strămoșilor noștri să pătrundă aici*”²⁸.

În același an 1926, administratorului apostolic de Timișoara, va efectua primul sau voiaj transatlantic, din încredințarea Conferinței Episcopilor Catolici din

România. Între 19-27 iunie, a fost organizat în Statele Unite, la Chicago, Congresul Euharistic Internațional. Călătoria a durat din 31 mai până în 1 august, Pacha deplasându-se de la Timișoara la Szeged, Budapesta, Viena și până la Hamburg. De aici s-a imbarcat pe vaporul „Albert Ballin”, împreună cu mai mulți clerici diecezani, dar și în tovărășia cardinalului Michael Faulhaber, de la München.

Peregrinarea în Statele Unite a avut și un scop practic: după Congresul Euharistic, ierarhul Pacha s-a folosit de ocazie și i-a vizitat pe germanii și maghiarii emigrați în America între 1900-1914 din Banat și din întreaga dieceză de Cenad. În acest context a vizitat comunitățile din New York, Buffalo, Detroit, Saint Louis, Cincinatti, Cleveland, Philadelphia și Washington. Peste tot, înaltul cleric bănățean a fost primit cu mare bucurie, emoție și fast. Pacha le-a vorbit foarte mult despre zona natală, despre casă, biserică și cimitirul strămoșilor. În cinstea oaspetelui s-a organizat la Chicago, de către cei emigrați, un mare banchet cu participarea a 400 de persoane. La Cleveland, Pacha a sfințit o imensă sală de întâlniri pentru șvabii din Banat și Bačka (maghiară: *Bácska*, germană *Batschka*, regiune situată azi în Serbia), stabiliți în oraș. După model „american”, narează ierarhul bănățean, germanii și maghiarii, deveniți americani prin adopție, vroiau să îi recompenseze fiecare „serviciu”

28 Augustin Pacha, *An das Schwäbische Volk des Banates. Festpredigt, gehalten am 29. August 1926., anlässlich der Einweihung des Schülerheimes „Banatia“ in Temesvar*, Timișoara, 1926, „Gutenberg” Buchdruckerei, p. 1-8, și la Juhász Kalman, Adam Schicht, *op. cit.*, p. 136.

sau să îi dăruiască bani din diferite motive. El nu a acceptat totuși, considerând nepotrivit gestul, deși spunea că, pentru diversele opere de caritate de acasă, acele sume ar fi reprezentat o adevărată mană cerească.

Călătoria de întoarcere s-a făcut pe vasul „*Reliance*” pe durata a 13 zile. Ajuns la Hamburg, Pacha a vizitat apoi Berlinul și Stuttgart-ul. Peste tot a folosit ocazia pentru a stabili legături și cunoștințe folositoare diezezei sale²⁹.

Un aspect deosebit de important al activității organizatorice și pastorale a lui Pacha a fost și grija sa față de învățământ. Între 15-26 martie 1927, administratorul s-a aflat în deplasare la Roma, pentru audiența „*ad limina*”³⁰. Situația școlilor confesionale era una complicată. Conform noii legi a învățământului, în școlile întreținute de ordinele călugărești, profesorii care predau trebuiau să susțină un examen de limba română, pentru a putea primi autorizația de predare, iar o parte din materii trebuiau expuse elevilor numai în limba statului. Într-o astfel de situație, multe dintre cadrele didactice nu reușeau să obțină autorizația, școlile fiind amenințate cu

închiderea, iar elevele surorilor de Notre Dame, fie ele germane, fie maghiare, nu ar mai fi putut frecventa cursurile. Doar Liceul Piarist, care până atunci avuse ca limbă de predare maghiara, a adoptat româna, deși călugării-profesori erau maghiari în marea lor majoritate. Regula ordinului le prescria comunicarea și predarea materiilor în limba oficială a locului, fapt care i-a determinat să adopte fără opoziție această normă. Pentru a obține ca școlile surorilor de Notre Dame să poată beneficia de predare în limba maternă a majorității elevelor, Pacha a depus, împreună cu însoțitorii săi pe durata vizitei „*ad limina*”, susținute eforturi de natură diplomatică la cei mai influenți cardinali din Curia romană. Era tocmai epoca în care se finalizau negocierile cu privire la încheierea Concordatului dintre România și Sfântul Scaun. Astfel, datorită ierarhului menționat, a deputatului Franz Kräuter, dar și a prepozitului capitlului din Timișoara, Franz Blaskowitsch, administrația de pe colina Vaticanului a preluat solicitarea bănățenilor, ea având câștig de cauză la masa tratativelor purtate cu factorii politici de la București³¹.

29 Augustin Pacha, *Reminescentiae quae spectant Dioecesim Timișoara ex annis 1710-1943*, p. 213, manuscris păstrat în ADT, p. 158, manuscris în ADT, și în Franz Kräuter, *op. cit.*, p. 91-92.

30 Vizita și audiența „*ad limina*” constituie o practică și o obligație a episcopilor catolici, din lumea întreagă, de a face periodic un pelerinaj la Roma, la mormintele sfinților apostoli Petru și Paul. În cadrul vizitei la Vatican, episcopii sunt primiți în audiență de către Sfântul Părinte Papa, fiecare trebuind să prezinte un raport asupra situației diezezei pe care o conduce. Episcopii europeni sunt obligați să repete vizita ad limina o dată la cinci ani.

31 Franz Kräuter, *op. cit.*, p. 92.

Administrator Apostolic și episcop titular de Lebedo

În anul 1927, la data de 27 mai, resimțindu-se tot mai mult necesitatea instalării unui episcop rezident în teritoriul *Administraturii Apostolice de Timișoara*, canonicul Augustin Pacha este consacrat în Domul din Timișoara, de către nunțiul apostolic de la București, arhiepiscopul Angelo Maria Dolci, arhiepiscop-titular de Hyeropolis³², co-consecratori fiind episcopii Majláth Gusztáv Károly, al Transilvaniei, și cel greco-catolic de Lugoj, Alexandru Nicolescu, ultimul fiind un mai vechi prieten al lui Pacha³³. Noul ierarh a primit titulatura de episcop de Lebedo³⁴. Conform uzanței Bisericii Catolice, înainte de consacrare, candidatul trebuia să depună jurământul de credință față de Suveranul Pontif și de Biserică. Pacha a prestat jurămintele convenite la București, în prezența nunțiului apostolic sus amintit, la 3 mai 1927. Pe drumul de întoarcere s-a oprit la Alba Iulia, pentru a fi prezent la

jubileul celor trei decenii de episcopat al contelui-episcop Majláth³⁵. Călătoria lui Pacha a avut acest traseu dinainte stabilit, pentru a-i putea astfel invita pe cei doi înalți clerici să celebreze sfințirea sa la Timișoara.

Evenimentul consacrării episcopale a fost unul deosebit. Un astfel de moment festiv mai avusese loc cu aproape două decenii în urmă, în capitala Banatului. Populația orașului a avut ocazia să ia parte la o sărbătoare mai rar întâlnită. Ziarele au descris cu lux de amănunte festivitățile, consacrand pagini întregi ceremoniilor³⁶. Candidatul a fost condus de la palatul episcopal la catedrală (Domul din Piața Unirii), procesiunea incluzând un larg traseu pe străzile cartierului Cetate, mai precis prin Piața Sf. Gheorghe, Piața Libertății, reședința episcopală ortodoxă sârbă, Piața Unirii, de aici intrându-se în Dom. Predica nou consacratului episcop a fost redactată și citită în patru limbi: latină, pentru nunțiu și cler, română, ca limbă oficială și

pentru oficialități, urmate de germană și maghiară. Mama lui Pacha, deja nonagenară, a asistat la toată ceremonia, episcopul mergând la sfârșitul consacrării spre locul unde se afla aceasta, pentru a-i cere binecuvântarea maternă.

Odată cu sfințirea întru episcop a lui Augustin Pacha s-a rezolvat o problemă spinoasă de natură pastorală, resimțită între 1923-1927: aceea a hirotonirii preoților diecezani. Antecesorul său, Julius Glattfelder, mai sfințise trei ultimi preoți în chiar ziua plecării sale, pentru ca mai apoi nimeni să nu mai aibă calitatea de a înzestra dieceza cu clerul atât de necesar. Singura contradicție dintre Pacha și Glattfelder se iscase tocmai din acest motiv: după 1923, Glattfelder dorea să sfințească, la Szeged, și preotii arondați Administraturii din Timișoara. Din rațiuni politice și tactice, noul episcop nu a acceptat, pentru a nu fi acuzat, el personal și Biserica păstorită, de colaborare cu Ungaria. Din acest motiv, toți preoții bănățeni au fost hirotoniți, în perioada amintită, de Emericus Bijelik, episcopul de atunci de la Oradea. Ulterior, după trecerea acestuia în neființă, Pacha a întreprins un gest similar între 1927-1930, sfințind preoții pentru dieceza vecină³⁷.

Din 1928, Pacha se bucura de renumele de a fi dobândit titulatura de „*Doctor honoris causa*” al Facultății de Teologie

Aspect din cadrul procesiunii pornite de la Palatul Episcopal spre Catedrala (Domul din Piața Unirii), cu prilejul consacrării întru episcop al administratorului apostolic Augustin Pacha. Timișoara, 15 mai 1927

De la stânga la dreapta: Mailáth Gusztáv Károly, episcop romano-catolic al Transilvaniei, Augustin Pacha, candidatul la consacrarea episcopală și Alexandru Nicolescu, episcop greco-catolic de Lugoj. În plan îndepărtat, arhiepiscopul Angelo Maria Dolci, nunțiu apostolic în România, celebrantul principal al consacrării.

Catolică a Universității din Münster, Westfalia (Germania). Distincția i-a fost conferită pentru merite deosebite în domeniul pastorației și pentru măsurile de revigorare și edificare a identității culturale și spirituale a șvabilor bănățeni³⁸. Colaborarea desfășurată cu institutele catolice germane i-a fost ulterior imputată drept conlucrare cu organisme pangermane și naziste. Cert este că o atare cooperare cu astfel de instituții nu a existat, titlul său academic fiind recunoscut și de statul român³⁹.

32 *** *Gedenblätter an die Bischofsweihe des Apostolischen Administrators Augustin Pacha, Timișoara, am 15. Mai 1927*, Timișoara, 1927, „Gutenberg” Buchdruckerei, p. 5-6.

33 *** *Rückblick auf die ersten...*, p. 21.

34 Conform uzanțelor numirii episcopale în Biserica Catolică, episcopii titulari sunt aceia care nu dețin o dieceză, sunt auxiliari sau coadjutori ai altor episcopi, ori sunt meniți serviciului diplomatic al Sf. Scaun Apostolic al Romei. Ei primesc titlul de episcop al unei episcopii dispărute, foarte adesea „*in partibus infidelium*” (în părțile necredincioșilor), dar nu numai. Dieceza de Lebedo a ființat în Asia Mică, teritoriile ei aflându-se în vecinătatea orașului Efes. Numele ei latin: *Lebedus*. Un alt, mai cunoscut, episcop titular de Lebedo a fost Vasile Cristea (1906-2000), episcop greco-catolic, activ la Roma în diplomația Sf. Scaun; ADT, Fond: *Ep.AP*, Dosar cuprinzând buletine papale de numire episcopală și numirile imperiale în scaunul canonical 1906-1930.

35 Știre apărută în „*Banater Deutsche Zeitung*”, Timișoara, 9, nr. 96 din 4 mai 1927, p. 4.

36 „*Banater Deutsche Zeitung*”, Timișoara, 9, nr. 107 din 15 mai 1927, p. 1,3-4, la care se adaugă suplimentul „*Unser Festtag zur Weihe Sr. bischöfl. Gnaden Augustin Pacha*”, p. 9-11, în „*Temesvári Hírlap*”, 25, nr. 108, 17 mai 1927, nr. 108, p. 1-2, „*Temesvarer Zeitung*”, 76, nr. 109, 17 mai 1927, p.1-6, „*La Croix*”, numărul din 10 iunie 1927, cu articolul „*Lettre de Roumanie. L'union de l'Église et de l'Etat ou le Concordat avant la lettre*”, f. p., „*Vasárnap*”, Arad, XI, nr. 10, 15 mai 1927, p. 1-2.

37 Franz Kräuter, *op. cit.*, p. 80-81.

38 *Ibidem*, p. 93-94.

39 ADT, Fond: *Ep.AP*, Dosar cuprinzând corespondența cu privire la jubileele sacerdotale ale episcopului Pacha, decorații și omagieri, documente: Diploma de conferire a titlului de doctor *honoris causa*, precum și recunoașterea acesteia de către Ministerul Cultelor și Artelor, cu nr. 19.567 din 18 mai 1928 (pe ultimul act apare, în lipsa ministrului de resort, semnătura lui Zenovie Păclișanu, funcționar ministerial, istoric și preot greco-catolic).

După sfințirea ca episcop, Pacha a dorit să își exprime din nou recunoștința față de localitatea sa natală. Edificiul bisericii din Măureni fusese ridicat în 1819 și nu a fost niciodată consacrat, ci numai binecuvântat și dat în folosul cultului. După o renovare mai serioasă și înfrumusețarea turnului cu un coif mai înalt, lucrări realizate cu ajutorul fiilor satului emigrați în America, episcopul Pacha a celebrat Liturghia de consacrare a bisericii în care fusese botezat, la 6 mai 1928⁴⁰. A revenit cu drag acasă cu diverse ocazii: sfințirea monumentului eroilor, miruirii, sau chiar la conferirea Primei Sfinte Împărtășanii.

Călătoriile sale în afara granițelor țării, din această perioadă, au fost efectuate cel mai adesea în interesul administraturii apostolice și a pastorației. Între 1929-1933, se va deplasa anual la Karlsbad, din motive de sănătate. Aici se va întâlni adesea cu înalți clerici, cunoscuți din tinerețe. Un interesant episod cu valențe mistice îl constituie voiajul, în vara lui 1928, de la Karlsbad (Cehoslovacia) la Konnersreuth (Germania), la renumita stigmatizată⁴¹ și vizionară Therese Neumann⁴². Întâlnirea sa cu aceasta, dealt-

fel o persoană cu manifestări spirituale recunoscute drept veridice de Biserică, a fost una șocantă. Pacha a sosit vineri, fiind martorul unei deosebite manifestări a celei posedând forte miraculoase. Parohul local a așezat mâna stângă a femeii în cea a lui Pacha. Apoi a început a o întreba dacă este obosită, cum se simte și dacă o doare ceva. Ea i-a răspuns imediat: „*Obosită! Durerea lui doare!*” La aceasta parohul a adăugat: „*Resl, aici mai este cineva!*”, la care cea în cauză a răspuns imediat că: „*Știu, un preot, un preot mare!*” După aceasta, ea se adresă direct episcopului: „*Tu ai mult de lucru. Dar cui îi dă Bunul Dumnezeu de lucru, pe acela îl și ajută. Tu predici adevărul, nu precum celălalt.*” Prin „celălalt” se referea la un sceptic pastor protestant, care o vizitase cu o zi înainte. După aceasta, ea a adăugat imediat: „*Există un singur adevăr!*” și apoi: „*Tu ești singurul episcop de Timișoara.*” Această ultimă propoziție, cu un conținut poate prea greu de pătruns și mult prea șocant, nu a fost niciodată amintită de Pacha, deși ea era adesea vehiculată, drept reală, în cercurile preoțești, în anii următori celui de-al doilea război mondial⁴³.

40 Augustin Pacha, *Andenken an die feierliche Einweihung der Kirche meiner Geburtsgemeinde Moritzfeld*, Timișoara, „Gutenberg“-Buchdruckerei, 1928, p. 1-9.

41 Persoană care pe căi pur spirituale și fără a putea fi dovedite prin metode științifice, a dobândit prin rugăciune asiduă, meditație profundă și post, rănile lui Cristos la mâini, picioare și chiar piept. Primul stigmatizat cert din istoria omenirii se pare că a fost sf. Francisc de Assisi. Biserica arareori se pronunță asupra acestor cazuri, încă în timpul vieții celor în cauză. În mod obligatoriu, pentru investigarea cazurilor se cere părerea medicilor, inclusiv a psihologilor și psihiatrilor.

42 Franz Kräuter, *op. cit.*, p. 118.

43 *Ibidem*, p. 118-119.

După concediul efectuat în 1929 la Karlsbad, Pacha va călători la Münster pentru a mulțumi personal Senatului Universității pentru titlul de „doctor honoris causa”. În fața corpului profesoral și a studenților, a susținut câteva comunicări legate de istoria și tradițiile șvabilor din Banat, stârnind ecou și entuziasm prin stilul oratoric și personalitatea sa distinctă⁴⁴.

În toți acești ani, pe plan intern, viața Bisericii Catolice de ambele rituri era marcată de o chestiune de maximă importanță: negocierea, redactarea și intrarea în vigoare a Concordatului dintre Regatul României și Sfântul Scaun. Actul diplomatic fusese dezbătut și finalizat deja în 1927, cu puțin timp înaintea morții regelui Ferdinand. În vara lui 1930, nuntul Angelo Maria Dolci l-a solicitat pe Pacha să vină la București pentru unele chestiuni importante. Reprezentantul Sfântului Scaun avea încredere în cunoștințele de latină ale lui Pacha, cerându-i să redacteze diplomele fundamentale pentru fiecare dieceză nou înființată: cea latină, de Timișoara, cea greco-catolică, de Maramureș, și unificarea, „*aeque principaliter*”, a celor de Oradea și Satu Mare. Din pricina menționatei călătorii la Karlsbad, Pacha nu a putut da curs invitației survenite din Capitală⁴⁵.

Întemeierea Diecezei de Timișoara. Augustin Pacha devine primul ierarh catolic ce poartă acest titlu episcopal.

Un următor moment deosebit de important în viața credincioșilor romano-catolici din Banat și zona Aradului, dar și a lui Augustin Pacha a fost cel al întemeierii Diecezei de Timișoara, la 5 iunie 1930. Actul acestei măsuri a fost remis curiei episcopale din orașul de pe Bega, de către Nunțiatuara Apostolică, la 15 august 1930, mai precis, la 900 de ani de la întemeierea vechii Dieceze de Cenad, a cărei succesoare directă devenea astfel Timișoara. La 16 octombrie, Augustin Pacha este numit episcop diecezan de Timișoara, fiind primul ierarh catolic ce a purtat vreodată acest titlu⁴⁶. Întronizarea sa a avut loc la 29 noiembrie 1930, în Domul din Timișoara⁴⁷. În același an este decorat cu ordinul „Coroana României”, în rang de ofițer major, iar între 1939 și 1944, datorită meritelor sale recunoscute și de monarhii României, ocupă demnitatea de senator perpetuu în parlamentul țării⁴⁸.

Un element care a surprins în epocă a fost cel al denumirii: *Dieceza de Timișoara*. Deși două treimi din teritoriul vechii episcopii de Cenad a revenit României,

44 *Ibidem*, p. 93.

45 *Ibidem*, p. 103-106.

46 „*L'Osservatore Romano*”, anul 70, Città del Vaticano, vineri 17 octombrie 1930, nr. 243 (21.343), p. 1.

47 Koloman Juhász, Adam Schicht, *op. cit.*, p. 137-139.

48 Anton Peter Petri, *op. cit.*, p. 1406. Trebuie menționat faptul că, în epocă, nu toți înalții ierarhi catolici erau membri de drept ai camerei superioare (Senatul) a Parlamentului României.

inclusiv localitatea Cenad, scaun al vechilor episcopi medievali, denumirea a fost total abandonată. Astfel s-a ajuns la un compromis util părților implicate: Ungaria rămânea cu vechiul nume, căruia i se adăuga și cel al orașului Szeged, iar România dobânda o dieceză cu o titulatură care nu mai avea nimic de referit la trecutul sus amintit. În lista diecezelor, redată în textul Concordatului, Timișoara apare situată pe locul secund, recunoscându-i-se însă vechimea și automat statutul de "moștenitoare" directă a *Diezezei de Cenad*.

Cunoscând situația economică grea din anii crizei economice mondiale (1929-1933), episcopul Pacha s-a limitat la o foarte modestă sărbătorire a fondării noii dieceze și a numirii sale ca episcop de Timișoara. Festivitatea a avut loc într-o zi de lucru, astfel ca un număr cât se poate de mare de preoți să poată veni la Timișoara. Partea de început a predicii sale a fost formulată în limba română, textul fiind unul emoționant, dar și plin de tact, constituind o paralelă între patria pământescă și cea cerească. Cea dintâi nu era alta decât România, împreună cu suveranul ei, față de care, fiecare credincios era dator cu totala dragoste și fidelitate⁴⁹. Masa festivă pentru întregul cler s-a servit la Seminarul Teologic.

Cu o oarecare notă de tristețe, episcopul nota în legătură cu ziua de 29 noiembrie: „Astfel am devenit eu primul episcop de Timișoara, unul care n-a mai avut până la sine nici un fel de înaintași”⁵⁰.

Anterior intronizării sale drept prim episcop cu titlul de Timișoara, Pacha a trebuit să depună din nou jurământul de fidelitate față de instituția regalității române. Ceremonia s-a desfășurat la București, în ziua de 25 noiembrie 1930. Pacha a prestat jurământul față de regele Carol al II-lea, alături de primul episcop de Maramureș, dr. Alexandru Russu și de nou numitul episcop de Oradea Mare-Satu Mare, Ștefan Fiedler, fost vicar general de Timișoara⁵¹.

Evenimentul întemeierii diezezei de Timișoara și al atestării sale ca ierarh, au fost precedate de un lung proces de negocieri, desfășurate uneori și în culise. Problema nu a fost aceea a desemnării lui Pacha la Timișoara, așa cum ne-am fi așteptat în mod obișnuit, ci aceea a înscunării sale ca episcop de Oradea Mare-Satu Mare, unite „aeque principaliter”. Fixarea lui Pacha în acest reunit scaun al celor două dieceze, destul de problematice organizatoric, poate mai dificile decât cea de Timișoara, datorită aceleiași duble chestiuni a naționalităților și limbilor materne folosite, a fost

49 ADT, Fond: OCT 1930, Scrisoarea circulară din 29 noiembrie 1930, cuprinzând predica rostită de episcopul Pacha cu ocazia intronizării sale ca episcop de Timișoara, p. 1-6 (151-156).

50 Franz Kräuter, *op. cit.*, p. 109-113.

51 ADT, Fond: Ep. AP, Dosar cuprinzând corespondența episcopului Pacha privitoare la statutul său de episcop titular, respectiv episcop diecezan, Invitația la Palatul Regal din 24 noiembrie 1930 și textul alocuțiunii episcopului cu ocazia jurământului, 1930, și în articolul „Solemnitatea dela Palatul Regal. Jurământul a trei episcopi catolici” din ziarul „Cuvântul”, București, numărul din 28 noiembrie 1930, p. 1.

poate cea mai bună opțiune pe care, atât Sf. Scaun, prin nunțiatuura din București, cât și guvernul român, o considerau drept viabilă. Și asta pentru simplul motiv ca Pacha era văzut deja ca un personaj cu care se putea discuta, un cleric loial Bisericii, credincioșilor, dar și statului, cu care nu îi plăcea să intre în conflict. Dimpotrivă, a reieșit clar că se manifesta deschis dezbaterilor de orice fel, purtate spre binele Bisericii și al propriilor credincioși. La toate acestea se mai adăuga interesul statului român de a avea un lider carismatic în zonă, un ierarh care să-i poată sensibiliza pe șvabii sătmăreni și bihoreni la o identitate națională germană, îndepărtându-i astfel de efectele maghiarizării practicate până atunci. Aceleași așteptări, nu ușor de împlinit pentru Pacha, le aveau, la rândul lor, și germanii din aceste regiuni. Presiuni la adresa sa au survenit din ambele părți implicate: atât a nunțiatului Dolci, cât și a guvernului Maniu, prin trimisul acestuia, preotul greco-catolic Alexandru Borza. Nunțiatul i-a arătat și părțile pozitive ale unei asemenea numiri, dar l-a și amenințat că va propune Sfântului Părinte să fie chemat la Roma, unde, refuzul ar fi fost aproape imposibil de realizat în fața Suveranului Pontif. Guvernul îi sugera această investire, relevând serviciile pe care le-ar face țării prin gestul acceptării. Pacha a refuzat ferm ideea, replicând atât nunțiatului, cât și trimisului oficialităților. Timișoara rămânea, pentru el, cel mai propice loc. Aici servise Biserica și episcopii, vreme de patru decenii, cunoștea

clerul, credincioșii, situația era sensibil reglementată, mai ales în chestiuni spinoase, precum școlile, salarizarea clerului și a învățătorilor, pensiile, misiunile populare, etc. În plus, mama sa era în vârstă de 98 ani, iar familia se afla și ea în Timișoara, mereu în apropierea și ajutorul său.

Problema deciziei nunțiatuurei era una delicată. Nici un candidat de obârșie maghiară, originar din cele două dieceze, nu era agreat de către stat. Nunțiatul nu dorea în nici un caz să propună un cleric, care să fi fost refuzat de guvern. În aceste condiții, Pacha i-a propus acestuia două candidaturi: pe Josef Korner, profesor de teologie, și Ștefan Fiedler, vicar general de Timișoara. Situația devenind presantă, nunțiatul l-a ales pe Fiedler, care, la rândul său, s-a opus vehement. Acesta din urmă n-a rezistat totuși persuasiunii diplomației Sfântului Scaun și a guvernului român, fiind, în final, consacrat episcop de Oradea, la 7 decembrie 1930. Pacha a fost unul dintre co-consacrații săi⁵².

Concluzii

Perioada anilor 1923-1930, un timp ce a coincis cu cel al existenței Administraturii Apostolice de Timișoara, a constituit pentru dieceza ce i-a succedat un timp al clarificării noilor realități, un timp al adaptării la noile condiții, un segment temporal de trecere de la un tip de abordare al politicii ecleziastice la un altul, cu totul diferit.

52 Franz Kräuter, *op. cit.*, p. 109-113.

În primul rând, administrația ecleziastică catolică bănățeană a trebuit să facă trecerea, deloc simplă, de la statul austro-ungar, în care o dieceză catolică, într-un stat cu o populație majoritar catolică, cu o politică care oricum sprijinea activ viața cultelor existente între frontaliile sale, la statul român, un stat cu o populație majoritar ortodoxă și cu o conducere ce nu manifesta întotdeauna mari simpatii și politici filo-catolice. Dacă Austro-Ungaria avuse deja de multă vreme un Concordat în baza căruia Biserica funcționa în limitele granițelor acestui stat, România nu avea deloc un astfel de tratat, iar în 1920 abia își stabilise relațiile diplomatice cu Sfântul Scaun. De aici reieșeau și multe probleme ale acestor primi ani de după Marea Unire: reforma agrară, pe de o parte cu spoliierile ei aplicate Bisericii, iar pe de altă parte cu împroprietăririle, adesea diferențiate ale clerului catolic față de cel al cultului ortodox. Salarizarea clerului, a profesorilor și învățătorilor din școlile confesionale, „dreptul de publicitate”, adică recunoașterea legală a școlilor catolice, fie laice, fie administrate de ordinele că-

lugărești, licențele ce trebuiau să fie obținute de călugărițe sau călugări pentru a preda în propriile școli și multe altele sunt doar câteva din chestiunile rezolvate sau doar parțial rezolvate în anii Administrației Apostolice.

Cursul lucrurilor – adică evoluția în direcția întemeierii Diecezei de Timișoara – a fost confirmat prin consacrarea lui Pacha ca episcop în 1927, an ce reprezintă pe de altă parte și încheierea negocierilor în vederea semnării concordadului dintre Regatul României și Sfântul Scaun, premiză absolut necesară în vederea așezării pe un făgaș normal și definitiv al realităților confesional-catolice și din această parte de țară.

Un timp de adaptare, un timp de trezire națională pentru șvabii bănățeni, o vreme de modernizare a administrației ecleziastice și a viziunii pastorale, perioada Administrației Apostolice rămâne un episod unic, temporar, de tranziție, marcat clar de persoana lui Augustin Pacha, ierarhul cel mai marcant și benefic din istoria Bisericii Catolice din Banatul acestui veac. ■

DIE APOSTOLISCHE ADMINISTRATUR TEMESWAR UND BISCHOF DR. H.C. AUGUSTIN PACHA (1923-1930)

Die Existenzjahre der Apostolischen Administratur Temeswar (1923-1930), sowie die seit dem Ende des Ersten Weltkrieges und bis zur Gründung dieser kirchlichen Organisationsform vergangenen Jahren (1919-1923), stehen unter dem Wahrzeichen tiefen Wandlungen und Anpassungen an die neuen politisch-verwaltungsmässigen Realitäten, infolge deren die katholische Lokalkirche sich zugleich auch den neuen pastoralen, sozialen und – wenn auch nicht gerade einfachen – ökonomischen Bedürfnissen anpassen mußte.

Die der Gründung der Administratur vorhergehenden Jahren sind durch die akuten Unstimmigkeiten zwischen den gelehrten und energischen, aber viel zu wenig konzilianten Bischof Julius Glattfelder und den rumänischen Staat gekennzeichnet. Alldies steht im Gegensatz zu den Jahren der tatsächlichen Existenz dieser Administratur, die vom Domherrn und späteren Bischof Augustin Pacha regiert wurde, und in denen, der frisch erwählte Oberhaupt, sich mit seinem charakteristischen und feinen diplomatischen Gefühl, ständig ein friedliches und der Kirche günstiges Klima zu schaffen bemühte. Dank Augustin Pacha sind Normalität und Vertrauen in den Beziehungen zwischen der katholischen Kirche im Banat und dem Staat wiederhergestellt worden.

Dank ihm wurden Elemente wie die Verschwiegenheit und die Vorwürfe Bukarests zum Thema „Vorliebe“ zu einer oder der anderen nationalen/ ethnischen Zugehörigkeit beseitigt. Domherr Pacha erlangte vom Staat die Bezahlung der Löhne der Priester und der konfessionellen Lehrerschaft seiner Administratur, erlangte die freie Funktionierung der katholischen Schulen, sowie deren Anerkennung vom Staat, unterstützte das Leben der religiösen Orden und die Tätigkeit der Ordensschwester und Ordensbrüder, in Anbetracht des Fleißes und der Treue dieser Kleriker. Zugleich bemühte er sich um die Erziehung der Kinder und Jugendlichen, der Frauen und Mädchen, um die Bildung einer katholischen religiösen und kulturellen Identität der Gläubigen seiner zukünftigen Diözese. Junge religiöse Orden, wie die Benediktinerinnen von St. Lioba und die Sozialen Schwestern, mit ihrer, den modernen Zeiten angepassten Weltanschauung, kommen ins Banat und bauen hier, in dieser Zeitspanne, ihr soziales und spirituelles Werk auf.

Die Entwicklungen – im Sinne und in der Richtung der Gründung des Bistums Temeswar – wurden auch durch die Konsekrierung Augustin Pachas zum Bischof 1927 bestätigt. Im selben Jahr wurden auch die diplomatischen Verhandlungen zur Unterzeichnung eines Konkordats zwischen dem Hl. Stuhl und dem Königreich Rumänien beendet. Das Konkordat bedeutete eine absolute und nötige Prämisse im Sinne einer normalen und definitiven Regelung des katholischen konfessionellen Lebens im ganzen Lande, und auch im Banat.

Die Apostolische Administratur Temeswar – eine Zeit der Anpassungen, eine Zeit des nationalen Erwachens für die Banater Schwaben, eine Zeit der Modernisierung der kirchlichen Verwaltung und der Vision über die Pastoration – bleibt in der Geschichte der katholischen Kirche dieser Region als eine einzigartige, vorübergehende Episode, eine Übergangsphase, aber eindeutig und positiv durch die Persönlichkeit des Bischofs Augustin Pacha markiert.

**ADMINISTRATURA APOSTOLICĂ
DE TIMIȘOARA ȘI EPISCOPUL
DR. H.C. AUGUSTIN PACHA
(1923-1930)**

Perioada ființării Administraturii Apostolice de Timișoara (1923-1930), precum și anii scurși de la încheierea Primului Război Mondial, dar premergători înființării acestei forme de organizare administrativ-ecclesiastică (1919-1923), sunt marcați de profunde transformări și adaptări la noile realități politice și administrative, Biserica locală trebuind concomitent să se adapteze și noilor necesități pastorale, sociale și – chiar dacă deloc ușor – chiar și celor economice.

Anii premergători întemeierii Administraturii sunt marcați de disensiunile eruditului și energicului, dar prea puțin diplomatului episcop Glattfelder cu autoritățile centrale, în contrast cu anii efectivei existențe a Administraturii, condusă de canonicul, devenit ulterior episcop, Augustin Pacha, în care proaspăt numitul întâi-stătător s-a străduit cu multă diplomație să creeze un climat calm, pașnic și chiar favorabil Bisericii Catolice de pe plaiurile bănățene și arădene. Pacha este cel care a reușit să aducă liniștea și să reconstruiască încrederea în relațiile Bisericii Catolice locale cu autoritățile centrale, ale statului, să înlăture în bună măsură reticențele și reproșurile Bucurestilor, vizavi de preferințele și apartenențele etnice/naționale locale, să reglementeze salarizarea clericilor, a profesorilor din școlile confesionale, să obțină funcționarea liberă a școlilor catolice, recunoașterea acestora din partea statului, a promovat funcționarea ordinelor călugărești și a activității membrilor a acestora în teritoriul său canonic, conștientizând repede valoarea acestor neobosiți slujitori ai Bisericii. În plus a depus eforturi susținute pentru dezvoltarea educației copiilor și tinerilor, a femeilor și fetelor tinere, a identității și culturii religioase-catolice a credincioșilor din cuprinsul viitoarei sale dieceze. Ordine călugărești noi, tinere, precum surorile benedictine ale Sf. Lioba sau cele sociale, cu o viziune modernă asupra lumii, sosesc în Banat și își dezvoltă în acest timp opera socială și spirituală.

Cursul lucrurilor – adică evoluția în direcția întemeierii Diecezei de Timișoara – a fost confirmat prin consacrarea lui Pacha ca episcop în 1927, an ce reprezintă pe de altă parte și încheierea negocierilor în vederea semnării Concordadului dintre Regatul României și Sfântul Scaun, premiză absolut necesară în vederea așezării pe un făgaș normal și definitiv al realităților confesional-catolice și din această parte de țară.

Un timp de adaptare, un timp de trezire națională pentru șvabii bănățeni, o vreme de modernizare a administrației ecclesiastice și a viziunii pastorale, perioada Administraturii Apostolice rămâne un episod unic, temporar, de tranziție, marcat în mod clar și luminos de persoana episcopului Augustin Pacha.

cultură populară

ELEMENTE ROMÂNEȘTI ÎN CULTURA TRADIȚIONALĂ A BĂIEȘILOR DIN GREBENAȚ

Biljana Sikimić

Cultura tradițională a băieșilor din Grebenaț părea o materie convenabilă pentru căutarea elementelor specifice băieșilor, care ar deosebi această cultură de tradițiile de contact românești, slave, rrome sau ale altor etnii. S-a dovedit că materialul audio, înregistrat în comunitatea de băieși din Grebenaț, foarte ospitalieră și deschisă față de cercetători, oferă posibilități și pentru o altă elucidare chiar a acestor tradiții vecine, diferite în aparență.

Lucrarea ce urmează se află, din aspect metodologic, la o anumită intersecție a antropologiei lingvistice și a pragmatolingvisticii. Acest pluralism metodologic s-a impus odată cu practica de teren, de mai mulți ani, de înregistrare integrală a contextului maxim de larg al anchetei,

dar prin analizarea posibilă a cercetării de teren aplicate drept sistem dinamic specific în faza analitică. Munca de cercetare antropologic-lingvistică este un proces relativ lung, care începe cu alegerea și organizarea terenului, apoi urmează munca de teren în sensul restrâns al cuvântului, iar după aceea continuă transcrierea și prelucrarea analitică a transcriptelor. Pentru ilustrarea problemelor metodologice, au fost alese doar elementele epistemologice ale metodologiei aplicate în munca de teren care reflectă conceptul *serendipiti* (respectiv – *al norocului întâmplător pe teren*). Având în vedere că se bazează pe rezultatele muncii de teren, această lucrare cuprinde și textul integral al transcrierilor părților anchetei, fără niciun fel de intervenții ulterioare ale autorului.¹

¹ Transcriptul din această lucrare a fost publicat și în traducere în limba sârbă, în monografia semnată de Aleksandra Đurić-Milovanović, Mirča Maran, Biljana Sikimić: *Rumunske verske zajednice u Banatu: Prilog proučavanju multikonfesionalnosti Vojvodine*, Vršac: Visoka škola za obrazovanje vaspitača, 2011, precum și în studiul lui Biljana Sikimić: *Lingvistička istraživanja rumunskih neoprotestantskih zajednica srpskog Banata, Contribuții la istoria ecclesiastică a Banatului* (Crișu Dascalu, Nicolae Bocșan, coord.), Academia Română, Filiala Timișoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”: David Press Print, Timișoara 2011, 305-345.

Metodologia de teren aplicată

Cercetările de teren de echipă din cadrul Institutului de Balcanologie al Academiei Sârbe de Științe și Arte (A.S.Ș.A.) au început la sfârșitul anilor nouăzeci ai secolului XX, sub influența directă (dar și prin munca de teren comună) a școlii etnolingvistice ruse, mai ales a părții ei orientate spre geografia etnolingvistică și cartografierea datelor ce țin de cultura tradițională. În acest scop a fost utilizat Chestionarul etnolingvistic al Anei Plotnikova.² Acest chestionar este împărțit, din aspect terminologic, în ciclul „calendaristic”, „familiar” și „mitologic”, iar în raport cu aceste teme conține și teme mai largi pentru anchetă. Având în focar în exclusivitate adunarea lexicului terminologic, ancheta de teren are structură rigidă, căci cercetătorul nu tolerează digresiuni mari la informatori, așa încât procedura de teren se apropie de cercetarea lexicului dialectal în întregime. Orientarea spre trecut și evaluarea lui pozitivă, prin intermediul anchetei etnolingvistice, influențează apariția unui discurs special, pe care Marija Ilić îl numește *discursul nostalgiei* și, conform opiniei Svetlanei Bojm, facem distincție între *discursul nostalgiei reflexive* și *discursul nostalgiei reconstructive*.³ Ancheta etnolingvistică, prin structura sa, temele abordate și formularea întrebărilor,

induce un anumit tip de discurs despre trecut, tradiție, comunitate. Prin această procedură se leagă categoria ideologică a 'autenticității' ('vorbitorul autentic', 'cultura autentică') de corelările de spațiu-timp și cultură, respectiv de trecut și rural. Raportul nostalgic față de trecut și rural se încadrează în paradigma metodologică dominantă a filologiei europene din secolele XIX și XX, numită, de obicei, tradiție 'pastorală'. Tradiția 'pastorală' științifică construiește cultura 'autentică' și informatori, care se regăsesc în trecut, și anume, într-un mediu rural: abordarea aplicată rezultă cu imaginea statică și omogenă despre limbă și comunitatea de limbă și ignoră sau marchează negativ schimbările sociale și pe inițiatorii lor.

În munca cu populația neortodoxă și neslavă din Balcani, echipa de cercetători a utilizat în practică numai chestionarul deja verificat pe teren și deja știut drept instrument orientativ de bază, iar ancheta concretă s-a derulat deseori în mod total liber, direcționat doar în unele momente de către cercetător. În acest mod, datele necesare pentru geografia etnolingvistică a Balcanilor au rămas incomplete (dar totuși prezente), iar pe de altă parte s-a obținut, de la informatori în general în vârstă, din mediul rural, un discurs cu spectru foarte larg de teme. Munca în comunitățile slave catolice a pretins adaptarea însemnătă

a acestui chestionar (care niciodată nu a fost formalizat, ci completat intern și redus de către înșiși cercetătorii), iar pentru munca în comunitățile românești și valahe trebuia să se elaboreze un chestionar intern, care mai târziu putea, la fel, să fie aplicat doar parțial în munca cu băieșii (trebuiau formulate intern întrebări speciale doar pentru munca cu băieșii și rromii), iar pentru toate trei comunitățile de limbă română a fost utilizat chestionarul dialectal existent pentru munca la atlasurile dialectale românești (părțile corpului și denumirile bolilor). Pentru munca cu apartenenții comunităților confesionale mici, de asemenea, a fost elaborat un chestionar intern.

Lingvistica antropologică subînțelege că procesul de publicare științifică a datelor înregistrate pe teren nu este un act obiectiv și nici neutru, respectiv nu este niciun fel de transcriere obiectivă a textului empiric real, ci un proces de interpretare care rezultă cu anumite fapte pe care se bazează cercetarea în continuare. Autorul textului transcris are posibilitatea ca din materialul original să aleagă 'fapte' relevante care vor fi utilizate în crearea textului publicat, iar procesul de selectare este un act creativ care conferă o atenție aparte faptelor. Și în analiza ce urmează se descoperă ideologia și anumite tradiții de editare a unor texte asemănătoare, dar înainte de toate strategiile de cercetare din cursul realizării anchetei pe teren. Politica obișnuită de transcriere permite darea de seamă într-un context mai larg, dar și identificarea diverselor sisteme de comunicare ale textului transcris.

Contextul anchetei, de obicei, este instituționalizat și subînțelege intrarea în casa informatorului sau într-o încăpere oficială locală, iar această cerință impune, de fapt, necesitatea înregistrării audio a anchetei la un nivel cât mai calitativ din aspect tehnic. Această condiție pur tehnică dictează schimbarea raportului dintre informator și cercetător și îl pune pe cercetător într-o poziție poate neplăcută lui – de străin care își exprimă unele solicitări personale și conturbă viața particulară a cuiva. Ancheta întâmplătoare cu un informator de pe stradă nu are astfel de cadre instituționale impuse artificial, însă nu este o anchetă antropologic-lingvistică în adevăratul sens al cuvântului: intercalarea spontană a informatorilor întâmplători subînțelege egalitate în conversație, nu inițiativă de cercetare și autoritate.

Cercetările de echipă de teren la românii din Banat

Cercetările la românii din Banat au început cu scopul obținerii datelor în conformitate cu ideile din chestionarul etnolingvistic amintit al lui Plotnikova, dar și pentru elucidarea unor probleme din domeniul culturii tradiționale care nu au fost prevăzute în chestionar (folclorul copiilor, metodologia, izodoxele sârboro-mâne comune – obiceiurile de nănașit și aruncarea apei după morți, prepararea hranei și altele). Au fost cercetați românii localități din Banatul de Sud: Doloave (în decembrie 1999), Grebenaț (în martie 2000), Iabuca și Glogoni (în august 2000).

2 Cf. Анна А. Плотникова: *Материалы для этнолингвистического изучения балканославянского ареала*, Москва, 1996.

3 Cf. Marija Ilić: *Ideologija nostalgije u etnolingvističkom intervjuu*, *Etnološko-antropološke sveske* 15 (n.s.) 4, Beograd, 2010, 65–75.

Materialul inițial, înregistrat pe teren în graiurile românești locale din Banat, a fost convenabil și pentru o modelare lexicografică.⁴

Cercetările de echipă la comunitățile românești din Banat au început la Omolița în anul 2004, având în vedere că au fost concepute drept complexe, așa că au durat câțiva ani. Omolița a fost aleasă din cauza componenței multietnice a populației sale, așa că s-au făcut anchete de sârbii băștinași, cu sârbii din Serbia de Nord-Vest colonizați după Războiul al Doilea Mondial, cu bosniecii stabiliți în anii șaptezeci ai secolului trecut ca emigranți economici, cu apartenenții micii comunități de români, cu românii ortodocși care aparțin grupului valah și cu băieșii din Serbia de Nord-Vest (în general din cartierul Čokešina), stabiliți în Omolița ca și coloniști. În cadrul echipei, de români s-au ocupat A. Sorescu Marinković și Teodor Munteanu, iar de băieși – A. Sorescu Marinković și B. Sikimić.

Munca de echipă în alte localități românești din Banat a început în luna septembrie 2004, cu o echipă mixtă de etnologi și lingviști din diferite centre științifice din România, în organizarea Fundației Române de Etnografie și Folclor din Voivodina. Cu acest grup de aproximativ 15 cercetători, B. Sikimić și A. Sorescu Marinković au făcut cercetări în Torac, Coștei, Grebenaț și Vladimirovaț. Cercetările de echipă la românii din Banat,

în organizarea Fundației, au continuat în decursul verii și toamnei anului 2005, iar la ele au participat lingviști, etnologi – muzeologi și istorici. Prima din șiragul de cercetări de teren a fost organizată la începutul lunii august 2005, când de partea românească a echipei a participat antropologul Otilia Hedeșan de la Faculteta de Studii Socio-Umaniste a Universității de Vest din Timișoara, ca apoi cercetările să urmeze din nou în localitățile Grebenaț și Torac. În luna septembrie a aceluiași an, munca de teren fost extinsă și a avut, ca și în Omolița, dimensiune multietnică: au fost cuprinși românii, sârbii și băieșii în unele localități cercetate (Torac, Clec, Ecica, Ovcea și Râtișor). Din echipă au făcut parte, pe lângă cercetătorii Institutului de Balcanologie al A.S.Ș.A., și Otilia Hedeșan și româniștii de la Facultatea de Filosofie din Novi Sad – Laura Spăriosu și Rodica Ursulescu Miličić. Ultimile cercetări de teren în organizarea Fundației au fost făcute la sfârșitul lunii noiembrie 2005, când în focarul lor s-au aflat românii din satele din împrejurimea Vârșetului: Coștei, Sălcița, Iablanca, Voivodiņ, Mesici (dintre lingviști, în echipă au fost încadrate B. Sikimić și R. Ursulescu Miličić). Cercetările comune de teren la alte comunități românofone din Serbia, făcute împreună cu Otilia Hedeșan, au fost orientate spre probleme ce țin de schimbul comercial și de căsniciile mixte, îndeosebi de importanța

atitudinilor autsiderilor (de cele mai multe ori femei căsătorite sau muncitori sezonieri) cu privire la comunitatea locală cercetată.

Rezultatul muncii din cadrul acestui ciclu de cercetări la românii din Banat prezintă monografia publicată în limba română în ediția Fundației: *Torac. Metodologia cercetării de teren*, care a fost concepută ca recomandare pentru munca de teren și în același timp a ilustrat unele posibilități mai simple ale materialului înregistrat.⁵

Ca și continuare logică a cercetărilor făcute în împrejurimea Vârșetului, echipa Institutului de Balcanologie (împreună cu Mirjana Čorković de la Catedra de Limba Română a Facultății de Filologie din Belgrad) a făcut cercetări, la începutul lunii decembrie 2005, la românii și sârbii din satele din apropierea acestui oraș – Jamu Mic, Srediștea Mică și Oreșăț. Colaborarea cu M. Čorković, istoric al literaturii române, a inițiat, în cadrul echipei de cercetare, problema istoriei orale și îndreptarea atenției spre istoria culturală a comunităților minoritare și amintirile particulare despre anumite personalități cu renume. În decursul lunii martie 2007, echipa de teren a continuat cercetarea micilor localități românești limitrofe din împrejurimea Vârșetului: Coștei, Iablanca, Sălcița.

În luna septembrie 2007 a început munca de trei ani la proiectul internațional al Academiei Române de Științe

și al Academiei Sârbe de Științe și Arte, conceput ca și cercetare socio-lingvistică și dialectală (partea românească a echipei) și antropologic-lingvistică (partea sârbească a echipei) a graiurilor românești din Banat. În cadrul primului teren au fost acoperite localitățile românești din comunele Alibunar, Vârșet și Plandiște: Locve, Barițe, Marcovăț și comunitatea mică de români din Vlačovăț (cu echipa Institutului de Balcanologie al A.S.Ș.A. au lucrat trei colaboratoare ale Institutului de Lingvistică al Academiei Române de Științe din București, în frunte cu Maria Marin, care de mai mulți ani se ocupă de cercetarea vorbirii românilor din afara României). Experiențele de pe acest teren au indicat importanța cercetării lingvistice a românilor care nu sunt credincioși ai Bisericii Ortodoxe Române, căci în Locve există o mare comunitate nazarineană, iar în Marcovăț – greco-catolică. Problema cercetării credincioșilor comunităților neoprotestante s-a impus și în cadrul muncii precedente de teren, iar după acest teren a devenit o practică sistematică, îndeosebi în cercetările Aleksandrei Đurić-Milovanović.

La cea de-a doua cercetare de teren din cadrul acestui proiect bilateral, sârbo-român, la sfârșitul lunii iunie și la începutul lunii iulie 2008, în echipa Institutului de Balcanologie au lucrat și Ema Stanković, pe atunci studentă la Facultatea de Filologie din Belgrad, și Marijana Petrović-Rignault de la Institutul LACITO

⁴ Elaboratul acestei idei a fost prezentat, la scurt timp după obținerea primele date de pe teren, în lucrarea semnată de Biljana Sikimić: *Projekat etnolingvističkog rečnika Rumuna u jugoslovenskom Banatu, Radovi simpozijuma: jugoslovenski Banat, kulturna i istorijska prošlost* 5, Novi Sad, 2001, 154-158.

⁵ Cf. *Torac. Metodologia cercetării de teren* (A. Sorescu Marinković, ed.), Novi Sad: Editura Fundației, 2006.

din Paris, făcându-se cercetări la românii și rromii din satele sud-bănățene Râtișor, Straja, Voivodinți și Mesici.

Ceade-a-treia cercetare comună de teren a Institutului de Balcanologie a A.S.Ș.A., împreună cu Institutul de Lingvistică din București, a fost ajutată, din punct de vedere organizatoric, de Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina de la Zrenianin. Cercetarea a cuprins, în decursul lunii septembrie 2009, românii ardeleni din Banat – localitățile Ovcea, Glogoni, Iabuca Toracu-Mic – Begheiți și Iancov Most, și îndeosebi localitatea Ecica (românii bănățeni și băieșii).

În decursul verii anului 2010, echipa Institutului de Balcanologie a lucrat la Alibunar (români), Doloave (români, sârbi băștinași, rromi și băieși), Vladimirovaț (români și sârbi coloniști) și Satu-Nou (români și băniași), mulțumită ajutorului organizatoric direct al lui Mircea Măran, apoi al domnului Ilie Baba din Satu-Nou și al cancelariilor locale din Satu-Nou și Doloave.

Pentru necesitățile documentației video din baza de date multimedială și multilingvă DABI (Arhiva Digitală a Institutului de Balcanologie al A.S.Ș.A.), dar și pentru obținerea cunoștințelor despre care sunt intervievați informatorii pe teren, dar despre care în general lipsesc descrieri etnografice clasice, echipa Institutului de Balcanologie s-a documentat și în privința unor însemnate

ritualuri și obiceiuri particulare sau publice, printre care se numără obiceiurile de Crăciun, fășancul de la Grebenaț (în anii 2000, 2007, 2010), precum și oficierea serviciilor religioase neoprotestante și greco-catolice în limba română (în mai multe rânduri, începând cu anul 2007). În comunitățile românești, în afară de materialul audio al anchetei cu localnicii, au fost înregistrate și materiale video și un număr mare de fotografii ale bisericilor ortodoxe române din localitățile respective, ale monumentelor funerare și ale interioarelor gospodăriilor (atât moderne, cât și vechi, păstrate autentice). Au fost fotografiate și colecții de fotografii vechi și cărți în posesia particulară a localnicilor, precum și unele pagini mai importante din matricolele nou-născuților, căsătoriților și decedaților, care se păstrează în bisericile ortodoxe române locale.

Cercetările de echipă de teren la băieșii din Voivodina

Cercetările de echipă de teren la băieși încep în anul 2002: în primii ani accentul anchetei s-a pus în general pe localitățile de la Sud de Dunăre, dar cu timpul a acoperit majoritatea principalelor comunități de băieși din Serbia.⁶

Primele cercetări comune la băieși, făcute cu antropologul Otilia Hedeșan în decursul lunii august 2002, au cuprins și băieșii din localitatea sud-bănățeană

Doloave. În decursul anului 2004 încep cercetările sistematice de teren la băieșii din Voivodina: în luna martie au fost făcute cercetări la Uljma și în cartierul Vranjevo din Novi Bečež. În luna mai au început cercetările la băieșii catolici din Bačka, mulțumită contribuției organizatorice a lui Anton Čonk din Sonta, când a fost vorba despre localitățile Sonta, Apatin și Bački Monoštor, iar ceva mai târziu în localitatea Adorjan de lângă Senta. După obținerea unor date importante pe terenul Baraniei, în Croația, în luna mai 2006, s-au dovedit a fi necesare cercetările în localitățile de băieși din Bačka, așa că echipa a lucrat din nou în Apatin, în luna iunie 2006, iar în Sonta în luna august 2011.

Trebuie menționat și faptul că în decursul tuturor cercetărilor la românii din Banat, în aceleași localități au fost realizate anchete și cu băieșii și cu rromii de acolo, ca, de exemplu, în Grebenaț (cu băieșii), Locve (cu rromii), Toaracu-Mare (cu rromii) și Toracu-Mic (cu băieșii), Coștei (cu rromii), Srediștea Mică (cu băieșii), Râtișor (cu rromii), Straja (cu rromii), Ecica (cu băieșii), etc.

Ancheta cu nazarinenii din Grebenaț

Cercetătorul a realizat ancheta în Grebenaț, în ziua de 25.09.2004, în casa informatorului. În cursul unei vizite de

mai târzii la Grebenaț (cu prilejul *fașancullui*), cercetătorul a aflat că informatorul său a decedat relativ repede după ancheta respectivă. Citând dialogul cu un nazarinean din această localitate, informatorul a amintit și numele său – Laza (*și-că: – Viñe mâñe, Lazo, pă bañ.*). Numele a rămas, în forma sa corectă, și în transcript, ca și semn al respectului acordat de cercetător.

Ancheta din care a fost preluat fragmentul ce urmează este rezultatul interesului cercetătorilor pentru jertfa în sânge și obiceiul numit *gurban*, care, conform datelor etnografice cunoscute în prealabil, s-a practicat la Grebenaț. Această temă mare de cercetare a rezultat prin publicarea a două culegeri internaționale de lucrări, fiind parte a anchetei cu același informator pe tema jertfei în sânge, elaborată în studii corespunzătoare.⁷ Atitudinile despre nazarinenii din satul Grebenaț au fost formulate în mers.

Fragmentul de mai jos, din ancheta respectivă, indică competența informatorului în vorbirea locală în subdialectul bănățean al limbii române. Vorbirea informatorului din Grebenaț (dar născut în Vladimirovaț) indică particularități ale graiurilor românești ale băieșilor, dintre care cea mai vizibilă este utilizarea verbului auxiliar *a* și *ar* la persoana a treia singular și plural la timpul trecut (*Și până sara nu m-a dat; Ar fost în Srediște,*

6 Cf. două culegeri de lucrări tematice: *Banjaši na Balkanu. Identitet etničke zajednice* (B. Sikimić, ur.), Beograd: Balkanološki institut SANU, 2005, și *Băieșii în contextul sud-slav. Piramida 1/2*, Novi Sad, 2011.

7 Cf. Biljana Sikimić: *Gurban in the village of Grebenac: between participants' memory and researchers' construction, Kurban in the Balkans* (B. Sikimić, P. Hristov, eds.), Belgrade 2007, 153–180; *Putevi gurbana u Srbiji: sećanje i istraživačka konstrukcija, Krvna žrtva. Transformacije jednog rituala* (Biljana Sikimić, ur.), Beograd: Balkanološki institut SANU, 123–150.

ar fost în toate sacel'e ar fost). Că această particularitate dialectală (persoana a treia la singularul și pluralul verbelor auxiliare la timpul trecut *a* și *ar*), în afară de graiurile bănățenilor ale băieșilor, caracterizează și vorbirea românilor din Vladimirovaț, a observat, în timpul cercetărilor sale dialectale de teren, încă la mijlocul secolului XX, și însuși Radu Flora.⁸ Această particularitate din vorbirea de la Vladimirovaț se păstrează și azi, așa cum au dovedit cercetările antropologic-lingvistice de teren din anul 2010.

Transcrierea anchetei de teren continuă tradiția deja instaurată de publicarea a textelor antropologic-lingvistice în limba română, începând cu colecția amintită anterior, referitoare la metodologia muncii de teren.⁹ Pornind de la conștiința privind necesitatea documentării limbii române ca limbă străină și a comunicării pe teren drept ansamblu unic, nu au fost făcute niciun fel de retușări lingvistice ulterioare nici în discursul cercetătorului.

Chiar înainte de transcrierea fragmentului, ancheta s-a purtat despre două grupe de băieși din Grebenaț, dintre care una trăiește în partea de sat numită Proleterska, iar cealaltă în partea Satu verge. A urmat întrebarea cercetătorului despre înmormântarea românilor și rromilor în același cimitir sătesc:

B.S.: *Mormânt este împreună cu români? Tot la un loc?*

Tot la un loc. Este despărțat năzăr'eni, știț? Năzăr'eni au lângă pădure, da noi av'em aișa cu români, țagați cu români. Da năzăr'eni care merze l-adunare aia, au bășca. Că ei nu să îngroapă cu popă niș cu biserică. Ei are druștva lor, care îi cântă când e mort și nu face niș pomană. Ei nu fac pomehi. Numa îl dușe cu coșia, sau îl dușe așa pă umere cu al'a, are postol'el'e al'a, îl puște în aia și-l dușe, l-angropat și viște acasă, nu fașe pomană nu nimic. Ei nu fașe pomehi. N'is crușe n-are, are ca partizani căta, așa l'i puște, numa sămn ca să șcie, să nu-l scoate pă ală, să pună pă altu. E cam slova P, șci?

B.S.: *Nu. N-am văzut nicodată.*

Așa este o crușe, așa dreaptă, ș-atunș fașe așa, ca slova P.

B.S.: *Și cât sânt nazareni aici?*

O, pa este, este dăstui, da să duc și în alce sace. Să duc pân Torac, viște și ei aișa-n goșci. Pân N'icolinț, viște, să duc. Ar fost în Srediște, ar fost în toate sacel'e ar fost, este. Viște și ei în gostăie, dar și așcea să duc în gostăie. Când au șeva-șă, cântă, dacă este vr-unu d-îngropat viște, toț cântă. A este care, cum să vă spun, cântă tare frumos, mai fain ca popă dân biserică. Ei îs o grupa lor. Îi frumos așa numai că ei nu fașe crușe la pită, când mănca șage așa, s-închină. Am lucrat la unu aiș, nu ce lasă ni să spuș: ai domne ajută.

8 Cf. Radu Flora: *Rumunski banatski govori u svetlu lingvističke geografije*, Beograd: Filološki fakultet, 1971, p. 90, și Romanca Jovanović: *Rumunski govor Vladimirovca, Vladimirovac 1908–2008* (contribuții la monografie) (M. Maran, ur.), Pančevo: NIU Libertatea, 2008, p. 100.

9 *Torac. Metodologia cercetării de teren* (A. Sorescu Marinković, ur.), Novi Sad: Editura Fundației, Pančevo: Editura Libertatea, 2006.

B.S.: *Nimic nu spun?*

N'imic. Nu știe ei d-aia. Auz că aia nu-i primit la dumnezeu, niș crușe să faș la pită, io așa am înțel'es că când faș crușe la pită aia să îngroșază furcă aia la pamânt, ca să nu să ducă pamântu, așa-m înțel'es đin ai bătrân, e numa ei nu fașe aia.

B.S.: *Ei sânt toț români, nazareni?*

Da.

B.S.: *Numai?*

Numai români.

B.S.: *Țagați nu-s?*

Nu. Nu, am putut io, că ei nu ce, mă gângesc, mână, dacă vrei să ce duș. Ei primeșce pă or și măcar care. Numai io nu pot. Nu pot. Io fumesec, a păi, căceodată mă năcăjesc, mai îmi viște, mai suduiu, mai una mai alta, dar așa acolo trebuie să fie linișce, să nu duvănesc, să nu bei, să nu ce duș la nunț, să nu ce duș la bocezuri, să nu ce. Da io ș-acuma dacă mână îm pică mă duc să cânt, vin cu băn, că mi-s sărac, că-m trebe baň, mă cheamă šiŃeva, mă duc, cânt doa-tre cântări, vin cu doa-trei suce dă dinari, iacă, că-m să cheltui. A la ei nu-i slobod aia, niș radio nu-i slobod să dai tu la cântări.

B.S.: *Nu?*

Numa la vesti. Și la televizie când este șeva așa, v-un film, da să dai tu drumu la cântări, nu. Lor nu l'e plașe aia.

B.S.: *Și cum – cânta numai așa?*

Ei cânta cântări d-a lor. Este căce v-odată, când dă păstă radio, păstă televizie, cântări ca la năzăr'eni, ș-atunșă este filmuri d-al'a, né-arătat la biserică dăspre năzăr'eni. În

zua dă Pașci, an, né-arătat filmu la năzăr'eni. Au casete dă la România și né-arătat cum m'erje. Stâm toț în biserică și né uităm la casetă. O arată și noi ascultăm și v'egem. Nu-i rău aia, e bun să să lumea îndrumașă, și. Numai este mos care nu țâne și dă șe să facă păcace. Să să, numa, să să arăce că să duce, kao, îi năzărean și crege în dumnezeu, și mână suduie și vorbeșce macar șe dân gura, aia iar nu-i la loc. Iacă aia. Este care țâne, care țâne biște, nu vorbeșce macar șe, dacă ce ai dus la ei ce omișteșce, când ce rogi ceva dă el vrea să-ț ajuce, îț dă, numa să nu ce vadă că dovașeșci, sau că bei. Lor nu l'e place. Absolut nu l'e place să ce vadă că dovașeșci o să bei.

B.S.: *A kafa?*

Cafă, da. Cafă bea și el. Numa rachia, arcohol și să nu ce vadă cu țăgări. M-a ușceluit o dată, [?] năzăreană. Și nu mă da baňi sara, ši-că: – Viște mână, Lazo, pă baň. Și când m-am întors: – Bună zua, Nasto, zăc, cum ți-e Pavel? ši-că: – Nu e acasă, acușă trebuie să vină. – Mă, zic, dacă viște dă loc, stău. Am stat, am stat, iacăță: – Bună zua, Pavil'e, maistore, bună zua. – Am veňit să-m dai baňi. – Bre, nână Lazo, până mă duc să-m schimb. A-vut evro. Pa, zăc: – Măi, Pavil'e, zăc, pă dă la [?] că n-am țăgări. – E baș pântru aia nu-ț dau. Iau, să mor dă necaz. Când am spus dă țăgări: – D-aia nu-ț dau, auz, căca șciut pântru țăgări, s-ar fi spus dă pită t-ar fi dat. Numa dă țăgări nu-ț dau. Și până sara nu m-a dat. E-e-e! Nu vrea ei s-audă, absolut. Nu vrea s-audă dă țăgări, sau dă băutură. Aaa! Nu ce apropie lângă el.

Pentru analiza antropologic-lingvistică a limbajului religios au fost acceptate unele din premisele teoretice elementare ale lingvistului Webb Keane¹⁰ – toate nivelurile ce țin de limbaj, precum și identitatea, îndeletnicirea, autoritatea, ba chiar și însăși prezența participanților la interacțiune în contextele religioase, pot avea o altă semnificație decât o cercetare obișnuită. Cercetarea limbajului religios descoperă tensiunea existentă dintre transcendent și practicile concrete cu implicații asupra naturii acționării și credinței. Limbajul religios este modelat de factori semiotici și pragmatici care includ un performace, textul și contextul, precum și natura participanților la actul vorbirii. Nu există caracteristici distinctive pe baza cărora limbajul religios s-ar deosebi de alte utilizări marcate ale limbajului (cum este limbajul poetic sau de ceremonial), deși ideologia și țelul comunicării limbajului religios influențează structura lui. Deși limbajul religios este, de mult, un câmp de cercetare foarte bun, cercetarea interacțiunii dintre limbaj și religie în funcția contactului de limbaj devine actuală abia în ultimii zece ani, iar studiile publicate au demonstrat un raport apropiat între diverse aspecte religioase (îndeosebi difuzia activității religioase și de misionar) și contactul de limbaj, precum și unele politici corespunzătoare în domeniul limbii.¹¹

Din punctul de vedere al informatorului, care este băieș, respectiv *țiğan*, cum spune el însuși (*Năzăr'eni au lângă pădure, da noi av'em aișa cu români, țâgași cu români*), există, practic, greutate de nedepășit pentru acceptarea credinței nazarinene. Informatorul; indiferent de respectul sincer pe care îl nutrește față de credința nazariniană, nu poate deveni credincios, căci fumează, uneori înjură și se supără. Ca să devină nazarinian el însuși, îl împiedică interzicerea fumatului și a băuturii, având în vedere că el este sărac – temporar trebuie să cânte la nunți și botezuri, reușind așa să câștige niscaiva bani. El știe că nazarinenilor le este interzisă chiar și audierea radioului, iar la televizor se pot urmări doar emisiunile de știri.

Distincția în raport cu obișnuita tradiție ortodoxă, este evidentă mai ales informatorului: pe lângă interzicerea semnului crucii pe pâine, înainte de a se tăia, este interzisă și obișnuita formulă de înainte de masa de prânz – „Doamne ajută“ (*nu ce lasă ni să spuñ: ai domñe ajută*). În privința culturii românești tradiționale la nazarineni, informatorul indică asupra părăsirii sistemului de pomeni: nu există înmormântări cu preot, nici cu participarea 'bisericii' (*ei nu să îngroapă cu popă niș cu biserică*). Comun este doar faptul că răposatul se duce la cimitir cu un car funerar

sau pe târgi. Mormintele nazarinenilor se află lângă cimitirul sătesc (informatorul le percepe drept 'despărțite' sau separate: *Este despărțât năzăr'eni, știț? Năzăr'eni au lângă pădure, da noi av'em aișa cu români, țâgași cu români. Da năzăr'eni care merze l-adunare aia, au bășca – și în mod consecvent – nu au cruci, ci numai 'un semn', iar o paralelă se face cu „monumente partizane ateiste de odinioară“. Au 'druștva' (societatea) lor, care cântă la înmormântări, respectiv când 'toți cântă' (*Ei are druștva lor, care îi cântă când e mort și nu face niș pomană; Când au șeva-șa, cântă, dacă este vr-unu d-îngropat viñe, toț cântă*). În ziua de Paști, nazarinenii au prezentat în 'biserica' (rom. *biserică*) un film de pe o casetă video din România, proiecție la care a participat și informatorul amintit. Ambivalența noțiunii de 'biserica' (rom. *biserică*), informatorul o evită, la nivel de limbaj, prin introducerea 'adunării' religioase ca element distinctiv (*năzăr'eni care merze l-adunare aia*). Cunoașterea acestei noțiuni (rom. *adunare*) este încă un semn al apropierei informatorului de credința nazariniană românescă locală.*

Imincimusa nihil molit diam aut voluptatibus ius dit es as si omnistrum esti occulla utempnam Xeratemped et moluptur?

Informatorul cunoaște și situația la nazarinenii români din Banatul sârbesc, precum și legăturile lor cu nazarinenii din România.¹² În timpul anchetei a amintit localitățile Torac, Nicolinț, Srediște, respectiv a spus la modul general că există nazarinei „în toate satele“: ei merg ca oaspeți și le vin oaspeți. La întrebarea directă despre numărul de nazarineni de la Grebenaț, informatorul a dat un răspuns nedeterminat: „sunt destui“.

¹⁰ De exemplu, Webb Keane: *Religious Language, Annual Review of Anthropology* 26, 1997, 47–71; Sincerity, „Modernity“, and the Protestants, *Cultural Anthropology* 17, 2002, 65–92; *Christian Moderns. Freedom and Fetish in the Mission encounter*, University of California Press, 2007.

¹¹ În cadrul sârbisticii, dar și slavisticii în general, sunt importante cercetările teolingvistice făcute de Ksenija Končarević, în general în legătură cu Biserica Ortodoxă Sârbă, ca exemplu servind chiar monografia sa *Jezik i pravoslavna duhovnost. Studije iz lingvistike i teologije jezika*, Kragujevac: Kalenić, 2006.

¹² Despre istoricul nazarinenilor din Voivodina v. Bojan Aleksov: *Religious Dissent between the Modern and the National – Nazarenes in Hungary and Serbia 1850-1914*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, *Balkanologische Veröffentlichungen* Band 43, 2006, na engleskom jeziku; ista monografija objavljena je i u prevodu na srpski jezik: *Nazareni među Srbima. Verska trvenja u južnoj Ugarskoj i Srbiji od 1850. do 1914*, Beograd: Zavod za udžbenike, 2010. O Rumunima nazarenima u srpskom Banatu v. posebno radove Aleksandre Đurić-Milovanović: *Doing fieldwork in a small closed community – Romanian Nazarenes in Voivodina, Symposia. Studies in Ethnology and Anthropology* 2008, Craiova (în curs de apariție); Minorități duble și invizibile: românii năzărineni din Voivodina, *ANUAR* 2009, Institutul de cultură al românilor din Voivodina, Zrenianin, 2009, 201–215; Multikulturalizam i religijski pluralizam: Rumuni nazareni kao manjina manjine u Vojvodini, *Religija i tolerancija* VIII/14, 2010, 357–374; Conservative neo-protestants: Romanian nazarenes in Serbia, *Religion in Eastern Europe* XXX/3, 2010, 34–42; Românii nazarineni din Banatul sârbesc, *Contribuții la istoria ecleziastică a Banatului* (C. Dascalu, N. Bocșan, coord.) Timișoara: Academia Română, Filiala Timișoara 2011, 263–278.

Părăsirea culturii tradiționale nu a fost valorificată negativ, informatorul spunând că și el însuși putea să fie membrul lor, deși este rrom, accentuând toleranța socială a nazarinenilor (*Nu, am putut io, că ei nu ce, mă gândesc, mână, dacă vrei să ce duș. Ei primește pă or și măcar care*). Pe de altă parte, activitățile religioase ale nazarinenilor sunt apreciate pozitiv: ei cântă, au grupa lor. Din întreaga descriere reiese că informatorul, fiind apropiat românilor nazarineni din Grebenaț, nu numai că muncea în schimbul unei recompense în casă de nazarineni și în ea era primit ca și cineva egal cu ei (de exemplu, la mesele comune), ci a participat la slujbele religioase ale nazarinenilor.

În filmele pe care le-a urmărit împreună cu nazarinenii, interocutorul a înțeles importanța lor educativă: 'nu-i rău ca oamenii să se inițieze – să fie îndrumați' (*este filmuri d-al'a, ne-arătat la biserică dăspre năzăr'eni. În zua dă Paști, an, ne-arătat filmu la năzăr'eni. Au casete dă la România și ne-arătat cum m'erje. Stâm toț în biserică și ne uităm la casetă. O arată și noi ascultăm și v'egem. Nu-i rău aia, e bun să să lumea îndrumează*).

Informatorul are o părere foarte bună despre cântecele nazarinenilor, aceasta fiind cu atât mai important dacă se ia în considerare faptul că și el însuși, potrivit cuvintelor sale, se ocupă în mod profesionist cu muzica: *Când au seva-șa, cântă,*

dacă este vr-unu d-îngropat viñe, toț cântă. A este care, cum să vă spun, cântă tare frumos, mai fain ca popă dîn biserică.

Serendipiti sau 'descoperirea întâmplătoare' de teren la Grebenaț

Metologia purtării anchetelor de teren, dezvoltată în cadrul școlii antropologic-lingvistice din Belgrad, spre deosebire de obișnuitele anchete dialectale de teren (care exclud chiar și participarea cercetătorului) sau ale cercetărilor etnolingvistice de teren cu chestionar, dezvoltă strategia de apropiere socială maximă a cercetătorului și informatorului, iar din cauza intenției conștiente, această anchetă de teren este un discurs 'cvasinstitucional', sau, înainte de toate – 'cvasineformal'.¹³ S-a dovedit că o problemă aparte reprezintă determinarea localităților pentru anchetele pe care cercetătorul le-au făcut în mers, pe stradă sau în timpul așteptării neformale ca și cercetorii 'formali' să-și facă munca, în acest caz – dialectologii. Întâlnirile întâmplătoare, neplanificate, cu diferiți oameni de pe teren, după care rămân înregistrări video sau audio cu fotografii, sunt așa-numitele *serendipiti* sau măcar *pseudoserendipiti*.

Noțiunile de *serendipiti* și *serendipitet* se pot defini drept 'descoperire întâmplătoare' și 'abilitate a descoperirii întâmplătoare a unor importante și interesante

cunoașteri și descoperiri'. Această noțiune este în expansiune în ultimul timp, utilizându-se în diferite situații, dintre care cel mai cunoscut este, în tot cazul; titlul filmului-comedie din anul 2001 al lui Peter Chelsom. Sociologul american Robert K. Merton pune accentul mai mult pe rezultate și pe descoperire însăși, decât pe 'talent': cercetătorul este el însuși pregătit și deja și-a trasat ca sarcină să se găsească să descopere și fapte noi și nedescoperite. Chimistul Roiston M. Roberts propune utilizarea noțiunii de *pseudoserendipiti*, care s-ar referi la descoperirile întâmplătoare ale modului de obținere a scopului căutat. În lumina conceptului epistemologic, noțiunea de serendipiti se poate privi și ca o renunțare antropologic-lingvistică de la chestionarul formulat în mod rigid, dar și ca pregătire de a se accepta un informator neplanificat, un informator care nu este 'factor reprezentativ' al comunității cercetate.

Teoreticienii Fine și Deegan au analizat rolul pe care îl au serendipiti în cercetările calitative: se consideră un haos controlat.¹⁴ Acești autori consideră că serendipiti nu poate fi determinat de 'rolul divin' și că este vorba despre un rezultat interactiv ce ține de unic și imprevizibil, un amestec de puncte de vedere legate, un noroc al cercetătorului care se sprijină de conștiința pregătită anterior. Pregătirea, calificarea și cunoștințele nu garantează descoperirile științifice întâmplătoare, însă sporesc probabili-

tatea lor. Pentru a se concepe vreo dată întâmplătoare, aparent neimportantă de pe teren, totuși este nevoie de o capacitate specifică. Munca de teren totdeauna subînțelege puțin 'noroc pe teren', iar serendipiti constă în aceea ca norocul de pe teren să se transforme într-o descoperire adevărată.

'Descoperirea întâmplătoare' a apărut deja la începutul fragmentului despre apropierea informatorului cu nazarinenii români din Grebenaț și pregătirea sa de a vorbi despre aceasta. O altă descoperire întâmplătoare a fost semnalată în narațiunea informatorului despre credința deosebită și despre principiile etice și morale corespunzătoare și s-a referit la concepțiile despre obligația ca să se facă cruce peste pâine înainte de a se tăia (*niș crușe să fas la pită, io așa am înțel'es că când fas crușe la pită aia să îngroșază furcă aia la pamânt, ca să nu să ducă pamântu, așa-m înțel'es dîn ai bătrân*). Informatorul a fost surprins că în casa de nazarineni nu se practică acest obicei, căci el cunoaște de la strămoșii săi credința că crucea făcută simbolic peste pâine întărește furca (axul, osia, stâlpul) de care se sprijină pământul (rom. *furcă*).

Tudor Pamfile, în cartea sa „Mitologia poporului român”, la capitolul consacrat credințelor despre modul în care este fixat pământul, amintește credința că pământul este prins de un stâlp (consemnată în Județul Dolj), respectiv de o furcă de tors/furcă cu coarne (consemnată în Județul

¹³ Cf. Biljana Sikimić: Ibarski Kolašin između tradicije i svakodnevice, *Kosovo i Metohija u civilizacijskim tokovima*, međunarodni tematski zbornik, knjiga 1, *Jezik i narodna tradicija* (S. Miloradović, ur.), Kosovska Mitrovica: Univerzitet u Prištini, Filozofski fakultet, 275–289.

¹⁴ Cf. Gary Fine, James Deegan: Three principles of serendip: insight, chance, and discovery in qualitative research, *Qualitative Studies in Education* 9/4, 1996, 434–447.

Gorj). Pamfile probabil că preia data publicată în revista de folclor *Ghilușul* I/1, pag. 8 (de altfel, această revistă a apărut la Craiova, în perioada 1912–1914).¹⁵ Credințele românești amintesc una dintre șase furci de tors /furci cu coarne sau stâlpi de care este fixat pământul. Ca și credință paralelă, pe care o amintește informatorul, mai apropiată este credința din Județul Dolj că pământul se sprijină de o osie (rom. *osie*), respectiv de 'furca pământului' (rom. *furca pământului*) pe care mereu o roade Iuda: dacă femeia nu ar cerne făină bărbatului și dacă nu ar scutura făina din covata de pâine, Iuda ar roade furca și pământul s-ar scufunda. Când femeia lovește cu mâna covata de pâine, făina răsună, iar Iuda aude și se oprește să vadă ce este în ea, căci i se pare că aci se află Dumnezeu. Astfel se reface pământul. Tudor Pamfile notează mai departe că în acest județ există și alte credințe similare: „Pământul cel rotund ca și cerul – că pământul s-a strâns după cer – stă pe o *furcă* tot de pământ, care-l ține de nu se așează în apă, unde a fost. Când femeia rade postava și spală *vadra* la fântână, *Iuda – Dracul* – ascultă, și *Dumnezeu* atunci drege furca unde a ros Iuda. Iuda păzește și, când Dumnezeu

pleacă de se uită la *ouăle roșii* în ziua de *Paști*, ori ascultă la *colinde* în ziua de *Crăciun*, vine și roade furca, *să se sudoame* pământul și lumea să se înece.”¹⁶

În mai multe legende românești despre cutremur au fost confirmate noțiunile: *furcile pământului și stâlpii pământului*.¹⁷ Iar 'furca' o rod diavoli, scorpia, *tartorul*, Satana, Iuda, *zgrițuroaica*. Există vreo 12 variante înregistrate în Muntenia, printre care se află și o variantă din Județul Dolj (nr. 10374.9), după care pământul stă fixat de o furcă (*furcă*), pe care mereu o roade Iuda, iar furca roasă se reface în timp ce Iuda ascultă cum femeile răzuiesc pâinea cu cuțitul. În varianta nr. 10375.1 *zgrițuroaica* roade stâlpii pe care este fixat pământul și se hrănește cu făina pe care femeile o răzuiesc de pe covată și cu apa cu care spală vedrele (gălețile) când merg la izvor.

În timpul cercetărilor de teren la valahii din Serbia de Nord-Est, din anul 2011, și în satul Valakonie de lângă Boljevac a fost înregistrată credința că înainte de tăiere, pâinea trebuie răzuită pe dos cu cuțitul (nu se face semnul simbolic al crucii, despre care a vorbit informatorul).¹⁸

¹⁵ Tudor Pamfile: *Mitologia poporului român*, Ediție îngrijită și prefața de I. Opreșan, București: Editura VESTALA, 2006, p. 145.

¹⁶ Literele cursive sunt ca și în original.

¹⁷ Cf. Tony Brill: *Tipologia legendei populare românești 1. Legenda etiologică*, București: Editura SAECULUM I.O., 2005, pp. 158–161.

¹⁸ Magia frământării pâinii și semnul foarte răspândit al crucii, făcut cu mâna sau cuțitul înainte ca pâinea să fie începută (servită), din culturile Banatului și mai larg în Serbia, au fost analizate în studiul lui Biljana Sikimić: *Magija mešenja hleba, Srpski jezik* 5, Beograd 2000, 309–337, care din aspect metodologic este apropiat postulatelor geografiei etnolingvistice.

Este important de observat că localitățile de băieși din România, unde, ca și la Grebenat, în Banat, se practică obiceiul gurban, se află în aceeași zonă ca și localitățile în care există confirmările menționate despre credința că pământul este fixat de o furcă.¹⁹ Totuși, cu toate încercările eventualei reconstruirii a originii credinței despre legătura dintre semnul crucii pe pâine și refacerea furcii pământului, nu trebuie pierdută din vedere nici posibila influență sud-dunăreană, precum nici însuși obiceiul gurban la băieșii din Oltenia.

Abordări finale

Logica aproape întâmplătoare a ordinii cercetărilor de teren la băieși, având orientare antropologic-lingvistică, nu a cuprins, încă de la început, toate specificurile culturii băieșilor; ci la ele s-a ajuns treptat, prin observarea elementelor comune și deosebite în raport cu tradițiile 'vecine', care sunt într-adevăr multe pe terenul Serbiei, dar mai ales al Voivodinei.

În Banat, de exemplu, băieșii trăiesc în aceleași localități cu populația romă, românească și sârbească, iar în Bačka și cu cea croată și maghiară. Odată cu trecerea timpului, cultura tradițională a băieșilor a fost inevitabilă în toate genurile de cercetări românești din Serbia, nu numai din motive lingvistice evidente sau din cauza elementelor de cultură românească tradițională pe care le păstrează, ci și din cauza participării active a băieșilor în comunitățile românești locale, deci și în comunitatea românească din Serbia în ansamblu. Toate problemele identității românilor din Banat – ce ține de limbă, etine, religie – se reflectă asupra identității băieșilor de pe aceste meleaguri. În mod egal, întregă complexitate a muncii de cercetare la 'românitatea' din Serbia – de natură etică, ideologică, ba chiar și metodologică – (este vorba de un proces care durează de mai mult de un secol), se reflectă, în formă comprimată, și asupra cercetărilor 'problemei' băieșilor de aici. ■

În românește:
Vasa BARBU

¹⁹ Cf. Katalin Kovalcsik: *Gurbane as a representation of traditional identity and culture in an Oltenian Rudar community, Kurban in the Balkans* (B. Sikimić, P. Hristov, eds.), Belgrade: Institute for Balkan Studies of SASA, 109–135 i Biljana Sikimić: *Gurban in the village of Grebenac: between participants' memory and researchers' construction, Kurban in the Balkans* (B. Sikimić, P. Hristov, eds.), Belgrade 2007, 153–180 i *Putevi gurbana u Srbiji: sećanje i istraživačka konstrukcija, Krvna žrtva. Transformacije jednog rituala* (Biljana Sikimić, ur.), Beograd: Balkanološki institut SANU, 123–150.

Summary

ROMANIAN LAYERS IN BAYASH
TRADITIONAL CULTURE IN THE
VILLAGE OF GREBENAC

Bayash traditional culture in the Banat village of Grebenac was already used as suitable data basis in searching for specific Bayash layers that can distinguish this particular culture from the contact Romanian, Slavic, Roma or some other traditions. This was the case when Bayash fieldwork data from Grebenac village were used for the investigation of the ritual of animal sacrifice called "gurban". Compendious audio material, registered in the friendly and benevolent Bayash community in Grebenac, offers possibilities for different perception of these, apparently different, neighboring cultures. From the methodological standpoint, this paper is situated at the crossroad of linguistic anthropology (basically following the Slavic ethnolinguistics, oriented towards reconstruction of traditional culture and ethnolinguistic geography together with linguistic research in the domain of religious language) and pragmatic linguistics, i.e. discourse analysis. Some epistemological elements of the applied fieldwork methodology are chosen to reflect the concept of *serendipity* (the legend of axis mundi), while out of the interviews' contents the ideological elements with the features of Neo-Protestant ethics are selected together with some features of religious language.

Rezime

????????????????
????????????????
????????????

Tradicijska kultura Banjaša u Grebencu činila se pogodnom građom u traganju za specifičnim banjaškim slojevima koji bi ovu kulturu razlikovali od kontaktnih rumunskih, slovenskih, romskih ili nekih drugih tradicija. U tom smislu je terenska građa iz Grebenca već bila korišćena za osvetljavanje običaja krvne žrtne ('gurban'). Pokazalo se da bogat audiomaterijal, snimljen u veoma gostoljubivoj i za istraživače otvorenoj grebenačkoj banjaškoj zajednici, pruža mogućnosti i za drugačije osvetljavanje upravo ovih, naizgled različitih, susednih tradicija. Ovaj prilog se, u metodološkom pogledu, nalazi na preseku lingvističke antropologije (koja u osnovi sledi ideje slovenske etnolingvistike usmerene ka rekonstrukciji tradicijske kulture i etnolingvističkoj geografiji ali uz lingvističke uvode u religijski jezik) i pragmalingvistike. Za analizu su odabrani i neki epistemološki elementi primenjene metodologije terenskog rada koji odražavaju koncept serendipiti (legenda o osi zemlje), a iz sadržaja intervjuva ideološki elementi sa obeležjima neoprotestantске етике i neke lingvističke indikacije religijskog jezika.

cultură populară

NOȚIUNI MITOLOGICE
ȘI RELIGIOASE
LA AROMÂNI

Ivana Janjić

foto

În această lucrare mi-am propus realizarea unei incursiuni în domeniul culturii române. Obiectul de cercetare este mitologia și religia aromână. Lucrarea se bazează pe materialul dialectal publicat și pe informațiile furnizate din bibliografia de specialitate. În general, concordantele analizate sunt comune întregului spațiu balcanic, dovedind încă o dată existentă unui mod de a gândi comun popoarelor din această regiune, determinat de condițiile de viață, dar și de strânssele relații spirituale și culturale existente între popoare. Este o sinteză atât din punct de vedere al obiectelor de studiu abordate (istorie, geografie, lingvistică, etnologie, muzică), precum și din punct de vedere al materialelor studiate. Am arătat că acest amplu domeniu este strâns legat de istoria, cultura și civilizația unui popor, reflectând în mod nemijlocit schimbările care se produc în societate.

Istoria balcanică, foarte săracă în dovezile istoriografice, a lăsat loc multor presupuneri lansându-se multe teorii, multe dintre ele influențate politic. În fosta Iugoslavie mase compacte de aromâni au trăit în jurul Bitoliei. Grupuri rătăcite apar în unele orașe din Macedonia, Serbia, Bulgaria, România... Graiul acestor aromâni prezintă unele particularități care-l apropie pe acela al megleniților; despre ce a scris G.Weigand, și apoi Th.Capidan. (Marioțeanu 1968:4) În Republica Macedonia, aromânii aparțin mai ales ramurilor grămuștenilor și sunt concentrați în regiunea Štip-Kočani, Bitola¹ respectiv Ovece Polje. „Aromânii din Bulgaria nu formează grupuri dense în partea de apus a țării însă și înspre sud ei sunt răspândiți prin numeroase localități.” (Marioțeanu 1968:4) Nici una din națiunile care locuiesc nu formează mări mase compacte. (Papahagi 1915:9-10)

¹ (arom.Bitule)

„Purtători ai culturii romano-bizantine, aromânii au un gust hotărât și tendința pentru un trai mai bun și mai ales. Nu este nici o îndoială că ei au fost aceea care au introdus acele deprinderi între popoarele slave din Balcani. De asemenea, influența lor asupra culturii materiale este foarte mare.” (Cvijici 1932: 154)

Având în vedere că spațiul etnic tradițional aromân nu se întinde și în Serbia, populația aromână emigrând dinspre sud, în special din Macedonia, majoritatea aromânilor din Serbia nu mai vorbesc aromână. Sârbii îi numesc „țințari” („cincari”). Rolul aromânilor în istoria modernă a Serbiei, mai ales în ceea ce privește introducerea capitalismului în Balcani, este analizat de Dušan Popović în - „O Cincarima : prilozi pitanju postanka naše čaršije” [Despre Țințari: Contribuție la problema originilor burgheziei noastre] a apărut la 1937.)

În regiunea Serbiei de Sud trăiesc câteva zeci de familii. Pe baza vechilor date despre locuitori, s-a confirmat că aici a trăit o grupă specială neslavonă – aromânii (numiți de asemenea țanțari sau greco-vlahi). De fapt, ei se deosebeau de grupa neslavonă a țanțarilor crescători de vite care veneau din Macedonia și luau în arendă pășunile. Aceștia erau numiți, în popor, așani sau greci. (Janjic 2008:84) Cercetătorii nu au ajuns la o concluzie unitară privitoare la venirea în această zonă a țanțarilor. Pe de altă parte, sunt de acord când este vorba despre existența bisericii, a școlii, despre care se știe că erau dezvoltate. După 1879, regiunea stagnează deoarece se întrerup legăturile comerci-

ale cu Macedonia și cu Grecia. De aceea, multe familii țanțărești de comercianți și meșteșugari se mută în alte zone. Au dus la formarea unei mentalități speciale, la nivel lingvistic, etnografic, al creației populare, comunicarea reciprocă rămânând echilibrată. Tradiția spune că în împrejurimile Ohridului au trăit, o perioadă scurtă, împreună cu arnăuții. Într-o zi au dat foc dealului arnăuților și și-au stricat relațiile cu ei. Fugind din calea lor, au ajuns în sudul Serbiei și s-au așezat aici. Cel mai mare sat de țanțari, kušovlahi sau aromâni din sudul Serbiei, în valea „căldare” din Vranje, este Preobražanje (Schimbarea la față). (Rakić 1880:46; Kostić 1968: 203-210; Stojanović 2003; Nikolić-Stojančević 1975:75; Nikolić 1903; Stamenković & Gatarić 2006: 85-96; Trifunski 1963) Satul a primit numele după Biserica - „Schimbarea la față a Domnului”. Înaintea sosirii țanțarilor în acest sat, el era distrus în totalitate de conducerea turcească. După dispariția primei așezări, cea de astăzi au înființat-o, așa cum am spus, țanțarii. (Janjic 2011:163-171) După unele cercetări, ei își trag originile din cunoscutul târg (varoș) comercial Moscopole, iar după decăderea lui au pornit în diferite părți ale Balcanilor; aceasta se întâmplă în sec. XVIII. Unele familii țanțărești nu au venit imediat, ci au rămas câțiva ani în împrejurimile Ohridului și ale Bitoliei. Ei au venit pe valea din Vranje în perioada pașei Ćor Memeda. Și iată, aici se opresc, își fac sat nou, se transformă și scriu soarta acestei regiuni cu prietenii și dușmanii inerenti oricărei comunități. (Janjic 2008:84-90) Din acea vreme, acest loc devine un centru economic principal.

Han amintește acest loc, Preobražanje (Schimbarea la față), ca „valachisches Dorf, valaches Preobratschinje heisst’ Reist von Belgrad nach Solonik”. (Vien, 1861).

Ocupația principală a aromânilor, a fost păstoritul (în descreștere rapidă astăzi). Este firească imaginea de comercianți prosperi pe care și-au făcut-o în ochii celorlalți: „Ca urmare a asimilării lor mai întâi în cultura greacă și mai târziu în cea sârbească nu este de mirare că în Serbia modernă termenul de «țanțar» (ca termen uzual pentru aromân) poate avea semnificația de negustor grec prosper[...]Chiar și în zilele noastre a fi țințar înseamnă a fi descendentul unei elite”. (Kahl 2006:66)

„Aromânii trăiesc în orașe care sunt cele mai sănătoase din toate câte se găsesc în Peninsula Balcanică. Aceste orașe sunt la o înălțime mare și pe poziții frumoase. Ele sunt așezate de obicei pe povârnișul munților greu de urcat. Casele și prăvăliile sunt clădite cu piatră și cele mai multe acoperite tot cu piatră. Ele sunt clădiri frumoase cu interiorul aranjat ca în Europa centrală”. (Cvijic 1932:37)

Tradițiile și obiceiurile sunt un ansamblu de concepții, de datini și credințe care se statornicesc istoricește în cadrul unor grupuri sociale sau naționale și care se transmit prin viu grai din generație în generație constituind pentru fiecare grup social trăsătura lui specifică (Societatea Culturală Aromână 2009). Obiceiurile străvechi au încărcături valorice și semnificații profunde privind viața omului, a relațiilor lui cu natura și lumea înconjurătoare și diverse aspecte ale rânduiei ei.

Discutarea unor aspecte ce țin de moștenirea culturală, poate deveni una dintre activitățile cele mai productive în procesul de cercetare. Este fascinant felul în care o altă cultură este asemănătoare sau diferită de propria lor cultură. (Colegiul Universitar de Institutatori 2006:14)

Dintotdeauna la aromâni cel mai important moment al vieții este acela când se întemeiază o nouă familie. Tradițional este pețitorul. Este vorba despre o persoană care, în numele unui bărbat, cere în căsătorie o fată, de obicei adresându-se părinților sau rudelor acesteia. (DEX online) Pețitorul, al cărui demers era încununat de succes primește în dar o pereche de pantofi. La nuntă ambele familii își pregătesc evenimentul.

„Armănjli, celnitsli a muntsălor, shadra bana mushatā pritu chischineatsa purtaticlui a loru shi pritu pitea adetslor a loru. S-afirea s-iasā tu miydani cum tsi s-hibā, s-apānghisea di lucri psefti cu minduita lor. Ahoryea di tuti alanti milets ditu Balcani, adetsli armāneshtsā suntu yilia suflitului armānescu: fronimu, tinjisitu, chischinu. Di anda s-amintā, omlu treatsi pritu banā cu buni sh cu arali, cu caimo sh cu harau. La pātāgiunji, harei, numtsā ama sh misālji. Anda s-amintā un njicu s-bagā tsina treia searā dupu, „Tsina ali Stāmāri”. Dupu dauā stāmānj, „la cula-cu” yinu tuti tetili, mash mljeri. Prota oarā anda iasi ditu casā, dupu 40 di dzāli, mjlearea s-dutsi prota sh prota la bāsearicā. Dapoaia s-adarā pātāgiunea. Numta easti naima mushatā aradā armānească. Easti canda un pirmithu, tsāni di njercuri pānā njercuri, di anda s-aprindi alautlu shi pānā

anda soia featiljei yini su veadă tu naoa ljei casă. Hlambura easti semnlu di nuntă tsi aspuni pitea, irinjea, ambăreatsa, prucupsearea ti noaua taifă. Semnlu njic, semnlu mari (ică izozmăta), numta di feată, numta di fcioru, buygeadzljii suntu mash niscănti arădz di la ună nuntă shi s-tsănu sh-adză. Cathi aradă sh-ari pirmithlu a ljei, semnificatsia sh simasia ljei.” (Societatea Culturală Aromână 2009:1)

Pentru aromâni și urmașii kuțovlahilor din sudul Serbiei, cea mai bună perioadă pentru căsătorie era între 22 și 25 de ani. Hotărârile privind alegerea partenerului de căsătorie le luau părinții, mătușile și rudele mai apropiate. Căsătoriile țăntărilor cu locuitorii din jur (exogamia) erau foarte rare. Piedicile împotriva căsătoriilor cu sătenii din localitățile înconjurătoare erau modul de viață, ocupațiile, starea proprietății. (Stojanović 2003:136-139) Urmașii țăntărilor mergeau la școli mai mult decât ceilalți. Ei încheiau căsătorii între ei, nu mai dacă nu erau în relații de rudenie. Se încheiau căsătorii și cu locuitorii de la oraș. Exogamia a început să fie practică între bărbații aromâni și femeile din alte comunități etnice, doar mai târziu, cu mare dificultate, a fost permis ca și fetele să se căsătorească cu bărbați de alte etnii. (Janjic 2008:83-90)

Greco-țântăroaicele au fost cunoscute în întreaga regiune. Mulți veneau la adunări să admire frumusețea, portul, jocul, grația, subtilitatea lor. Nunțile de aromâni se desfășurau, de obicei, pe durata întregului an, dar în special toamna, pentru că atunci totul era din abunden-

ță. Virtutea fetelor era strașnic păzită, iar cele care se purtau mai liber erau revizuite cu dispreț. În noaptea nunții se juca „dolița”, un tip de horă despre care nu se știa în satele din împrejurimi. De exemplu: *giurgevka, stara vlainja, ruzmarinka*. Au fost populare cântecele: „*Stan’te, stan’te, more*” sau „*Potam, povam Stojane. Alt’no, kad’no*”. (Stojanović 2003:140) Cântece de dragoste – având tematica dragostei, accente erotice, cântate fiind la nunți, botezuri sau diverse momente de veselie. Este întrețesută inima și sufletul aromânilor. De exemplu:

„*Trešnja se od koren korneše,
Moma se od majke deleše*”
(Stojanović 2003:138)

În această zi specială (la fel și pentru ziua localității), multă lume vine chiar și din alte locuri pentru a sărbători. În cadrul bisericii a existat un consiliu care lua decizii economice și sociale, cu privire la viața comunității, mai ales la cea religioasă.

Caracteristic întregii populații a acestei zone a fost rugăciunea, folosită în mod constant de discurs, „pentru mine Dumnezeu” și este un mod foarte frecvent de „a-și da cuvântul”, de a-i asigura pe ceilalți de buna lor credință. Poate fi auzit și „așa mi-i soare”, „atât at țara mea”, pentru că oamenii se ocupau în principal cu agricultura - astfel că oamenii au demonstrat gradul de dependență față de forțele naturale, subliniind că nu există nicio îndoială că toate depind de Dumnezeu și este considerat un păcat dacă la locul de muncă nu se începe cu „în numele lui Dumnezeu” și „dacă Dumnezeu dă.” (Janjic 2009:79-83)

Urmașii kuțovlahilor din această localitate au fost pravoslavi, fiind profund atașați de Biserica Schimbarea la Față a Domnului și de vatra satului. Au respectat și respectă și astăzi toate marile sărbători. Niciunul dintre locuitori nu și-a schimbat credința, nici sub ocuparea turcilor. Botezul și căsătoria s-au desfășurat la biserică. În sat se credea în existența vampirilor, a zânelor, a diavolilor, a deochiului. De exemplu, localnicii au găsit pirogi cu oase umane conservate miraculos în morminte vechi. Credeau în basme. Superstițiile erau frecvente. Treburile importante se începeau luna. Fetele își începeau lucrul la zestre duminică. Anumite apariții și fenomene din natură prevăd rodnicia anului sau întâmplările din societate. Nu se amintea șarpele, lupul, șoarecele, diavolul, boala, căci aceasta înseamnă chemarea. Piatra va înceta să cadă dacă cel mai tânăr copil din familie, mezinul (*istrišće*) mănâncă vreun grăunte de gheață. (Janjic 2008:84-90)

Se credea că există oameni cu „ochi răi”. Frica de „deochi” este mare, pentru că are un mesaj din inima rea. Această frica de „deochi” persistă și în zilele noastre. Puterea ochiului de a arunca farmece sau blesteme este una dintre cele mai vechi. Pentru a te proteja de deochi trebuie să porți ceva roșu sau să știi cântecul:

„*Zli oči na žar ispeči,
na trn nabodi, na nož iseči.
Kude gi frljila, tuj se skamenila,
s usta nikad ne prozborila.
Kude nas ne svrcaj i dom se ne vrcaj*”
(Stojanović 2003:128)

Imincimusa nihil molut diam aut voluptatibus ius dit es as si omnistrum est occulla utempnam Xeratemped et moluptur?

În cultura aromână (ca și română) sunt acele animale care sunt și bune și rele, adică, de fapt, foarte asemănătoare oamenilor. Șarpele, pentru lumea aromânească tradițională, poate fi și bun și rău. Vechile credințe fac o mare deosebire între „șarpele casei”, făptură fastă, ocrotitoare, și șarpele întâlnit pe câmp sau în pădure, care trebuie omorât fără milă, de exemplu, *grobarka* (care bea ochii unei persoane decedate și trăiește acolo). Șarpele are o faimă proastă: întruchipare a diavolului, care l-a ispitit pe om să comită păcatul original. Șarpele e simbolul perfidiei. A crede șarpelui, a adăposti la sân un șarpe, sunt greșeli care se plătesc scump. Șarpele este „vrăjitoresc”, într-un sens negativ - apare ca ingredient al poțiunilor magice, pregătite de vrăjitoare, și anume de cele rele. O credință populară spune că fetele tinere și frumoase, mirii, copiii mici și chiar animalele pot avea „necazuri sau probleme” din cauza spiritelor negative. Se zice că sunt „deochiați”.

Schimbarea la față, unde au trăit aromânii, a avut o vegetație specifică, la fel și împrejurimile sale. În valea câmpiei cresc: prune, mere, pere, cireșe, mure și nuci. Localnicii culeg *boletus* (ciuperci - *boletus edulus*) și ogar de vânătoare (*contharellus cibarius*), care îl vând. În mediul natural cresc plante medicinale - *hipericum perforatum*, *Teucrium chamaedrus*, *Urtica dioica*, *thumus serpullum*, etc. Descendenții țânțarilor cred, precum și strămoșii lor, că prin decocturi și infuzii de urzică se tratează insomnia, diverse răni, mucoasa stomacului și a intestinelor, intoxicația alimentară, problemele de creștere ale copiilor. S-au transmis și anumite rețete: „se pune în apa fierbinte frunze de urzică. Se lasă la răcit, apoi se bea îndulcită cu miere”. Astăzi se întrebuințează doar suc de urzică care este verde. Pentru a întări inima se folosea ceai din flori de măceșe.

De exemplu, cel mai bun medicament împotriva mușcăturilor de șarpe se obține de la viperă, care se culege între Paște și Djurdjevdan. Viperă este ținută în țuică o lună, apoi se pune la locul mușcaturii. (de obicei, în caz când sunt mușcate vacile și oile). (Janjić 2009:79-83)

Aproape fiecare casă are *bină* pentru apă, dar este nefuncțională de mulți ani, iar cea mai veche este situată lângă vechea școală frecventată de numeroși copii țânțari. Tradiția spune că apa a avut un miros de salcie.

Viața aromânilor a fost interesantă pentru alte persoane, pentru că este diferit stilul de viață de celelalte grupuri etnice. Importanța tradiției pentru comunitățile umane este binecunoscută, nu doar sub raport religios, ci și spiritual, dar și pentru perioada modernă și contemporană. ■

Foto/legenda??

*Imincimusa nihil moluit diam aut voluptatibus
ius dit es as si omnistrum esti occulla utempnam
Xeratemped et moluptur?*

BIBLIOGRAFIE

- 1 Colegiul Universitar de Institutatori (2006) *Manualul metodei PhyEmoc*, Pitești.
- 2 *Dicționarul explicativ al limbii române* (1998). București: Academia Română Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”.
- 3 Janjić, Ivana (2008). Elements of the cultural life of southern Serbia Aromanians. *Memoria Ethnologica*. VIII/28-29:83-90.
- 4 Janjić, Ivana (2009). *Câteva date despre cultura aromânilor din sudul Serbiei*. Europa - revistă de știință și arta în tranziție. 2/4: 79-83.
- 5 Janjić, Ivana (2011). *Nume de familie – supranume la aromânii din sudul Serbiei*. „Numele și numirea”, Actele Conferinței Internaționale de Onomastică. Interferențe multietnice în antroponomie, 1st Edition: Multiethnic Connections in Anthroponymy. Baia Mare, România, 163-171.
- 6 Kostić M. (1968). Vranjsko-Bujanovačka kotlina, privredno-geografske karakteristike, *Vranjski glasnik*, knj. IV, 203-210.
- 7 Marioțeanu-Caragiui, Matilda (1968). *Crestomația Romanică*, București: Ed. Academiei Române.
- 8 Nikolić-Stojančević, Dr Vidosava (1975). *Leskovac i oslobođeni predeli Srbije 1877-1878*, Leskovac.
- 9 Nikolić, Rista (1903). Vranjska Pčinja u slivu Južne Morave, *Antropogeografska ispiti- vanja: Naselja srpskih zemalja*, knj. II, Beograd.
- 10 Papahagi, Tache (1915). *Aromanii din punct de vedere istoric, cultural și politic*, Conferința ținută la ședința publică la Congresul studentesc din Galați din 25 de august, 1915.
- 11 Rakić, Mita (1880). *Iz Nove Srbije, Otadžbina*, knj.V, Beograd.
- 12 Stamenković, Srboljub Đ. & Dragica R. Gatarić (2006). O antropogeografskim istraživanjima naselja jugoistočne Srbije, *Glasnik Srpskog geografskog društva*, vol. 86, br. 1, 85-96.
- 13 Stojanović, Slavka (2003). *Preobraženje stari i novi svet*, Vranje.
- 14 Trifunoski, Dr Jovan F. (1963). *Vranjska kotlina*, knj. II. Skopje.
- 15 www.aromanii.ro
- 16 www.dexonline.ro

Summary

NOȚIUNI MITOLOGICE ȘI RELIGIOASE LA AROMÂNI

The paper analyse some aspects of an aromanian community from the south of Serbia: identity, customs, culture, beliefs, rituals and specific characteristics, mythological and religious notions and the influence wich they had it arround. They always have had a great respect for religious festivals, and so it is today. People in villages believed in existance of vampires, fairies, demons and evil eyes. They also believed in dreams and power of snakes.

Rezime

????????????????
????????????????
????????

Na jugu Srbije je u prošlosti živeo značajan broj Maćedovlaha. Živeli su uglavnom u manjim mestima gde su mogli da čuvaju i neguju svoj identitet, običaje, kulturu, jezik. Život Cincara, bio je zanimljiv za ostalo stanovništvo, jer se razlikovao od života ostalih etničkih grupa, između ostalog, po običajima, mitološkim i verskim ritualima. Autorka će u radu ptikazati i mitološku ulogu zmije, lečenje prirodnim lekovima, različita verovanja.

relații sârbo-române

LITERATURĂ ȘI DIPLOMAȚIE

Ionela Mengher

Se spune că diplomații mor rareori pe baricade, la post, ca soldații. Combatanți ai frontului politic, ei pier, în cele mai frecvente cazuri, sub loviturile obișnuite acestui câmp de luptă: dizgrația, uitarea. Pornind, însă, de la câteva cazuri concrete, mai exact, de la exemplul scriitorilor Jovan Dučić, Tudor Vianu și Ivo Andrić, am putea spune că există și exemple care infirmă regula deoarece, datorită spiritului lor de observație și talentului literar, rapoarte diplomatice, ce la prima vedere ar putea fi doar niște documente aride în care este relevată viața politică, socială și culturală a țării în care își îndeplinesc misiunea de diplomat, pot fi adevărate texte de analiză a societății date, dar și documente ce vin să consolideze relațiile bilaterale dintre două state.

În rândurile ce urmează ne vom referi succint, la rapoartele și scrierile celor trei scriitori din perspectiva relațiilor sârbo-române, respectiv, româno-sârbe.

A face parte din lumea diplomației nu este doar o obligație, ci, și, o onoare. Acest fapt îl confirmă și cuvintele lui Jovan Dučić, consemnate de către prietenul său istoricul literar Pero Sljepčević: „Imaginați-vă dacă cineva i-ar fi spus maică-mii că fiul ei va fi consul, ea ar fi fost uluită, deoarece a fi consul în ochii ei este ceva foarte înalt, aproape de neatins. Iar eu fusesem mai mult decât consul: am fost ambasador, primul dintre iugoslavi” („Замислите да је неко рекао мојој мајци да ће јој син бити конзул, она би била изван себе, јер је конзул у њеним очима нешто веома високо, скоро недостижно. А ја сам био више него конзул: амбасадор, први међу Југословенима.”).

Jovan Dučić (n. 15 iulie 1871 - d. 7 aprilie 1943) cunoscutul poet sârb a fost primul ambasador al Iugoslaviei la București.

Rapoartele diplomatice și scrisorile din periaoadă bucureșteană au fost publicate într-un volum cu titlul „Rapoarte

diplomatice din București“ (1937-1939), în traducerea prof. univ. dr. Dorin Gămulescu, cu un Cuvânt înainte de acad. Eugen Simion, din care redăm un fragment mai amplu în care este ilustrat pe scurt, dar pertinent, conținutul cărții la care facem referire: „Văzând abundența portretelor și a reflecțiilor morale din aceste curioase rapoarte, îmi vine să cred că știința din ele este programatic acceptată și cultivă. Aflăm în aceste note secrete pe mai toți oamenii politici ai epocii: Regele Carol al II-lea, Iorga, Armand Călinescu, Maniu, Patriarhul Miron Cristea, Codreanu, apoi pe ambasadorul Italiei Ugo Sola, pe faimosul Fabrițius - ambasadorul Germaniei, pe ambasadorul Ostrovsky care dispare într-o zi din București etc. Jovan Dučić stă de vorbă cu toți, citește ziarele, se informează, corelează informațiile și meditează asupra lor. Este un spirit obiectiv, îi iubește pe români, dar nu ascunde sentimentul lui de neliniște față de spectacolul politic românesc (între 23 noiembrie 1937 și 2 septembrie 1939).

Cine vrea să-și facă o idee despre modul în care judecă un autentic spirit european evenimentele din această perioadă să citească relatările diplomatului sârb. Va înțelege mai mult, poate, decât din cărțile de istorie. Jovan Dučić își servește, desigur, țara sa, dar apără în același timp și ideea de democrație europeană. A fost ambasador la Budapesta și înfățișează în termeni lipsiți de complezență ceea ce am putea numi psihologia (sau stilul) Ungariei: „După natura sa Ungaria este megalomană, ca o națiune mongolică tipică, având obsesiile spațiului și al mișcării ne-

conținute, ca toate popoarele foste cândva nomade. Ea a avut în vechimea ei patrie, și are și în teritoriul ocupat în prezent, niște fata morgana apte să amăgească și mintea omenească sănătoasă. Ca și Bulgaria, Ungaria nu s-a simțit niciodată satisfăcută cu ceea ce a dobândit odinioară și pe parcursul întregii sale istorii a izbit cu capul când în dreapta, când în stânga: mai cu seamă atacând Veneția, Bosnia și Dalmația, iar după năvălirea turcilor coborând până la Kosovo și Nicopole. Absolut la fel ca bulgarii, care și-au conservat tot timpul mentalitatea neliniștită mai degrabă a unei hoarde decât a unei oștiri: totdeauna urmărind să cucerească și să jefuiască, iar nu să stăpânească și să organizeze, ceea ce a făcut ca Bulgaria să fie distrusă ori de câte ori oastea ei a fost învinsă. Contrar sârbilor care totdeauna, chiar și după înfrângerea militară, ca la Marița și Kosovo, încă de la început și-au menținut statele un timp mai îndelungat decât oștirile”.

Astfel de notații sunt, de bună seamă, subiective. Este greu de prins stilul unei națiuni și este aproape totdeauna imposibil de fixat în câteva propoziții caracterul unei culturi. Încercările de acest fel trebuie judecate în funcție de calitatea lor intelectuală. Dučić nu este un rasist și nu judecă maniheistic popoarele pe care le cunoaște. Este un om din Balcani format de cultura europeană, u diplomat de stil vechi, cu pregătire filosofică și istorică superioară. Caracterizându-i pe români, el observă „suplețea de origine latină”, dar și confuzia, turbulența politică, preferința pentru lucruri „de a doua mână”. Goga este indecis, vrea o dictatură fără dictator și, evident,

pierde. Nicolae Iorga vrea să refacă imperiul roman și, iarăși, pierde, nemții vor să „helvetizeze” sau să „man-ciurizeze” Estul Europei... Legionarii folosesc două instrumente în acțiunea lor politică: icoana și cuțitul... Lumea europeană interbelică nu este un paradis...”(pp.6-8).

Perioada în care Dučić se află la București este una plină de frământări, de nesiguranță, de agitație, și, până la urmă, de neîncredere. Datorită acestei situații rapoartele pe care le alcătuiește conțin astfel de informații. Impresionează luxul de amănunte din raportul datat 7 ianuarie 1938 din care redăm câteva fragmente ce se referă la persoana lui Goga: „Președintele Goga deci, ca gânditor, își cunoaște bine poporul. Goga însuși, după toate informațiile și după impresiile personale din convorbirile cu el, reprezintă fără nici o îndoială o personalitate cu totul de excepție. Cred că nu este lipsit de interes să comunic aici și observațiile mele personale mai detaliate despre el; chiar este indispensabil de a-i cunoaște încă de la începutul activității însușirile personale pozitive și negative, deoarece el prezintă importanță pentru noi, fie că ne este prieten, fie că nu. Goga este un om care surprinde mai cu seamă prin rapiditatea incredibilă a reflecțiilor lui, prin finețea și bogăția modalităților de exprimare. Cu fiecare propoziție dovedește o cultură generală remarcabilă și ordonată, precum și simț critic. Se simte în el oratorul și mai cu seamă polemistul; nu certărețul, ci duelistul veritabil. Un om rasat ale cărui convingeri vin mai degrabă de la inimă decât de la rațiune, ale cărui intenții - se pare - sunt în mai mică mă-

sură datorate unui plan decât unui caz de conștiință sau sentimentului datoriei. Este omul care crede nu numai în capacitatea sa, ci și într-o chemare. Mie îmi apare ca un om de decizie, dar și de devotament. Mai mult patriot decât umanist, mai mult român decât european sau decât balcanic. Ca fost parlamentar maghiar, la tribună este un as; însă ca fost luptător transilvan este abil în conspirații și în subterfugii. Se spune că altminteri este integru din punct de vedere moral, independent, stăpân pe sine și un om care se dăruie total. Adversarii l-au acuzat că, în calitate de ministru de interne, și-a însușit 15 milioane de lei în 1927 și că e corupt, însă apoi au redus întreaga clevetire la acuzația că ar fi vărsat acești bani în fondul partidului. A fost membru al unor instituții bancare și industriale, acestei împrejurări datorându-i-se puțină sa avere. Ca gânditor vede totul în interdependență și fiecare caz izolat îl apreciază prin prisma importanței sale istorice. Dacă Goga va reuși ca înainte de alegeri să ducă la bun sfârșit câteva lucruri, el va deveni mai puternic decât toți adversarii săi la un loc. Este mai puternic decât ei cu vorba și cu scrisul. Consider o datorie a mea să scot în evidență tot ceea ce acest om plănuiește pentru viitorul țării care este atât de firesc legată de noi.

Goga este convins că noua Românie va fi creată de el însuși și că va constitui primul factor spiritual în estul european, la fel cum printre celelalte [țări] din zonă România este cea mai bogată și cea mai europeană după societatea sa. Pentru o astfel de misiune el mai are, în afară de talent, însușirile unui inițiator înăscut,

forța voinței și experiența politicianului (a fost ministru al afacerilor interne), precum și cinstea personală care îi este zădarnic negată“ (p.17-18).

Nu lipsește din această referire nici impresia cu privire la planurile pe care poetul de la Rășinari le are în calitate de prim-ministru al României, dar nici pornirile antisemite ale poetului pe care ambasadorul iugoslav le află dintr-o discuție directă cu Goga: „ -Am venit [la putere] să-i redau României onoarea pentru că ea pătimește din cauza paraziților autohtoni și a străinilor nesătui. Eu cred că poporul român a ieșit din perioada sa de copilărie și vreau să-și arate tinerețea și bărbăția. Nu a meritat să fie condus din străinătate, deoarece a plătit totul cu sudoare și sânge. N-am venit la putere pentru a mă acoperi de glorie, nici pentru a mă îmbogăți; însă, dat fiind că vremurile sunt dinamice, consider că această perioadă corespunde caracterului meu dinamic, mai cu seamă în societatea analiștilor noștri reci. Nu avem nici o nevoie ca România să fie condusă de francezi... S-a considerat, de asemenea, că România ar rămâne fără comerț și industrie dacă nu ar exista evreii; dar, de fapt, ei sunt cei care au adus-o pe marginea prăpastiei și au transformat-o într-o țară de cerșetori. Și nu numai că au supt-o, ci au și demoralizat-o, au corupt-o, au necinstit-o, au prostituat-o. Nu marii evrei bogătași de prin orașe, ci evreii mici și invizibili, cei 1 850 000 ³ de evrei de prin sate, unde țin pământul în arendă, și unde țin cârciumile în care se cumpără și se vinde totul... Evreii sunt purtătorii corupției și ai desfrâului și în Franța și în Polonia și în Rusia, și în Ungaria și în

Germania și pretutindeni pe unde există. Se află oare astăzi în Europa un singur caz de corupție în stil mare fără participarea lor, fără ca ei să se afle în miezul afacerii? Capitalurile evreiești au provocat toate afacerile din Franța, iar o doctrină evreiască (marxismul) se află la originea bolșevismului. În România au pătruns în vârfurile statului și se însoară și se mărită cu oameni de ai noștri. La fel și prin sate. Noi nu suntem antisemiți pentru că am învățat asta de la nemți: Cuza ⁴ al nostru conduce această mișcare de cincizeci de ani!... Jumătate din partidele noastre politice sunt antisemite: al lui Vaida ⁵, al lui Iorga ⁶, Garda de Fier ⁷, partidul meu, precum și toate fracțiunile mai mici; apoi întreaga armată, toată intelectualitatea și întreaga societate românească în care ei nu s-au putut integra ca în Occident. De aceea, spune Goga, începem acțiunea noastră pornind de la acest rău, care este cel mai mare. Ne-am și apucat de treabă; mai întâi, în ședința de ieri a Consiliului de Miniștri s-a discutat ridicarea dreptului evreilor de a ține cârciumi la sate, adevărate pepiniere ale corupției. În al doilea rând, s-a discutat problema revizuirii cetățeniei lor, deoarece 500 000 de evrei au intrat în țară în ultimii ani din Polonia și din Germania plătind mită. În al treilea rând, vom scădea prețul bumbacului, al petrolului și al sării ca satul înrobit să poată respira. În al patrulea rând, am decis ca problema școlilor să se afle în proporție de 90% în mâinile unor români curați. În al cincilea rând, 90% de români curați să se afle și în întreprinderile industriale. Am și întreprins măsurile necesare pentru această reformă. Pentru toate aceste chestiuni

au fost stabilite ieri comisii speciale, formate din oameni învățați și necopromiși” (pp.18-20).

Programul Partidului Național-Creștin i se pare lui Dučić un subiect interesant despre care consideră că trebuie să-și informeze superiorul: „Partidul se numește Național-Creștin și s-a format în urma fuziunii Partidului Agrar (înființat în 1931) cu Liga Apărării Național-Creștine, al cărui șef a fost Alexandru Cuza. El este acum în vârstă de optzeci de ani și nu a fost niciodată ministru, însă a fost totdeauna un antisemit înverșunat. Anterior, în 1920/21, Goga a fost ministru al învățământului, iar în 1927, ministru al afacerilor interne în guvernul lui Vaida. Este considerat un mare om politic și de stat, iar pe lângă aceasta mai este și un mare poet și revoluționar transilvănean, condamnat la moarte de, autoritățile maghiare. E mai mult temut decât iubit. Fiind preaputușin materialist și prea accentuat ideolog, el este, în mod absolut firesc, un om care nu admite compromisul.

Când Vaida i-a oferit un portofoliu în guvernul său Goga a respins oferta; a refuzat din nou și atunci când răposatul Duca ⁸ i-a oferit de asemenea un portofoliu. A considerat aceste guverne de compromis, dat fiind că el promova un naționalism ireconciliabil, luptând pentru eliberarea satului de oraș, a maselor românești de corupătorii evrei, în sfârșit a politicii externe de străini (mai cu seamă de francezi și de Liga Națiunilor). Despre această problemă referitoare la ideile lui Goga în domeniul politicii externe am avut onoarea a vă scrie prin raportul strict secret nr. 15/8/38, din 4 i.c.

Imincimusa nihil moluit diam aut voluptatibus ius dit es as si omnistrum est occulla utempernam Xeratemped et moluptur?

Programul Partidului:

- 1) Creștinismul este, crede Goga temelia statului român și a gândirii naționale și de aceea preoțimea trebuie să aibă o atitudine combativă împotriva necreștinătății.
- 2) Monarhia corespunde psihologiei românești și numai Coroana garantează construirea culturii românești.
- 3) Schimbarea Constituției actuale în favoarea Coroanei și a factorilor culturali, în sensul că Senatul va fi transformat într-un soi de organism corporativ în care o parte din membri vor fi numiți de Rege, iar o parte va fi aleasă de corporații.

În Constituție urmează să fie introdusă răspunderea personală a miniștrilor pentru daunele produse din vina lor. Extinderea pedepsei capitale și la alte delictе, în afară de ucidere și înaltă trădare. Presa să fie națională, adică în mâinile românilor, să fie în spirit național și creștin,

să fie moralizată și cultivată. În domeniul economiei statului, românii să aibă peste tot o poziție și o influență dominante. Preoții să fie instruiți, combativi, cu spirit de misionari. Înlăturarea evreilor. În domeniul politicii externe: raporturi bune cu toți, mai cu seamă cu vecinii care sunt utili și fideli. Se spune că Goga agreează ideea unei uniuni România-Polonia-Iugoslavia și că este favorabil statelor autoritare, dar că are considerații speciale față de Anglia. Politica externă trebuie să fie condusă numai de Rege, prin intermediul miniștrilor însărcinați cu aceasta. Acestea simt ideile programatice.

Goga dorește civilizarea țaranului, orientarea și învățarea lui cum să câștige și să economisească. Dorește Apropierarea averilor evreiești, vrea o armată pur românească, reorganizată, spiritualizată, care să se aplece și din punct de vedere cultural, nu numai material, la nivelul armatelor europene moderne. Vrea bibliotecă la sate și cazărmi, case de economii, asociații, conferințe, legarea satului cu orașul pe o bază spirituală și morală. Un singur popor pătruns de o unică idee a comunității.

În mod real Goga nu este apărătorul unor idei străine, aceasta este numai o aparență. De la naziști are pe steagul partidului său doar zvastica; însă acest simbol antic fusese folosit de A. Cuza încă din anul 1910, deci cu mulți ani înainte de nemților” (pp.20-22).

Naționalismul lui Goga este un alt aspect ce poate fi regăsit în aceleași raport al lui Dučić: „Problema care se pune este cât de departe va ajunge ideea lui Goga despre naționalism. De la venirea lui Hitler la putere Germania a introdus

în viața mondială propaganda națională printre nemții risipiți în întreaga lume, la fel cum făcuseră mai înainte fasciștii prin crearea în întreaga lume a caselor fasciste, cu scopul de a împiedica asimilarea străină. Dacă Goga va urma programul lui Mussolini și Hitler, el va încerca să adune românii în jurul României adică și pe cei care trăiesc în țări străine, păstrându-și limba.

Vă este cunoscut, Domnule Președinte, că într-o anumită măsură această mișcare există deja și că protagonistul ei este profesorul Iorga. Discutând aici cu Iorga, pe care l-am cunoscut cu mult timp în urmă, despre faptul că, pentru moment, Italia a abandonat ideea imperialismului în Balcani, el mi-a declarat în mod deschis regretul său. Există în Italia ideea latinității atunci când se are în vedere România, fosta Dacie, dar această idee există și în România. Aici există asociații cuțo-vlahe care au legături cu țînțarii noștri de prin Serbia de sud; și Iorga, care nu e singurul [care gândește astfel], crede că există o Românie și în Pelagonia, în Bitolia și în Krușevo. Le sunt cunoscute și masele românești nesârbizate din districtul Požarevac și de prin Timoc și există un ziar „Timocul” care se redactează aici pentru propagandă. Sunt încredințat că atât Iorga, cât și Mussolini consideră că un imperiu latin este posibil dacă se stabilește pe această cale o legătură peste Albania și Bitolia cu Timocul, legătură întreruptă pe vremea vechilor împărați, dar menținută până astăzi pe temelia unei latinități sănătoase. Dacă se înlătură influența franceză, noul imperiu latin moral se va întinde de la Marea Neagră la Oceanul Atlantic, din România până în Italia și apoi până

în Spania și Portugalia, ca o consecință logică a unui geniu de rasă, sănătos și creator. În Spania și în Portugalia, Italia va combate și va minimaliza sensul democratic francez al unei comunități umane, bazată pe ideile solidarității europene, iar în România va obține același lucru prin răspândirea ideii despre pericolul din partea slavilor de care este înconjurată și care nu i-au permis să iasă în afara albiei ei, asemenea unui curs de apă puternic, ținut prizonier între cheile de stâncă.

Pentru o astfel de idee de viitor Goga, ca ideolog de rasă și om cu mari convingeri privind țara sa, este în mod cert foarte deschis. Dacă se pronunță pentru o uniune politică de moment cu Iugoslavia, aceasta nu înseamnă că este vorba despre o idee, ci numai despre o combinație. Ideea e altceva, mai înalt și mai hotărâtor, ceva imperios atât sub aspectul logicii istoriei, cât și sub cel al necesității firești. Ea este un principiu al zilei de mâine și al viitorului pe care îl poți face cu ușurință atotputernic cu ajutorul școlii, bisericii, cazărmi și literaturii. Odinioară, Rusia a zădărnicit orice luptă împotriva slavismului, însă ea nu mai există astăzi pe acest front, iar toți ceilalți nu sunt capabili opună rezistență celor două state latine, puternice, bogate și mai civilizate.

Acestea sunt impresiile mele acumulate aici în ultimele săptămâni și care se datorează mai cu seamă apariției în fruntea guvernului și a națiunii a unui om ca Președintele Goga, care mi se pare că pentru noi prezintă un interes cum poate nici unul dintre predecesorii săi nu a prezentat” (pp.22-24).

Pe lângă clasicele rapoarte diplomatice lucrarea menționată conține și portrete ale politicianilor și persoanelor marcante

ale acelei vremi precum: Armand Călinescu, Octavian Goga, C. Brătianu, Regele Carol al II-lea, Nicolae Iorga, Zelea Codreanu și alții. Pe durata șederii sale la București Jovan Dučić a avut relații de colaborare cu Ion Pillat, Ion Minulescu, Victor Eftimiu, Virgil Carianopol, Anton Balota și alții.

Rapoarte cu o tematică similară întâlnim și la reputatul estetician, critic și istoric literar, poet, eseist, filosof Tudor Vianu care între 1945 și 1946 a fost ambasador al României la Belgrad.

Despre conținutul rapoartelor trimise de Tudor Vianu, istoric Dinu C. Giurescu spune că: „Patru mari arii au intrat în atenția ambasadorului Tudor Vianu: 1. relațiile bilaterale; 2. comunitățile românești din Iugoslavia; 3. regimul intern din R.S.F. Iugoslavia; 4. relațiile externe ale țării și – în legătură cu acestea – aprecieri ale oficialităților iugoslave asupra situației internaționale” („Manuscript um”, 2-4, 1997, p. 247).

Pe lângă cele menționate mai sus întâlnim printre rapoartele lui Vianu și trei ce se referă la sprijinul acordat de către statul român Bibliotecii Univeritare din Belgrad. Primul text are caracter informativ: „Domnule Ministru, Răspunzând apelului nostru, în favoarea reconstituirii colecțiilor științifice distruse ale Universității din Belgrad, mai multe instituții de cultură din România, printre care: Academia Română, Casa Școalelor, Institutul Social Român, Institutul Balcanic, Institutul de Istorie Universală, Institutul de Istorie Națională, Institutul de Istoria Artelor și Facultatea de Științe, ne-au anunțat că-și vor trimite contribuția lor în volume științifice, la opera de apropiere dintre România și Iugoslavia.

Adresa noastră no. 116/946 prin care le cerem aceasta, specifică să ni se trimită toate pachetele de volume prin Direcțiunea Cifrului din Ministerul Afacerilor Străine.

Am onoarea a Vă ruga să dispuneți a ni se expedia totul prin primul curier, având în vedere intenția noastră de a face să coincidă deschiderea oficială și solemnă a Universității din Belgrad cu predarea acestor volume, nou semn al solidarității intelectuale dintre țara noastră și mult încercata Republică Iugoslavă.

Primiți Vă rog, Domnule Ministru, asigurarea prea înaltei mele considerațiuni.

Belgrad, 10 septembrie 1946

Ambasador T. VIANU“ (AMBASADA ROMÂNIEI LA BELGRAD B e l - grad, 9 septembrie, 1946).

Sau în altă parte citim „, Domnului G. TĂTĂRĂSCU, Vice-Președinte al Consiliului de Miniștri, Ministru al Afacerilor Străine BUCUREȘTI

Domnule Vice-Președinte al Consiliului,

În completarea telegramei mele Nr.1901, am onoarea a vă aduce la cunoștință că în ziua de 21 octombrie 1946, la ora 12, a avut loc la Biblioteca Universității din Belgrad, ședința solemnă a remiterii cărților oferite, la cererea mea, acestei Bibliotecii de către Academia Română, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, Casa Școalelor și Institutul de Cercetări Balcanice.

La ședința, foarte izbutită prin atmosfera de prietenie reciprocă subliniată cu această ocazie, a luat parte un numeros public de profesori și studenți, care au vizitat apoi expoziția cărților oferite.

Adaug, în anexe:

1. Discursul Rectorului Universității Profesor St.Jakovlievici;

2. Discursul subsemnatului.

Presa iugoslavă, (Ziarele „Glas” și „Borba” din 22 octombrie, împreună cu „Politika” din 23 octombrie), ca și postul de Radio Belgrad, au difuzat relatări ample ale acestui eveniment, subliniind importanța colaborării culturale româno-iugoslave.

Primiți Vă rog, Domnule Vice-Președinte al Consiliului, asigurarea prea înaltei mele considerațiuni. Ambasador T. VIANU“ (AMBASADA ROMÂNIEI LA BELGRAD, Belgrad, 22 octombrie 1946).

Redăm în continuare mesajul ambasadorului T. Vianu, adresat cu prilejul momentului solemn al inaugurării Bibliotecii Universitare:, Domnule rector, Domnilor profesori, Domnule director al Bibliotecii Universitare,

Cu o vie satisfacție vă înmănez cărțile pe care, la cererea mea, Academia Română, Fundația regală pentru literatură, și artă, Casa Școalelor și Institutul pentru studii și cercetări balcanice din București le-au trimis Bibliotecii Universitare din Belgrad, ca semn de prețuire și totodată ca o dovadă a solidarității spirituale între intelectualii țărilor noastre și a prieteniei sincere care niciodată nu a încetat să existe între popoarele noastre. Sunt cărți de istorie, de filologie, de lingvistică, de istoria artei, de medicină și de științe pozitive. Unele sunt în limba franceză, altele în limba română, dar toate reprezintă ultimul cuvânt în mișcarea științifică din țara mea.

Cercetătorii, studenții sau cititorii obișnuiți care vor dori să le citească, fiecare după specialitatea sau interesul său, cu toții își vor face o idee despre problemele pe care le traversează în ultimul timp gân-

direa românească, dar și despre progresele pe care le-a dobândit. Printre cititori vor fi unii care vor aprecia latura prin care aceste volume îmbogățesc adevărurile deja cunoscute, alții le vor lua ca punct de plecare în cercetări mai profunde și rezultate mai exacte, dar cu toții vor ajunge să recunoască, sunt sigur, că, în ciuda încercărilor dure de care țara mea nu a fost cruțată, activitatea intelectuală nu a încetat niciodată să existe. Această dovadă de vitalitate a intelectualității românești mi-ar plăcea să o știu apreciată de către intelectualii iugoslavi, al căror curaj și talent sunt pe drept recunoscute și admirate în țara mea.

Dar tot ceea ce cunoaștem despre oamennii de știință și de artă iugoslavi, oameni înzestrați cu erudiție, talent și forță de caracter, nu este nici destul de exact, nici destul de amănunțit precum ne-am dori-o. Noi, românii, am dori să cunoaștem și mai bine operele de știință și de artă iugoslave și, prin ele, sufletul neamului, făcut din mândrie și curaj, și care adeseori a atras, prin eroismul său, admirația lumii moderne. Războiul a izolat națiunile, a închis frontierele, și sub suflarea lui de groază, sufletul popoarelor s-a închis în el însuși, ca o pasăre speriată în fața furtunii. Ravagiile și războaiele au făcut ca Europa să nu mai fie unită, iar națiunile să se tragă în izolarea lor.

A venit vremea, domnilor să îndreptăm această stare de lucruri și să ne străduim ca popoarele noastre, animate de aceeași aspirație către libertate și dreptate, să meargă pe calea unei cât mai bune cunoașteri reciproce. Este o sarcină frumoasă, cu totul în spiritul noii democrații, opusă egoismului din trecut, o dorință arzătoare de înțelegere în sânul umanității care muncește și gândește.

Vă rog, domnilor, să binevoiți a considera darul modest pe care am onoarea de a vi-l înmâna din partea instituțiilor românești mai sus enumerate, ca un prim pas pe o cale pe care aș dori-o continuată. Misiunea în Iugoslavia ar avea orgoliul, prin strădania mea, de a răspunde tuturor dorințelor dumneavoastră, în sensul cunoașterii și înțelegerii reciproce.

În momentul în care relațiile culturale dintre țările noastre promet, prin glasul dumneavoastră și al meu, să aibe un frumos viitor, îngăduiți-mi, domnilor, să vă aduc salutul savanților români și expresia sentimentului de solidaritate cu dumneavoastră. Dați-mi voie deasemenea, să vă adresez cele mai bune urări pentru înălțarea și fericirea Patriei dumneavoastră.

Trăiască poporul român!

Trăiască tinerimea română!“; mesaj scris într-un limbaj de lemn, în ton cu elanul și limbajul socialismului în floare, de la acea dată, în ambele țări.

Nu lipsesc după cum spuneam mai sus, din rapoartele lui Tudor Vianu, nici informațiile referitoare la viața românilor din acest spațiu. Iată ce notează într-unul dintre aceste rapoarte: „, Domnule Vice-Președinte al Consiliului Am onoarea a vă raporta că Uniunea Culturală a Românilor din Banatul iugoslav a orgnizat în seara de 28 aprilie a.c. o reprezentație de cântece și dansuri românești cu concursul elevilor Liceului Românesc și a Școalei Normale din Vârșeț, în orașul Pancevo (...).În vorbirea mea, mi-am exprimat satisfacția de a fi fost chemat a lua parte l o manifestare de cultură a românilor din Banatul iugoslav, lăsați liber să se mnifesteze în limba și conform tradițiilor lor; mi-am exprimat apoi speranța în intensificarea schimburilor culturale româno-iugoslave și am închinat pentru prietenia dintre poporul român și

popoarele Iugoslaviei“. In continuare Tudor Vianu spune: „Stând mai mult de vorbă cu românii bănățeni, am primit din nou plângerea lor că școlile românești din Banatul iugoslav unt lipsite de material didactic, în special de manuale școlare și că personalul didactic al Liceului și Școlii Normale românești din Vârșeț este alcătuit mai mult din învățători, numărul profesorilor cu studii universitare și examen de capacitate fiind foarte redus. Pentru a da o stafisfacție justelor doleanțe ale românilor din Banatul iugoslav, Vă rog, Domnule Vice-Președinte, să binevoiti a interveni pe lângă Onoratul Minister al Educației Naționale, rugându-l să găsească mijloacele pentru a trimite cărți și profesori abilitați Școlilor românești din Iugoslavia”.

Dacă la cei doi diplomați talentul literar rezidă din fraza cursivă, clară, din descrierea cu lux de amănunte a interlocutorilor și situațiilor prezentate, lucrurile stau oarecum diferit în cazul celui de-al treilea scriitor ce și-a pus talentul în slujba diplomației – Ivo Andrić.

În toamna anului 1921 Andrić a fost numit funcționar la Consulatul General al Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor la București. Aici a scris povestirea „Noć u Alhambri” („Noaptea în Alhambra”), în care descrie viața din București și romanul „Omer Pașa Latas”, publicat postum.

Despre oamenii și atmosfera din București, Ivo Andrić scrie și în cartea cu titlul Semne lângă drum (Editura Cur-

tea Veche, București, 2010, p. 285-286): „București, în Parcul „Carol”, priveam cum unul din acei fotografi de stradă ieftini își potrivește antical și comicalul său aparat pe picioarele-i lungi și subțiri. Abia un pic mai târziu m-am uitat la bărbatul care urma să fie fotografiat.

Era un ins mărunț din provincie, venit probabil să caute de lucru în capitală. Pe el un palton negru lung, uzat, peticit, cu urme de mâncare și călătorie, în picioare niște bocanci aidoma, grei, fără formă și culoare de om sărac. Dar fața muncitorului era proaspăt bărbierită, mustățile ușor răsucite, părul umezit și în el încercată un fel de cărare. Omul se uita spre lentila aparatului cu o privire imposibil de descris în cuvinte, o privire cuminte și temătoare care deopotrivă se sfiește și își face curaj, așteptând răbdător ca și cum de la ceea ce se ascunde în acel dispozitiv ar putea veni o rezolvare la toate problemele și necazurile lui.

Până târziu în noapte, înainte de a adormi, mi-a tot revenit în minte acea privire; în care, mi se părea, am putut zări pentru o clipă, nud, sufletul acestui povincial român și în general întreg acest popor blând, răbdător, neajutorat și anonim”.

Chiar dacă scrierea rapoartelor diplomatice poate părea la prima vedere plicisitoare, din exemplele date putem deduce că datorită talentului literar al lui Dučić și Vianu, acesta poate face ca lectura acestui tip de texte să fie plăcută, intrigantă și să atragă atenția cititorului. ■

Summary

LITERATURE AND DIPLOMACY

It is said that diplomats dies at the border like soldiers, mostly out of shame and oblivion. Starting from a few specific cases, such as writers Jovan Ducic, Tudor Vianu and Ivo Andric, we can conclude that diplomatic reports can be a text for analysis of a given society, as well as documents that consolidate bilateral relations between the two countries. Bucharest diplomatic reports were published in a book entitled „The diplomatic reports from Bucharest” (Rapoartele diplomatice din București) - 1937-1939, translated by professor Dorin Gamulesku. In these reports we can find big names such as King Carol II, Jorga, Armand Calinescu, Maniu, Patriarch Miron Cristea, Codreanu Ambassador of Italy Ugo Sola, Fabricius - German Ambassador. It is difficult to show the style of a nation, and it is impossible in a few sentences to display the character of a culture. Although diplomatic reports may at first seem boring, from the few reports of Ducic, Vianu and Jorga, we can conclude that they can be quite intriguing, interesting and attractive to readers.

rezime

LITERATURA I DIPLOMATIJA

Kaže se da diplomate umiru na frontu kao vojnici, najčešće od sramote i zaborava. Polazeći od nekoliko konkretnih slučaja, kao na primer pisaca Jovana Dučića, Tudora Vianua i Ivo Andrića, možemo konstatovati da diplomatski izveštaji mogu predstavljati tekste za analizu datog društva, kao i dokumente koje konsoliduju bilateralne odnose između dve države. Bukureštanski diplomatski izveštaji bili su objavljeni u knjizi pod naslovom „Diplomatski izveštaji iz Bukurešta“ (Rapoartele diplomatice din București) – 1937-1939, Karol II, Jorga, Armand Kalinesku, Maniu, Patriarh Miron Kristea, Kodreanu, ambasador Italije Ugo Sola, Fabricius – ambasador Nemačke. Teško je prikazati stil jedne nacije, a isto tako je nemoguće u nekoliko rečenica prikazati karakter jedne kulture. Iako diplomatski izveštaji mogu na prvi pogled izgledati dosadni, iz nekoliko izveštaja možemo zaključiti da zahvaljujući literarnom talentu Dučića, Vianua i Jorge, oni mogu biti dosta intrigantni, zanimljivi i privlačni za čitaoce.

BIBLIOGRAFIE

1. Ivo Andrić, *Semne lângă drum* (Editura Curtea Veche, București, 2010)
2. Jovan Dučić, *Rapoarte diplomatice din București (1937-1939)*, traducere Dorin Gămulescu, Ed. Universal Dalsi – Europoint – Prometej, București, 1998;
3. „Manuscriptum”, 2-4, 1997, Revistă trimestrială editată de Ministerul Culturii și Muzeul Literaturii Române

raporturi lingvistice

ADAPTAREA FONETICĂ A
ÎMPRUMUTURILOR LEXICALE
DIN LIMBA SÂRBĂ ÎN GRAIURILE
ROMÂNEȘTI DIN BANATUL SÂRBESC

Romaņa Iovanovici

Au trecut aproape 40 de ani de la apariția lucrării *Elemente de origine sîrbocroată ale vocabularului dacoromân*, în care slavistul Dorin Gămulescu a pus în discuție influența limbii sârbe asupra vocabularului românesc argumentând faptul că limba sârbă a exercitat o influență puternică asupra structurii lexicale a limbii române, mai ales în zona Banatului.

Problema raporturilor lingvistice dintre limbile sârbă și română, îndeosebi la nivel dialectal, a rămas de atunci și până în prezent un domeniu puțin cercetat. Lucrarea noastră constituie o încercare de reactualizare a acestei probleme, de data aceasta din aspectul foneticii, deși ea merită să fie abordată în adevărata ei amploare.

În dialectologia română subdialectul bănățean este considerat un subdialect foarte bine conturat¹, cu un număr mare de trăsături lingvistice bine definite. Trăsătura lui principală este păstrarea unui număr mare de elemente arhaice, moștenite din fazele vechi ale evoluției limbii române, fapt care îi conferă individualitate printre subdialectele limbii române. Graiuri de tip bănățean se vorbesc în partea de sud-vest a teritoriului dacoromân, limitat la sud de Dunăre, la nord de râul Mureș, la est de râul Cerna și Munții Banatului, iar la sud-vest și vest de râurile Tisa și Timiș, în Provincia Autonomă Voivodina (Serbia), în 36 de localități².

Odată cu evenimentele istorice care s-au derulat cu mare violență la începutul secolului al XX-lea și care s-au soldat cu

amputarea teritorială a Banatului, o parte din românii bănățeni nu au devenit după anul 1918 parte integrantă a României, ci cetățenii unui nou stat - Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor, ulterior al Iugoslaviei. Aceste împrejurări istorice au dus la izolarea teritorială a românilor bănățeni de ceilalți români în toate sfere de activitate culturală, inclusiv pe plan lingvistic³. Românii din Banatul sârbesc au continuat să-și cultive limba într-un mod diferit de cel din celelalte zone lingvistice românești. Limba română pe care românii bănățeni au utilizat-o în comunicarea cotidiană a devenit un sistem lingvistic izolat, „închis” limitându-se la varianta dialectală, în timp ce varianta literară a fost utilizată în școală, presă, mijloacele mass-media și la diferite manifestări culturale organizate de românii din Banatul sârbesc. Datorită acestor împrejurări socio-istorice, graiurile românești vorbite în Banatul sârbesc au continuat să existe ca graiuri conservatoare, în care au fost păstrate forme arhaice, dar în care nu au pătruns inovațiile lingvistice de care s-au bucurat graiurile de același tip din Banatul românesc, atât pe plan fonetic și morfosintactic; cât și lexical. Fiind cel mai mobil compartiment al limbii, în lexic s-a făcut simțită lipsa unor cuvinte indispensabile în comunicare în noile împrejurări socio-istorice și lingvistice⁴. Datorită cauzelor extralingvistice amintite, lexicul graiurilor bănățene a urmat altă cale evolutivă,

completându-și structura prin preluarea unui număr mare de lexemele din limba sârbă, sursa principală de îmbogățire a lexicului vorbitorilor de limbă română din Banatul sârbesc, proces care se desfășoară fără întreruperi până în prezent.

În cele ce urmează vom încerca să facem o analiză a modului de adaptare fonetică a cuvintelor împrumutate recent din limba sârbă, care s-au infiltrat în vocabularul românilor din Banatul sârbesc în comunicarea cotidiană, ca elemente lexicale neologice, apărute odată cu punerea pe piață a noilor realizări din domeniul tehnicii și electronicii.

Menționăm faptul că în elaborarea acestei problematice nu am ținut cont de adevărata origine a cuvintelor, ci doar de faptul că în graiurile românești bănățene ele au intrat prin filiera limbii sârbe care a servit ca sursa principală de împrumut.

O serie de cuvinte din domeniul tehnicii și tehnologiei moderne care au apărut paralel cu obiectele pe care le denumesc, au fost preluate ca atare din limba sârbă. Ne referim în primul rând la noile realizări din domeniul tehnicii agricole și mecanicii:

dizaliță (<*dizalica* = *macara*),
odvijač (<*odvijač*=*șurubelniță*),
antifiz (<*antifriz*=*antigel*),
bârzină (<*brzina*=*viteză*),
bușiliță (<*bušilica*=*bor-mașină*),
pârscaliță (<*prskalica* = *stropitoare*),
taniraci (<*tanjirač*=*grapă cu discuri*),

¹ Despre particularitățile subdialectului bănățean vezi: Vasile Frățilă, *Probleme de dialectologie română*, Facultatea de Filologie, Timișoara 1987, p. 111-135 și *Tratat de dialectologie românească*, p. 240-284.

² În circa 12 localități se vorbesc graiuri de tip oltenesc, respectiv ardelenesc, însă în abordarea lucrării nu vom face distincție între aceste trei tipuri de graiuri, deoarece toate sunt supuse aceleiași influențe a limbii sârbe

³ Cf. Radu Flora, *Despre inconsistența graiurilor periferice și izolate. Chestiuni de metodologie și lingvistică generală*, în SCL, XVIII, 1967, nr. 3, p. 281-290.

⁴ Cf. Kristina Jovanović, *Lexical variation in romanian dialect of Voivodina, Serbia in comparison to the standard language: a sociolinguistic study*, în *Buletin științific*, Fascicula Filologie, seria A, vol. XIX, Baia Mare, 2010

clipuri (<klipovi=pistoane),
sfeciță (<svěćica=bujie),
hladniac (<hladnjak),
cucă (<kuka=cârlig),

obiecte de uz casnic:

cupatilă (<kupatilo = baie),
plochiță (<pločice=plăci de gresie),
greialită (<grejalica=calorifer),
uticaci (<utikač=priză),
zamârzivaci (<zamrzivač=congelator),
mr(i)ejă (<mreža=plasă),
tepic (<tepih=covor),

din domeniul construcțiilor:

struie (<struja=curent),
siialită (<sijalica=bec),
usisivaci (<usisivač=aspirator),

produselor alimentare:

ștapici (<štapici = stixuri)
napolitanke (napolitane),
jvacacie (žvakaća (guma)
=gumă de mestecat);

îmbrăcăminte:

vetrovcă (<vetrovka=vindiac),
capuliace (<kapuljaca=glugă),

viața culturală și sportivă:

dom (câmin),
rucomet (<rukomet=handbal),
coșarcă (<košarka=baschet),

administrativă:

sud (<sud=tribunal),

militară:

desetari (desetar=caporal),
pucovnic (pukovnik=colonel),
vejbă (vežba=exercițiu)

și în ultima perioadă din terminologia
informațională și calculatoare:

miș (<miš=mouse),
ștampaci (<štampač=imprimantă),
snimui (<snimati=a salva),

ca urmare a conviețuirii românilor cu sâr-
bii în noul stat comun, din 1918 și până în
prezent.

Accentul

Spre deosebire de sistemul accentolo-
gic al limbii sârbe în care există accente
melodice, care se diferențiază după into-
nație și durată, având și valoare fonolo-
gică, accentul în cuvintele românești se
limitează doar la locul pe care îl are în
cuvânt. Un număr oarecare de cuvinte
împrumutate din limba sârbă au păstrat
locul autentic al accentului, datorită fap-
tului că el coincide cu accentul din limba
sârbă. La rândul lor aceste cuvinte nu au
suferit nici transformări fonetice:

miș (< miš=mouse, la calculator),
șraf (<šraf=șurub),
șlauf (<šlauf=furtun),
oglas (anunț în ziar),
auspuh (eșapament),
bager (excavator).

O altă categorie de împrumuturi este
cea a cuvintelor la care a fost modificat
doar locul accentului, trecut pe penulti-
ma, respectiv ultima silaba, pe care de al-
tfel nu este admis locul accentului în lim-
ba sârbă. Raportat la schimbarea silabei
pe care cade accentul, Gămulescu a obser-
vat că „de regulă, substantivele masculine
și neutre în consoană și verbele, împru-
mutate din sîrbocroată, au accentul pe ul-
tima silabă, iar substantivele feminine pe
ultima”⁵. Această constatare se poate întru

totul aplica și asupra cuvintelor recent îm-
prumutate din limba sârbă:

presvláche (<présvlake⁶=huse),
poiás (<pójas=centură),
branic (<bránik=bară de protecție),
vodovód (<vódovod=apeduct),
saiám (<sájam=târg de mostre),
slușaliță (<slúšalice=cască),
mobilni (<móbilni (telefon)
=telefon celular).

Referitor la locul accentului constatăm
o serie de cuvinte precum:

jmígavať (<žmígavac=semnalizator),
cártiță (<kártica=cartelă),
sfěciță (<svěćica=bujie),

care au păstrat în pronunțare locul accen-
tului din etimon, deși prin structura fone-
tică el ar trebui să fie deplasat spre silabele
oxitone, respectiv paroxitone din cuvinte.
Evident că asemenea cuvinte sunt recent
pătrunse în limbă, nefiind finalizat proce-
sul de adaptare fonetică.

Vocale

Sistemul vocalic al limbii sârbe cu-
noaște 5 vocale – a, e, i, o, u. Datorită
diversității mai mari a sistemului vocalic
românesc, în procesul de adaptare fone-
tică într-o serie de cuvinte au fost intro-
duse și vocalele românești din seria cen-
trală ă, î improprii limbii sârbe.

În continuare dăm câteva dintre mo-
dificările vocalele care apar cel mai frec-
vent în procesul de adaptare fonetică a
împrumuturilor recente din limba sârbă:

a > ă în poziție neaccentuată: *zatri* >
zătri (a reține) și în finalul cuvântului, la
un număr foarte mare de cuvinte care se
termină în -a:

klima (uređaj) > *climă* (aer condiționat),
kosilica > *cosiliță* (cositoare),
slușaliță (<slúšalice=cască);

e > ă:

filtăr (<filtru),
șrafițgăr (<šurubelniță),
compiutăr (<calculator),

precum și la substantivele terminate în -er
care denumesc profesii, deși aici apar și
dublete fonetice: *conduceri* (conductor),
șoferi, pronunțare în manieră bănățeană,
dar și *conducer*, *șofer*, după modelul lim-
bii sârbe.

e > ie:

poriez (<impozit),
gumie (<pneuri)

În cuvintele bănățene este prezentă
o tendință de iotacizare a vocalei e, ce
a dus la transformarea ei în ie, fenomen
general bănățean care stă în strânsă legă-
tură cu pronunțarea muiată a consoanelor⁷
provocând dezlănțuirea unei serii de
modificări consonantice - pronunțarea
palatalizată a consoanelor, pe care Emil
Petrovici⁸ le numește consoane diezate,
palatalizarea dentalelor până la stadiul
de africativizare, fricativizarea africatelor,
existența consoanei n muiate, în forma
ń, procese fonetice care conferă graiuri-
lor de tip bănățean un fonetism specific,

⁵ Elemente de origine sîrbocroată ale vocabularului dacoromân, Editura Academiei R.S.R., București, 1974, p.221.

⁶ În cuvintele sârbești este marcat doar locul pe care cade accentul, nu și intonația lui.

⁷ Cf. Momčilo Savić, Uticaj srpskog jezika na rumunske govore jugoslovenskog Banata, în Contribuții la istoria culturală a românilor din Voivodina, I, Zrenjanin, 1973, p. 75-93.

⁸ „Prin consoană „diezată” (traducerea termenului englez „sharp”) înțelegem o consoană care posedă un timbru fonologic propriu palatal” (Emil Petrovici, Un fenomen sau două fenomene? În legătură cu fonemele consonantice diezate finale în limba română, în Fonetica și dialectologie I, 1958, p. 53).

deosebit de cel din celelalte subdialecte, dar și diferit de modul de pronunțare în limba română literară.

i > î:

jiță (<*sârmă*),
jišov (<*puternic, rezistent*)

Această deplasare a vocalei din seria anterioară spre seria centrală a apărut ca o consecință a tendinței de pronunțare dure în graiurile bănățene a consoanelor fricative **s, ș, z, j, ț, dz**, care a condiționat prezența vocalelor din seria centrală **ă, î**, în urma acestora.

o > ă la finalul cuvântului:

pençală (<*penkalo*=*pix, toc*);
cupatilă (<*kupatilo baie*),

apărută din dorința de unificare fonetică a substantivelor de gen feminin, care au în mod firesc desinența de singular, nominal în **-ă**.

Consoane

Limba sârbă are în sistemul său consonantic două sunete africcate surde, în varianta latină notate cu **č** - africcată palatală și **ć** - africcată alveo-palatală surdă, ele neavând corespondent în sistemului consonantic românesc. Când este vorba despre cuvintele împrumutate care conțin aceste două sunete, în pronunțarea românilor bănățeni ele au fost contopite într-un singur sunet - sub formă de consoană africcată surdă **ć**, pronunțată spre partea anterioară a palatului:

č > ć:

stampaci (<*štampač*=*imprimantă*),
beraci (<*berač*=*culegător*),
brisaci (<*brisač*=*ștergătoare parbriz*),

osiguraci (<*osigurač*=*siguranță*),
cociniță (<*kočnica*=*frână*),

în timp ce **ć** a rămas nemodificat fonetic:
sfeciță (<*svečica*=*bujie*).

Vorbitorii români bănățeni sunt mult mai obișnuiți cu sunetul **ć** decât **č**, deoarece consoanele africcate rediate în combinația de litere **ce, ci, ge, gi** sunt pronunțate ca **ć**, respectiv **đ**, manieră de pronunțare preluată de la sârbi. Datorită faptului că una din particularitățile graiurilor bănățene este pronunțarea palatalizată a consoanelor, este firească preferința românilor bănățeni pentru consoana **ć**, care are o pronunțare mai moale. Acest stadiu fonetic de transformare a lui **č** în **ć** dovedește că este vorba de cuvinte recent împrumutate și că adaptarea a atins doar un prim nivel. În mod firesc ar fi trebuit să continue cu noi modificări, situație semnalată la împrumuturile mai vechi, în care **ć** a devenit **ś** în fața vocalelor din seria anterioară, fiind produsă fricativizarea africcatelor, proces prin care africcatele **ce, ci, ge, gi** au devenit fricative **ś, ź**. În concluzie, în împrumuturile mai vechi, care aveau în etimon sunetul **č**, forma intermediară cu **ć** a fost rapid depășită:

šijmie < *čizme*,
šas < *čas*,
šudă < *čudo*.

Constatarea referitoare la egalarea fonetică a sunetelor notate cu **č** și **ć** se poate aplica și atunci când este vorba despre consoana africcată palatală sonoră **đž** și africcată alveo-palatală sonoră **đđ** din limba sârbă. Și de data aceasta se observă preferința vorbitorilor de graiuri românești

Foto/

Romanța Iovanovici

pentru sunetul care se pronunță mai moale, respectiv **đ**. Astfel: **dz > đ**, fonetismul fiind similar celui cu **ć**:

giezvă < *džezva* (*ibric*),
giumbus < *džumbus* (*situație haotică, învâlmășeală*),

pe când **đ** a fost păstrat și pronunțat ca în etimon:

grage < *građa* (*material de construcție*),
gagianie (<*gađanje*=*tir*).

În situație similară se prezintă și două sonante care aparțin sistemului consonantic al limbii sârbe **lj** și **nj**. Aceste consoane sonante au apărut în limba sârbă ca urmare a acțiunii sunelui **j** în poziție postpusă consoanelor **l**, respectiv **n**, contopindu-se în pronunțare și transformându-se în alte sunete cu al loc și mod de articulare în procesul de transformare fonetică numit *iotacizare* (*jotovanje*). În schimb, în graiurile românești bănățene situația este puțin diferită. Uneori **lj** este redat prin același sunet *šliunac* (<*šljunak*=*prundiș*), alteleori a fost adaptat fonetic, fapt care dovedește că un cuvânt împrumutat este considerat străin și ca atare trebuie modificat, fără justificare fonetică: *dalinski* (<*daljinski* (*aparatură*)=telecomandă).

Situația este asemănătoare și privitor la consoana **nj**, deși graiurile bănățene au în sistemul lor consonantic așa-numitul **n** muiat, conservat în cuvintele moștenite din limba latină, în poziția **n + e**,

Imincimusa nihil moluit diam aut voluptatibus ius dit es as si omnistrum est occulla utempernam Xeratemped et moluptur?

i în hiat și în terminațiile de origine latină **-oneus, -onea**: *cuń, călcîn, căpătîn, vulpoń, buboń*⁹. Consoana nazală **n** în fața vocalelor **e, i** nu este doar palatalizată, ea fiind în cursul evoluției supusă unui proces de modificare calitativă din care a rezultat consoana muiată **ń**. După modul, dar și locul de articulare **ń** coincide cu consoana sonantă **nj** din limba sârbă, a cărui articulare este explicată de lingvistul Stevanović în felul următor: „prilikom artikulacije ovog sonanta vrh jezika /se/ upravlja prema donjim sekutićima i pribija na njih, dok se gornja površina prednjeg i srednjeg dela jezika razliva – na prednje nepce iza alveola, kao pri izgovoru suglasnika **lj**.”¹⁰ Astfel, **nj** este păstrat în cuvinte ca: *puńaci* (<*punjač*=*incărcător*),

⁹ Fenomenul a fost explicat în detalii de Andrei Avram în studiul *Nazalitatea și rotacismul în limba română*, p. 96.

¹⁰ *Savremeni srpskohrvatski jezik*, Naučna knjiga, Beograd 1981, p. 87.

meñaci (<*menjač*=schimbător de viteză),
bolovañe (<*bolovanje*=concediu medical), dar nu și în
sucnă (<*suknja* = rochie).

Semnalăm și situații inverse în care **n** + **e** din sârbă a fost palatalizat în manieră bănățeană: *oblatñe* (<*oblatne*= *blat*).

Procesul de palatalizare a dentalelor, una dintre cele mai relevante particularități ale subdialectului bănățean, își găsește aplicarea și în cazul împrumuturilor recente din limba sârbă. În graiurile bănățene palatalizarea dentalelor a atins cel mai înalt grad de manifestare, ajungând până la stadiul de africativizare¹¹ în care dentala **t** a devenit **ć**, iar dentala **d** – **đ**: *fracé, minće, sáce, đimiñață, juđecată, unđe*. Fiind un proces fonetic de mare amploare, el a cuprins și unele dintre cuvintele recent împrumutate dovedind vitalitatea și persistența cu care se manifestă în vorbirea românilor bănățeni:

a pobegit (<*pobeditio je* = a învins),
rolece (<*rolet(n)e*=rolouri).

Grupul consonantic format din mai multe consoane, situație obișnuită în limba sârbă în care consoana **r** are valoare de sonantă, fiind purtătoarea accentului, este dezintegrat prin introducerea vocalei **â**:

pârscaliță (<*prskalica*=stropitoare),
ogârliță (<*oglica*=colier)

sau **e**:

terpezarie (<*trpezarija*=sufragerie).

Acestea sunt doar unele din fonetismele apărute în procesul de adaptare fonetică a împrumuturilor recente din limba sârbă în graiurile românești din Banatul sârbesc. Dacă admitem că împrumuturile sunt supuse unor modificări fonetice care durează o perioadă mai lungă de timp, constatăm că la unele dintre împrumuturile recente încă nu a fost realizată pe deplin modificarea fonetică. Dintre cuvintele neadaptate fonetic amintim pe cele care au în componența lor consoana **h**, de exemplu cuvântul *hladniac* (<*hladnjak*=frigorifer) păstrat în formă fonetică identică etimonului, deși în majoritatea cazurilor în împrumuturi **h** fie că a dispărut, fie că a fost înlocuit cu alte consoane: *vârf*, sau chiar *vârv, arcie (hârtie)* -, cuvântul cu acest fonetism fiind împrumutat din sârbă *hartija*, de aceea are în rădăcină **a** și nu **â**, sau *haubă* (<*hauba*=capotă).

În final trebuie să menționăm că împrumuturile sunt tratate diferit în diferite graiuri românești din Banatul sârbesc. În localitățile cu populație eterogenă ele pătrund cu mai mare ușurință decât în graiurile locale din localitățile cu populație omogenă, pur românească, totodată existând și diferențe în gradul de adaptare la sistemul fonetic românesc. Această diversitate atrage necesitatea de studiere a graiurilor din fiecare localitate în parte, constituind o problemă care va fi subiectul unei alte lucrări. ■

¹¹ Dialectologul timișorean Vasile Frățilă folosește termenul de africativizare a dentalelor pentru procesul de modificare a consoanei **t** în **ć** și **d** în **đ** în graiurile bănățene (v. *Dialectologie română*, Timișoara 1989, p. 23 passim; sau *Folclor literar VII*, Universitatea Timișoara 1988, p. 67).

BIBLIOGRAFIE

- 1 Flora, Radu, *Despre inconsistența graiurilor periferice și izolate. Chestiuni de metodologie și lingvistică generală*, în *Studii și cercetări lingvistice*, XVIII, 1967, nr. 3, p. 281-290.
- 2 Frățilă, Vasile, *Probleme de dialectologie română*, Facultatea de Filologie, Timișoara 1987
- 3 Gămulescu, Dorin, *Elemente de origine sârbocroată ale vocabularului dacoromân*, Editura Academiei R.S.R., București, NIP Libertatea, Pančevo, 1974
- 4 Iancu, Victor, *Palatalizarea dentalelor în limba română*, Editura Facla, Timișoara, 1975
- 5 Iovanović, Kristina, *Lexical variation in romanian dialect of Vojvodina, Serbia in comparison to the standard language: a sociolinguistic study*, Buletin științific, Fascicula Filologie, seria A, vol. XIX, Baia Mare, 2010, p. 35-43.
- 6 Mării, Ioan, *Pseudoturcismele graiurilor bănățene în lumina geografiei lingvistice și a principiului etimologiei directe*, în *Cercetări de lingvistică*, XIII, 1968, nr. 1, p. 95-106.
- 7 Petrovici, Emil, *Un fenomen sau două fenomene? În legătură cu fonemele consonantice diezate finale în limba română*, în *Fonetică și dialectologie I*, 1958
- 8 Savić, Momčilo, *Utica srpskog jezika na rumunske govore jugoslovenskog Banata*, în *Contribuții la istoria culturală a românilor din Voivodina*, I, Zrenjanin, 1973, p. 75-93.
- 9 Stevanović, Miodrag, *Savremeni srpskohrvatski jezik I*, Naučna knjiga, Beograd, 1981
- 10 *Tratat de dialectologie română*, Craiova: Scrisul românesc, 1984

Foto/

*Is pratiatē nobis maximpos
quibusanti ut que dolupit, ne net
qui as ent accum ius, que eum*

PHONETIC ADAPTATION OF THE
LEXICAL BORROWINGS FROM
SERBIAN INTO THE ROMANIAN

In this paper we research the words that have recently been borrowed from Serbian into the Romanian dialect spoken in the Serbian Banat. Because of the linguistic isolation from the centres of innovation, there was a stagnation of the enrichment of the lexicon of Romanian dialects spoken in the Serbian Banat, mostly in the technical and electronic domain, but also other domains. This has led to the borrowing of words from Serbian, which have been adapted to the phonetic system of the Romanian dialects from Banat. In most cases, the place of the accent has changed. When sound changes are concerned, the most numerous ones are those affecting consonants.

FONETSKA ADAPTACIJA LEKSIČKIH
POZAJMLJENICA IZ SRPSKOG U RUMUNSKI
GOVOR SRPSKOG DELA BANATA

U radu istražujemo reči koje su nedavno pozajmljene iz srpskog u rumunski govor srpskog dela Banata. Zbog jezičke izolovanosti od centara inovacija, došlo je do stagnacije bogaćenja leksikona rumunskih govora koji se koriste u srpskom delu Banata, uglavnom u tehničkom i elektronskom domenu, ali i drugim oblastima. To je dovelo do pozajmljivanja reči iz srpskog, koje su adaptirane fonetskom sistemu rumunskih govora iz Banata. U većini slučajeva, došlo je do promene mesta akcenta. Kada su u pitanju glasovne promene, najbrojnije su one koje utiču na suglasnike.

RISCURILE
CIVILIZAȚIEI

Crișu Dascălu

Filozoful ne asigură, din când în când, că trăim în cea mai bună dintre lumile posibile.

Cu toate acestea, omul comun are sentimentul invers, acela că trăiește într-o lume deficitară, că, în general, s-a născut într-un moment nepotrivit și că ar fi fost preferabil să fi trăit fie mai devreme, fie mai târziu.

Faptul că lumea tinde să atingă un maximum de perfecțiune nu o împiedică să fie imperfectă în raport cu așteptările omului, iar de aici, constatarea banală că *trăim tot mai porst într-o lume din ce în ce mai bună*.

Sunt multe cauzele care conduc la apariția acestei contradicții între expectații și realitate. Unele sunt mai evidente și, circumstanțiale fiind, sunt ușor și de multă vreme perceptibile. Atlele, mai profunde și mai generale, sunt în consecință, mai greu de sesizat.

Situația, pe care titlul acestui articol o are în vedere, face parte din cea de a doua categorie de cauze. Ea nu este recentă, însă cunoaște o amplificare, adică

o agravare în timp. În esență, este vorba despre un anumit tip de raport între om și lume, raport ce a evoluat sau, mai degrabă, a involuat de la concordie la discordie ori, în cel mai bun caz, la tensiune. Semnul acestei tensiuni l-a constituit transformarea *surselor* în *resurse*.

În locul accesului nelimitat și oricând posibil la rezervorul, teoretic, inepuizabil al naturii, s-a ajuns la o relație tot mai mediată și, deci tot mai complicată, a omului cu ambianța, ce inițial îi păruse a fi de tip edenic. Ideea de resursă induce numaidecât ideea de limitare, de realitate epuizabilă, la care accesul devine selectiv și față de care trebuie să se manifeste preocupare și parcimonie.

Paradoxul stă în faptul că, cu cât idea unor resurse fatal limitate a căpătat contur, cu atât s-a dezvoltat consumul, de parcă fiecare generație va fi avut, despre sine, sentimentul că este cea din urmă.

Această euforie consumatoristă se explică printr-o a doua transformare semnificativă, aceea a *necesităților* în nevoie.

În timp ce primele sunt expresii ale instinctelor vitale de care este condiționată existența ființei umane însăși, fiind prin urmare de neevitat, celelalte sunt apariții tardive, ce pot fi definite drept false necesități, astfel încât omul s-ar putea dispensa oricând și cu ușurință de efectele lor, dacă n-ar cădea atât de ușor în capcana stereotipiilor existențiale (tradiție, modă, snobism etc.).

Nevoile acoperă o zonă tot mai extinsă pe teritoriile nevitalului și evitabilului.

Pe când necesitățile sunt stabile, omul fiind condiționat de ele de-a lungul întregii lui existențe, nevoile se înmulțesc și se diversifică, în numele unui progres mai mult decât discutabil, dacă se ține cont de împrejurările tot mai restrictive în care se produce. Astfel încât imperativul de a răspunde necesităților este mereu valabil, satisfacerea unor nevoi în permanentă expansiune este mai mult decât riscantă, căci ea se sprijină pe instituirea unui sistem selectiv și restrictiv de distribuire a resurselor și a consecințelor civilizației ale acestora.

Însăși ideea de distribuție implică îndepărtarea tot mai accentuată a omului de sursele lui inițiale și intercalarea, între el și resurse, a unei instanțe care își asumă, fără ca cineva să-i fi pretins și, cu atât mai puțin, să-i fi acceptat responsabilitatea dirijării acestui delicat raport.

Omul este legat acum de natură printr-o rețea tot mai deasă de canale, conducte, tuburi, fire și țevi, care își arogă rolul declarat de a-i facilita accesul la resurse. Atâta doar că toate aceste facilități aparente sunt dotate cu robinete atât la extremitatea consumatorului, cât și la cea a distribuitorului. Cel dintâi este dominat de iluzia că depinde, exclusiv de el, stăpâ-

nirea și manevrarea unui robinet despre care crede că ar fi singurul în funcțiune. Posibilitatea de a-l deschide sau de a-l închide îi dă un sentiment reconfortant de minidemiurg, stăpân absolut pe un mic regat pe care îl poate governa după bunul lui plac.

Cel de al doilea, consumatorul ignoră sau, mai bine zis, a ignorat, până nu demult, existența adevărului robinet, al distribuitorului, căci acesta este, de regulă, deschis, permițând accesul, aparent nelimitat, la resurse.

Iată însă că au apărut situații tot mai dese de întreruperi, blocaje, decuplări, sistări etc., împrejurări ce au început să devină frustrante pentru consumatorul lezat în interesele și mai ales în iluziile lui. Din partener afabil, distribuitorul apare tot mai des ca o instanță imprevizibilă și amenințătoare, care își arogă dreptul de a dispune, după criterii impenetrabile și, de aceea, precepute ca fiind inevitabile, de distribuire a resurselor. Față de această instanță tot mai impersonală, ami anonimă și mai înfricoșătoare, consumatorul adoptă o atitudine cvasimistică, de adulare înspăimântată. De aici, sentimentul unei acute insecurități, determinată de constatarea că adevăratele decizii nu îi aparțin, că ele se iau undeva, într-un spațiu inaccesibil lui, de către cineva necunoscut și într-un mod inexplicabil pentru el.

În aceste condiții, omului comun nu îi mai rămâne decât să adere la părerea lui Cioran, care credea că avem nevoie mai mult de înțelept decât de filozof. Căci, dacă acesta din urmă încearcă să explice *de ce trăim*, cel dintâi se străduiește să ne spună *cum să trăim* într-o lume tot mai ostilă. Cum putem supraviețui într-o lume ce ne aparține tot mai puțin. ■

Foto/legenda??

summary

THE RISKS OF THE CIVILIZATION

The civilization nowadays perpetuates itself by means of a permanent blackmail upon the individual. His needs are artificially amplified, satisfying them becoming more imperious due to the fact that this process could, at any moment, be brutally interrupted.

rezime

RISCURILE CIVILIZAȚIEI

Civilizația zilelor noastre se perpetuează printr-o permanentă șantajare a individului. Nevoile acestuia sunt amplificate artificial, satisfacerea lor fiind cu atât mai dificilă, cu cât acest proces poate fi întrerupt, în orice moment.

*Becicherecul Mare (astăzi orașul Zrenianin),
fostul palat al Comitatului Torontal, astăzi Casa Orașenească*

PATRU GENERAȚII
PENTRU CULTURA
ROMÂNĂ

Doina Bogdan-Dascălu

În anii copilăriei și ai adolescenței mele, am fost frapată de tenacitatea cu care copiii preluau îndeletnicirile părinților: urmașii învățătorilor deveneau învățători, ai preoților – preoți, ai furnaliștilor – furnaliști, ai minerilor – mineri și așa mai departe. Am auzit mai multe explicații pentru acest fenomen, ele mergând de la interes material la comoditate, fără a fi ocolite constrângerile zonelor monoindustriale. Poate că ele au un sâmbure de adevăr. În ce mă privește însă, am crezut și mai cred și astăzi că aceste „dinastii” profesionale își au originea în posibilitatea ca mediul familial să dubleze instrucția pe care tânăra generație o primea în instituțiile publice de învățământ. Cu alte cuvinte, că aceasta se putea bucura de privilegiul de a afla „secretele” profesiei, de a le prelua în beneficiu propriu și de a le îmbunătăți în folosul urmașilor. Familia a reprezentat o a doua școală, rol pe care, din păcate, ea a încetat să-l mai joace.

Nu am conștientizat faptul că mă găsec într-o situație similară decât atunci când, în ziua în care (elevă de gimnaziu fiind) mi-a apărut primul articol în ziarul local, tata mi-a spus, nu fără duioșie în glas: „Văd că ne urmezi, pe bunicul tău și pe mine”. Mie, drumul cărților mi s-a părut dintotdeauna nu unul dintre altele posibile, ci singurul pe care voi pași, căci am crescut într-o casă de cărțurari devotați, lângă rafturile bibliotecii. Privind în urmă, îmi dau acum seama că am fost îndrumată în această direcție, cu un tact pe care nu mulți îl au, de către bunicul meu, Iosif Bogdan, învățător și folclorist pasionat, de tatăl meu, George C. Bogdan, neobosit cercetător al trecutului cultural al Banatului, jurnalist și animator al vieții științifice și artistice reșițene. Mă bucur să le adaug numele unchiului meu, Alexander Tietz, și pe cel al mătușii mele, Stella, remarcabili culegători de folclor.

O „pedagogie” la fel de neostentativă am adoptat și în ce-l privește pe fiul meu, Bogdan Mihai Dascălu, și aproape că am fost șocată când i-am văzut numele sub o poezie apărută în revista „Orizont”, când avea doar 10 ani. Timide încercări de a-l orienta spre profesii mai „terestre” nu au avut nici un efect, așa încât urmașul meu a devenit, după apariția primei cărți, cel mai tânăr membru al Uniunii Scriitorilor.

Important este că fiecare dintre noi a preluat o tradiție, pe care însă și-a asumat-o ca pe o datorie personală față de predecesori și, implicit, față de cultura noastră națională.

O evocare sentimentală a acestor membri ai familiei noastre ar însemna mult pentru mine, însă nu ar avea relevanță pentru cititor, iar o încercare exegetică a ceea ce au creat ar trebui să cadă în sarcina altora, neimplicați direct în această genealogie.

În consecință, singura cale ce mi se pare potrivită este aceea de a lăsa să urmeze informații nude asupra vieții și activității noastre.

BOGDAN, Iosif (20. 04. 1885, Deliblata – 15. 05. 1948, Timișoara), folclorist, învățător, dirijor de cor. Părinți: tatăl, Gheorghe Bogdan, mama, Iuliana, țărani. Tatăl lui George C. Bogdan. Studii: Școala primară la Deliblata, Biserica Albă, Panciova, Preparandia din Caransebeș (1902 – 1906), unde l-a avut profesor pe Enea Hodoș, eminent folclorist, al cărui emul a devenit. Activitate: învățător în Șipet, Iam, Deliblata și Timișoara (unde s-a stabilit în anul 1920), director al

Școlii Generale nr. 6. A participat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, a înființat, în localitățile unde a funcționat, coruri și a colaborat la publicații bănățene („Plugarul român”, „Baba satului”), cu articole și culegeri de folclor.

Scrieri: *Poezii populare și scrieri folcloristice*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Virgil Vintilescu, Timișoara, Editura Zamolsara, 2007; *Monografia comunei Deliblata* (ms); *Obiceiuri din Banat* (ms).

Referințe.

În *volume*: Ovidiu Bârlea, *Istoria folcloristicii românești*, I, București, Editura Enciclopedică, 1974, p. 303; Virgil Vintilescu, *Secvențe literare. Repere literare bănățene (1880 – 1918)*, Timișoara, Editura Facla, 1987, p. 123 – 137.

În *periodice*: Costa Roșu, *Bănățenii noștri de altădată. Un folclorist uitat – Iosif Bogdan din Deliblata*, „Libertatea”, 7 martie 1999, p. 6.

BOGDAN, George C. (26. 05. 1908, Deliblata – 06. 03. 1994, Timișoara), istoric al culturii, jurnalist, economist. A mai semnat: g. c. b., George Dumbravă, George Freamăt, Gheorghe Deliblațeanu. Părinți: tatăl, Iosif Bogdan, învățător și folclorist, mama, Sofia (n. Secoșan), învățătoare. Tatăl Doinei Bogdan-Dascălu. Studii: Școala primară în Deliblata, Școala Superioară de Comerț din Timișoara (1921 – 1927), École de Sciences Sociales et Politiques din Lille (1927 – 1933), Universitatea din Geneva (1933 – 1934). Activitate: Se stabilește la Reșița, ca prim-inspector și procurist (1934 – 1948), apoi ca

economist la UCMR (până la pensionare, în 1966, când revine în Timișoara). Profesor la Școala Industrială de Ucenici nr. 2. A militat pentru înființarea unui cenaclu literar și a muzeului din Reșița. Fondator (apoi director, din 1937) al gazetei „Reșița” (1935-1940), în care desfășoară o rodnică activitate publicistică.

C o l a b o r ă r i la publicații: „Voința Banatului”, „Nădejdea”, „Fruncea”, „Flamura roșie”, „Flamura” (Reșița), „Drapelul roșu” (Timișoara), „Scrisul bănățean”, „Orizont”, „Semenicul”, „Studii de limbă, literatură și folclor” etc. cu articole preponderent cultural-literare.

Scrieri: *200 de ani de construcții de mașini la Reșița (1771 – 1791)*, Reșița, 1971 (coordonator împreună cu Silviu Bordan); *Din istoria culturală a Banatului*. I. *Articole din „Reșița”*, Timișoara, Editura David Art Print, 2011. **Ediții:** Mihail Gașpar, *Fata vornicului Oană*, Timișoara, Editura Facla, 1974 (în colaborare cu Doina Bogdan-Dascălu); Mihail Gașpar, *Din vremuri de mărire*, Timișoara, Editura Facla, 1982 (în colaborare cu Doina Bogdan -Dascălu).

Referințe.

În *volume*: Mircea Șerbănescu, *Timișoara, memorie literară*, Timișoara, Editura Augusta, 2000, p. 157-158;

În *periodice*: Traian Liviu Birăescu, *Un scriitor bănățean: Mihail Gașpar*, „Orizont”, XXV, 1974, nr. 48, p. 7; Ovidiu Papadima, *O viziune sentimentală a istoriei noastre – Mihail Gașpar, Fata vornicului Oană*, „Semenicul”, 1979, nr. 9, p. 10-11; Timotei Jurjica, *Mihail Gașpar, Fata vornicului Oană*, „Studii de limbă, literatură și folclor”, IV, 1978, p. 441-443; Doina Bog-

dan-Dascălu, *George C. Bogdan-centenar. Note bio-bibliografice. Arc peste timp*, „Reflex”, IX, 2008, nr. 1-6, p. 10-12.

BOGDAN-DASCĂLU Doina (27. 11. 1942, Reșița), eseist, poet, stilistician, lingvist. A mai semnat: Doina Dascălu, Doina Bogdan. P ă r i n ț i i: tatăl, George C. Bogdan, istoric al culturii, jurnalist, economist, mama, Sempronia (n. Șimic), funcționară. S t u d i i: Liceul Mixt nr. 1 Reșița, Facultatea de Filologie, Secția română-germană a Universității din Timișoara (1960-1965), doctor în filologie cu teza *Limbajul criticii literare românești* (1979). A c t i v i t a t e a: cercetător științific, apoi cercetător științific principal I (1965 - prezent) la Sectorul de lingvistică din cadrul Bazei de cercetări științifice Timișoara a Academiei Române, actualmente Institutul de Studii Banatice. Profesor universitar (din 1998) și decan (1999 – 2007) la Facultatea de Jurnalistică a Universității „Tibiscus”, Timișoara. Președintele Comisiei pentru comunicare și jurnalism din cadrul Filialei Timișoara a Academiei Române (din 2006). Directorul revistei online „Cultură și comunicare” (din 2007). Membru în Comitetul de redacție al „Revistei de studii banatice” (din 2010). Membru fondator al Societății Enciclopedice a Banatului (2011).

D e b u t p u b l i c i s t i c cu articolul *Limbajul poetic nefigurat*, „Orizont” (1968) și e d i t o r i a l cu volumul *Critica – limbaj secund* (1981).

C o l a b o r ă r i la publicații: „Orizont”, „Limba română”, „Studii și cercetări de lingvistică”, „Limbă și literatură”, „Revista

de istorie și teorie literară”, „Literatorul”, „Rostirea românească”, „Contemporanul”, „Reflex”, „Piramida” (Zrenianin, Serbia), „Revista de studii banatice” etc.

M e m b r u al Uniunii Scriitorilor din România.

Scrieri: *Critica – limbaj secund*, Timișoara, Editura Facla, 1981; *Dicționar de pleonasm*, București, Editura Vox, 1997; *Epitetul jurnalistic în secolul al XIX-lea*, Timișoara, Editura Augusta, 1999 (în colaborare cu Crișu Dascălu); *Arta comentariului*, Timișoara, Editura Augusta, 2001; *Spațiul meta*, Timișoara, Editura Augusta, 2001; *Gramatica poeziei române (1880 – 1980)*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2002; *Limbajul publicistic actual*, Timișoara, Editura Augusta și ArtPress, 2006; *Albastrele semne* (Versuri), Timișoara, Editura Anthropos, 2010; *Arta de a scrie, arta de a citi* (Eseuri critice), Timișoara, Editura Anthropos, David Press Print, 2010. **Ediții:** Mihail Gașpar, *Fata vornicului Oană*, Timișoara, Editura Facla, 1974 (în colaborare cu George C. Bogdan); Mihail Gașpar, *Din vremuri de mărire*, Timișoara, Editura Facla, 1982 (în colaborare cu George C. Bogdan); Paul Iorgovici, *Observații de limba românească*, Timișoara, Editura Facla, 1979 (în colaborare cu Crișu Dascălu).

Referințe.

În *volume*: DGLR, s. v.; Eugen Simion, *Sfidarea retoricii*, București, Editura Cartea Românească, 1985, p. 257 – 260; Liviu Petru Bercea, *Scriitori și cărți*, Lugoj, Editura Nagard, 2008, p. 61-64; 96-98.

În *periodice*: Traian Liviu Birăescu, *Un scriitor bănățean: Mihail Gașpar*, „Ori-

zont”, XXV, 1974, nr. 48, p. 7; Ovidiu Papadima, *O viziune sentimentală a istoriei noastre – Mihail Gașpar, Fata vornicului Oană*, „Semenicul”, 1979, nr. 9, p. 10-11; Timotei Jurjica, *Mihail Gașpar, Fata vornicului Oană*, „Studii de limbă, literatură și folclor”, IV, 1978, p. 441-443; Al. Graur, *Paul Iorgovici*, „România literară”, XII, 1979, nr. 23, p. 9; Patru Oalld, *Paul Iorgovici*, „Orizont”, XXX, 1979, nr. 32, p. 3; Doina Babeu, *Paul Iorgovici*, „Orizont”, XXX, 1979, nr. 32, p. 3; Ștefan Giosu, *Paul Iorgovici, Observații de limba românească*, „Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza din Iași”, (Serie nouă), Secțiunea III. Lingvistică, Tomul XXVI, 1980, p. 111-114; Nicolae Mocanu, *Semnificații ale unor reeditări*, „Steaua”, XXXI, 1980, ne. 4, p. 42; Eugen Beltechi, *Paul Iorgovici, Observații de limba românească*, „Cercetări de lingvistică”, XXVI, 1981, nr. 1, p. 93-94; Eugen Simion, *Critica textului*, „România literară”, XIV, 1982, nr. 16, p. 11; Adrian Marino, *Limbajul criticii la microscop*, „Tribuna”, XXVI, 1982, nr. 19, p. 2; Paul Dugneanu, *Critica – limbaj secund*, „Luceafărul”, XXV, 1982, nr. 20, p. 2. Marcel Pop-Corniș, *Critica – limbaj secund*, „Orizont”, XXXI-II, 1982, nr. 20, p. 2; Maria Vodă Căpușan, *Criticon*, „România literară”, XV, 1983, nr. 36, p.7; Maria Cvasnâi Cătănescu, *Critica, limbaj secund*, „Limbă și literatură”, II, 1983, p. 257-260; Elena Dragoș, *Critica – limbaj secund*, „Cercetări de lingvistică”, XXVIII, 1983, nr. 2, p. 168-169; D[an] M[ănuță], *Mihail Gașpar, Din vremuri de mărire*, „Cronica”, XVIII, 1983, nr. 46, p. 5; Dumitru Vlăduț, *Specificul limbajului critic*, „Orizont”, XXXV, 1984, nr. 19, p.

5; Florin-Corneliu Popovici, *Cartea unei evadări*, „Reflex”, 2010, nr. 1-6, p. 102-103; Livius Petru Bercea, *Fundamentul poetic al semioticii*, „Paralela 45”. Supliment de cultură al ziarului „Renașterea bănățeană”, 2010, nr. 6220, p. 1; Dan Ionescu, *Semne de speranță*, „Scrisul românesc”, 2010, nr. 7, p. 12; Grațîela Benga, *Arta de scrie, arta de a citi*, „Revista de studii banatice”, I, 2010, nr. 1, p. 141-142.

DASCĂLU, Bogdan Mihai (20. 12. 1977, Timișoara), prozator, dramaturg, poet, traducător, istoric literar. Părinți: tatăl, Crișu Dascălu, poet, prozator, eseist, mama, Doina (n. Bogdan), eseist, poet, stilistician, lingvist. Studii: Liceul „Nikolaus Lenau” (1992-1996), Timișoara, Facultatea de Litere, Specializarea germană-franceză, a Universității de Vest, Timișoara (1996-2000); doctor în filologie cu teza *Imaginea lumii germane în literatura română*, la Universitatea din București (2008). Activitate: Redactor-șef al revistei „Axis” (1994-1996), asistent la Catedra de germanistică a Universității de Vest din Timișoara (2000-2002 și 2006-2008), lector de limba și literatura română la Universitatea „Karl Ruprecht” din Heidelberg (2002-2006), ca angajat al statului german, cercetător științific III la Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” (din 2008).

Debut publicistic cu versuri în „Orizont” (1987) și editorial cu volumul *Opus nr. 1 pentru hârtie și creion* (1995).

Colaborări la publicații: „Orizont”, „Caiete critice”, „Contemporanul”, „Ro-

mânia literară”, „Reflex”, „Rostirea românească”, „Semenicul”, „Origini”, „Signum”, „Allgemeine Deutsche Zeitung”, „Neue Banater Zeitung” etc.

Premiul Asociației Scriitorilor din Timișoara (1995); Premiul „Titu Maiorescu” al Academiei Române (2008).

Membriu al Uniunii Scriitorilor din România.

Scrieri: *Opus nr. 1 pentru hârtie și creion*, Timișoara, Editura Hestia, 1995; *Lovitura de teatru*, Timișoara, Editura Mirton, 2000; *Minunata viață de câine a lui Adam*, Reșița, Editura Modus P. H., 2002; *Iarna îngerilor*, Timișoara, Editura Augusta, 2002; *Păcală*, Timișoara, Editura Mirton, 2002; *Die Duft der Stadt* [Mireasma orașului], München, Literareon im Herbert Utz Verlag, 2004; *Held und Welt in Herta Müllers Erzählungen* [Erou și lume în povestirile Hertei Müller], Hamburg, Verlag Dr. Kovač, 2004; *Sânge albastru*, București, Editura Fundației Culturale Ideea Europeană, 2005; *Germanitatea și literele române*, București, Editura Ideea Europeană, 2006; *Era măritată și se plictisea*, București, Editura EuroPress Group, 2007; *Iarna îngerilor*, București, Editura EuroPress, 2008; *Fiul nisipurilor*, București, 2010. **Ediții:** Brüder Grimm, *Märchen*, Timișoara, Editura Anthropos, 2001. **Traduceri:** Joseph Roth, *Tarabas. Un trecător pe acest pământ*, București, Editura Univers, 2000; Rainer Maria Rilke, *Jurnal*. București, Editura Ideea Europeană, 2006; Rainer Maria Rilke, *Jurnale de tinerețe*, București, Editura Ideea Europeană, 2007; Rainer Maria Rilke, *Însemnările lui Malte Laurids Brigge*, București, Editu-

ra Ideea Europeană, 2008; Rainer Maria Rilke, *Jurnal*, București, Editura Ideea Europeană, 2010.

Referințe.

În volume: **DGLR** s. v.; **DSBB**, s. v. Florin Popovici, *Universuri literare contemporane*, Timișoara, Editura Mirton, 2004, p. 229-242; Vasile Spiridon, *Înscrierea pe orbită*, Iași, Editura Timpul, 2008, p. 307-312; Livius Petru Bercea, *Scriitori și cărți*, Lugoj, Editura Nagard, 2008, p. 145-149; Răzvan Voncu, *Zece studii literare*, București, Editura Academiei Române, 2010, p. 190-195.

În periodice: Robert Șerban, *Macul Gore și mușcata Dora*, „Orizont”, VII, 1996, nr. 3, p. 14; Rodica Draghinescu, *Microsocietăți confidentiale*, „Tribuna”, 1996, nr. 22, p. 4; Alexandru Ruja, *Cronica literară*, „Paralela 45”. Supliment de cultură, literatură și artă al ziarului „Renașterea bănățeană”, 1996, 25 martie, p. 3; Aura Christi, *Ex libris*, „Contemporanul. Ideea europeană”, XI, 2001, nr. 17, p. 2; Horia Gârbea, *În două cuvinte*, „Luceafărul”, 2002, nr. 20, p. 2; Ion Pachie Tatomișescu, *Efigie de tânăr dramaturg paradoxist*, „Rostirea românească”, VII, 2002, nr. 1-2-3, p. 58-59; Florin-Corneliu Popovici, *Păcală redivivus*, „Caiete critice”, 2004, nr. 12, p. 30-35; T[rocan], *Bogdan Mihai Dascălu, un tânăr scriitor român, și-a lansat volu-*

mul la Gyula „Cronica” (Gyula), III, 2004, nr. 4, p. 8; C. Ungureanu, *Held und Welt in Herta Müllers Erzählungen*, „Orizont”, XVI, 2004, nr. 11, p. 2; Vasile Spiridon, *Un om în oraș*, „Convorbiri literare”, 2006, nr. 6, p. 66-67; Mara Magda Matei, *Jurnalul unui poet*, „Contemporanul. Ideea europeană”, XVII, 2007, nr. 2, p. 23; Dan Mănuacă, *Imagologie germană*, „Convorbiri literare”, 2007, nr. 9, p. 53-54; Sorin Gădeanu, *Reversul medaliei*, „Analele Universității Spiru Haret. Seria Filologie. Limbi și literaturi străine. Literatură”, XI, 2008, nr. 11, p. 363-365; Răzvan Voncu, *Ficțiunea fără limite*, „Best Magazin”, V, 2008, nr. 2, p. 64; Dan Ionescu, *Prezentul instantaneu și vocația introspecției*, „Scrisul românesc”, VII, 2009, nr. 12, p. 11; Răzvan Voncu, *Un roman frumos și trist, despre viață, iubire și moarte*, „Contemporanul”, XXI, 2010, nr. 1, p. 8; Ștefan Vlăduțescu, *Potențialul de comunicare al incomunicării*, „Ramuri”, 2011, nr. 8, p. 9, 17.

În încheiere, nu revin decât pentru a-mi exprima speranța că modelul genealogic poate constitui, și în cultură, o modalitate de dezvoltare a tradiției naționale printr-o tradiție mai restrânsă. Am în vedere nu doar genealogia biologică, de la ascendenți la descendenți, ci și pe cea intelectuală, de la maeștri la emuli. ■

zusammenfassung

VIER GENERATIONEN
RUMÄNISCHER KULTUR

Der Beitrag befasst sich mit der Geschichte einer Intellektuellenfamilie, die seit vier Generationen (Iosif Bogdan, George C. Bogdan, Doina Bogdan-Dascălu und Bogdan Mihai Dascălu), bzw. seit einem Jahrhundert, in der rumänischen Kultur tätig ist.

rezime

ČETIRI GENERACIJE
RUMUNSKÉ KULTURE

Articolul prezintă informații despre Iosif Bogdan, George C. Bogdan, Doina Bogdan-Dascălu și Bogdan Mihai Dascălu, care ilustrează istoria unei familii implicate în dezvoltarea culturii naționale de-a lungul unui secol.

PAGINI
DE
CRONICĂ
CULTURALĂ

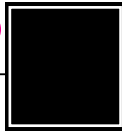
anuar 2011

aniversări

EDITURA LIBERTATEA 1945-2011

Cartea, oglinda sufletului nostru

Foto??

Vasa Barbu

În anul 2010, Editura „Libertatea”, compartiment de mare importanță al C.P.E. „Libertatea” din Panciova, a marcat împlinirea a 65 de ani de la apariția primei sale cărți în îndepărtatul an 1945. În anul 2007, Editura „Libertatea” a aniversat 60 de ani de beletristică, respectiv șase decenii de la apariția primelor cărți de beletristică în limba română în anul 1947. În lucrarea de față am încercat să evocăm începuturile activității editoriale de după al Doilea Război Mondial și până azi, să marcăm fazele și transformările pe care le-a cunoscut aceasta, până când Editura „Libertatea” nu a devenit ceea ce este astăzi

Editura „Libertatea” este, fără doar și poate, o instituție de primă mărime a creației intelectuale noastre, un adevărat templu de idei și inspirații transformate în cărți de literatură, istorie culturală și civilizație, lingvistică, manuale și alte genuri, o bază de date despre românii din acest colț al Serbiei și din această zonă a Europei, un subiect relevant care între cele două coperte ale cărților sale – al căror număr este de peste 950 – a știut și știe să consemneze trecutul și realitatea, rafinate prin intelectul și creația autorilor ce și-au lăsat amprentele prin semnăturile lor de neșters în timp.

Căci, cărțile cu sigla „Libertatea” vorbesc despre anumite vremuri, anumite realități, anumiți oameni-personaje, despre anumite idei și inspirații devenite metafore poetice – adică: despre tot ce ne-a definit ca etnie bogată în creație de diversă și variată proveniență într-o anume frântură a veșniciei și existenței umane în această parte a lumii. Și nu numai atât, atât Editura „Libertatea”, cât și cărțile sale și autorii săi, au avut, au și, cu certitudine, vor avea misiunea de a imortaliza imprimare pe hârtie, iar de azi-măine înainte și în formă electronică, respirațiile sufletului și spiritul românilor de la noi. De aceea, fiecare nouă apariție editorială este foarte prețioasă și un dar divin pentru menținerea energiei și inspirației noastre creatoare. Cartea este acel remediu care te înviorază când ești în derută, te împropățează când cazii în zona plictisului, te îndeamnă când devii indiferent și insensibil, te pornește și-și trasează noi orizonturi când crezi că ai ajuns în impas, te face să sperii când crezi că s-au spulberat toate speranțele, te face să visezi când n-ai vise, te face să te avânți spre noi zări când crezi că ai ajuns la asfințit. Cu un cuvânt – îți dă puterea necesară și te molipsește cu suflu nou, cu noi avânturi. Și te face să înțelegi că și mâine e o zi nouă și un nou început, atât de inevitabile pentru continuitate și perpetuare.

Cărțile „Libertății” sunt o latură de referință a identității noastre, un brand care ne lansează și ne face cunoscuți în lumea editurilor și a cuvântului scris, în literatură, în artă și în multe alte sfere ale creației și manifestării ființei umane. Sunt oglinda sufletului, mentalității și gândirii indivizilor care provin dintr-o anumită comunitate, dintr-un anumit mod de a fi. Ele vorbesc despre noi – cei de ieri, de azi și de mâine. Sunt o specifică mașină a timpului cu are parcurgem cu mare ușurință distanțe în timp și încercăm să înțelegem ce și de ce i-a determinat un anumit lucru, întâmplare sau fenomen pe autorii cărților să scrie așa cum au scris și să lase mesajele pe care le-au lăsat între cele două coperte ale acestora. Iar această mașină imaginară a timpului este propulsată de puterea noastră de receptare și de înțelegere a celor citite pe paginile unei cărți. Vom ajunge atât de departe, cât de mult vom descifra mesajele din carte.

În această incursiune în timp și în lumea cărților Editurii „Libertatea” ne vom ghida, neapărat, după cărțile – apărute tot sub sigla ei – care vorbesc despre mersul ei istoric și despre literatura română din aceste spații. Aceste cărți de referință sunt: Radu Flora: „Panorama unui sfert de veac”, Costa Roșu: „Dicționarul literaturii române din Iugoslavia”, Costa Roșu: „Bibliografia Editurii „Libertatea” (cartea I și cartea a II-a), Ștefan N. Popa: „O istorie a literaturii române din Voivodina și Gligor Popi: „Românii din Banatul sârbesc” (volumul II).

Sperăm că scriind despre trecutul Editurii „Libertatea” o vom apropia și mai mult de dumneavoastră, iubitori de carte, vă vom face cunoscuți și mai mult autorii ei, cei care, de cele mai multe ori, și-au avut debutul editorial chiar sub sigla ei, dar și pe aceia – redactorii șefi Vichentie Ildvorean, Mihai Avramescu, Aurel Gavrilov, Todor Ghilezan, Slavco Almăjan, Ioan Flora, Nicu Ciobanu și Vasa Barbu – care au pus umărul și au fottificat-o de-a lungul anilor.

Așa a fost la început

La scurt timp după Congresul de Înființare a Uniunii Culturale a Românilor din 13 mai 1945, la Alibunar, viața culturală și spirituală a etniei noastre primește dimensiuni și contururi noi, trasate prin intermediul secțiilor și asociațiilor, printre care se afla și Secția Presei (președinte Vasile Popa, administrator Todor Milovan), careia i-a fost încredințată editarea ziarului în limba română „Libertatea” (redactor responsabil Aurel Găvrilă), al cărei prim număr a văzut lumina tiparului la 27 mai 1945, la Vârșeț. Acest nucleu al presei românești de la noi a evoluat în timp în Casa de Presă și Editură „Libertatea”, în sânul căreia – alături de revistele „Lumina” și „Bucuria Pionierilor / Copiilor” (o perioadă și „Femeia Nouă” și „Satul”), iar mult mai târziu „Tribuna Tineretului” (care a precedat „Tineretii” de azi) – începe să se deruleze și activitatea editorială, respectiv să apară primele cărți în limba română din perioada postbelică.

Editura „Libertatea” și-a început activitatea în anul 1945, la Vârșeț, unde în primii ani postbelici a publicat în general cărți de ideologie politică, numărul lor fiind tot mai mare din anul 1948, în urma Rezoluției Biroului Informativ (trebuie spus că și Editura „Direcției de Informații a Republicii Populare Serbia a publicat în anii postbelici cărți în limba română cu caracter ideologic-politic).

La început, Editura „Libertatea” a funcționat pe lângă Uniunea Culturală a Românilor, în cadrul căreia a existat și o editură a Uniunii, ambele edituri fiind finanțate și conduse de această asociație. Editura Uniunii Culturale a Românilor în 1949 își încetează activitatea și este succedată de Editura Uniunii Societăților Culturale din Voivodina – Secția pentru Români (care, de fapt, a început să publice în limba română povești pentru copii deja din 1948, în acest an fiind întemeiată Biblioteca „Bucuria Pionierilor”), apoi din 1949-1950 ea se transformă în Editura „Frăție și Unitate”, iar în 1953 mai apare Editura „Lumina”, respectiv Casa de

Editură „Lumina”. Aceste două edituri se atașează Editurii „Libertatea”, pe lângă care, de fapt, funcționau și până atunci, iar aceasta se dezvoltă neconținut, pe parcursul anilor devenind o editură tot mai dinamică și cu perspective. O editură cu profil universal, având în vedere faptul că, părăsind din ce în ce mai mult cărțile de factură ideologico-politică (marxistă), își fixează drept țel principal publicarea și afirmarea operelor originale ale scriitorilor români din Voivodina, ale scriitorilor iugoslavi (azi ex-iugoslavi) și ale scriitorilor români din România, dar și ale scriitorilor aparținând lite-raturii universale, clasici și contemporani, apoi editarea cărților pentru copii și tineret (originale sau traduse din limbile popoarelor și națio-nalităților ex-Iugoslaviei), precum și a cărților de popularizare a științei și tehnicii ori a altor domenii (cum sunt: agricultura și ramurile ei), a dicționarilor, calendarelor populare și manualelor școlare.

Editura Uniunii Culturale, respectiv Editura „Frăție și Unitate”, au fost conduse de Vi-chentie Ildvoarean. După cum arată sursele istorice, Casa de Editură „Frăție și Unitate”, cu sediul la Novi Sad, a avut o filială și la Vârșeț, iar în fruntea acestei filiale a fost numit director (în perioada 1 martie 1952-31 martie 1953) Vichentie Ildvoarean, care a fost și redactorul căr-ților apărute în limba română la filiala vârșețeană a Editurii „Frăție și Unitate” din Novi Sad (iar mai târziu și al C.P.E. „Libertatea”). La 1 aprilie 1953, Editura „Frăție și Unitate”, ziarul „Libertatea” și celelalte publicații românești au fuzionat și s-au integrat în Casa de Presă și Editură „Libertatea”, care avea și tipografie proprie în edificiul fostei Bănci „Luceafărul” din orașul de sub Culă.

După cum am menționat, primele cărți traduse au fost cele de ideologie politică (de exem- plu, prima, apărută în 1945, la „Libertatea”, era „Lupta popoarelor din Iugoslavia cotropită” de Iosip Broz Tito, iar după aceea, în 1946, la Editura Uniunii Culturale a Românilor sunt publica- te cartea „Cum am învățat eu” de Maxim Gorki și câteva do-cumente), iar din anul 1947 apare „Calendarul Poporului 1948” (publicație anuală a „Libertății”, care a precedat „Almanahului Libertatea” de azi). În 1947 a fost publicat și „Almanahul Societății Literare a Elevilor din Vârșeț 1945-46”, care cuprinde lucrările literare ale acestora, și tot în anul 1947 văd lumina tiparului și primele cărți de beletristică (poezie) originală ale autorilor români de la noi: “În zori” de Mihai Avramescu, „Drum prin noapte și prin zi” de Radu Flora și „Cântecul satului meu” de Ion Bălan. În anul următor, 1948, apar și primele cărți de teatru, respectiv se publică piesele „Aprindeți moara” de Mihai Avramescu (piesă în trei acte) și „Nuntă fără voie” de Ni- colae Polverejan. Tot în acest an apar și primele manuale postbelice de la noi – un abecedar și două cărți de citire, Editura „Libertatea” publicând manuale pentru învățământul elementar și mediu în limba română până în 1965, când a luat naștere, la Novi Sad, Institutul Provincial pentru Editarea Manualelor (deși unele manuale au fost tipărite sporadic și mai târziu la editura noastră). După primele sale cărți, Editura „Libertatea” și-a luat avântul, publicând tot mai multe și variate titluri ca gen, fie în limba română, fie în traducere din limba sârbă (sau din alte limbi din spațiile ex-Iugoslaviei), astfel că se tipăresc cărți de poezie și proză, teatru, istorie și teorie literară, lingvistică și lexicografie, sociologie, istorie culturală, memorialis- tică, publicistică, folclor literar, bibliografie, eseistică și altele, reușind să adune în jurul său mulți scriitori și publiciști, oameni de știință, critici literari, traducători, artiști plastici și graficieni și, nu în ultimul rând, iubitori de carte.

Primul redactor-șef al Editurii „Libertatea” a fost scriitorul Mihai Avramescu, el aflându- se în fruntea ei la scurt timp după ce în 1956 este numit din nou redactor al „Bucuriei Copiilor” (la „Bucuria Pionierilor” a fost redactor responsabil în anii 1948-1949, iar din 1951 și până în 1955 a avut aceeași funcție la „Lumina”). Redactor responsabil al Editurii „Libertatea” a a fost până în 1975, când s-a pensionat.

1947 - anul primelor cărți de beletristică

După terminarea celei de-a doua conflagrații mondiale și în primii ani de după eliberare, și la românii din Voivodina, ca și, de altfel, la toate popoarele și naționalitățile din noua Iugoslavie – R.F.P.I., apoi R.S.F.I. (azi ex-Iugoslavia), pe lângă numeroasele articole cu conținut ideologico- politic din presa scrisă (cotidiene și săptămânale, printre care era și „Libertatea”), au început să se publice și cărți de aceeași factură, ele, evident, urmând pulsul și climatul care domnea în acea vreme, în vremea unui nou început.

Astfel, în anul 1945, „Libertatea” din Vârșeț publică în românește cartea lui Iosip Broz Tito „Lupta popoarelor din Iugoslavia copropită”.

În anul 1946, tot la „Libertatea”, vede lumina tiparului „Statutul cooperativei agricole” (elabo- rat de Uniunea Principală a Cooperativelor din R.F.P.I.), apoi „Anteproiectul Statutului Uniunii Tineretului Antifascist al Iugoslaviei”, „Hotărârile Întrunirii a Treia Plenară a Comitetului Central al U.T.A.I.” și Proiectul Statutului Uniunii Tineretului Antifascist al Iugoslaviei” (elaborate de Uniunea Tineretului Antifascist al Iugoslaviei), dar și prima carte tradusă în românește din lite- ratura universală (sovietică) a perioadei respective – „Cum am învățat eu” de Maxim Gorki (deci, de asemenea, în spiritul climatului postbelic), care apare la Editura Uniunii Culturale Române din Vârșeț.

Următorul an – 1947, aduce noutăți absolute în activitatea editorială a românilor de pe melea- gurile noastre. Anume, apar cu totul alte cărți decât cele de factură ideologico-politică, respectiv se lansează primele cărți de beletristică românească originală și alte lucrări care schițează prime- le contururi ale editurii noastre.

În anul 1947, Mihai Avramescu publică la Editura Uniunii Culturale Române primul său vo- lum de poeme – „În zori”, iar de prima lor carte, apărută la aceeași editură, se bucură și poeții Ion Bălan – „Cântecul satului meu” – și Radu Flora – „Drum prin noapte și prin zi” (copertele cărților și portretele poezilor fiind realizate de Karlo Napravnik). Acest an este caracteristic și prin faptul că la editura aceasta au fost publicate două publicații de tip almanah. Prima – „Almanahul So- cietății Literare a Elevilor Români 1945-46” – cuprinde articole despre această societate literară a elevilor români din Vârșeț (și statutul-rezoluția ei) și lucrări ale membrilor, ele fiind semnate de Tănase Moldovan, Aurel Găvrilă, Păun Broșteanu, Ionel Miloșteanu, Petru Flora, Traian Danciu, Valeria Selea, Florica Ștefan, Doina Mihailov și Petru Buzeica. Cea de-a doua publicație – „Calen- darul Popular 1948” – este una deschițătoare de drumuri, în sensul că, după ani și ani, va evolua în actualul „Almanah Libertatea”.

În următorul an – 1948 – Editura Uniunii Culturale Române publică și primele piese de tea- tru scrise în limba română după cel de-al Doilea Război Mondial – „Aprindeți moara” de Mihai Avramescu (piesă în trei acte) și „Nuntă fără voie” de Nicolae Polverejan (piesă într-un singur act). Au apărut și două cărți traduse – „Povești din răsărit” de Saragean Iusupova (la Editura Uniunii Culturale Române, iar apoi și la Editura Uniunii Societăților Culturale – Secția pentru Români) și „Povești populare slave” (la Editura Uniunii Societăților Culturale – Secția pentru Români). În anul 1948 vede lumina tiparului și „Cartea de citire” pentru clasele III-IV ale școlii primare, întocmită de Nicolae Polverejan și publicată la editurile „Zmaj” din Novi Sad și „Liber- tatea” din Vârșeț.

Cărțile de factură ideologico-politică apărute în acest an sunt: „Noile decizii ale guvernului asupra aprovizionării populației” (o cuvântare a mareșalului Tito), „Naționalismul și internaționalismul” (referatul lui Tito la Congresul al V-lea al P.C.I.), „Raportul politic al Comitetului Central al Partidului Comunist al Iugoslaviei” (referatul lui Tito la același congres), precum și „Statutul Uniunii Pionierilor din Iugoslavia” (elaborat de Uniunea Pionierilor din Iugoslavia) și „Îndru-mări pentru reorganizarea și activitatea cooperativelor” (elaborate de Uniunea Cooperativelor din Iugoslavia), apărute în general la Editura Uniunii Societăților Culturale – Secția pentru Români (iar unele dintre ele și la „Libertatea”). De asemenea a fost publicată și lucrarea lui Boris Kidrić „Pășim spre victoria deplină a planului cincinal” (referat privind bugetul de stat, expus în Adunarea Națională, în sesiunea din 28 decembrie 1948).

Sfârșitul anului 1948 se încheie cu „Calendarul Popular” (Editura Uniunii Culturale Române). Se poate observa că – deși în acești primii ani de activitate editorială în limba română predomină titlurile de cărți pe care probabil le solicita și impunea climatul social-politic și momentul ideologic, mai ales după Rezoluția Biroului Informativ din anul 1948 – apar și primii muguri ai literaturii (beletristicii) românești de la noi din perioada postbelică, respectiv se fac primii pași pe lungul drum de 60 de ani care avea să ne conducă până la momentul actual al beletristicii-literaturii contemporane la românii din Voivodina. Treptat, încetul cu încetul, ea prinde avânt și, an de an, pe cerul literaturii și activității editoriale în limba română apar noi luminițe ale creației originale, predo-minând în raport cu titlurile de carte de natură ideologică și politică, deși nu lipsesc nici acestea, precum nici manualele.

Anii 1949-1950

Anul editorial 1949 se caracterizează tot printr-un număr mare de cărți de factură ideologico-politică sau ce țin de domeniul agrar, impuse, desigur, de vremurile postbelice prin care a trecut Iugoslavia și de conjunctura complexă pe plan internațional.

Astfel, la Editura Uniunii Societăților Culturale din Voivodina – Secția pentru Români din Vârșeț apare „Raportul politic ținut (de Josip Broz Tito) la Congresul al III-lea al Frontului Popular al Iugoslaviei (în traducerea lui Ștefan Laza) și „Statutul model pentru cooperativele țărănești de muncă” (elaborat de Uniunea Principală a Cooperativelor din R.F.P.I.). La Editura „Frăție și Unitate” vede lumina tiparului „Statutul Tineretului Popular al Iugoslaviei” (Proiectul Statutului fiind elaborat de Brana Petrović), iar la „Libertatea” se publică o carte semnată de Moša Pijade, intitulată „Despre treizeci de ani ai Partidului Comunist din Iugoslavia”.

La Editura „Frăție și Unitate”, în acest an, mai apar cărțile: „Cauzele adevărate ale clevetirii Iugoslaviei”, semnată de mareșalul Josip Broz Tito, președintele Guvernului R.F.P.I., „Declarația de Program și Statutul Frontului Popular al Iugoslaviei” (traducere de Laza Ștefan și Ion Bradea), „Congresul al II-lea al Partidului Comunist din Serbia”, „Pentru aprecierea justă a Războiului de Eliberare a popoarelor Iugoslaviei” de Koča Popović, „Rezoluția minorității naționale române” (de la Conferința de protest a românilor din R.F.P.I. de la Vârșeț, din 30 octombrie 1949), „Programul de activitate ideologico-politică a Tineretului Popular”, „Comunismul și patria” de Boris Zihéri, precum și „Îndrumări pentru completarea polenizării la porumb și floarea-soarelui” de ing. Evghenie Ghibșman.

Cărțile de alte profiluri decât cele de mai sus, apărute în anul 1949, sunt: „Calendarul Popular 1949” și volumul de poezii „Cântecul tinereții” de Florica Ștefan, ambele purtând sigla Editurii Uniunii Societăților Culturale din Voivodina – Secția pentru Români.

Anul 1950 – pe lângă titlurile: „Lupta pentru eliberarea Iugoslaviei (1941-1944) de Josip Broz Tito (în traducerea lui Alexandru Maiogan),”Tito pionierilor” (traducere de Xenia Avramescu), „Congresul U.T.C.I. și al Tineretului Popular din Iugoslavia”, „Lenin despre raporturile dintre țările socialiste” de Milovan Đilas, „Organizația Națiunilor Unite – factor decisiv în apărarea păcii” de Edvard Kardelj (discurs ținut la Adunarea O.N.U. din 25 septembrie 1950), „Discursul tovarășului Moša Pijade referitor la Federația Balcanică”, „Partidul Comunist al Greciei și lupta populară de elibe-rare a poporului grec (Tactica Armatei Democratice a Greciei în perioada anilor 1946-1949) de Svetozar Vukmanović Tempo, „Contribuție la chestiunea despre morala comunistă” de Boris Zihéri, „Călăuza activitelor – 8 Martie” (elaborată de Frontul Popular al Serbiei), „Despre raporturile economice între țările socialiste” și „Epozele tovarășilor” de Milentije Popović, „Expozeul vicepreședintelui Guvernului și ministru al afacerilor interne al R.F.P.I. – tovarășul Aleksandar Ranković, „Îndrumător pentru organizarea muncii în cooperativele de țărănești de muncă” (elaborată de Uniunea Cooperativelor Țărănești de Muncă din Iugoslavia și tradusă de Simeon Drăguța, Petru Broșteanu și Ion Bradea, apărută și la „Libertatea”), „Problemele economice ale R.F.P.I.” de Boris Kidrić, toate publicate la Editura „Frăție și Unitate” – mai aduce și alte cărți și broșuri de profil asemănător: „Despre democrația populară în Iugoslavia” de Edvard Kardelj (Ed. „Libertatea”), „Regulamentul pentru alegerile Frontului Popular al Serbiei (Ed. Uniunii Societăților Culturale din Voivodina – Secția pentru Români), respectiv de alt profil (de tip almanah sau de popularizare a științei), cum sunt: „Calendarul Popular 1950” (Editura Uniunii Societăților Culturale din Voivodina – Secția pentru Români), „Lupta pentru existență” de Charles Darwin, manualul „Botanica pentru clasa I de liceu” de dr. Stevan Jakovljević (în traducerea lui Ioan Buza), „Paratrăsnetul. Viața marelui Franklin”, „Știința și superstiția” și „Fenomenele cerești neobișnuite” de I. Sergheiev, „Cutremurele de pământ” și „Planta e ființă” de I. Simionescu, „Fenomenele mari și înspăimântătoare de A. Volodin, „Negru și alb: cum s-a născut cartea” (prelucrare I. Bloch după Yljin) (toate publicate la „Frăție și Unitate”).

Anul 1950, însă, este mai bogat și în ceea ce privește beletristica, pentru că au văzut lumina tiparului mai multe cărți de acest profil. Astfel, pe lângă faptul că se publică culegerea „Anul cel mare”, certificate literare despre începutul răscoalei în Serbia, în traducerea lui Andrei Popin, la Editura „Frăție și Unitate” din Vârșeț apar: un nou volum de versuri – „Drum spre adevăr” – al lui Mihai Avramescu, drama într-un act „Puștile doamnei Carrar” de Bertolt Brecht, în românește de Vichentie Idvorean, „Nuvele și schițe” de Ion Luca Caragiale, drama într-un act „Pasul cel mare” de Ivo Cačić (în românește: Vichentie Idvorean), „Amintiri din copilărie” de Ion Creangă (redactare de Mihai Avramescu), piesa într-un act „Pâraiele primăverii” de S. Daniliu (traducere de Vichentie Idvorean), volumul de poezii „Poeme cu lumină” de Radu Flora, drama într-un act „Sângele clocotește” de Rasim Filipović (în românește Vichentie Idvorean), romanul „Mama” de Maxim Gorki (traducere de V. Cavarnali) și drama într-un act „Mama” de Mile Klopčić (traducere de Vichentie Idvorean).

Este interesant că, în conformitate cu climatul vremurilor de atunci, Editura Uniunii Societăților Culturale din Voivodina – Secția pentru Români scoate de sub tipar și o partitură pentru cor mixt de Mihovil Logar, intitulată „Cântecul planului cincinal”.

“Bibliografia: Editura în limba română 1945-1951”

Anul 1951 este caracteristic printr-un număr mare de cărți în limba română publicate la Editura „Frăție și Unitate” din Vârșeț, iar unele și la „Libertatea”. Sunt multe manualele școlare publicate, dar crește și numărul de cărți de beletristică (fie originale, fie traduse din limba sârbă), însă încă se mai menține destul de mare numărul de cărți de factură ideologică-politică, fiind editate și unele cărți din domeniul popularizării științei și a altor domenii de interes obștesc.

Astfel, în 1951, la Editura „Frăție și Unitate” apar următoarele manuale: „Carte de cetire pentru clasa I primară de Mihai Avramescu; „Fizica pentru cursul inferior de liceu (clasa a II-a), partea I: mecanica și căldura”, de I.G. Faliev și A.V. Perișchin (tradusă de Paraschiva Doban); „Fizica pentru cursul inferior de liceu (clasa a III-a), partea a II-a: electricitatea și optica”, de aceiași autori și în traducerea Margaretei Filip; „Manual de limba română pentru clasa I secundară” de Radu Flora și Tănase Iovanov; „Manual de limba română pentru clasa a II-a secundară” de aceiași autori; „Carte de științe naturale pentru clasa a IV-a primară” de Milka Majstorović, Zora Stanković și Ksenija Gacović; „Chimia pentru clasa a III-a de liceu” de Milenko Milić, în traducerea lui Traian Doban; „Manual de dansuri naționale românești”, întocmit de Andrei Popin; „Științele naturale pentru clasa a III-a primară” de Jelena Profirović, Dragomir Veljanović și Miodrag Nešović, în traducerea lui Teodor Țicu; „Botanica pentru clasa I de liceu” de Steva Jakovljević (traducere în limba română: Ioan Buza); și „Carte de cetire pentru clasa a III-a primară” de Alexandru Maiogan și Mihai Avramescu. În această categorie a manualelor se poate încadra și cartea „Jocuri populare românești pentru fanfare” de Milan Vlajn.

Cărțile de factură ideologică-politică publicate de această editură sunt: „Conducerea economiei de către muncitori” (discursul lui Josip Broz Tito din 26 iunie 1950 din Adunarea Populară a R.F.P.I. (traducere de Andrei Popin); „Construirea Iugoslaviei noi”, cartea I, de Josip Broz Tito (traducere de Alexandru Maiogan); „Probleme economice ale R.F.P.I.” de Boris Kidrić (traducere de Andrei Popin); „Marx” de Vladimir Ilici Lenin; „Statul și revoluția” de Vladimir Ilici Lenin; „Constituția Republicii Federative Populare Iugoslavia”; „Uniunea Sovietică și Coreea” de Vladimir Dedijer (în românește: Andrei Popin); „Teme contemporane” de Milovan Đilas (în românește: Aurel Găvrilă); „Organizația Națiunilor Unite, factor decisiv în apărarea păcii” de Edvard Kardelj; „Imperialismul, stadiul cel mai înalt al ca-pitalismului” de Vladimir Ilici Lenin și „Trei izvoare și trei părți constitutive ale marxismului: marxism, revizionism, soarta istorică a învățăturii lui Karl Marx”, tot de Vladimir Ilici Lenin.

În contextul activității și vieții culturale a românilor din Voivodina, trebuie neapărat consemnată publicarea broșurii „În cinstea celei de-a IV-a Adunare Generală: raport de activitate”, elaborate de Comitetul Cultural al Românilor din cadrul Uniunii Societăților Culturale din Voivodina, broșură care pe cele 36 de pagini ale sale cuprinde referințe la cei șase ani de activitate publicistică și editorială în limba română și la Comitetul Cultural al Românilor, precum și bibliografia editurii în limba română în perioada 1945-1951.

Lumina tiparului au văzut și unele cărți de popularizare a științei: „Copiii sunt viitorul nostru: creșterea și îngrijirea copilului mic” de dr. Gheorghe Baloș și „Copii sănătoși – popor sănătos: popor sănătos – stat progresist, bunășare fiecăruia (ambele la Editura „Libertatea”, Vârșeț), iar la Editura „Frăție și Unitate” a apărut „Calendarul Poporului 1951”.

Cărțile de beletristică ale anului 1951, publicate de Editura „Frăție și Unitate”: au fost: „O noapte furtunoasă”, comedie în două acte de Ion Luca Caragiale; „Povești năzdrăvane” de Branko Ćopić, în românește de: G și S. Dimitriu; „Republica înșorită” de Branko Ćopić, în românește de: Ion Bălan; „Din proza iugoslavă: realității sârbi”, selecție și traducere de Moise Molcuțiu; și „Poezii” de Mihai Eminescu.

Din aspectul istoriei activității noastre editoriale, anul 1951 este interesant și prin faptul că Uniunea Societăților Culturale din Voivodina, respectiv Comitetul Cultural al Românilor și Editura „Frăție și Unitate” publică în premieră „Bibliografia: Editura în limba română 1945-1951”, redând pe 24 de pagini – în partea întâi – cărțile apărute în perioada amintită, respectiv în Biblioteca „Bucuria Pionierilor”, în seria „Sănătatea Poporului”, în colecțiile „Probleme actuale”, „Mica bibliotecă politică” și „Mica bibliotecă științifică”, precum și cărțile de literatură originală și traduceri și cărțile de autori clasici români și universali, dar și manualele didactice și seria de cărți din domeniul muzicii și folclorului. Partea a II-a a acestei lucrări interesante cuprinde planul editorial pe anul 1951, repartizat pe bi-blioteci, precum și tabloul statistic al activității editoriale în limba română pe anii 1945-1951, pe când partea a III-a prezintă cărțile apărute în anul 1951, iar partea a IV-a cărțile aflate sub tipar.

Această „Bibliografie” are o însemnătate deosebită, având în vedere că ea consemnează mozaicul editorial la românii din Voivodina în anii respectivi ai vremurilor postbelice, imortalizând astfel pe hârtie tot ceea ce s-a publicat atunci sub formă de carte. Ea oprește pentru un moment mersul ireversibil al timpului și mărturisește pentru totdeauna despre ceea ce s-a făcut și cum s-a făcut în primii ani de activitate editorială în limba română.

Dicționarul sârbo-român al lui Radu Flora

Anul 1952 a fost un an destul de bogat în cărți la Editura „Frăție și Unitate” din Vârșeț, unde au văzut lumina tiparului tot mai multe cărți de literatură, iar cele de alte genuri și din alte domenii fiind mai puține, dar totuși într-un număr destul de însemnat.

La capitolul cărți de beletristică consemnăm următoarele titluri: Ion Bălan: „Brazde-n primăvară” (poeme); Carlo Collodi: Pinocchio (carte pentru copii; coperta: Karlo Napravnik); Ion Creangă: „Povestiri”; „Din proza clasicilor români” (nuvele; culegere și redactare: Radu Flora); Petru Dulfu: „Isprăvile lui Păcală” (carte pentru copii); Radu Flora și Ion Bălan: „Albu” (poeme); „Gruia lui Novac” (povestiri în versuri); Jovan Popović: „Legende adevărate” (traducere de Aurel Gavrilov); „Tarzan” (roman pentru copii); Ivan Turgheniev: „Părinți copii” (roman; traducere de M.V.) și Jules Verne: „Doi ani pe un bloc de gheață”, vol. I și vol. II (roman; coperta și ilustrațiile: Karlo Napravnik).

Remarcăm, din titurile de mai sus, că la capitolul beletristică avem o anume varietate de cărți, căci ele sunt atât de proză (nuvele, povestiri, romane), cât și de versuri, iar din aspectul vârstei cititorilor cărora sunt menite, ele sunt închinată atât copiilor, cât și adulților. Mai putem concludiona că țin atât de literatura românilor de pe aceste meleaguri, cât și de literatura popoarelor ex-iugoslave sau de literatura universală.

În anul 1952 a apărut, la fel, „Calendarul Poporului”, care a adus o mulțime de texte interesante și ilustrații pe 84 de pagini.

La capitolul carte politică și ideologică, în anul 1952 s-au publicat titlurile acestea: Josip Broz Tito: „Aniversarea a zece ani a Armatei Populare a Iugoslaviei” (discursul mareșalului Tito din 22 decembrie 1951, de la precizata aniversare a A.P.I.); Josip Broz Tito: „Constituirea Iugoslaviei noi”, cartea I și cartea a II-a (traducere de Alexandru Maiogan); Panekuk A.: „Religia și socialismul” (traducere de Aurel Trifu) și Milovan Đilas: „Despre apărarea agresivă a guvernelor din Blocul Sovietic asupra Iugoslaviei”.

Manualele publicate au fost următoarele: Mihai Avramescu: „Abecedar pentru clasa I primară” (coperta și ilustrațiile de Kosta Bradić); Radu Flora și Tănase Iovanov: „Manual de limba română pentru clasa a III-a de liceu”; Vidoje Gergović și Vladimir Živković: „Geografia

pentru clasa a III-a primară” (traducere de Aurel Trifu); Golub Janjušević: Istoria pentru clasa a III-a primară (traducere de Gheorghe Bosioc); Ion Marcoviceanu: „Carte de citire pentru clasa a II-a primară”; Dragoljub Petrović: „Europa” – manual pentru clasa a VII- a școlilor cu opt ani și pentru clasa a III-a de liceu (traducere de Vichentie Idvorean); Stanko Prvanović: „Aritmetica pentru clasa a V-a a școlii cu opt ani și pentru clasa I de liceu; „Zoologie” – manual pentru clasa I de liceu, întocmită de grupul de autori: Radmanović, Kardaljević, Mitović, Atanasković și Petrović; Pavle Sokolović și Petar Miličević: „Geografia R.F.P. Iugoslavia pentru clasa a VIII-a elementară și pentru clasa a IV-a de liceu (traducere de Ioan Buza) și Stevan Vasiljević: „Geografia pentru clasa a IV-a primară” (traducere de Simeon Țeruga).

Popularizarea științei, tehnicii și a altor domenii de interes s-a făcut la românii din aceste spații și prin intermediul cărților publicate în anul de referință de către Editura „Frăție și Unitate”: dr. Gaboriel Divjanović: „Pământul și universul” (traducere de Pavel Blagoie); B. L. Giergelevski: Cauzele scimbării timpului” (traducere de Pavel Blagoie); Milan Kaman: „Ce este viața” (traducere de Vioara Idvorean); A. A. Malinovski: „Compoziția și viața corpului omenesc”; dr. Leo Randić: „Formarea ploii și a zăpezii” (traducere de Pavel Blagoie) și cartea „Copii sănătoși – popor sănătos” (ideea de copertă: dr. Nada Micić-Pakver; coperta: Stojanka Jasika).

Acest an editorial, fără doar și poate, a bucurat pe românii din aceste spații, dar și pe aparținătorii poporului sârb și ai altor etnii, dornici de a comunica și de a se înțelege cu alții, căci de sub teascurile Tipografiei „Libertatea” din Vârșeț a apărut o deosebită lucrare lexicografică: „Dicționarul sârb-român / Srpsko-rumunski rečnik” al lui Radu Flora, având un volum de aproximativ 645 de pagini. Am putea afirma pe bună dreptate că acest dicționar a constituit o premieră pentru vremurile de atunci și o piatră de temelie pentru dezvoltarea de viitor a lexicografiei la noi, românii de pe aceste meleaguri.

Prioritate beletristicii și manualelor

Anul 1953, la Editura „Libertatea” din Vârșeț, a fost un an foarte productiv, căci au văzut lumina tiparului aproape 50 de cărți, având un tiraj individual foarte mare, care oscila între 800 și 2 500 de exemplare, iar copertete în general erau realizate de Karlo Napravnik. De asemenea se remarcă prioritatea acordată editării manualelor și cărților de beletristică în raport cu cele de factură politico-ideologică.

Se tipăresc și în continuare cărți de popularizare a științei sau a altor domenii, nelipsind nici tradiționalul „Caiendar al Poporului 1953” (publicat, de fapt, sub sigla Editurii „Frăției și Unitate”).

Trebuie să spunem că unele cărți au fost publicate și de Editura „Lumina” sau în coeditare cu unele edituri din țară, fiind în general tipărite de către Tipografia „Libertatea”, iar unele și în alte tipografii.

Cărțile de beletristică publicate în acest an editorial fructuos (cărți pentru copii, cărți pentru adulți, cărți de poezie, de proză, de folclor și de evocări, cărți aparținând literaturii române și universale) au fost: „Abu-Hasan” (poveste din „1001 de nopți”, tipărită la „Jugo-ștampa” din Belgrad); „Alba ca zăpada” (povestire); Mihai Avramescu: „Tinerete frântă” (roman); Ion Bălan: „Flăcări în noapte” (nuvele și schițe); „Califul barză (poveste orientală); Frații Grimm: „Casa din pădure” (Ed. „Frăție și Unitate”) și „Fata din pădure” (Ed. „Frăție și Unitate”, realizată în Tipografia „Jugo-ștampa” din Belgrad); „Din li-rica clasicilor români” (antologie - culegere și redactare de Radu Flora, apărută la Editura „Lumina”); Simion Drăguța: „Ultimile luni de luptă” (evocări); „Ibrahim Cârpaci” (poveste din „1001 de nopți”); Rudyard Kipling: „Cărțile

junglei”, cartea I și cartea a II-a; Jack London: „Sub călcăiul de fier” (roman); „Micul cadiu” (poveste din „1001 de nopți”, tipărită la „Jugo-ștampa” din Belgrad); Ionel Miloș: „Muguri” (poeme, publicată la Editura „Lumina”, cu un cuvânt înainte de Radu Flora); „Poezii populare românești” (antologie - culegere și redactare de Elena Petrovici); „Sora Mămăruță și paingul Guță” (povestire pentru copii în versuri, traducere de Teodor Șandru, apărută la Editura „Lumina”); Florica Ștefan: „Lacrimi și raze” (poeme); „Tidvic, cerbul inimă bună” (versuri pentru copii, traducere de Nicolae Polverejan); H.G. Welles: „Năvălitorii din stele” (roman, coperta și ilustrațiile: Vladimir Crnčević); Jules Verne: „Copiii căpitanului Grant” (roman, partea I și a II-a, la Ed. „Lumina”, iar partea a III-a la Ed. „Libertatea”) și Alexandru Vlahuță: „Numele și schițe” (culegere și redactare de Ion Bălan).

Manualele ce poartă pecetea anului 1953 sunt: „Carte de citire pentru clasa a IV-a primară” de Mihai Avramescu și Mihai Condali (acesta din urmă realizând și desenele din carte); „Geometria pentru clasa a VII-a a școalelor cu opt ani și clasa a III-a de liceu” de dr. Nikola Čepinac, în traducerea Margaretei Filip; „Geometria pentru clasa a V-a a școalelor cu opt ani și clasa I de liceu” de dr. Nikola Čepinac, în traducerea lui Pavel Blagoie; „Geometria pentru clasa a VI-a a școalelor cu opt ani și clasa a II-a de liceu” de dr. Nikola Čepinac, în traducerea Margaretei Filip (Editura „Lumina”); „Istoria pentru clasa a II-a de liceu”, întocmită de L. Cubrilović și M. Popović; „Anatomia și fiziologia omului pentru clasa a III-a de liceu”, întocmită de B.S. Ilić (Ed. „Lumina”); „Continentele (fără Europa): pentru clasa a VI-a a școalelor cu opt ani” de Dragoljub Petrović, traducere de Vichentă Idvorean (Ed. „Lumina”); „Geografia pentru clasa a II-a” de Dragoljub Petrović (Ed. „Frăție și Unitate”); „Aritmetica pentru clasa a VI-a a școalei cu opt ani și clasa a II-a de liceu” de Stanko Prvanović, în traducerea lui Octavian Trifu (Ed. „Lumina”); „Istoria pentru clasa a III-a de liceu” de M. Račić, D. Priljević și G. Solaric; „Geografia pentru clasa I de liceu” de Pavle Sokolović (Ed. „Frăție și Unitate”) și „Istoria pentru clasa a IV-a de liceu” de Gojko Solaric (Ed. „Frăție și Unitate”).

Cărțile de factură ideologico-politică (sau econormie politică, ori cu trimiteri la personalități din viața politică a țării) au fost mai puține: „Congresul al IV-lea al Frontului Popular al Iugoslaviei”; Vladimir Dedijer: „Josip Broz Tito: contribuții la biografie” (traducere de Aurel Trifu, iar traducerea versurilor de Teodor Șandru); Vladimir Ilici Lenin: „Statul și revoluția”: „Lupta comuniștilor Iugoslaviei pentru democrația socialistă: Congresul al VI-lea al P.C.I.” (Editura „Lumina”); Gregor Podkar: „Despre diverse relații din producție” (traducere de Simion Țeroga) și Radmila Stojanović: „Renta fundară și diferitele ei forme” (traducere de Tănase Iovanov).

În anul 1953 au fost tipărite și câteva cărți de popularizare a științei și a altor domenii: Aveline Claude: „Despre ce încă” (traducere de Ana Dolingă; ilustrații: Françoise Estehy; coeditare „Libertatea” cu Institutul Tipografic „Ognjen Prica” din Zagreb); Nenad Janković: „De ce ziua este urmată de noapte”; Ante Flamego: „Cum a apărut religia” (traducere de Nicolae Orza) și S. Janković: „Formarea Pământului și apariția vieții”.

Nu trebuie uitată nici cartea lui Milan Vlavin „Cântece populare pentru cor mixt și bărbătesc” (note), apărută de sub teascurile Tipografiei „Libertatea”, la Editura Consiliului Cultural Român din Vârșeț.

Popularizarea științelor

Anul 1954 este caracteristic după un număr mai mare de cărți de popularizare a științelor, apoi de manuale, de cărți de beletristică, lipsind cele de factură ideologico-politică sau social-economică.

Marea majoritate a cărților au fost realizate în Tipografia „Libertatea”, într-un tiraj care varia între o mie și până la 3.500 de exemplare, iar soluția grafică a copertelor a conceput-o în general Karlo Napravnik.

Astfel, la Editura „Libertatea” din Vârșeț au fost editate următoarele cărți cu menirea de a populariza printre cititorii români anumite domenii științifice sau care aveau să contribuie la atingerea unor efecte practice: Dr. Gheorghe Baloș: „Căsătoriile timpurii”; Dobrivoje Dukić: „Superstiția și știința” (traducere de Andrei Popin); M. Farney: „Insula maimuțelor”; I. Đuričić: „Somnul și visele” (traducere de Ilie Dolinga); Miloš B. Janković: „Școala și religia” (traducere de Milovan Mândruț); Nenad Janković: „Poziția Pământului în univers” (traducere de Cornel Bălică); Milan Kaman: „Animalele folositoare și păgubitoare” (traducere de Traian Doban); Milan Kaman: „Ce moștenesc urmașii de la strămoși” (traducere de Andrei Trifon); Aleksandar Matejić: „Apa și aerul” (traducere de Vichentie Idvorean); Jela Pavletić: „Creierul și sufletul” (traducere de Iașa Pelici); Jela Pavletić: „Viața și moartea” (traducere de Velico Opricici); I. Sablić: „Importanța sângelui pentru viața noastră” (traducere de Milovan Mândruț) și Amalija Zagorčić și Elena Herceg: „Prima mea carte despre patrie” (traducere de Alexandru Maiogan; coperta și ilustrațiile: Milan Lehner; fiind realizată în Atelierele Tipografiei „Jugoslavija” din Belgrad).

La capitolul manuale, le înregistrăm pe acestea: „Fizica pentru clasa a VIII-a a școlilor cu opt ani și clasa a IV-a de liceu” de Franjo Filipović, Sava Grujić și Ivan Rukavina (traducere de Pavel Blagoie); „Botanica pentru clasa a VI-a a școlilor cu opt ani și clasa I de liceu” de Stevan Jakovljević (traducere de Ioan Buza); „Științele naturale pentru clasa a III-a primară” de Miodrag Nešković și Dragoljub Veljanović (traducere de Nicolae Vârzoș); „Igienă pentru clasa a VIII-a a școlilor cu opt ani și pentru clasa a IV-a de liceu” de Zorica Stojanović și Desanka Kardaljević (traducere de Ioan Buza); „Istoria oenului pentru clasa a IV-a primară” de Milica Todorović (traducere de Vichentie Idvorean; ilustrații de Aleksandar Hecić); „Științele naturale pentru clasa a IV-a primară” de Danica Stojanović și Milan Stefanović (traducere de Aurel Trifu); „Aritmetica pentru clasa I primară” de D. Veljanović și M. Stojanović (traducere de Filip Bojin); „Aritmetica pentru clasa a II-a primară” (ediția a II-a) de Danica Stojanović și Milan Stefanović (traducere de Octavian Trifu); „Algebra pentru clasa a VII-a a școlilor cu opt ani și clasa a III-a de liceu” de Miroslav Živković (traducere de Parascheva Doban) și „Algebra pentru clasa a VIII-a a școlilor cu opt ani și clasa a IV-a de liceu” de Miroslav Živković (traducere de Parascheva Doban).

Cărțile de beletristică tipărite în anul 1954 au fost: Tudor Arghezi: „Versuri alese” (re-dactarea, culegerea și postfața de Aurel Gavrilov); George Coșbuc: „Versuri alese” (prefață și culegere de Radu Flora); Dorica Căsić: „Soarele-i departe”, roman (traducere de Aurel Gavrilov); Bucura Dumbrovă: „Pandurul”, proză; Frații Grimm: „Ionel și Mărioara” (Tipografia: „Beogradski grafički zavod, Belgrad – 3.500 de exemplare); Jovan Jovanović Zmaj: „Păsărele și copii și animale zglobii” (adaptare și versificare de Mihai Avramescu; coperta și ilustrațiile: Karlo Napravnik); Damian Izverniceanu: „Haiducul Adam Neamțu”, roman (coperta și desenele: Mihai Condali); Veljko Petrović: „Povestiri” (traducere de Aurel Gavrilov); Ioan Slavici: „Nuvele” (cuvânt despre autor: Aurel Gavrilov) și Sima Tucić: „A IV-a înainte”, roman pentru tineret (traducere de Mihai Condali).

Pe lângă cărțile amintite mai sus și pe lângă „Calendarul Poporului 1954”, la Editura „Libertatea” a mai apărut și un „Vocabular englez-român” de Čedomir Jović (cu un cuvânt înainte și instrucțiuni de predare a limbii engleze; fiind tipărit în 1.000 de exemplare la Întreprinderea Tipografică „Slobodan Jović” din Belgrad). În anul 1954 au văzut lumina tiparului în total 35 de titluri de cărți.

1955 – un an al manualelor

Anul 1955, la Editura „Libertatea” a fost unul caracteristic prin faptul că 20 de titluri de carte, chiar 14 erau manuale.

Probabil că aceasta o dictau cerințele vremurilor de atunci, respectiv lipsa acestui gen de carte. Celelalte cărți erau cărți pentru uz practic în anumite domenii.

În 1955 au văzut lumina tiparului manualele: „Carte de citire pentru clasa I primară” de Mihai Avramescu, ediția a III-a refăcută; „Carte de citire pentru clasa a II-a primară” de Ion Bălan (coperta M.B. Gregorić); „Fizica pentru clasa a VII-a a școlii cu opt ani și pentru clasa a III-a de liceu” de Franjo Filipović și Ivan Rukavina (traducere de dr. Sima Spărosu); „Carte de limba română pentru clasa I de liceu sau clasa a V-a a școlilor cu opt ani” de Radu Flora și Tănase Iovanov (desenele Ksenija Cvetijin); „Carte de limba română pentru clasa a II-a de liceu sau clasa a VI-a a școlilor cu opt ani” de Radu Flora și Tănase Iovanov; „Manual de limba franceză pentru clasa a VII-a a școlilor cu opt ani și pentru clasa a III-a de liceu” de Nikola Gavrilović; „Manual de limba franceză pentru clasa a V-a a școlilor cu opt ani și pentru clasa I de liceu” de Elena Petrovici; „Manual de limba franceză pentru clasa a VI-a a școlilor cu opt ani și pentru clasa a II-a de liceu” de Elena Petrovici; „Aritmetica pentru clasa I de liceu și clasa a V-a a școlilor cu opt ani” de Stanko Prvanović (traducere de Andrei Popin); „Noțiuni elementare de geografie pentru clasa a V-a a școlilor cu opt ani și clasa a VII-a de liceu” de Pavle Sokolović (ediția a II-a); „Aritmetica și geometria pentru clasa a IV-a primară” de Janko Stanković (traducere de Andrei Popin); „Aritmetica pentru clasa a III-a primară” de Mihajlo K. Stanković și Dragoljub R. Veljanović (traducere de Virgil Mihajlović) și „Carte de muzică pentru clasa I de liceu și clasa a V-a a școlilor cu opt ani” de Ion Matei.

Celelalte cărți publicate în anul 1955 sunt: „Primul ajutor vitelor bolnave” de Cvetko Babuder (traducere de Andrei Popin); „Calendarul Popular 1955” (tipărit la finele anului 1954); „Pentru o ortografie fonetică și rațională (I)” de Radu Flora (extras din revista „Lumina”, nr. 6/1955); „Pe marginea noii orânduiri a paselor și comunelor” de Edvard Kardelj (coeditare „Libertatea” cu C.P.E. „Partizan din Belgrad); „Ce trebuie să știm despre impozit- Fixarea impozitului după venitul cadastral, înlesniri pentru agricultorii buni” de Boško Kitaljević (traducere de Andrei Popin) și „Cum vom mări recolta pământului” de Kosta Popović.

* * *

Următorul an, 1956, diferă după oferta de cărți în raport cu anul precedent – 1955. Se tipăresc mai multe genuri de cărți, nu numai manuale și cărți pentru uz practic. Astfel, au apărut următoarele patru cărți de beletristică (clasici ai literaturii române și autori din cadrul naționalității române de la noi): Vasile Alecsandri: „Strofe alese” (culegere și postfață de Ion Bălan); Petru Dimcea și Todor Crețu: „Cumpăna fântânii” (roman); Cezar Petrescu: „Frații inamici” (proză) și Septimiu Popa: „Bibi, Bobu și Bubă” (povestiri pentru copii).

Lumina tiparului au văzut-o și „Calendarul Poporului 1956”; cartea din domeniul pedagogiei „Despre comportarea copiilor noștri” de Radomir Makarić (traducere de Gligor Popi; coeditarea „Libertatea” cu Centrul Pedagogic pentru Educație și Familie din Novi Sad) și îndreptarul „Noile norme ortografice ale limbii române”.

La capitolul manuale, anul 1956 a adus următoarele titluri: „Istoria pentru clasa a II-a primară” de Golub Janušević (traducere de Gligor Popi); „Carte de citire pentru clasa a III-a primară” de Iacob Pelici; „Gramatica limbii române: fonetica și sintaxa” de Elena Petrovici;

„Continentele fără Europa” de Pavle Sokolović și D. Đorđević, manual de geografie pentru clasa a IV-a a școlilor cu opt ani sau clasa a II-a de liceu; „Zoologia pentru clasa a V-a a școlilor cu opt ani” de Radmanović, Kardaljević, Mitrinović, Atanasković și Petrović (traducere de Traian Doban) și „Geografia pentru clasa a IV-a primară” de Stevan Vasiljević (traducere de Octavian Trifu).

Anii 1957-1960

Anul 1957 la Editura „Libertatea” din Vârșeț a fost un an editorial mai sărac, căci s-au publicat numai cinci cărți: „Calendarul Poporului 1957”, cartea „Iugoslavia socialistă” (realizată în coeditare cu Casa de Editură „Jugoslavija” din Belgrad și tipărită la „Beogradski grafički zavod” din capitală), iar restul titlurilor au fost trei manuale: „Abecedar pentru clasa I a școlilor cu opt ani” de Mihai Avramescu (coperta și ilustrațiile: Mihai Condali), „Carte de citire pentru clasa I a școlilor cu opt ani” de Mihai Avramescu, ediția a II-a (ilustrații de Mihai Condali) și „Carte de citire pentru clasa a II-a a școlilor cu opt ani” de Ion Bălan și Andrei Trifon.

În anul următor – 1958, oferta de cărți a fost mai mare – 11 titluri, așa că a existat și o varietate din aspectul genului lor. A fost publicată o singură carte de beletristică – „Nuvele și schițe” de Ivo Andrić, în traducerea lui Ion Bălan, care a semnat și postfața.

Pe lângă tradiționalul „Calendar al Poporului”, s-au tipărit o carte cu profil pedagogic – „Pregătirea copilului pentru școală” de Milan Čordašević (în traducerea lui Vichentă Ildvorean), dar și o carte intitulată „Războiul Național de Eliberare și revoluția populară din Iugoslavia 1941-1945” de Jovan Marjanović (traducere de Aurel Trifu) și „Programul Ligii Comuniștilor, adoptat la Congresul al VII-lea al Ligii Comuniștilor din Iugoslavia, care a avut loc între 22 și 26 aprilie 1958, la Ljubljana” (apărut în coeditare cu Casa de Editură „Jugoslavija” din Belgrad și tipărit la „Beogradski grafički zavod” din capitală).

Celelalte titluri (6) se referă la manualele: „Carte de citire pentru clasa I a școlilor cu opt ani” de Mihai Avramescu; „Științele naturale pentru clasa a III-a a școlii primare” de Cveja și Mira Jovanović (traducere de Traian Doban); „Istoria pentru clasa a III-a a școlii cu opt ani” de Cveja Jovanović (traducere de Petru Flora); „Istoria pentru clasa a IV-a a școlii primare” de Cveja Jovanović (traducere de Vichentă Ildvorean; versiunea românească a poeziilor de Ion Marcovicean); „Științele naturale pentru clasa a IV-a primară” de Milan Stojanović (traducere de Aurel Trifu) și „Geografia pentru clasa a IV-a primară” de Stevan Vasiljević (traducere de Octavian Trifu).

Printre cele 12 titluri publicate în anul 1959, n-a fost nici o carte de beletristică. Lumina tiparului au văzut-o 6 manuale, și anume: „Geometria pentru clasa a V-a a școlilor primare” de dr. Nikola Čepinac (traducere de Pavel Blagoie), ediția a II-a; „Carte de limba română” de Radu Flora și Tănase Iovanov, ediția a III-a, refăcută; „Carte de citire pentru clasa a III-a primară” de Iacob Pelici; „Bazele orânduirii sociale și de stat din Republica Populară Federativă Iugoslavia” de Gligor Popi; „Geografia R.P.F. Iugoslavia pentru clasa a VIII-a a școlilor primare” de Pavle Sokolović și Pera Miličević (traducere de Ioan Buza) și „Exerciții de aritmetică: de la 20 până la 100” de Mihajlo Stojanović și Dragoljub Jovanović (traducere de Parascheva Doban).

În anul 1959 au mai fost publicate „Calendarul Poporului” și cinci cărți de popularizare a științei și de uz practic: „Atomii și moleculele” de Drago Grdenić (traducere de Ioan Buza); „Ce trebuie să știm despre sănătate” de dr. Teodor Ilić (traducere de Gheorghe Bosioc); „Familia soarelui nostru” de Slavko Rozgaj (traducere de Margareta Filip); „Atomul privit de fiziceni” de dr. Milorad Mladenović (traducere de Traian Doban) și „Să hrănim mai bine animalele. Combinarea hranei și pregătirea amestecurilor” de dr. Miodrag Obradović (traducere de Ilie Dolinga).

Anul 1960 a fost un an în care oferta Editurii „Libertatea” era de 19 titluri. Apar câteva cărți de beletristică: Mira Alečković: „Eroii din adâncuri, (povestea minierului)”, în traducerea lui Mihai Avramescu (ilustrații: S. Nikolić); Ion Bălan: „Drumuri și nori” (proză); France Bevc: „Carte despre Tito” (povestiri cu trimiteri biografice), în traducerea lui Cornel Bălică; „Lampa fermecată” (poveste din „1001 de nopți”), Josif Vandot: „Miculiță” (roman pentru copii), în traducerea lui Andrei Popin (coperta și ilustrațiile: Doina Stanciu) și Janos Herceg: „Vaș Ferco, faurul viteaz” (proză), traducere de Virgil Mihailovici, ilustrații de: B. Szabo Gyory.

La fel se tipăresc „Calendarul Poporului” și mai multe cărți de popularizare a științei și de uz practic: „Contracepția” de dr. Antal Licht (traducere de Iosif Lăpădat), „Convorbiri intime cu tineretul” de dr. Antal Licht (traducere de Sima Spăriosu), „Educația sexuală a tineretului” de dr. Antal Licht (traducere de Gheorghe Bosioc; coperta: Mihai Condali); „Cristof Columb” de Petar Mardešić (tipărită la „Jugo-štampa” din Belgrad), „Privești și descrieri geografice din țara noastră” de Slavka Milošević (traducere de Octavian Trifu), „Porumbul hibrid – cultură de înaltă calitate” de ing. Relja Savić (traducere de Milovan Mândruț), „Cum se obțin recolte mari de grâu” de ing. Tihomir Vrebalov (traducere de Ilie Dolinga), „Știința, cel mai bun prieten al omului” de Milan Kaman (traducere de Andrei Trifon) și „Curiozități geografice” de Slavka Milošević (traducere de Ioan Buza).

La capitolul manuale, anul 1960 a consemnat apariția acestor trei titluri: „Abecedar pentru clasa I a școlilor elementare” de Mihai Avramescu și Iacob Pelici (coperta și ilustrațiile: Mihai Condali), „Carte de limba română pentru clasa a V-a primară” de Radu Flora și Tănase Iovanov (ediția a III-a, revăzută) și „Științe naturale pentru clasa a IV-a primară” de Cveja și Mira Jovanović (traducere de Traian Doban; coperta: Mihai Condali).

Ultimii doi ani de la Vârșeț

Anii 1961 și 1962 au fost ultimii doi ani ai Editurii „Libertatea” la Vârșeț, începând cu anul următor – 1963 – ea trecând la Panciova. Ea a urmat același drum al Casei „Libertatea”

În acești doi ani, la Editura „Libertatea” din Vârșeț din nou au predominat manualele, ceea ce a rezultat din necesitățile de atunci ale învățământului în limba română. Au fost mai puține cărțile de beletristică și de alt gen, dar consemnăm și un catalog al Editurii (în 1962).

Anul 1961 a adus un număr foarte mare de manuale, în general pentru școala elementară. Astfel, au apărut: „Chimia pentru clasa a VII-a primară” de Stanimir Arsenijević (traducere de Traian Doban), „Matematica: exerciții și probleme pentru clasa a III-a elementară” de Slo-

bodan Bajić (traducere de Parascheva Doban, coperta Mihai Condali), „Carte de citire pentru clasa a II-a primară” de Ion Bălan și Trăilă Spărioso (coperta și ilustrațiile Livius Balnojan), „Carte de limba română pentru clasa a VIII-a primară” de Radu Flora, Tănase Iovanov, Ion Bălan și Sofia Buza (ilustrații Alexandru Pascu), „Științele naturale pentru clasa a V-a primară” de Veja și Mira Jovanović (traducere Ioan Buza), „Logica pentru școlile medii și normale” de dr. Mihajlo Marković (traducere de Ioan Buza), „Istoria pentru clasa a VI-a elementară” de Jovan Nešić (traducere Gligor Popi, coperta Mihai Condali), „Matematica: exerciții și probleme pentru clasa a IV-a elementară” de Stanko Prvanović (traducere Parascheva Doban, redactarea tehnică Andrei Trifon), „Pedagogia pentru clasa I a școlii normale” de prof. Radovan Teodosić (traducere Gligor Popi), „Pedagogia: manual pentru școlile normale, Partea a II-a: Didactica” de prof. Radovan Teodosić (traducere Lucreția Raichici) și „Carte de citire pentru școala primară de Victoria Trifu și Ion Bălan (coperta Livius Balnojan, ilustrațiile Alexandru Pascu), fiind publicată și cartea „Lectură școlară pentru clasa a V-a elementară” (traducere de Ion Bălan, redactarea tehnică Andrei Trifon).

Pe lângă „Calendarul Poporului 1961”, lumina tiparului au mai văzut-o aceste cărți de beletristică: Branko Ćopić: „Povestiri năzdrăvene” (traducere Ion Marcovicean); Vladimir Nazor: „Carte pentru copii” (traducere de Xenia Avramescu); Tone Selišar: „Echipa pescărușului albastru” (traducere de Ion Bălan); Rodoljub Čolaković: „Impresii și amintiri”, proză în românește de Andrei Popin, ilustrațiile Ismet Mujezionic, coperta Mihai Condali); și Zoran Mišić: „Din antologia prozei iugoslave contemporane” (traducere: Mihai Avramescu, Ion Bălan, Radu Flora, Aurel Gavrilov, Ion Marcovicean, Moise Molcuț, Elena Petrovici, Andrei Popin și Andrei Trifon, coperta: Mihai Condali). Așadar, toate cărțile de beletristică țin de literatura popoarelor ex-iugoslave.

În anul 1961 au mai fost publicate cartea lui Edvard Kardelj „Socialismul și războiul (referință asupra criticii chineze îndreptată împotriva politicii de existență)”, în traducerea lui Ilie Dolinga, apoi „Importanța electricității în viața oamenilor” de H. Kurtović (traducere de Ioan Buza, coperta Mihai Condali) și „Cristofor Columb” de Petar Mardešić (ilustrații: V. Kirin).

Anul 1962 a fost sub semnul manualelor, dacă facem excepție de „Calendarul Poporului 1961” și de „Istoria literaturii române. Vol. I. De la origini până la Unirea Principatelor”, al cărei autor a fost regretatul prof. dr. Radu Flora.

Manualele publicate sub sigla Editurii „Libertatea” din Vârșeț au fost: „Istoria societății și culturii omenesci: manual pentru clasa I de liceu” de dr. Ivan Božić (traducere Gligor Popi), „Istoria pentru clasa a VIII-a elementară” de Đorđe Grubač (traducere Petru Flora), „Istoria pentru clasa a VII-a elementară” de Đorđe Grubač (traducere Ion Dejan), „Viața locului natal. Științele naturale și sociale pentru clasa a III-a elementară” de Kornél Györe (traducere de Virgil Mihailović, redactarea tehnică Andrei Trifon, coperta și desenele Jozsef Rossman), „Bazele geografiei generale și Europa” de Omer Hajrić și Jusuf Granov (traducere Octavian Trifu, redactarea tehnică Andrei Trifon) și „Biologia pentru clasa a VIII-a elementară de Zagorka Stefanović (traducere de Ioan Buza).

Este demn de consemnat și Catalogul pe anul 1962 al Casei de Presă „Libertatea”, care cuprinde cărțile publicate de Editura „Libertatea” în cadrul bibliotecilor sale.

Primele cărți apărute la Panciova

Anul 1963 a fost primul an în care cărțile cu sigla Editurii „Libertatea” au fost redactate la Panciova, dar s-au tipărit și la Tipografia „6. oktobar” din acest oraș, și la Tipografia „Sloboda” din Vârșeț, dar și la Tipografia „Minerva” din Subotica.

Și acest an se poate caracteriza drept un an al manualelor, căci ele au predominat cu preponderență în structura cărților publicate - 23 de titluri din totalul de 29.

Au văzut lumina tiparului manualele: „Abecedar pentru clasa I a școlilor elementare” de Mihai Avramescu și Iacob Pelici (coperta și ilustrațiile Mihai Condali); „Carte de citire pentru clasa I elementară” de Ion Bălan și Ioan Buza (coperta și ilustrațiile Alexandru Pascu); „Lectură școlară pentru clasa a VIII-a elementară”, culegere și redactare de Ion Bălan; „Cântece școlare pentru clasa I, a II-a și a III-a elementară” de Coriolan Bugariu (ilustrații Mihai Condali), ediția a II-a; „Ce trebuie să știți” - anexă la manualul de limba franceză pentru clasa a V-a elementară; „Geografia pentru clasa a VII-a elementară” de O. Hajrić și J. Granov (traducere de Andrei Popin); „Manual de limba franceză pentru clasa a VIII-a elementară” de Edita Horecki și Zora Zagoda; „Manual de limba rusă pentru clasa a VII-a elementară” de Todor Manević, Nada Vasiljev și Ružica Stanojević (adaptare în limba română de Xenia Avramescu; redactarea tehnică Andrei Trifon; apărută la Tipografia „Minerva” din Subotica); „Manual de limba rusă pentru clasa a VIII-a elementară” de Todor Manević, Nada Vasiljev și Ružica Stanojević (apărută la Tipografia „Minerva” din Subotica); „Manual de limba rusă pentru clasa a V-a elementară” de Todor Manević și Nada Vasiljev, adaptarea în limba română Mirjana Račić (apărută la Tipografia „Minerva” din Subotica); „Manual de limba rusă pentru clasa a VI-a elementară” de Todor Manević, Nada Vasiljev și Ružica Stanojević, adaptarea în limba română Mirjana Račić (apărută la Tipografia „Minerva” din Subotica); „Istoria pentru elevii clasei a III-a de liceu (secția social-lingvistică)” de Relja Novaković (traducere de Gligor Popi); „Geometrie pentru clas a V-a elementară” de Radoje Obradović (traducere de Parascheva Doban, coperta Mihai Condali); „Udžbenik srpskohrvatskog jezika za III. razred” de Jakob Pelic și Miloš Joksimović, ediția a II-a; „Lumea viețuitoarelor și istoria ei”, manual de biologie pentru clasa a V-a elementară de Milka Pljakić (traducere de Ioan Buza); „Numărăm, măsurăm, socotim”, manual pentru elevii clasei a II-a elementară de Stanko Prvanović (traducere de Andrei Trifon; coperta Mihai Condali); „Carte de citire pentru clasa a III-a elementară” de Lucreția Rachici (coperta și ilustrațiile Mihai Condali); „Evoluția organică”, manual pentru clasa III-a de liceu (secția social-lingvistică) și clasa a IV-a de liceu (secția matematico-științifică) de dr. Pavle Radoman; „Geografia pentru clasa a II-a de liceu” de Miodrag Rajčić și dr. Vladimir Đurić (traducere Octavian Trifu); „Cunoașterea societății”, manual pentru clasa a V-a elementară de Desanka Janušević-Stojić, Jelena Herceg și Dragutin Prijević (traducerea și coperta de Mihai Condali); „Fizica pentru clasa a VII-a elementară” de Velimir Telebaković (traducere de Traian Doban); „Fizica pentru clasa a VIII-a elementară” de Velimir Telebaković (traducere de Gheorghe Morariu, coperta Mihai Condali) și „Udžbenik srpskohrvatskog jezika za V. razred osnovnih škola sa rumunskim nastavnim jezikom” de Ivanka Rackov (coperta Mihai Condali, ilustrații Gabor Siladj, tehnoredactare Andrei Popin).

Celelate șase cărți publicate în anul 1963 sunt „Calendarul Poporului 1963”; „Constituția Republicii Socialiste Federative Iugoslavia”, elaborată de Secretariatul pentru Informații al Consiliului Executiv Federal de la Belgrad; „Statutul Provinciei Autonome Voivodina (carte publicată în acest an la Editura „Libertatea” din Vârșeț); „Istoria literaturii române. Vol. II.

Literatura română modernă” de prof. dr. Radu Flora (coperta de Mihai Condali), precum și cele două cărți de beletristică traduse din limba sârbă: „Vulturii zboară devreme” de Branko Ćopić (traducere de Nicolae Vârzoș; coperta Mihai Condali, ilustrațiile Franjo Likar) și „Sălașul din Râțul Mic” de Arsen Diklić (traducere de Nicolae Vârzoș; coperta și ilustrațiile Mihai Condali).

Manualele încă dețin primatul

Anul 1964 se prezintă, la Editura „Libertatea” din Panciova, ca un an editorial în care au văzut lumina tiparului 17 titluri noi, iar aceste cărți au fost puțin mai diversificate, ca gen, în raport cu anul precedent – 1963, dar, totuși, manualele încă mai dețin primatul. Cărțile erau tipărite în general de către tipografiile „6. oktobar” din Panciova și „Sloboda” din Vârșeț, iar tirajul lor individual oscila între 500 și 3000 de exemplare.

Astfel, vom consemna că au fost tipărite manualele (îndreptarele și cărțile de lectură școlară): „Fizica, exerciții și probleme pentru clasa a III-a elementară, îndrumător pentru elevi”, ediția a II-a, de Slobodan Bajić; „Istoria societății și culturii omenеști, manual pentru elevii clasei a II-a de liceu” de dr. Sima Ćirković (traducere de Ion Dejan); „Localitatea mea și împrejurimea” de Slobodan Đukić (traducere de Coriolan Bugariu); „Manual de limba franceză pentru clasa a VII-a elementară” de dr. Edita Horetzky și Zora Zagoda (ilustrațiile și coperta Nada Pleše; tipografia: Štamparsko preduzeće jugoslovenskih železnica din Subotica); „Bazele geografiei generale și Europa, manual pentru clasa a VI-a elementară” de Omer Hajrić și Jusuf Granov (traducere de Octavian Trifu, coperta Livius Balnojan); „Bazele geografiei generale și Europa, manual pentru clasa a VI-a elementară” de Omer Hajrić și Jusuf Granov, ediția a II-a (traducere de Octavian Trifu, coperta Matejka Laszlo); „Lectura școlară pentru clasa a VII-a elementară”, culegere și redactare de Lucreția Raichici; „Geografia Iugoslaviei, manual pentru clasa a VIII-a elementară” de Miograg Milošević și Milutin Mihajlović (traducere de Todor Milovan, coperta Mihai Condali); „Geometria pentru clasa a VI-a elementară”, ediția a II-a, de Radoje Obradović (traducere de Parasheva Doban); „Gramatica limbii române, manual pentru clasele VII-a și a VIII-a ale școlilor elementare” de Elena Petrovici și Persida Lațcu; „Copilul pe stradă și pe drum, manual pentru elevii claselor I, a II-a și a III-a elementare” de Milan Todorović, Milam Stefanović, Stevan Ivanović și Vukašin Marinković (traducere de Viorica și Paia Blagoie; ilustrații Ivica Koljanin) și „Algebra”, manual pentru clasa a VIII-a elementară” de Miroslav Živković (traducere de Vasile Oltean).

În acest an au mai apărut „Calendarul Popular 1964”, o carte din domeniul social-politic – „Cel de-al VII-lea Congres al Uniunii Socialiste a Poporului Muncitor din Iugoslavia”, precum și cartea „Din relațiile sârbo-române (privire de ansamblu) de Radu Flora (coperta Mihai Condali).

Lumina tiparului au văzut-o și două cărți de beletristică, mai concret de versuri. Este vorba de volumul de versuri „Câmpia neodihnei” al lui Vasko Popa (traducere de Radu Flora, coperta Mihai Condali) și de antologia „Poezia iugoslavă contemporană”, alcătuită de Aurel Gavrilov și Radu Flora (traducerea versurilor din limba sârbă fiind semnată de Mihai Avramescu, Ion Bălan, Cornel Bălică, Mihai Condali, Radu Flora, Ion Marcoviceanu, iar coperta a fost concepută de Mihai Condali).

Anii editoriali 1965-1969

În acești ani producția de cărți la Editura „Libertatea” din Panciova nu a fost prea fructuoasă, dovadă fiind, în acest sens, numărul mic de titluri publicate.

Structura cărților a rămas, cu mici excepții, aceeași de la un an la altul: manuale, beletristică, calendare, cărți din domeniul ideologico-politic sau, sporadic, și din alte domenii, fiind tipărite în general la tipografiile „6. oktobar” din Panciova și „Sloboda” din Vârșeț, dar și la „Forum” din Novi Sad.

* * *

Astfel, în anul 1965 s-au publicat în total 9 cărți, și anume: „Calendarul Popular”, cinci manuale – „Carte de citire pentru clasa a II-a elementară” de Ion Bălan și Trăilă Spăriosu (coperta și ilustrațiile Mihai Condali); „Limba română, manual pentru clasa a VI-a a școlii elementare” de Radu Flora și Tănase Iovanov (coperta și ilustrațiile Mihai Condali); „Viața și munca popoarelor noastre” de Slobodan Đukić (ilustrații de Velimir Dorosev); „Geometria pentru clasa a VII-a elementară” de Stanko Prvanović (traducere Gheorghe Lifa) și „Să cunoaștem natira” de Rudić, Simić și Stevanović (traducere de Lucreția Raichici; ilustrații Draga Kalmarević), apoi cartea de versuri (singura de beletristică din acest an editorial) a Floricăi Ștefan „Anii mei” (traducere din limba sârbă: Maria Banuș, Veronica Porumbacu, Geo Dumitrescu, Mihai Condali; coperta și redactarea tehnică: Mihai Condali), precum și două cărți din domeniul ideologico-politic: „Compendiu de istorie a Ligii Comuniștilor din Iugoslavia” (traducere de Nicolae Barbulov, Cornel Bălică, Ilie Dolinga, Nicolae Orza, Andrei Popin, Nicolae Raichici și Laza Ștefan) și „Congresul al VIII-lea al Ligii Comuniștilor din Iugoslavia (traducerea textelor: Ion Bălan, Cornel Bălică, Ilie Dolinga și Andrei Popin).

* * *

Anul 1966 a fost, din aspect editorial, unul sărac de tot, publicându-se doar trei titluri: „Calendarul Popular”, manualul „Viața locului natal: științele naturale pentru clasa a III-a elementară de Kornél Györe și Béla Struk (traducere de Virgil Mihailovici; coperta și desenele Rossman Jozsef), ediția a II-a, și cartea de factură ideologico-politică „Cel de-al VI-lea Congres al Uniunii Socialiste a Poporului Muncitor din Iugoslavia”.

* * *

Anul 1967 s-a încheiat cu o producție de cinci cărți. Pe lângă „Calendarul Popular”, au fost publicate trei cărți de beletristică, și anume: „Ninalb”, nuvele și schițe de Ion Bălan (coperta Mihai Condali), „Căsuța cântecelor”, versuri pentru copii de Dragan Lukić (traducere de Victor Tulbure; ilustrații de Đorđe Milanović; tiparul: „Forum”, Novi Sad) și „Copiii din piața triumfiulară”, roman pentru copii de Mirko Petrović (traducerea, coperta și ilustrațiile Mihai Condali), precum și cartea de factură ideologică „Despre relațiile naționale în Iugoslavia” de dr. Koča Jončić (traducere de Iulian Rista Bugariu).

* * *

Și anul ce a urmat, 1968, nu a adus, la Editura „Libertatea” din Panciova, mai mult de cinci cărți. Acestea au fost: tradiționalul „Calendar Popular”, cartea de istorie culturală „Relațiile sârbo-române: noi contribuții: metodologice, istorice, culturale, lingvistice” a lui Radu Flora (coperta

Mihai Condali), ghidul de conversație „O călătorie prin România: româna în conversații” de Tănase Iovanov și Emil Filip (coperta și ilustrațiile Mihai Condali), „Statutul Uniunii Tineretului din Voivodina, Statutul Uniunii Tineretului din Serbia (elaborat de Seviul de Informații al Conferinței Provinciale a Uniunii Tineretului din Voivodina, Novi Sad) și cartea de povestiri pentru copii din proza sârbă „Strada jocului”, culegere, prefată și note bio-bibliografice de Vladimir Milarić (traducere Andrei Popin; stilizare Ovidiu Cotruș; coperta și ilustrațiile Mihai Condali).

* * *

Și în anul 1969 am consemnat apariția a cinci titluri de cărți sub sigla „Libertății”. Lumina tiparului au văzut-o „Calendarul Popular”, „Statutul Ligii Comuniștilor din Iugoslavia”, cartea despre „Cel de-al IX-lea Congres al Ligii Comuniștilor din Iugoslavia” (textele fiind traduse de Ion Bălan, Cornel Bălică și Andrei Popin), dar și două cărți de beletristică românească: „Recolta soarelui”, poezii de Cornel Bălică și „Așa le-a fost ursita”, povestiri de Ion Marcovici (coperta și ilustrațiile de Mihai Condali).

Primele cărți ale scriitorilor noștri de azi

Anul 1970 (dar și cei ce au urmat) a (au) fost în genere anul (anii) când majoritatea scriitorilor noștri pe care azi îi considerăm pilonii literaturii române din Voivodina și-au văzut tipărite, la Editura „Libertatea” din Panciova, primele cărți (chiar și de debut editorial). În plus, ea a publicat și cărți ale scriitorilor care deja erau afirmați și s-au realizat editorial. Se poate constata, de asemenea, că permanent a crescut și numărul de titluri de beletristică (în primul rând românească, respectiv din creația scriitorilor minorității române de pe meleagurile noastre), raportat la perioada precedentă și la alte genuri de cărți.

Cărțile „Libertății” au fost tipărite în general în tipografiile „6. oktobar” din Panciova, „Sloboda” din Vârșeț, „Forum” din Novi Sad, „Budućnost” din Zrenjanin, „Novi dom” din Belgrad...

Astfel, anul editorial 1970 (în total 10 titluri) aduce următoarele 7 cărți de beletristică: „Bărbatul în stare lichidă”, versuri de Slavco Almăjan (tehoredactor Andrei Trifon); „Treptele singurătății”, versuri de Mihai Avramescu (prefața Alexandru Andrițoiu, coperta și redactarea tehnică Mihai Condali); „Menire în doi”, poezii de Petru Cărdu (redactor tehnic Andrei Trifon); „Valsuri”, versuri de Ioan Flora (tehoredactor Andrei Trifon); „Când vine primăvara”, roman de Radu Flora (coperta Mihai Condali); „Moștenire”, versuri de Miodrag Miloș (tehoredactor Andrei Popin); și „65 de povestiri”, antologie de proză, tradusă în românește de Anghel Dumbrăveanu și Dušan Petrović (coperta Vlado Borojević).

În acest an au mai apărut tradiționalul „Calendar popular” (coperta, desenele și redactarea tehnică Mihai Condali), „Constituția Republicii Socialiste Federative Iugoslavia / Amendamentele constituționale” și „Statutul Ligii Comuniștilor din Voivodina”.

* * *

Anul editorial 1971 s-a încheiat cu 7 titluri, dintre care patru au fost cărțile de beletristică: „Noaptea de hârtie”, roman de Slavco Almăjan (coperta Ivan Horovic); „Casa deșertului”, versuri de Slavco Almăjan (coperta Ivan Horovic); „Mesajul”, roman de Mihai Avramescu (coperta Ivan Horovic); și „Lebăda de bronz” de Olimpiu Baloș (coperta Ivan Horovic), iar celelalte trei cărți au fost „Calendarul Popular” (coperta și redactarea grafică Mihai Condali), „Lite-

ratura română din Voivodina / Panorama unui sfert de veac (1946-1970)”, studiu de istorie literară de Radu Flora (coperta Mihai Condali); și „Radovi Simpozijuma – Actele Simpozionului dedicat relațiilor sârbo-române, Vârșeț, 22-23. V. 1970”, carte ce cuprinde comunicările expuse la acest simpozion al Societății de Limba Română din Voivodina (coperta Mihai Condali).

* * *

Și anul editorial 1972 a fost unul bogat în ce privește beletristica noastră. Astfel, din 14 titluri publicate, 11 au fost cărți de beletristică – românească, dar și sârbească și a minorității slovace din Voivodina, și anume: „Unde se nasc cețurile”, versuri ale poetului slovac Michal Babinka (traducere de Anghel Dumbrăveanu și Pavel Roszkos; coperta și ilustrațiile Vladimir Nikolić); „Fata cu ochi mirați”, roman de Miu Mărgineanu (coperta Mihai Condali); „De vorbă cu melcul”, poezii de Miodrag Miloș (coperta Mihai Condali); „Măgărușul care voia să co-linde lumea”, povestire ilustrată pentru copii de Jean Bodar și Philippe Salambier; „Ja, Jelena Panonska”, poezii în limba sârbă de Jelena Bosnić (coperta Stevica Živkov); „Dan sedmi”, proză de Radiša Ilić (contribuții plastice de Stojan Trumić); „Prohod”, proză de Dragutin Ilkić Birta (coperta de Milić od Mačve); „Iepurașul albastru”, antologie de poezie contemporană sârbă pentru copii, alcătuită de Milan Pražić (traducerea poeziilor Cornel Bălică; traducerea textelor Ilie Doling; redactarea tehnică Mihai Condali); „Zapisi starog Pančevca”, reportaje de Giga Stojanov (ilustrații Stevica Živkov); „Peti kamen na putu poroka”, versuri de Milan Tintor (coperta Stevica Živkov); și „Getsemanski vrt”, versuri de Dušan Vukajlović (coperta Stevica Živkov).

Celelalte trei cărți ale anului 1972 au fost monografia „Cupa Libertății: jocuri sportive sârbești” de Gheorghe Bosioc și Florin Ursulescu (coperta și ilustrațiile Vladimir Nikolić); „Calendarul Popular” și cartea din domeniul lingvisticii „Funcțiile de bază ale aoristului sârbocroat și ale perfectului simplu românesc în lumea limbilor romanice și balcanice” de Momčilo D. Savić (traducere din limba sârbă de Emil Filip).

* * *

În ceea ce privește anul editorial 1973, am consemnat apariția a 5 titluri, dintre care trei sunt cărți de beletristică, și anume: „Cortul înșărării”, poezii de Mihai Avramescu (coperta Vladimir Nikolić); „Giganții”, roman de Sandor Bogdanfi (traducere din limba maghiară de Gelu Păteanu); și „Peste nisipuri mișcătoare”, versuri de Felicia Marina Munteanu (coperta Vladimir Nikolić), iar celelalte două cărți au fost „Analele Societății de Limba Română din Voivodina nr. 3-4, publicate de Editura „Libertatea” și S.L.R. cu prilejul jubileului de 10 ani de existență a S.L.R.” (cartea fiind dedicată în întregime lui Radu Flora, președintele S.L.R.V.) și „Calendarul Popular”.

Anii editoriali 1974-1977

Anul 1974 a adus publicului cititor șapte titluri de cărți aprute sub sigla Editurii „Libertatea”. Astfel, au fost publicate trei cărți de beletristică, și anume: „Vara cailor”, carte de proverbe poetice de Slavco Almăjan; „Vârstele anului”, poezii de Mihai Avramescu (coperta Slavco Almăjan); și „Aducătorul ochiului”, versuri de Petru Cărdu (coperta Slavco Almăjan). Pe lângă tradiționalul „Calendar Popular” (coperta și redactarea grafică Mihai Condali), au mai apărut

cartea din domeniul ideologiei și politicii „Democrația autoconducătoare” de Milenko Drulović (traducere de Aurel Gavrilov); volumul „Radovi Simpozijuma – Actele Simpozionului dedicat reciprocității iugoslavo-române în domeniul literaturii populare (Panciova, 28 IX-X 1972)” (coperta Mihai Condali, redactarea tehnică Radu Flora), coeditare „Libertatea”-Societatea de Limba Română din Voivodina; și studiul „Elemente de origine sârbocroată ale vocabularului dacoromân” de Dorin Gămulescu, coeditare Editura Academiei R.S.R din București-Editura „Libertatea” (fiind tipărită în România). Aceste cărți au văzut lumina tiparului la tipografiile „Budućnost” din Zrenianin și „Sloboda” din Vârșeț.

* * *

Șapte cărți au fost publicate de Editura „Libertatea” din Panciova în anul 1975, fiind tipărite în tipografiile „6. oktobar” din Panciova, „Budućnost” din Zrenianin și „Sloboda” din Vârșeț. Trei dintre aceste cărți sunt din domeniul beletristicii românești de pe aceste meleaguri: „Ileda”, poeme în proză de Ioan Flora (coperta, portretul autorului și tehnoredactarea Ionel Popovici); „Prietenii mei”, poezii pentru copii de Miodrag Miloș (coperta și ilustrațiile Viorel Flora); și „Rădăcina”, versuri de Florica Ștefan (coperta Ionel Popovici). Și în acest an cititorii au avut parte de „Calendarul Popular”, iar alte trei titluri apărute sunt studiul „Folclor literar bănățean: premise și sinteze” de Radu Flora (coperta Viorel Flora, tehnoredactor Ion Voicov), „Statutul Ligii Comuniștilor din Iugoslavia” și cartea „Tito – întâlniri cu oameni de stat ai lumii” de Đorđe Radenković (traducere de Ilie Dolinga, tehnoredactor Ionel Popovici).

* * *

Anul următor, 1976, a adus 9 titluri noi, tipărite în tipografiile amintite mai sus.

Printre aceste titluri s-au aflat: „Calendarul Popular” (coperta și redactarea tehnică Ionel Popovici) și cartea „Contribuții la istoria culturală a românilor din Voivodina vol. II” (comunicări expuse la cea de-a III-a Sesiune Științifică a S.L.R. – Vârșeț, 21-23 XI 1974), coeditare „Libertatea” – S.L.R.V. (redactare tehnică Radu Flora), iar alte șapte titluri sunt cărțile de beletristică: „A lăcrimat o frescă”, poezii de Olimpiu Baloș (coperta Lucian Frișcan); „Variații în albastru”, poezii de Eugenia Bălțeanu Ciobanu (coperta și redactarea tehnică Ionel Popovici); „Liniștea zorilor”, poezii de Radu Flora (coperta și portretul autorului Viorel Flora, redactarea tehnică Radu Flora); „Crochiuri vesele și triste” de Felicia Marina Munteanu (coperta și ilustrațiile Viorel Flora, redactarea tehnică Ion Voicov); „Versuri noi” de Vasko Popa (prefață, antologie și traducere de Radu Flora (tiraj aparte din revista „Lumina”); „Versuri” de Aurel Păsulă (redactarea tehnică și portretul autorului Viorel Flora); și „Săptămâna”, roman de Costa Toader (coperta Doru Bosioc).

* * *

Anul editorial 1977 s-a încheiat cu publicarea (tipărirea în tipografiile menționate) a opt cărți, dintre care patru au fost volume de beletristică, și anume: „La răsărit de amintiri”, poezii de Cornel Bălăică (coperta și redactarea tehnică Ionel Popovici); „Pana din pălărie” de Iulian Bugariu (coperta și desenele Ionel Popovici); „Fișe poetice”, poeme de Ioan Flora (coperta și redactarea tehnică Ionel Popovici); și „Nefire”, versuri de Miodrag Miloș (coperta și redactarea tehnică Ionel Popovici). Celelalte patru cărți au fost „Calendarul Popular” (coperta și redactarea grafică Ionel Popovici); bibliografia „Lumina 1947-1976”, alcătuită de un colectiv format din Draga Bălan, Petru Cărdu, Radu Flora, Ileana Magda și Teodor Șandru, sub îngri-

jire și în redacția lui Radu Flora (această bibliografie a apărut cu ocazia aniversării a 30 de ani de apariție neîntreruptă a revistei „Lumina”); cartea „Liga Comuniștilor din Iugoslavia în noua etapă a dezvoltării autoconducerii socialiste” de Iosip Broz Tito (traducere Vasile Beca, Aurel Gavrilov, Ion Marcoviceanu, Florin Ursulescu; copertae Ionel Popovici); și volumul „Radovi Simpozijuma – Actele Simpozionului”, dedicat interferențelor lingvistico-dialectale și paralelismelor filologice iugoslavo-române (Zrenianin, 9-12 X 1974), coeditare „Libertatea” și Societatea de Limba Română din Voivodina.

Autori vechi și noi

Editura „Libertatea” din Panciova s-a profilat tot mai mult pe cărțile de beletristică – și anume, de beletristică originală, semnată de autori români de la noi, astfel că ele devin dominante în producțiile sale anuale.

Se remarcă, de asemenea, publicarea cărților autorilor vechi (respectiv ale acelor care deja au publicat la editura noastră), dar și a cărților pe care le semnează, pe atunci, autori noi (respectiv debutanți), care azi reprezintă generația de mijloc a scriitorilor noștri. Cât privește celelalte profiluri ale cărților tipărite, se observă că ele sunt tot mai puține, respectiv numărul lor este minim, impus de anumite împrejurări socio-politice. Tipografiile au rămas aceleași: „6. oktobar” din Panciova, „Sloboda” din Vârșeț, respectiv „Budućnost” din Zrenianin, însă unele cărți au apărut și la alte tipografii (în anul 1980).

* * *

Anul 1978 a adus următoarele volume de beletristică: „Liman trei”, poezii de Slavco Almajan; „Gutuiul din inimă”, versuri de Simion Drăguța (coperta Ionel Popovici); „Capcana”, roman de Radu Flora (coperta Viorel Flora; redactarea tehnică Ion Voicov); „Zâmbete”, poezii pentru copii de Teodor Șandru (ilustrații Doru Bosioc; coperta Ionel Popovici); și „Micii eroi ai marelui război”, proză scurtă, amintiri și evocări de Momčilo Stefanović (traducere din limba sârbă: Gheorghina Berlovan, Gheorghina Sârbovan, Iulian Rista; design grafic Rade Rančić; ilustrații Milan Rakić; tehnoredactare Ionel Popovici). În acest an au mai apărut: „Calendarul Popular” (coperta și redactarea tehnică Ionel Popovici) și cartea „Direcțiile dezvoltării sistemului politic al autoconducerii socialiste” de Edvard Kardelj (traducere de Ilie Dolinga și Florin Ursulescu).

* * *

Anul editorial 1979 a adus două volume ale „Operelor alese” ale lui Ion Bălan, ediție îngrijită, prefață, selecție, note și comentarii de Radu Flora (coperta Viorel Flora; tehnoredactarea Ionel Popovici), primul volum cuprinzând opera poetică, iar volumul al doilea creația în proză a acestui scriitor deja clasic al literaturii române din Voivodina. Volume de beletristică au mai fost cărțile: „Destinul verii”, poezii de Lazăr P. Mălaimare (coperta și ilustrațiile Viorel Flora; tehnoredactarea Ionel Popovici), „Fata cu ochi mirați”, partea a doua – „În vâltoare” – a romanului lui Miu Mărgineanu (coperta și redactarea tehnică Ionel Popovici); și „Grădina de cuvinte”, poezii de Ileana Ursu (coperta și tehnoredactarea Ionel Popovici).

În anul editorial 1979 au mai văzut lumina tiparului „Calendarul Popular” (coperta și redactarea tehnică Ionel Popovici) și „Statutul Ligii Comuniștilor din Voivodina”.

* * *

În anul 1980 a fost publicat volumul III al „Operelor alese” ale lui Ion Bălan (ediție îngrijită, prefață, selecție, note și comentarii de Radu Flora; coperta Viorel Flora; tehnoredactarea Ionel Popovici), acest volum cuprinzând opera publicistică a scriitorului, mărturisiri despre autor, referințe critice despre creația sa, precum și diverse texte referitoare la activitatea sa jurnalistică, publicistică, literară și culturală în genere.

În acest an au bucurat pe iubitorii de carte de beletristică și volumele: „Abecedar zoologic”, poezii pentru copii de Cornel Bălică (ilustrații și coperta Mile Đorđević), „Vârtejul”, roman de Radu Flora (coperta Viorel Flora; redactarea tehnică Iulian Mioc); „Trei fire de pădăie”, poezii pentru copii de Cornel Mata (coperta și ilustrații Milenko Prvački); și „Sânge tulburat” de Borislav Stanković (traducere de George Bulic; coperta și redactarea tehnică Ionel Popovici).

Anul 1980 a adus și o serie de cărți semnate de Tomislav Rakočević din domeniul istoriei mai recente, respectiv despre luptele și ofensivele partizanilor lui Tito împotriva ocupatorului german și a trădătorilor populari (cum li se zicea la timpul respectiv), cărți bogat ilustrate de artista plastică Milena Balabanić și realizate în coeditare cu NIŠRO (Organizația de Muncă pentru Presă, Editură și Activități Tipografice) „Jež” din Belgrad și tipărite în Tipografia „Varaždin” din orașul cu același nume (azi în Croația). Astfel, cartea „Desantul de la Drvar” a fost tradusă în limba română de Ilie Dolinga; „Kozara” de Vasile Beca; „Neretva” de Florin Ursulescu; iar „Sutjeska” de Simeon Lăzăreanu.

Pe lângă tradiționalul „Calendar Popular”, în 1980 au mai apărut studiul lingvistic „Aspecte ale cultivării limbii române în Voivodina” de Lia Magdu și „Programul Ligii Comuniștilor din Iugoslavia”, adoptat la Congresul al VI-lea al Ligii Comuniștilor din Iugoslavia, care a avut loc între 22 și 26 aprilie 1958, la Ljubljana (traducerea textelor Aurel Gavrilov).

* * *

În anul 1981, pe lângă „Calendarul Popular”, „Autonomia Voivodinei: scrieri și documente alese” (selecția textelor Ljubiša Stako Zemba și Nandor Farkas, fiind traduse de Iulian Bugariu și Ilie Dolinga) și cartea „Lupta de Eliberare Națională a Iugoslaviei: 1941-1945” de Pero Morača (traducere de Ilie Doliga), au văzut lumina tiparului și următoarele titluri de cărți de beletristică: „Păsări neînșeuate”, poeme de Nicu Ciobanu; „Zamenice / Pronume”, volum bilingv de poeme de Petru Cârdu (traduse în limba sârbă de autor; coeditare cu KOV-Comuna Literară Vârșeț; desene de Radomir Stević Ras; carte apărută la Tipografia „Slobodan Jović” din Belgrad); „Despărțirea în câmpie”, selecție din proza scriitorilor ruteni din Voivodina (antologie alcătuită de Giura Laceak; traducere de George Bulic și Ioan Flora; coperta Ionel Popovici); „Terapia muncii”, poeme de Ioan Flora (ilustrațiile Doru Bosioc; coperta Ionel Popovici; portretul autorului de Javor Rašajski); „Piruet”, carte semnată de Radu Flora (ilustrații și coperta Viorel Flora; desenul pentru ciclul „În Agora” P. Picasso); „Așează-te să stăm de vorbă”, versuri de Dušan Radović și Dušan Petričić (traducere Ioan Flora; Tipografia „Prosveta” din Novi Sad); și „Abilitatea vrăjitoarei”, versuri de Ileana Ursu (co-perta Ionel Popovici).

Anii 1982-1984

Anul 1982 a adus publicului iubitor de carte beletristică următoarele titluri: „Supa de dumini-că”, versuri Olimpiu Baloș (coperta Ionel Popovici); „Inevitabilul fluviu”, versuri de Eugenia Bălteanu Ciobanu (coperta Ionel Popovici); „Ulciorul”, povestiri de Simion Drăguța (alegere, lectură

și stilizare Emil Filip; coperta Ionel Popovici); „Pretutindeni eu”, poezii pentru copii de Miodrag Miloș (coperta și desenele din interior Sibin Slavković); „Calul bunicului”, versuri de Aurora Rotariu Planjanin; „Soare cu dinți”, versuri pentru Ana Niculina Sârbu, iar în „Colecția revistei „Lumina” au apărut plachetele de poezii „Poeți din Panciova: 1971-1981”, selecția poeziilor și prefața de Momčilo Paraušić (traducerea versurilor Ioan Flora; prefața tradusă de Vasa Barbu); „Poezia macedoneană ieri și azi”, selecția și traducerea versurilor Simeon Lăzăreanu (prefața scrisă de Vlada Urošević și tradusă de Mircea Mihai); și „Oase plângând”, versuri de Nichita Stănescu, laureat al Premiului Festivalului de Poezie „Struga ‘82” (traducere de Ioan Flora, Simeon Lăzăreanu și Adam Puslijić).

Celelalte cărți apărute în acest an au fost „Calendarul Popular”, „Lumea contemporană și socialismul” de Aleksandar Gliškov (traducere de Florin Ursulescu; coperta Ionel Popovici) „Liga Comuniștilor în lupta pentru dezvoltarea în continuare a autoconducerii socialiste”, documentele de la Conferința a XVII-a a L.C.V., Congresul al IX-lea al L.C.S. și Congresul al XII-lea al L.C.I. (redactori Djura Njemoga și Aurel Gavrilov), coeditare cu Centrul de Studii Politice și Educație Marxistă al C.P. al L.C.V. din Novi Sad; „Conferința a XVII-a a Ligii Comuniștilor din Voivodina, Novi Sad, aprilie 1982” (traducere de Ilie Dolinga, Ioan Flora, Costa Roșu, Mărioara Stojanović și Tiberiu Lăpădat), coeditare cu C.P. al L.C.V. din Novi Sad; „Învățământul în limba română în P.S.A. Voivodina 1945-1980 (Contribuții)”, studiu monografic de prof. dr. Trăilă Spărioso (coperta și tehnoredactarea Ionel Popovici); „Ultimile întâlniri cu Tito”, carte pregătită de Momčilo Stefanović (traducere de Ilie Dolinga, Florin Ursulescu și Vasile Beca; coperta Ionel Popovici) și „Campionatul de verificare a cunoștințelor „Tito-Revoluție-Pace”: epoca lui Tito”, autori fiind D. Živković și D. Ranković, iar traducerea textelor a fost făcută de Vasile Beca, Aurelia Jivan, Costa Roșu, Florin Țăran și Florin Ursulescu, broșură apărută în ediția revistei „Tribuna Tineretului”.

Cărțile anului 1982 au văzut lumina tiparului la tipografiile „6. oktobar” din Panciova, „Sloboda” din Vârșeț, „Budućnost” din Zrenianin, respectiv „Kultura” din Bački Petrovac.

* * *

Următorul an, 1983, ne-a bucurat cu aceste cărți de beletristică: „Labirintul rotativ” de Slavco Almăjan; „Ape cristaline”, poezii de Mărioara Baba; „Zidul”, roman de Radu Flora (coperta Viorel Flora); „Frunze uitate de vânt”, schițe și povestiri de Ion Marcoviceanu; „Poezii” de Vasko Popa (două volume), în românește de Ioan Flora; și „Râulenii”, roman de Miloș Miodrag – tiraj aparte din revista „Lumina” 1983-1984. A mai apărut „Calendarul Popular” (coperta Ionel Popovici; redactarea tehnică Costa Roșu). Tipografiile la care au văzut lumina tiparului cărțile „Libertății” au fost cele trei sus-amintite din Panciova, Vârșeț și Zrenianin.

* * *

În anul 1984 au fost tipărite (la tipografiile amintite din Panciova și Vârșeț) 12 cărți cu sigla Editurii „Libertatea”.

Zece au fost cărțile de beletristică, și anume: „Popas în timp”, versuri de Ioan Baba (coperta și redactarea tehnică Ionel Popovici); „Soare nedeslușit”, versuri de Cornel Bălică (coperta și redactarea tehnică Ionel Popovici); „Trași prin inelul vieții”, poezii de Pal’o Bohus, selecție și traducere Ondrej Štefanko (coperta și redactarea tehnică Ionel Popovici); „Om singur visând”, poeme de Nicu Ciobanu (coperta Doru Bosioc; redactarea tehnică Ionel Popovici); „Culori și curcube”, volum de poezii semnate de membrii Cenaclului Literar „Tineretele Condeie” din Vârșeț, întocmit de profesori Ion Berlovan și Teodor Todor (coperta și redactarea tehnică Ionel Popovici); „Starea de fapt”, poeme de Ioan Flora (coperta și redactarea tehnică Ionel Popovici);

„Unghi de cer”, poezii de Radu Flora (coperta Viorel Flora); „Grivei în țara basmelor”, pagini de literatură pentru copii în traducerea lui George Bulic (coperta, ilustrațiile și redactarea tehnică Ionel Popovici); „Șarpe bărbierit”, poeme în proză de Pavel Gătăianțu (coperta și redactarea tehnică Ionel Popovici) și „Medalioane” de Miodrag Miloș (coperta Ionel Popovici).

Celelalte două cărți publicate au fost tradiționalul „Calendar Popular” (coperta și redactarea tehnică Ionel Popovici) și cartea prof. dr. Trăilă Spăriosu „Metodica învățământului limbii și literaturii române în P.S.A. Voivodina” (coperta și redactarea tehnică Ionel Popovici).

Tot mai multă beletristică originală

Anul editorial 1985 la Editura „Libertatea” a adus o mulțime de cărți de beletristică originală, dar și tradusă (mai puțin).

Astfel, vom constata că în anul respectiv au văzut lumina tiparului (la tipografiile „6. oktobar” din Panciova, „Sloboda” din Vârșeț și „Budućnost” din Zenianin) următoarele cărți de beletristică originală: „ABC și zece greieri”, poezii pentru copii de Iulian Bugariu (coperta Milenko Prvaški; ilustrații Marko Amizic și Mărioara Savu – cei zece greieri; redactarea tehnică Ionel Popovici); „Pierduți în vijelii”, roman de Traian Doban; „Copilăria din amintiri”, proză pentru copii și despre copii (coperta și ilustrațiile Viorel Flora); „Zece efigii cu chipul tău”, versuri de Felicia Marina Munteanu (coperta Ionel Popovici); „Pe când creșteam”, amintiri de Miodrag Miloș (coperta și ilustrațiile Ionel Popovici); „Confesiuni” de Aurel Trifu (coperta Viorel Flora), iar cele de beletristică tradusă din limba sârbă au fost: „Antologia de poezie iugoslavă patriotică și revoluționară”, selecție și traducere de Ioan Flora (coperta Ionel Popovici); „Evocări autobiografice” de Josip Broz Tito (două volume), traducere de Florin Ursulescu (realizarea tehnică și artistică Zoran Branković); „Omagiu poetului Vasko Popa” (versuri și referințe critice), apărută în Colecția revistei „Lumina”, și „Un partid suntem cu toții” de Jovan Veselinov Žarko, traducere de Vasile Beca, Vasa Barbu și Ilie Dolinga.

Celelalte cărți ale anului 1985 au fost: „Anii entuziasmului 1959-1985”, monografia „Cupei Libertății” de Gheorghe Bosioc (care a făcut și redactarea tehnică); „Calendarul Popular” (coperta și tehnoredactarea grafică Ionel Popovici) și „Rostirea neîntreruptă” de Milan Uzelac, douăsprezece interpretări din poezia lui Ion Bălan (traducere de Veronica Lăzăreanu; coperta Ionel Popovici).

Tendința de a publica tot mai multe opere beletristice originale s-a menținut și în anul 1986, când ne-au bucurat următoarele cărți de acest gen (apărute la tipografiile amintite): „Mutația punctului”, versuri de Slavco Almăjan; „Opere alese I” (proză) de Mihai Avramescu (coperta și redactarea tehnică de Ionel Popovici); „Poemul invectivă” de Geo Bogza, apărut în „Colecția revistei „Lumina”; „Ispășire”, versuri de Iulian Bugariu (coperta și redactarea tehnică Ionel Popovici); „Vară obișnuită”, poezii de Simion Drăguța (coperta și redactarea tehnică Ionel Popovici); „Capcanele”, poveste romanescă de Radu Flora, apărută în Colecția revistei „Lumina”, „Maree” de Radu Flora (coperta și tehnoredactarea Viorel Flora); „Nașterea poeziei”, poeme de Pavel Gătăianțu (coperta și redactarea tehnică Ionel Popovici); „Romanul lui Nicu”, mic roman pentru copii cu amintiri și poezii de Felicia Marina Munteanu (coperta și ilustrațiile Ionel Popovici) și „Năzdrăvanul”, povestiri pentru copii de Aurelia Pența Mândrea (coperta și ilustrațiile Milenko Prvački); „Marele secret”, roman antiutopic captivant,

în treisprezece capitole, de Teodor Munteanu (coperta și redactarea tehnică Ionel Popovici), iar dintre cele de beletristică tradusă, cartea „Rătăcitorul” de Mihály Majtényi, tradusă din limba maghiară de Ildico Achimescu și Maria Pongracz, și cartea de poeme „Nu-mi amintesc prea bine, bunul meu prieten” de Adam Puslojić (selecție și traducere din limba sârbă de Ioan Flora; desene de Todor Stevanović).

Celelalte cărți apărute în anul editorial 1986 au fost: „Calendarul Popular”; „Istoria Ligii Comuniștilor din Iugoslavia I” de dr. Janko Pleterski, dr. Danilo Kecić, dr. Miroljub Vasić, dr. Pero Damjanović; Fabijan Trgo, Pero Morača, dr. Branko Petranović, dr. Dušan Bilandžić și dr. Svetislav Stojanović (traducere de Ilie Dolinga și Florin Ursulescu) și „Proza scriitorilor români din Voivodina (1945:1985), studiu de limbă și de stil de Lia Magdu (coperta și redactarea tehnică Ionel Popovici).

Anul 1987 a adus următoarea ofertă de cărți de literatură românească originală: „Piticii au uitat să crească”, versuri de diminează, poeme de seară (pentru copii) de Slavco Almăjan; „Versiunea posibilă”, antologia poeziei românești din Iugoslavia (1947-1987) de Slavco Almăjan, însoțită de mai multe desene de Doru Bosioc; „Opere alese II (poezie) de Mihai Avramescu (coperta și redactarea tehnică Ionel Popovici); „Cărări”, versuri de Mihai Condali, carte apărută în Colecția revistei „Lumina”; „Dumbrava mea”, poezii pentru copii de Mihai Condali (ilustrații Mihai Condali; redactarea tehnică Ionel Popovici); „Crimă poetică”, poezii de Mariana Dan Mijović (coperta și ilustrațiile Kolja Milutinović; redactarea tehnică Ionel Popovici); „Alfabet”, anagrame, aforisme, alte -grame și -isne alfabetizate de Radu Flora (coperta și redactarea tehnică Viorel Flora); „Poezii” de Pavel Gătăianțu (coperta și redactarea tehnică Ionel Popovici); „Un psoi cu soața lui”, poezii pentru copii de Felicia Marina Munteanu (ilustrații Mărioara Sandu; co-perta și redactarea tehnică Ionel Popovici); „Mărul de aur”, cântece populare sârbești (selecția și traducerea cântecelor au fost efectuate după Vojislav Đurić de Iulian Bugariu; coperta și redactarea tehnică Ionel Popovici) și „Vitrării”, versuri de Miodrag Miloș (coperta și redactarea tehnică Ionel Popovici). A apărut și o carte de literatură tradusă – „Povestea despre țigan și vioară”, poezii de Mihal Ramač (poet rutean), în transpunere românească de Elena și Ioan Flora (ilustrații Ljubomir Sopka; redactarea tehnică Frenc Maurits; Tipografia „Forum”, Novi Sad). În Colecția revistei „Lumina” au apărut titlurile: „O floare de tei pentru Vasko Popa” și „Și totuși, viața-i...”, omagiu lui Radu Flora la 65 de ani.

Celelalte cărți apărute sub sigla „Libertatea” în anul 1987 au fost: „Calendarul Popular” (coperta și redactarea tehnică Ionel Popovici); „Istoria Ligii Comuniștilor din Iugoslavia II” de dr. Janko Pleterski, dr. Danilo Kecić, dr. Miroljub Vasić, dr. Pero Damjanović; Fabijan Trgo, Pero Morača, dr. Branko Petranović, dr. Dušan Bilandžić și dr. Svetislav Stojanović (traducere de Ilie Dolinga și Florin Ursulescu) și „Probleme de teorie și practică a limbii române în școala elementară din P.S.A. Voivodina” de Trăilă Spăriosu (coperta și redactarea tehnică Ionel Popovici).

Primat cărților de literatură română de la noi

Din anul 1988, putem considera pe bună dreptate, atât din aspect calitativ, cât și cantitativ, încep anii primatului publicării cărților de literatură română de la noi la Editura „Libertatea” (pe atunci din Novi Sad), căci acest gen de carte este publicat mai mult în raport cu celelalte. De asemenea, odată cu venirea lui Slavco Almăjan în funcția de redactor-șef al Editurii „Libertatea”,

ea se restructurează și își întemeiază bibliotecile și colecțiile sale, pe care le va păstra până în prezent. La fel, „Calendarul Popular” se transformă (având o nouă concepție și un alt aspect grafic) în „Almanahul Libertatea”, iar cărțile văd lumina tiparului în general la Tipografia „Forum” din Novi Sad. Pe cărți este imprimat și caracteristicul ISBN 86-7001 al Editurii „Libertatea”, iar o parte din tiraj se cartonează (deci, nu se tipăresc doar exemplare broșate).

În anul calendaristic 1988 au apărut următoarele cărți de beletristică „Preludiu imaginat”, versuri de Ioan Baba (Biblioteca de literatură contemporană: LICON, Colecția de poezii); „Căpșuna în capcană”, versuri de Petru Cârdu (Biblioteca de literatură contemporană: LICON, Colecția de poezii); „O bufniță tânără pe patul morții”, versuri de Ioan Flora (Biblioteca de literatură contemporană: LICON, Colecția de poezii); „La capătul nopții”, versuri alese se Radu Flora (Biblioteca de opere alese: BOA); „Oțelul public”, versuri de Vitazoslav Hronec (în românește de Ondrej Štefanko) (Biblioteca contact: BICON, Colecția de poezii); „Criptă pentru Boris Davidovici”: șapte capitole ale unei și – aceleași istorii, de Danilo Kiš, în românește de Simeon Lăzăreanu (Biblioteca contact: BICON, Colecția de proză); „Încercarea de a zbura” de Miodrag Miloš (Biblioteca de literatură contemporană: LICON, Colecția de proză); „Peisaj cu nuci” de Florin Ursulescu (Ediția debuturilor editoriale: ED ALFA, Colecția de proză); iar în Colecția revistei „Lumina” din Panciova (Tipografia „Sloboda” din Vârșeț) a apărut antologia tinerilor poeți din Serbia „Arhipelagul dantelat”, selecția versurilor de Mariana Dan-Mijović și Miljurko Vukadinović, traducerea fiind semnată de Mariana Dan-Mijović, iar desenele de Florin Pucă. În cadrul Bibliotecii de eseuri, studii, istorie literară, antologii: ESILA, în Colecția de studii, a apărut cartea „Vuk și românii” de Radu Flora, carte laureată (în premieră absolută) cu Premiul „Cartea Anului Editorial”, în cadrul noii manifestări „Un an editorial într-o singură zi”. În acest an a mai apărut „Calendarul Popular 1988 (coperta și redactarea tehnică Ionel Popovici; Editura „Libertatea” Panciova 1987, Tipografia „6. oktobar” Panciova).

De asemenea vom consemna apariția publicației „Catalog Editura Libertatea 1988”, care cuprinde bibliotecile, colecțiile, edițiile Editurii „Libertatea”, planul editorial pe anul 1989, cu un text introductiv intitulat „Către cititori – O experiență literară în permanentă creștere” de Slavco Almăjan. Catalogul (22 de pagini) a fost tipărit la Tipografia „Forum” din Novi Sad, iar concepția și realizarea grafică îi aparțin lui Maurits Ferenc).

Anul următor, 1989, a apărut (de fapt, în 1988, „Almanahul Libertatea 1989”, primul număr al publicației continuatoare a „Calendarului Popular”, concepția și realizarea grafică a acestuia aparținând lui Maurits Ferenc).

Cărțile de beletristică publicate în acest an sunt: „Efectul contrastelor”, poeme alese de Slavco Almăjan (Biblioteca de literatură contemporană: LICON, Colecția de poezii; concepția și realizarea grafică Maurits Ferenc); „Piatra”, versuri de Olimpiu Baloš (Biblioteca de literatură contemporană: LICON, Colecția de poezii; concepția și realizarea grafică Maurits Ferenc); „Fie vorba între noi”, versuri de Cornel Bălică (Biblioteca pentru copii și tineret: BICOT, Colecția de poezii; concepția și realizarea grafică Maurits Ferenc); desene de Slobodan Kuzmanov Kuza); „Mireasma iluziilor”, roman de Traian Doban (Biblioteca de literatură contemporană: LICON, Colecția de proză; concepția și realizarea grafică Maurits Ferenc); „Memoria asasină”, poeme alese de Ioan Flora (Biblioteca de opere alese: BOA; concepția și realizarea grafică Maurits Ferenc); desene de Todor Stefanović); „Vârtejul”, roman de Radu Flora (Biblioteca de

opere alese: BOA; concepția și realizarea grafică Maurits Ferenc; desene și portretul autorului de Viorel Flora); „Locve, ieri și astăzi”, monografie de Pavel Gătăianțu și Panta Bagiu (Biblioteca de monografii: M; coperta Traian Todoran Poponi); „Calea scorpionilor”, roman-cronică de Miodrag Miloš (Biblioteca de literatură contemporană: LICON, Colecția de proză; concepția și realizarea grafică Maurits Ferenc); „Gloria reversului”, poeme de Miodrag Pavlović, traducere și selecție de Petru Cârdu (Biblioteca contact: BICON, Colecția de poezii; concepția și realizarea grafică Maurits Ferenc); „Fata din vis”, roman de Aleksandar Tišma, în românește de Anghel Dumbrăveanu și Nebojša Popovici (Biblioteca contact: BICON, Colecția de proză; concepția și realizarea grafică Maurits Ferenc); iar în Colecția revistei „Lumina” din Panciova (Tipografia „6. oktobar”, Panciova) au apărut: „Luceafărul / Večernja zvezda” de Mihai Eminescu, în traducerea lui Mate Marăș; și „Dăltuiri”, selecție din creația literară a lui Teodor Șandru, cu o prefață semnată de Radu Flora.

Anul editorial 1989 a mai bucurat cititorii cu câteva cărți foarte importante: „Poezie și epocă” de Ion Deaconescu (Biblioteca de eseuri, studii, istorie literară și antologii : ESILA, Colecția de eseuri și studii; concepția și realizarea grafică Maurits Ferenc); „Cercetarea continuă” (relațiile istorice sârbo-române în epoca modernă 1859-1878) de Ion Dejan (Biblioteca de eseuri, studii, istorie literară și antologii : ESILA, Colecția de cercetări; concepția și realizarea grafică Maurits Ferenc); „Oameni și fapte”: pagini alese de Dositej Obradović, selecția textelor Lazar Čurčić, traducerea Vasa Barbu (Biblioteca de eseuri, studii, istorie literară și antologii : ESILA, Colecția de istorie literară și concepția și realizarea grafică Maurits Ferenc); și „Dicționarul literaturii române din Iugoslavia” de Costa Roșu (Biblioteca de dicționare și lexicoane : D, Colecția de dicționare; concepția și realizarea grafică Maurits Ferenc).

Și în anul 1989 a apărut și „Catalogul Editurii Libertatea 1989”, care a cuprins, pe 22 de pagini, bibliotecile, colecțiile și edițiile noi ale acesteia, precum și materiale informative asupra lucrărilor apărute și un cuvânt introductiv „Către cititori” de Slavco Almăjan. S-a tipărit tot la „Forum” din Novi Sad, iar concepția și realizarea grafică le-a semnat Maurits Ferenc.

Anii 1990-1993

Opțiunea de a promova în principal cartea de beletristică, Editura „Libertatea”, pe atunci din Novi Sad, a continuat-o și în anul 1990 și în cei ce i-au succedat. Cărțile erau tipărite, în marea lor majoritate, în Tipografia „Forum” din Novi Sad, iar foarte puține dintre ele la „6. oktobar” din Panciova (cele din Colecția revistei „Lumina”) sau la „Sloboda” din Vârșeț (în 1992), respectiv la alte tipografii: „Dnevnik” din Novi Sad, „Integrph” din București și „Cicero” din Belgrad.

Anul 1990 a adus următoarele titluri de beletristică: „Oglinda triumfiulară”, versuri haiku de Ioan Baba (Biblioteca de literatură contemporană: LICON, Colecția de poezii ; concepția și realizarea grafică Maurits Ferenc); „Împrejurări inexplicabile”, poezii de Nicu Ciobanu (Biblioteca de literatură contemporană: LICON, Colecția de poezii ; concepția și realizarea grafică Maurits Ferenc); „Fântâna lupilor”, povestiri de Simion Drăguța (Biblioteca de literatură contemporană: LICON, Colecția de proză ; concepția și realizarea grafică Maurits Ferenc); „Tălpile violete”,

poeme de Ioan Flora (Biblioteca de literatură contemporană: LICON, Colecția de poezii ; concepția și realizarea grafică Maurits Ferenc; portretul poetului văzut de Marin Sorescu; desene de Milenko Prvački); „Defileul arborilor”: poezii de Ion Marcoviceanu (Biblioteca de literatură contemporană: LICON, Colecția de poezii ; concepția și realizarea grafică Maurits Ferenc); „Hai, hui pe cărării”, poezii pentru copii de Miodrag Miloš (Biblioteca pentru copii și tineret: BICOT, Colecția de poezii ; concepția și realizarea grafică Maurits Ferenc; desene de Zoran Majstorović); „Originea cântecului”, poeme alese, confesiuni de Florica Ștefan (Biblioteca opere alese : BOA); și „Omul-pasăre neagră”, poezii de Ileana Ursu (Biblioteca de literatură contemporană: LICON, Colecția de poezii).

Celelalte cărți ale anului 1990 au fost: „Almanahul Libertatea”; „Impulsurile timpului”, studii de arte plastice de Adrian Negru (Biblioteca de eseuri, istorie literară, antologii: ESILA. Colecția de studii; concepția și realizarea grafică Maurits Ferenc); „Alternativa labirintului” de Marian Odangiu, care a cuprins repere pentru un dialog deschis cu poezia lui Slavco Almăjan (apărută în Colecția revistei „Lumina” din Panciova); și monografia „Frumoasele festivaluri” de Costa Roșu (laudă cântecului și jocului bănățean – panorama celor 30 de ediții ale Festivalului de Folclor și Muzică Populară Românească din Voivodina: 1959-1990.

* * *

Anul 1991 ne-a bucurat cu romanul lui Slavco Almăjan „Pianul cu păjanjeni”, dar și cu aceste cărți de beletristică: „Poeme incisive” de Ioan Baba (Biblioteca de literatură contemporană: LICON, Colecția de poezii; Tipografia „6.oktobar” din Panciova); „Calibrul pistolului”, scenariu pentru scurt-metraje, mini eseuri, basme nou-descoperite, fragmente de roman, benzi desenate și alte utopii de Pavel Gătăianțu (Biblioteca de literatură contemporană: LICON, Colecția de poezii); „Ariciul înaripat”, poezii pentru copii și pentru destoinici visători de Cornel Mata (Biblioteca pentru copii și tineret: BICOT, Colecția de poezii); „Soarele mofturos”, poezii pentru copii de Ana Niculina Sârbu (Biblioteca pentru copii și tineret: BICOT, Colecția de poezii; ilustrații de Milinko Buiša); „Câine scurt de coadă”, aforisme de Florin Țăran (Biblioteca de literatură contemporană: LICON, Colecția de aforisme; desene de Léphafl Pal); și „Ilustrații în alb”, poezii de Mărioara Țera (Ediția debuturilor editoriale: ED ALFA, Colecția de poezii).

În anul 1991 au mai apărut: „Almanahul Libertatea” (cu un supliment consacrat celor 30 de ediții ale Festivalului de Folclor și Muzică Populară Românească din Voivodina: 1959-1990, pe care l-a semnat Costa Roșu); „Cronicar, insurgent, alchimist”, lumea faptelor, a exoticii și a ezotericului în poezia lui Ioan Flora, văzută de Srba Ignjatović, în românește de Lucian Alexiu (Colecția revistei „Lumina”, Tipografia „6. oktobar”); „Studii de limbă română” de Lia Magdu (Biblioteca de eseuri, istorie literară, antologii: ESILA. Colecția de studii și cercetări); și „Corurile noastre bănățene”, contribuție la istoria corurilor românești din Banatul sârbesc de Costa Roșu (Tipografia „Dnevnik” din Novi Sad).

* * *

Anul 1992, din aspectul producției de cărți la Editura „Libertatea”, care revine la Panciova, a fost unul mai modest, căci, pe lângă tradiționalul „Almanah Libertatea”, care a încadrat și un supliment consacrat corurilor românești din Banatul sârbesc, pe care l-a semnat Costa Roșu (Tipografia „Dnevnik” din Novi Sad), au mai apărut doar câteva cărți de beletristică: „Ploaia eternă”, poezii de Mărioara Baba (Biblioteca de literatură contemporană: LICON, Colecția de poezii; coperta și redactarea tehnică Ionel Popovici; Tipografia „Sloboda” din Vârșet); „Rame negre”, poezii de Cornel Bălică (Biblioteca de literatură contemporană: LICON, Colecția de

poezii; coperta și redactarea tehnică Ionel Popovici; Tipografia „Sloboda” din Vârșet); și „În biserica Troia”, poezii de Petru Cârdu (Biblioteca de literatură contemporană: LICON, Colecția de poezii; coperta și redactarea tehnică Ionel Popovici; Tipografia „Sloboda” din Vârșet).

* * *

Următorul an editorial, 1993, a fost și mai modest, căci au văzut lumina tiparului doar aceste cărți: „Almanahul Libertatea”, „Românii din Banatul sârbesc în secolele XVIII-XX”, pagini de istorie și cultură de prof. dr. Gligor Popi, coeditare cu Fundația Culturală Română din București (coperta de Nicolae Corneanu; Tipografia „Integrat”, București); și volumul de poezii în limba sârbă „Patka u kadi” de Boris Matijević (ilustrații de Snežana Balaš; Tipografia „Cicero” din Belgrad).

Cărțile anilor 1994-1995

Începând cu anul 1994, cărțile Editurii „Libertatea” din Novi Sad, văd lumina tiparului în general la Tipografia „KriMel” din Budisava.

La capitolul „Cărți de beletristică” în anul 1994 consemnăm următoarele titluri: „Năzbâții candidi și alte fantezii între două solstiții”, povestiri în versuri de Ioan

Baba (Biblioteca pentru copii și tineret: BICOT. Colecția de poezii; coperta și desene de Alexandru Baba-Vulić, Sebastian Cioban, Željko Pojetar și Marcel Moise); „Concert pentru strada mea”, versuri de Eugenia Ciobanu Bălțeanu (Biblioteca pentru copii și tineret: BICOT. Colecția de poezii; coperta și realizarea grafică Ionel Popovici); „Vară târzie”, poezii de De-sanka Maksimović, selecție și traducere de Ivo Munčan (Biblioteca contact: BICON. Colecția de poezii; coperta și realizarea grafică Ionel Popovici); „Rădăcinile focului”, poeme alese de Ion Miloš (Biblioteca de opere alese: BOA., coperta Milan Vasilic); „Legende bănățene”, proză populară românească din Banatul iugoslav, culegere, selecție și prefată de Costa Roșu (Biblioteca de folclor și etnografie: FOLET. Colecția de proză.); precum și două cărți de versuri în limba sârbă: „Sveznalica” de Lazar B. Koprivica (ilustrații de Snežana Balaš; redactarea tehnică: Ružica Nikolić; Tipografia „Cicero” din Belgrad) și „Cvetna uvertira” de Boris Matijević (ilustrații de Snežana Balaš; Tipografia „Cicero” din Belgrad).

În acest an au mai apărut „Almanahul Libertatea” și „Srpsko-rumunski priručnik za konvezaciju / Ghid de conversație sârbo-român” de mr. Romanța Iovanovici, Ileana Magda, dr. Lia Magdu, dr. Valentin Moldovan (coordonator), dr. Momčilo Savić, dr. Richard Sârbu (Biblioteca de dicționare și lexicoane: DILEX. Colecția de dicționare; coperta și realizarea grafică Ionel Popovici).

* * *

În anul calendaristic 1995, cărțile de beletristică pe care le-a publicat Editura „Libertatea” din Panciova au fost: „Între două coperte”, versuri de Olimpiu Baloș (Biblioteca de literatură contemporană : LICON. Colecția de poezii; tehnoredactarea computerizată „Laser studio”, Novi Sad); „Atentat la ordinea publică: cazuri & studii & caractere de Pavel Gătăianțu (Biblioteca de literatură contemporană : LICON. Colecția de proză; tehnoredactarea computerizată „Laser studio”, Novi Sad); „Carnavalul cuvintelor”, versuri alese de Miodrag Miloš (Biblioteca pentru copii și tineret : BICOT. Colecția de versuri alese; coperta și desene de Mihai Bădescu;

tehnoredactarea computerizată „Laser studio”, Novi Sad); „Vânt de răsărit”, roman de Mio-drag Miloș (Biblioteca de literatură contemporană : LICON. Colecția de proză; tehnoredactarea computerizată „ANATTA press”, Novi Sad); și „Rugămintea din urmă”, versuri de Mărioara Ț. Sfera (Biblioteca de literatură contemporană : LICON. Colecția de poezii; tehnoredactarea computerizată „ANATTA press”, Novi Sad).

Dintre alte cărți, pe lângă tradiționalul „Almanah Libertatea”, au mai fost publicate: „Bibliografia Editurii Libertatea 1945-1995”, volumul I, cartea întâi, de Costa Roșu – prima carte din cadrul Proiectului „Bibliografia Românilor din Iugoslavia, respectiv Voivodina” (tehnoredactarea computerizată „ANATTA press”, Novi Sad); monografia consacrată împlinirii a 50 de ani de apariție neîntreruptă a săptămânalului „Libertatea” – „Libertatea 1945-1995, ani de memorie jurnalistică” de Costa Roșu (file de cronică), Ioța Bulic și Simeon Lăzăreanu (selecție de texte), apărută la Tipografia „Dnevnik” din Novi Sad (tehnoredactarea și coperta Ionel Popovici); și „Cum să învățăm”, îndreptar practic pentru elevi și studenți de dr. Trăilă Spărișu (Biblioteca DIP – didactică și pedagogică. Colecția: PRA-XIS; tehnoredactarea computerizată „ANATTA press”, Novi Sad).

Cărți de referință despre noi

Anul 1996 și anii ce i-au urmat au adus la Editura „Libertatea” multe cărți de beletristică, dar și cărți de referință când este vorba despre românii din Voivodina, cărți care au imortalizat pe hârtie anumite segmente ale manifestării noastre spirituale și culturale. Au fost publicate, după o pauză îndelungată, și unele manuale. În general, cărțile au fost tipărite în Tipografia „KriMel” din Budisava, dar și în alte tipografii.

* * *

Anul 1996 a bucurat publicul cititor cu aceste titluri de carte de beletristică: „Antistress show”, versuri pentru copii de Slavco Almăjan (Biblioteca pentru copii și tineret: BICOT. Colecția de versuri; tehnoredactarea computerizată: „Laser studio”, Novi Sad; Tipografia „Art Print”, Novi Sad); „Cugetări” de Lia Magdu (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de cugetări; tehnoredactarea computerizată: „Laser studio”, Novi Sad); „Ulmii de la răspântie”, Cartea întâi, „Pârloaga de peste râu”, roman de Miu Mărgineanu (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de proză; tehnoredactare computerizată: „Laser studio”, Novi Sad); „Zborul cuvintelor spinoase”, versuri de Valentin Mic (Ediția debuturilor editoriale: ED ALFA. Colecția de poezii; tehnoredactarea computerizată: „Laser studio”, Novi Sad); „Proverbe și zicători bănațene”, folclor literar din Banatul iugoslav de Costa Roșu (Biblioteca de folclor și etnografie: FOLET. Colecția de folclor literar; tehnoredactarea computerizată: „Laser studio”, Novi Sad); și „Semne pe nisip”, versuri de Ileana Ursu (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de poezii; tehnoredactarea computerizată: „ANATTA press”, Novi Sad).

Pe lângă tradiționalul „Almanah Libertatea”, au mai apărut cărțile: „Metagalaxia minoritară”, Cartea stărilor spectrale, eseuri de Slavco Almăjan (Biblioteca de eseuri, studii, istorie literară, antologii: ESILA. Colecția de eseuri; tehnoredactarea computerizată: „Laser studio”, Novi Sad); monografia „Comunitatea Românilor din Iugoslavia (1990-1995) de Pavel Gătăianțu (Biblioteca de monografii: M; tehnoredactarea computerizată: „Laser studio”, Novi Sad);

„Noapte și zi”, jurnal: decembrie 1992-iulie 1994 de Mira Marković, traducerea de Florin Ursulescu, coperta: Ljubomir Sopka; tehnoredactarea computerizată „Laser studio”, Novi Sad; Tipografia „Futura”, Novi Sad); monografia „Petroviceni de altădată (1808-1941) de Mircea Măran (Biblioteca de monografii: M; tehnoredactarea computerizată: „Laser studio”, Novi Sad; Tipografia „Graph Style, Novi Sad), precum și manualele: „Matematica”, culegere de probleme pentru clasa a III-a de liceu, sensul uman, de dr. Jovan D. Kečkić, traducerea și selecția prof. Doina Ardelean (tehnoredactarea computerizată: „Laser studio”, Novi Sad); „Matematica”, culegere de probleme pentru clasa a IV-a de liceu, de Milutin Obradović și Dušan Georgijević, traducerea și selecția prof. Doina Ardelean (tehnoredactarea computerizată: „Laser studio”, Novi Sad); „Fizica”, culegere de probleme pentru clasa a II-a de liceu, de Branko Radivojević, Bogdan Pușara și Dragan Karin, traducerea și selecția prof. Drăgălin Velici (tehnoredactarea computerizată: „Laser studio”, Novi Sad); și „Fizica”, culegere de probleme pentru clasa I de liceu, de Milan Raspopović, Svetozar Božin, Ivan Vasiljević și Emilo Danilović, traducerea și selecția prof. Drăgălin Velici (tehnoredactarea computerizată: „Laser studio”, Novi Sad).

* * *

Cărțile de beletristică ale anului 1997 au fost: „Dubla ființă a naturii”, versuri de Mărioara Baba (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de poezii; coperta: Doru Bosioc; tehnoredactarea computerizată: Dimitrie Miclea); „Cerneala invi-zibilă”, poezii de Vasa Barbu (Ediția debuturilor editoriale: ED ALFA; coperta: Doru Bosioc; tehnoredactarea computerizată: GALA); „Cascade de lumină”, versuri de Eugenia Bălțeanu (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de poezii; tehnoredactarea computerizată: Dimitrie Miclea); „Antrenament pentru ogari”, balade, ode, uverturi, imnuri și alte cântece de Pavel Gătăianțu (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de poezii; coperta: Doru Bosioc; tehnoredactarea computerizată: Dimitrie Miclea); „Psihologija izbora X”, versuri (în limba sârbă) de Ivana Malek (tehnoredactarea computerizată: Lusi Kesić); „Cuvinte”, versuri de Ionela Mengher (Ediția debuturilor editoriale: ED ALFA. Colecția de poezii; coperta: Doru Bosioc; tehnoredactarea computerizată: Dimitrie Miclea); „Cuiul din inimă”, versuri de Mio-drag Miloș (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de poezii; tehnoredactarea computerizată: GALA); și „Colivia cu oameni”, aforisme de Florin Țăran (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de aforisme; coperta: Doru Bosioc; tehnoredactarea computerizată: GALA).

Celelalte cărți ale anului editoria 1997 au fost: „Almanahul Libertatea”; „Mic tratat de artă modernă”, îndreptar practic pentru elevi și studenți de prof. dr. Adrian Negru (Biblioteca: DIP – didactică și pedagogică. Colecția: PRAXIS; tehnoredactarea computerizată: „Laser studio”, Novi Sad); „O istorie a literaturii române din Voivodina” de Ștefan N. Popa, de altfel, „Cartea anului editorial 1997) (Biblioteca de eseuri, studii, istorie literară, antologii: ESILA; Colecția de istorie literară; tehnoredactarea computerizată: „Laser studio”, Novi Sad); „Bibliografia săptămânalului „Libertatea” 1945-1995, vol. II, cartea I, de Costa Roșu (coperta: Marius Roșu; tehnoredactarea computerizată: „Laser studio”, Novi Sad); „Învățământul primar românesc din Banatul iugoslav în secolul XX”, contribuții de prof. dr. Trăilă Spărișu (Biblioteca: DIP – didactică și pedagogică, Colecția: LOGOS; tehnoredactarea computerizată: „Laser studio”, Novi Sad), precum și „Compendiul biobibliografic: scriitori” de Ioan Baba, apărut în Colecția revistei „Lumina” (coperta: BINIS).

Întâmpinând cumpăna dintre milenii

Și în anii 1998 și 1999, care au precedat schimbului de milenii, Editura „Libertatea” a rămas fidelă opțiunii sale de a publica cărți de valoare și de importanță pentru spiritualitatea și cultura minorității noastre. Acești ani au fost editorial mai bogați, iar anul 2000, precum și primul an al mileniului III – 2001 mai modeși (despre ei vom vorbi într-o altă continuare). Cărțile, în marea lor majoritate, au văzut lumina tiparului la Tipografia „KriMel” din Budisava.

Anul 1998 a adus aceste titluri de cărți de beletristică: „Poeti sârbi. Competițiile nu sunt întrerupte”, antologie de poezie sârbească contemporană, selecție și traducere de Petru Cărdu (ilustrația de pe copertă: Branislav Dobanovački; tehnoredactor: ing. graf. Svetozar Kozomora; carte realizată în coeditare cu Zavod za udžbenike i nastavna sredstva din Belgrad (Tipografia „Budućnost”, Novi Sad); „Noduri de ceață”, versuri de Aurel Mioc (Ediția debuturilor editoriale: ED ALFA. Colecția de poezii; coperta Doru Bosioc; tehnoredactarea computerizată Marin Gașpăr); „Candelabru candid”, versuri de Ileana Ursu (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de poezii; coperta Doru Bosioc; tehnoredactarea computerizată Sara Bernadette și Baena ? Csaba); iar în Colecția revistei „Lumina” a apărut comedia „Fierarii” de Miloš Nikolić în traducerea Veronicăi Lăzăreanu (identitatea vizuală BINIS; Tipografia „KriMel”, Budisava). În aceeași colecție a revistei „Lumina” au mai apărut două volume omagiale îngrijite de Ioan Baba (identitatea vizuală BINIS; Tipografia „KriMel”, Budisava): „La 75 de ani, Probitate și hedonism”, carte consacrată lui Ion Marcoviceanu, și „65 de ani, Metonimia răulenilor”, carte închinată lui Miodrag Miloș; precum și volumul bilingv de poezii „Točak za mučenje / Roata supliciuului” de Stevan Raičković, selecția, traducerea din limba sârbă și postfața de Ivo Muncian (identitatea vizuală BINIS; Tipografia „KriMel”, Budisava).

În acest an, pe lângă tradiționalul „Almanah Libertatea”, au mai apărut și aceste cărți: „I.L. Caragiale și B. Nușici”, studiu comparativ de Marina Puia Bădescu (Biblioteca de eseuri, studii, istorie literară, antologii: ESILA. Colecția de studii; coperta Mihai Bădescu); „Rumunski jezik, priručnik za konverzaciju – Limba română, ghid de conversație” de Valentin Moldovan și Richard Sârbu (Biblioteca de dicționare și lexicoane: DILEX. Colecția de dicționare; tehnoredactarea computerizată „Laser studio”, Novi Sad); „Românii din Banatul sârbesc 1941-1996, vol. II”, monografie de Gligor Popi (Biblioteca de monografii, almanahuri, caiete: MAC. Colecția de monografii; tehnoredactarea computerizată „Mdesign”, Novi Sad); „Lexiconul jurnalisticii românești din Iugoslavia” de Costa Roșu (Biblioteca de dicționare și lexicoane: DILEX. Colecția de lexicoane; tehnoredactarea computerizată „Laser studio, Novi Sad); „Almanah agricol 1998” de George Subu; și „Calendar ortodox român 1999” (coperta I: Biserica din Uzdin; coperta IV: Biserica din Alibunar; fotografiile bisericilor: Simeon Lăzăreanu).

Anul 1999 ne-a bucurat cu următoarele cărți de beletristică: „Post-restant în arhipelag”, versuri de Slavco Almăjan (Biblioteca: ULTRA. Colecția de poeme (coperta și desenele din interior: Viorel Flora); „Sub geana cerului”, versuri de Olimpiu Baloș (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de poezii; coperta Doru Bosioc); „Ultima poveste înainte de zbor”, proză pentru copii de Eugenia Bălțeanu (Biblioteca pentru copii și tineret: BICOT. Colecția de proză; coperta și desenele din interior Viorel Flora; tehnoredactarea computerizată „O’Nirelab print”, Novi Sad); „Inelul de ață”, versuri de Elena Maria Brânzei (Ediția debuturilor editoriale: ED ALFA. Colecția de poezii; coperta Doru Bosioc; tehnoredactarea compu-

terizată Marin Gașpăr); „Dialoguri matinale”, versuri de Monica Țăran Dumitrescu (Ediția debuturilor editoriale: ED ALFA. Colecția de poezii; coperta Doru Bosioc; tehnoredactarea computerizată Marin Gașpăr); „Luceafărul & Scrisorile” / „Večernik & Pisma”, poezii de Mihai Eminescu, traducerea în limba sârbă de Ileana Ursu; tălmăcirea în limba sârbă de Milan Nenadić; prefață de Slavco Almăjan (Biblioteca: CB – Cartea bilingvă, bibliotecă întemeiată în anul 1999, de către redactorul șef Nicu Ciobanu; tehnoredactarea computerizată „O’Nirelab print”, Novi Sad); „Medeea și mașinile ei de război”, versuri de Ioan Flora (Biblioteca: ULTRA. Colecția de poeme; culegerea și tenoredactarea Ana Maria Popescu); „A, lud za stolom X”, poezii în limba sârbă de Ivana Malek (prezentare artistică de Bojan Kozlovački-Kint); „Tăcerile mele”, teledjurnal personal de Miodrag Miloș (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de proză).

De asemenea a văzut lumina tiparului și cartea „Zona specifică”, mici bijuterii de altădată (Colecția Specific), carte conținând texte publicate la rubrica cu același nume a ziarului „Libertatea” în perioada 1993-1998 (inițiată de Slavco Almăjan în 1993, acesta concepând în anul respectiv și noua serie a săptămânalului „Libertatea”) - selecția textelor aparține lui Nicu Ciobanu, care semnează și prefața intitulată „Exerciții de admirație”, iar autorii textelor selectate sunt: Slavco Almăjan, Nicu Ciobanu, Gheorghina Rotariu; Mărioara Stojanović, Simeon Lăzăreanu, Ioța Bulic, Veronica Lăzăreanu, Costa Roșu, Doina Gujbă, Eufrozina Greoneanț, Cornel Mata, Eugenia Bălțeanu, Ionel Miat, Gheorghe Bosioc, Silvia Truia, Florin Țăran, Mircea Baba, Gheorghe Lifa, Vasile Barbu, Tiberiu Lăpădat, Anuica Ginu, Mirinica Jivcu, D. Sfera, Valentin Mic și Ana Niculina Ursulescu.

Și în acest an a apărut „Almanah Libertatea”, iar cărțile de alte genuri care au fost publicate sunt: „Cupa Libertății – 40 de ediții”, monografie de Gheorghe Bosioc și Nicolae Moise (Biblioteca de monografii, almanahuri, caiete: MAC. Colecția de monografii; tehnoredactarea computerizată Marin Gașpăr); „Drepturile omului în zona de nesiguranță. De la samavolnicie la democrație”, studiu de Voin Dimitrievici (traducere de Ruja și Slavco Almăjan; tehnoredactarea computerizată „O’Nirelab print”, Novi Sad); „Fascinația scenei / Zilele de Teatru ale Românilor din Voivodina, 1973-1997” (Biblioteca de monografii, almanahuri, caiete: MAC. Colecția de monografii; tehnoredactarea computerizată „Mdesign”, Novi Sad); „Constantin Daniel”, studiu monografic de Adrian Negru (Biblioteca de eseuri, studii, istorie literară, antologii: ESILA. Colecția de eseuri; tehnoredactarea computerizată „O’Nirelab print”, Novi Sad); „Dialog și toleranță. Experiența divergenței”, studiu de Giuro Țușnic; traducere de Nicu Ciobanu (tehnoredactarea computerizată „O’Nirelab print”, Novi Sad); iar Colecția revistei „Lumina” ne-a surprins cu „Lexiconul artiștilor plastici români contemporani din Iugoslavia”, vol. I de Ioan Baba (identitatea vizuală și prezentarea artistică BINIS).

La cumpăna mileniilor

Anul 2000 a fost un an editorial mai modest din punct de vedere al numărului de titluri și fără tradiționalul „Almanah Libertatea”. A apărut ediția a doua a cărții „Luceafărul & Scrisorile” / „Večernik & Pisma”, poezii de Mihai Eminescu, traducerea în limba sârbă de Ileana Ursu; tălmăcirea în limba sârbă de Milan Nenadić; prefață de Slavco Almăjan (Biblioteca: CB – Cartea bilingvă; tehnoredactarea computerizată „O’Nirelab print”, Novi Sad). De asemenea, în Biblioteca de monografii, almanahuri, caiete: MAC. Colecția de monografii, a fost publicat studiul monografic „Lumina 1947-1997”, semnat de Ionela Mengher.

În Colecția revistei „Lumina” au apărut studiile filosofice „Figuri ale puterii” de George Neamțu (împreună cu I.N.S.C.R. din Iași); distihurile paradoxiste ale lui Florentin Smarandache în limba sârbă „Paradoksistički stihovi”, selecție și traducere din limba română în limba sârbă și text despre autor: Ioan Baba; identitatea vizuală BINIS); precum și cartea de aforisme „Păzitorul de adevăr” de Mića M. Tumarić, selecție și traducere din limba sârbă Ioan Baba; identitatea vizuală BINIS.

În anul 2000 a fost realizat CD-ul multimedial „3000 de pagini pentru mileniul trei”, în perioada când la Editura „Libertatea” era redactor-șef Nicu Ciobanu, care a fost autorul și coordonatorul acestui proiect; iar realizarea multimedială a aparținut lui Marius Roșu, Igor Perković și Marinica Ciobanu; recenzenți: Trăilă Spăriosu).

CD-ul cuprinde următoarele cărți de referință ale noastre: „O istorie a literaturii române din Voivodina” de Ștefan N. Popa; „Învățământul primar românesc din Banatul iugoslav în secolul XX” de Trăilă Spăriosu; „Românii din Banatul sârbesc”, vol. I, de Gligor Popi; „Românii din Banatul sârbesc”, vol. II, de Gligor Popi; „Metagalaxia minoritară” de Slavco Almăjan; „Fascinația scenei” de Miodrag Miloș; „Lexiconul jurnalisticii românești din Iugoslavia” de Costa Roșu; „Bibliografia săptămânalului „Libertatea” de Costa Roșu; și „Bibliografia Editurii „Libertatea” de Costa Roșu.

În anul 2001 apare din nou „Almanahul Libertatea”, iar cărțile de beletristică publicate au fost: „Emiljin spomenar”, proză scurtă în limba sârbă de Nada Todorov-Malek (tehnoredactarea computerizată Predrag Milovanović); „Sfințirea ușii”, versuri de Valentin Mic (Biblioteca de literatură contemporană: LICON, Colecția de poezii; coperta Emanuel Onciu; tehnoredactarea computerizată Marinica Ciobanu); și „Firul apei”, versuri de Aurel Mioc (Biblioteca de literatură contemporană: LICON, Colecția de poezii; coperta și tehnoredactarea grafică computerizată: Ionel Popovici). Au fost publicate și monografiile „Școala din Locve / Sân-Mihai în perioada 1765-2000” de Ion Sfera (tehnoredactarea computerizată: Dimitrie Sfera) și „40 de ani în slujba folclorului coregrafic tradițional din Locve / Sân-Mihai” de Rodica Todoran (Biblioteca de monografii, almanahuri, caiete: MAC. Colecția de monografii. Coperta Ionel Popovici; tehnoredactarea computerizată Marin Gașpăr). În Colecția revistei „Lumina” au apărut volumul de versuri „Noćna slika / Imagine nocturnă” de Milan Nenadić, ediție bilingvă; selecție și traducere de Ivo Muncian (identitatea vizuală BINIS); precum și cartea de satiră „Vreme zatvora” de Mića M. Tumarić (coperta Ljubomir Sopka; Tipografia „G&M print”, Novi Sad).

În anul 2002 au văzut lumina tiparului următoarele cărți de beletristică: „Made in Banat”, versuri de Pavel Gătăianțu (Biblioteca de literatură contemporană: LICON, Colecția de poezii; coperta Emanuel Onciu; tehnoredactarea computerizată Vasa Barbu); „Emiljine obișnute priče”, proză scurtă în limba sârbă de Nada Malek (tehnoredactarea grafică: Predrag Milovanović); „În amurg”, memorii, confesiuni, însemnări de călătorie de Lia Magdu (Biblioteca de literatură contemporană: LICON; coperta Camil Mihăescu; tehnoredactarea computerizată Mariu Roșu; coeditare cu „Augusta” din Timișoara); „Lent Dunărea moare”, versuri de Aurel Mioc (Biblioteca de literatură contemporană: LICON, Colecția de poezii; coperta Ionel

Popovici; tehnoredactarea computerizată Vasa Barbu); „...Doar copii!”, poezii pentru copii de Mariana Stratulat (Ediția debuturilor editoriale: ED ALFA. Colecția de poezii; coperta Emanuel Onciu; tehnoredactarea computerizată Vasa Barbu), iar în Colecția revistei „Lumina”, în Ediția bibliofilă „Ecouri lirice”, ediție îngrijită de Ioan Baba (concepția, identitatea vizuală și prezentarea grafică BINIS); următoarele cărți de poezii: „Teiul spiral” de Slavco Almăjan; „Florilegiu basarabean” (antologie de poezie întocmită de Ioan Baba); „Florilegiu bănațean” (antologie de poezie întocmită de Ioan Baba); „Poemele D” de Ioan Baba; „Din totdeauna am murit singur” de Vasile Barbu; „Depoetizare” de Nicu Ciobanu; „Cerul din pahar” de Vasile / Vasko Popa; și „Singuri cu noi” de Aurora Rotariu Planjanin. În Colecția revistei „Lumina” de asemenea a fost tipărită cartea „Coaforul cântăreței chele”, trei comedii de Miloš Nikolić, în românește de Veronica și Simeon Lăzăreanu.

La Editura „Libertatea” au mai apărut, în acest an, cartea de studii de arte plastice „Impulsurile timpului”, vol. II, de Adrian Negru (coeditare cu „Lumina” din Drobeta-Turnu Severin; Tipografia S.C. „Publiching International „Lumina” din acest oraș; Biblioteca de eseuri, studii, istorie literară: ESILA. Colecția de studii); cartea „Interviuri 1970-2000 I” de Costa Roșu (coeditare cu Editura Fundației; Novi Sad; coperta și realizarea grafică Mariu Roșu; Tipografia „AD print”, Novi Sad); precum și „Almanahul Libertatea”

În anul 2002, cu prilejul marcării a 55 de ani de beletristică la Editura „Libertatea”, a văzut lumina tiparului „Catalogul cărților de beletristică 1947-2002” (concepția, tehnoredactarea computerizată și cuvântul introductiv „55 de ani de creație literară pentru eternitate” de Vasa Barbu).

Cărțile anului 2003

Anul 2003 a fost un an destul de fructuos din aspectul editării cărților la „Libertatea”, cărți publicate numai de editura noastră sau în coeditare cu edituri din România. De asemenea putem spune că majoritatea au văzut lumina tiparului la Tipografia „KriMel” din Budisava.

La capitolul cărți de beletristică publicate în anul 2003, consemnăm următoarele titluri: „Versuri pentru mileniul trei” de Olimpiu Baloș (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de poezii; coperta și tehnoredactarea computerizată Vasa Barbu); „Antologia poeziei românești din Serbia” de Ion Deaconescu și Ion Neagu (coeditare cu Ed. „Europa” din Craiova (Tipografia „SITECH”, Craiova; coperta René Magritte); „Navetiștii (Amintiri din tren)”, proză scurtă de George M. Frișcan (Ediția debuturilor editoriale: ED ALFA. Colecția de proză; coperta și tehnoredactarea computerizată Vasa Barbu); „Floare în fereastră”, proză scurtă de Maria Păuța Gașpăr (Ediția debuturilor editoriale: ED ALFA. Colecția de proză; coperta și tehnoredactarea computerizată Marin Gașpăr; desenele de pe copertă și din interior Simion Gașpăr); „Emiljine odabrane priče”, jurnal în limba sârbă de Nada Malek (redactarea grafică Predrag Milovanović; Tipografia: „Grafos international” din Panciova); „Cronologia unei veri”, roman de Ion Marcoviceanu (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de proză; coperta și tehnoredactarea computerizată Vasa Barbu); „Acuarelă / Akvarel”, versuri de Ion Minulescu, ediție bilingvă; selecția poeziilor și traducerea în limba sârbă Mihailo-Mihai Avramescu (Biblioteca: CB – Cartea bilingvă. Colecția de poezii; prefața, tehnoredactarea computerizată și coperta de Vasa Barbu); „Cer violet / Ljubičasto nebo”, poezii de Ivo Muncian în traducerea autorului (Biblioteca: CB – Cartea bilingvă. Colecția de poezii; techno-

redactarea computerizată și coperta de Vasa Barbu); „Dincolo de curcubeu”, versuri de Marius Mureșan (Ediția debuturilor editoriale: ED ALFA. Colecția de poezii; coperta și tehnoredactarea computerizată Vasa Barbu); „Umbrele pașilor”, versuri de Aurora Rotariu Planjanin (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de poezii; coperta și tehnoredactarea computerizată Vasa Barbu); „Negustor de vorbe goale”, aforisme de Florin Țăran (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de aforisme; coperta și tehnoredactarea computerizată Vasa Barbu); „Semne-n vânt”, versuri de Marcela Zăria (Ediția debuturilor editoriale: ED ALFA. Colecția de poezii; coperta și tehnoredactarea computerizată Vasa Barbu); iar în Colecția revistei „Lumina” au fost publicate cărțile de beletristică: „Cartea schimbărilor: Eu, tu și alții”, poezii de Alexandru Băișanu (selecție și argument Cătălin Bordeianu; coperta Mircea Romășcan; coeditare Ed. „Libertatea”, Colecția „Lumina” și Ed. INSCR din Iași); și „Oase plângând” de Nichita Stănescu (ediția a doua, revăzută; colecție îngrijită de Ioan Baba; concepția, identitatea vizuală, prezentarea artistică: BINIS; Ediția bibliofilică „Tezaur”; desenul de pe copertă Igor Isac).

Pe lângă „Almanahul Libertatea”(concepția, tehnoredactarea computerizată și coperta Vasa Barbu), la Editura „Libertatea”, au mai fost publicate și aceste cărți: „Hacienda cu beladone”, tratat de imagologie de Slavco Almăjan (coeditare cu Ed. „Europa” din Craiova; Biblioteca de eseuri, studii, istorie literară: ESILA. Colecția de eseuri; tehnoredactarea computerizată: Vasa Barbu; ilustrația copertei René Magritte; Tipografia „SITECH”, Craiova); două volume de „Lecturi de epistemologie generală și socială” de Alexandru Băișanu (coeditare Ed. „Libertatea”, Colecția „Lumina” și Ed. INSCR din Iași); „Decenii dominante ale democrație în Occident” de Cătălin Bordeianu (coeditare Ed. „Libertatea”, Colecția „Lumina” și Ed. INSCR din Iași); „Integrarea și globalizarea” de Ion Iliescu (traducere în limba sârbă prof. dr. Milan Vanku; redactarea tehnică C.P.E. „Libertatea”); „Localități bănățene (Trecut istoric și cultural)” de Mircea Măran (Biblioteca: M – de monografii; coeditare cu Editura „Augusta” din Timișoara; coperta: Camil Mihaescu; tehnoredactarea computerizată Vasa Barbu; Tipografia „Art Press”, Timișoara); „Românii de peste fruntarii”, studii și articole de istorie de Vasile Mircea Zaberca (Biblioteca de eseuri, studii, istorie literară, antologii: ESILA. Colecția de studii; tehnoredactarea: C.P.E. „Libertatea”); iar în Colecția revistei „Lumina” a apărut cartea „Poetica picturală în iconografia bănățeană”, eseuri de Adrian Negru (colecție îngrijită de Ioan Baba; pictura de pe copertă Constantin Daniel; Ediția bibliofilică „Cercetări”).

Anul editorial 2004

Anul editorial 2004 s-a încheiat prin publicarea „Almanahului Libertatea 2005” (desenul de pe copertă Alexandru Pascu; ilustrațiile din interior Alexandru Pascu, Ionel Popovici și Simion Gașpăr; tehnoredactarea computerizată Vasa Barbu).

În acest an, 2004, au văzut lumina tiparului următoarele cărți de beletristică: „Icoană din Balcania”, versuri de Ioan Baba (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de poezii; tehnoredactarea computerizată Vasa Barbu; fotografia de pe copertă Pavle Jovanović); „La dans cu ciufulitul”, versuri de Mărioara Baba și Valentin Mic (carte comună; Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de poezii; coperta și tehnoredactarea computerizată Vasa Barbu și Marin Gașpăr; desenul de pe copertă Valentina Broșean); „Insomnii panonice”, versuri de Vasa Barbu (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția

de poezii; coperta și tehnoredactarea computerizată Vasa Barbu); „Dumbrava însoțită”, antologie de poezie românească pentru copii din Voivodina de Veronica Lăzăreanu (Biblioteca pentru copii și tineret: BICOT. Colecția de poezii; tehnoredactarea computerizată Vasa Barbu; desenul de pe copertă Mărioara Sandu); „Pulsul tăcerii”, versuri de Aurel Mioc (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de poezii; tehnoredactarea computerizată Vasa Barbu; desenul de pe copertă Alexandru Pascu); „Masca de aur”, proză de Mariana Stratulat (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de proză; coperta și tehnoredactarea computerizată Vasa Barbu); și „Nu mă numesc Noel”, versuri de Ileana Ursu (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de poezii; coperta Marius Roșu; tehnoredactarea computerizată Vasa Barbu); iar în Colecția revistei „Lumina” au fost publicate aceste titluri de cărți de beletristică: „Dragostea – viața și moartea mea!”, poezii de Cătălin Bordeianu (colecție îngrijită de Ioan Baba, concepția, identitatea vizuală, prezentarea artistică BINIS; Ediția bibliofilă „Ecouri lirice”); „Oglinda de zăpadă”, poezii de Ion Diaconescu (harta poetică îngrijită de Nicu Ciobanu; concepția, identitatea vizuală, prezentarea artistică BINIS; Ediția bibliofilă „Tezaur”); „Neunitarul unu”, povestiri de Viorel Galiciu despre universalitatea non-generală a faptului de-a fi (coeditare Ed. „Libertatea”, Colecția „Lumina” și Ed. INSCR din Iași); „Dialog alb”, versuri de Corina Matei Gherman (coeditare Ed. „Libertatea”, Colecția „Lumina” și Ed. INSCR din Iași); și „Ploile din Mostar”, poeme de Pero Zubac (traducere din limba sârbă de Slavco Almăjan, Anghel Dumbrăveanu și Ioan Baba; ediția bibliofilă „Interferențe”; Colecția revistei „Lumina”).

În acest an, Ioan Baba a publicat (coeditare C.P.E. „Libertatea” și Radio Novi Sad „ARS LONGA”... Atelier deschis: forșpane eseistice din interviuri realizate în perioada 1986-1993 (un CD produs de Radio Novi Sad cu prilejul marcării jubileului de 55 de ani de existență (1949-2004) și o filada publicată de C.P.E. „Libertatea” cu prilejul marcării a 60 de ani de existență (1945-2005); concepția și identitatea vizuală BINIS); iar în Colecția revistei „Lumina” au mai apărut cărțile: „Cotidianul și universalitățile”, jurnal filosofic secret al vieții cotidiene de Emilia Galiciu (coeditare Ed. „Libertatea”, Colecția revistei „Lumina” și Ed. INSCR din Iași); și „Misiunea bisericii ieri și astăzi” de pr. dr. Vasile Nechita (coeditare Ed. „Libertatea”, Colecția revistei „Lumina” și Ed. INSCR din Iași).

Editura „Libertatea” a publicat în anul 2004 și cărți de alte genuri, și anume: cartea lui Adrian Năstase (tradusă în limba sârbă de Zoja Tomić) „Quo vadis, Evropo” (coperta Marius Roșu); studiul monografic „Nicolae Popescu 1835-1877” de Adrian Negru (Biblioteca de eseuri, studii, istorie literară, albume: ESILA. Colecția de studii; coperta și tehnoredactarea computerizată Vasa Barbu); și lexiconul „Personalități românești din Voivodina (1734-2004) de Costa Roșu (Biblioteca de dicționare și lexicoane: DILEX. Colecția de lexicoane; coperta și realizarea grafică Marius Roșu).

Doi ani editoriali: 2005 și 2006

În anul editorial 2005 au apărut următoarele cărți de beletristică: „Porțile orașului”, poezii de Mărioara Baba (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de poezii; tehnoredactarea computerizată Vasa Barbu; desenul de pe copertă Valentina Broșean); „Faptele imaginărilor”, poeme de Slavco Almăjan (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de poezii; tehnoredactarea computerizată și coperta Vasa Barbu); „Neliniști și spe-

ranțe”, roman de Mariana Stratulat (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de proză; tehnoredactarea computerizată Silvia Truia; coperta Vasa Barbu); „Poveștile Giei”, povestiri pentru copii de Eufrozina Greoneanț (Ediția debuturilor editoriale – ED ALFA; tehnoredactarea computerizată Vasa Barbu; desenul de pe copertă Ionel Popovici); și „20 de poezii”, versuri de Ion Deaconescu (poezii traduse din limba română în limbile franceză, engleză, italiană și sârbă, cu un cuvânt înainte de Myo Kapetanovici, iar transpunerea în limba sârbă îi aparține lui Slavco Almăjan; Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de poezii); și „Mona”, roman despre tineri și pentru tineri de Eugenia Bălteanu (Biblioteca pentru copii și tineret: BICOT. Colecția de proză; tehnoredactarea computerizată și coperta Vasa Barbu).

Pe lângă tradiționalul „Almanah Libertatea” (coperta Vasa Barbu; desenele de pe copertă Daniel Susa) au mai apărut cărțile: „Balastologie”, volum de studii și eseuri de Pavel Gătăianțu (Biblioteca de eseuri, studii, istorie literară, albume: ESILA . Colecția de eseuri și studii; tehnoredactarea computerizată Vasa Barbu; desenele de pe copertă Laura Todoran); „Bibliografia Editurii „Libertatea” (1995-2005), vol. I, cartea a II-a, de Costa Roșu (tehnoredactarea computerizată și coperta Marius Roșu); „Cultură politică și democrație”, volum cupinzând 25 de lucrări și comunicări de la Simpozionul internațional cu același nume din luna mai 2005 de la Catedra de Științe Politice a Facultății de Istorie, Filosofie, Geografie din Craiova, coordonatori Ion Deaconescu și Aurel Pițurcă, precum și „Actele Simpozionului „Banat – Trecut Istoric și Cultural” (coeditare cu Editura Fundației; prepress: Marius Roșu).

* * *

În anul editorial 2006, am avut aceste cărți de beletristică: „Neobično obične priče” („Povestiri neobișnuite, dar obișnuite”), proză scurtă în limba sârbă de Nada Malek (tehnoredactarea computerizată Predrag Milovanović; coperta Jelena Badnjevac-Ristić; Tipografia „Grafos International” Panciova, „Adevărul cu riduri”, poezii de Aurel Mioc (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de poezii; tehnoredactarea computerizată Vasa Barbu; coperta Marian Mioc); „Oglinzi de mătase”, poezii de Eugenia Bălteanu (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de poezii; tehnoredactarea computerizată Vasa Barbu); „Furtună în călămară”, poezii de Vasa Barbu (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de poezii; tehnoredactarea computerizată și coperta Vasa Barbu); „Cu soarele-n creștet”, povestiri pentru copii de Ana Niculina Ursulescu (Biblioteca pentru copii și tineret: BICOT. Colecția de proză; tehnoredactarea computerizată Vasa Barbu; imaginea de pe copertă Florin Constantinescu); „Adnana și alte povești”, poezii de Annemarie Sorescu Marinković (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de poezii; tehnoredactarea computerizată Vasa Barbu; imaginea de pe copertă Dan Ursachi); „Fascinația invizibili-lității”, poezii de Mariana Stratulat (coeditare cu „Eikon” din Cluj-Napoca, România); „Drumuri și popasuri”, reportaje și note de călătorie de Florin Ursulescu (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de proză; tehnoredactarea computerizată și coperta Vasa Barbu); și „Un grăunte de înțelepciune și adevăr”, culegere de texte din diferiți autori de Lia Magdu (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de cugetări; tehnoredactarea computerizată și coperta Marius Roșu).

Pe lângă „Almanahul Libertatea” pe anul 2007, au mai apărut și următoarele cărți de diferite genuri: „Graiurile oltenesti din Banatul de Sud. Aspecte fonetice și morfosintactice”, carte de dialectologie de Romanta Iovanovici (Biblioteca de eseuri, studii, istorie literară, albume: ESILA . Colecția de studii; coperta Vasa Barbu); „Societatea Pompierilor Voluntari din Torac

(Begheții) 1930-2005”, monografie de Ion Pavel Iacob – Ion Cira Petrovici (Biblioteca de monografii, almanahuri, caiete MAC. Colecția de monografii; tehnoredactarea computerizată și coperta Vasa Barbu; coeditare cu „Floare de latinitate”, Novi Sad); „Cronicari petroviceni”, studiu monografic de Mircea Măran (Biblioteca de eseuri, studii, istorie literară, albume: ESILA . Colecția de studii; tehnoredactarea computerizată și coperta Vasa Barbu); „Bibliografia săptămânalului „Libertatea” (1991-2000), vol. II, cartea a IV-a, de Costa Roșu (tehnoredactarea computerizată Vasa Barbu, coperta Marius Roșu); „Bibliografia săptămânalului „Libertatea” (2001-2006), vol. II, cartea a V-a, de Costa Roșu (tehnoredactarea computerizată Vasa Barbu, coperta Marius Roșu); și cartea „Caiete de teren - I Torac – metodologia cercetării de teren” (Editura Fundației, Novi Sad, în coeditare cu „Libertatea”; coperta Marius Roșu; tehnoredactarea computerizată Davor Palčić).

Anul 2007

Anul editorial 2007 – care a fost consacrat, printr-o serie de manifestări, jubileului de “60 de ani de beletristică 1947-2007” – a oferit iubitorilor de cărți 12 de titluri apărute sub sigla Editurii “Libertatea”, plus unul în Colecția revistei “Lumina”. Cărțile au fost tipărite la Tipografia “KriMel” din Budisava, iar autorii lor sunt din Voivodina și România.

Lumina tiparului a văzut-o tradiționala publicație “Almanahul Libertatea” - pentru anul 2008 (tehnoredactarea computerizată și coperta Vasa Barbu; fotografia de pe copertă Ionel Bălteanu).

Ne-au bucurat și trei cărți de beletristică: volumul de proză scurtă “Căldura sufletului” de George M. Frișcan (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de proză; coperta și tehnoredactarea computerizată Vasa Barbu); volumul de versuri “Pe limba peștilor” de Ileana Ursu (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de poezii; coperta Marius Roșu; tehnoredactarea computerizată Vasa Barbu) și volumul de poeme alese „Complicitate” de Petru Cârdu (Biblioteca de opere alese: BOA – cartea a 7-a; tehnoredactarea computerizată Vasa Barbu; pe copertă: desenul „Dansatorii” de Allen Jones).

Editura „Libertatea” a publicat în acest an și un volum de eseuri al lui Slavco Almăjan: „Rigoarea și fascinația extremelor” (incluzând în carte și operele eseistului publicate anterior „Metagalaxia minoritară” și „Hacienda cu beladone”, iar la Addenda - „Regina spicului de grâu sau viața paralelă a Mariei Bălan”; Biblioteca de eseuri, studii, istorie literară, antologii: ESILA; Colecția de eseuri; tehnoredactarea computerizată și coperta Vasa Barbu; desenul de pe copertă: Escher).

De asemenea a publicat și două cărți de bibliografie semnate de Costa Roșu: „Bibliografia revistei „Lumina” 1947-1977”, volumul III, cartea I, și „Bibliografia revistei „Lumina” 1978-2007”, volumul III, cartea a II-a, ambele apărute în cadrul proiectului „Bibliografia românilor din Voivodina” (coperta Marius Roșu; tehnoredactarea computerizată Vasa Barbu).

În anul 2007 au mai fost publicate: “Monografia Trupeii de Teatru “Neica” a Societății Cultură-Artistice “Mihai Eminescu” din Coștei” de Mariana Stratulat, Ionică Adam, Ion Maiogan, Viorel dr. Luca și Viorel Bălăgean (Biblioteca de monografii, almanahuri, caiete: MAC, Colecția de monografii; coperta și tehnoredactarea computerizată: Ionică Adam); „The World as a Battle Field”, studii despre schimbările din lumea contemporană de Cezar Avram, Ion Deaconescu și Roxana Radu, precum și „Metode statistice aplicate în științele sociale” de Mihai Radu Costescu.

În coeditare au apărut alte două titluri: „Cartea veche românească din Voivodina” de Vale-riu Leu și Costa Roșu (Editura Fundației, Novi Sad – Editura „Libertatea”, Panciova; Biblioteca Cartea științifică. Colecția cercetări; coperta și tehno-redactarea computerizată Marius Roșu) și „Banatul – Trecut Istoric și Cultural 1996-2007” de Florin Ursulescu (Editura Fundației, Novi Sad – Editura „Libertatea”, Panciova; Biblioteca de albume, documente și monografii. Colecția de monografii; coperta Marius Roșu; tehno-redactarea computerizată Vasa Barbu).

În anul 2007, Colecția revistei „Lumina”, în Ediția bibliofilică, a publicat cartea „Lumina brend”, selecție și prezentare de Ioan Baba.

Anul editorial 2008

În anul 2008 au văzut lumina tiparului 13 cărți, tipărite la Budisava, la „KriMel”: „Culorile vârstei”, antologia de poezii a membrilor Cenaclului Literar „Tinerele Condeie”, în diferite perioade, ai Liceului din Vârșeț, întocmită de prof. Ion Berlovan (Biblioteca de eseuri, studii, istorie literară, antologii: ESILA; Colecția de antologii; tehno-redactarea computerizată și coperta Vasa Barbu; desenul de pe copertă: Minja Todorović); „Pe aripile inspirației” de Vasa Barbu, Nicu Ciobanu și Costa Roșu – studiu monografic consacrat autorilor și cărților Editurii „Libertatea” (Biblioteca edițiilor aniversare: ED ANIVERSARĂ. Colecția de studii și aprecieri, bibliotecă întemeiată în anul 2007 de redactorul șef Vasa Barbu; Coperta și tehno-redactarea computerizată: Vasa Barbu); „Bibliografia săptămânalului „Libertatea” (1971-1980), vol. II, cartea a II-a, de Costa Roșu (tehno-redactarea computerizată Vasa Barbu, coperta Marius Roșu); „Almanahul „Libertatea” 2009”, cu suplimentul „Biserici românești din Banatul sârbesc și la sud de Dunăre” de Costa Roșu (coperta și tehno-redactarea computerizată Vasa Barbu; fotografiile de pe copertă Ionel Bălțeanu); „Vladimirovaț-Petrovasala 1908-2008” – studiu monografic în limba română de Ionel dr. Bălan, prof. dr. sc. Petar Bokun, mr. Petru I. Glanda, dr. Mircea Măran, dr. Romanța Iovanovici, Stevan Pența, coordonator dr. Mircea Măran (Biblioteca de monografii, almanahuri, caiete: MAC, Colecția de monografii; coperta și tehno-redactarea computerizată: Vasa Barbu; fotografia de pe copertă Ionel Bălțeanu); „Vladimirovac 1908-2008.” – studiu monografic în limba sârbă de Ionel dr. Bălan, prof. dr. sc. Petar Bokun, mr. Petru I. Glanda, dr. Mircea Măran, dr. Romanța Iovanovici, Stevan Pența, coordonator dr. Mircea Măran (Biblioteca de monografii, almanahuri, caiete: MAC, Colecția de monografii; coperta și tehno-redactarea computerizată: Vasa Barbu; fotografia de pe copertă Ionel Bălțeanu); „Tangoul” – roman de Eugenia Bălțeanu (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de proză; coperta și tehno-redactarea computerizată Vasa Barbu; desenul de pe copertă: Silvia Mandreș-Cinci); „Veronica” – roman Mărioara Stojanović ((Ediția debuturilor editoriale: ED ALFA. Colecția de proză; coperta Ionel Popovici; tehno-redactarea computerizată Vasa Barbu); „Mitzi și Puff” – poezii pentru copii de Mariana Stratulat (Biblioteca pentru copii și tineret: BICOT. Colecția de poezii; coperta și tehno-redactarea computerizată Vasa Barbu; desenele de pe copertă și din interior: Ramona Talianu Sonca); „Virgula” – poezii de Valentin Mic (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de poezii; coperta și tehno-redactarea computerizată Vasa Barbu); „Descreieratul” – roman de Rașa Kominac Radoslav (în românește de Vasa Barbu; Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de proză; coperta și tehno-redactarea computerizată Vasa Barbu); Ion Deaconescu: „Dacă m-aș fi aruncat în Sena” - convorbiri cu Emil Cioran (în românește Anda Almăjan) / „Da sam se

bacio u Senu” - razgovori sa Emilom Sioranom (Biblioteca CB – Cartea bilingvă – cartea nr.3. Colecția de interviuri, bibliotecă întemeiată de redactorul șef Nicu Ciobanu în anul 1999; tehno-redactarea computerizată și coperta Vasa Barbu); și Velibor Ćirjanić: „Cupa Libertății” la șah 1959-2008” (în românește de Vasa Barbu) - contribuții monografice (Biblioteca edițiilor aniversare: ED ANIVER-SARĂ. Colecția de contribuții monografice; coperta și tehno-redactarea computerizată: Vasa Barbu).

A apărut și broșura „Editura „Libertatea” – 60 de ani de beletristică 1947-2007”, consacrată celebrării jubileului de șase decenii de beletristică românească la Editura „Libertatea” din Panciova, inclusiv manifestării „Șase decenii în șase zile”, care s-a derulat în cursul anului aniversar 2007. Broșura a fost publicată în noua Bibliotecă a edițiilor aniversare – ED ANIVERSARĂ, respectiv în Colecția de studii și aprecieri a acesteia și cuprinde studii și aprecieri semnate de Nicu Ciobanu, Vasa Barbu, Slavco Almăjan, Mărioara Baba, Eugenia Bălțeanu, Felicia Marina Munteanu, Costa Roșu, Florin Țăran, Ileana Ursu și Florin Ursulescu, iar fotografiile din interior și de pe copertă aparțin lui Ionel Bălțeanu (concepție, prefața - „Grădina celor peste 850 de flori multicolore”, coperta și tehno-redactarea computerizată: Vasa Barbu).

Anul 2009

Din cele 11 cărți publicate în anul editorial 2009, opt aparțin beletristicii, iar trei diferitor genuri (bibliografie, almanah, acte). Când ne referim la cele opt cărți de beletristică, remarcăm faptul că cititorilor și celor pasionați de cărți le oferim trei romane (dintre care unul pentru copii, iar unul este tradus în limba sârbă), o carte de impresii din călătorie (debut editorial), trei volume de poeme (dintre care unul antologie de autor) și o carte de aforisme. Au fost publicate următoarele cărți: VERONIKA” – roman de Mărioara Stojanović, apărut în limba sârbă în traducerea autoarei (Ediția debuturilor editoriale: ED ALFA. Colecția de proză; coperta Ionel Popovici; tehno-redactarea computerizată Vasa Barbu); BIBLIOGRAFIA SĂPTĂMĂNALULUI LIBERTATEA 1981-1990”, vol. II, cartea a III-a – bibliografie de Costa Roșu (coperta Marius Roșu; tehno-redactarea computerizată Vasa Barbu); „ALMANAHUL LIBERTATEA 2010”(coperta și tehno-redactarea computerizată Vasa Barbu; pe copertă: tablou de Ionel Popovici); ACTELE SIMPOZIONULUI INTERNAȚIONAL „POLI-TICA DE VECINĂTATE ȘI NOUL SPIRIT EUROPEAN” – volum de lucrări susținute de oameni de știință și cadre universitare din Craiova, Belgrad și București la reuniunea științifică desfășurată în 12-13 decembrie 2008 la sediul C.P.E. „Libertatea” (coperta și tehno-redactarea computerizată Vasa Barbu); „AVENTURILE LUI ALEX” - roman pentru copii de Mariana Stratulat (Biblioteca pentru copii și tineret: BICOT. Colecția de proză; coperta și tehno-redactarea computerizată Vasa Barbu); „TREI ANOTIMPURI” - roman de Eugenia Bălțeanu (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de proză; coperta și tehno-redactarea computerizată Vasa Barbu; pe copertă: tablou de Dorina Costras); „ICOANE ȘI PLAURI ROMÂNEȘTI” – volum de impresii din călătorie prin București, Bucovina și Moldova de Sima Petrovici-Ștefan – carte de debut editorial (Ediția debuturilor editoriale: ED ALFA. Colecția de proză; coperta și tehno-redactarea computerizată Vasa Barbu); „UN KIL DE CER” – volum de poeme de Mariana Dan (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de poezii; coperta și tehno-redactarea computerizată Vasa Barbu; pe copertă: desen de Ródica Ion); „FOTOGRAFUL DIN RONKONKOMA” – volum de poeme de Slavco Almăjan (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția

de poezii; coperta și tehnoeditarea computerizată Vasa Barbu; pe copertă: desen de Zdravko Mandić); „CÂMP FLUID” - volum de poeme de Aurel Mioc-Mercineanu, în realitate o antologie de autor (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de poezii; coperta și tehnoeditarea computerizată Vasa Barbu; pe copertă: desen de Daniel Susa) și „DEMOCRATIA ÎN GHIVECI” - volum de aforisme de Florin Țăran (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de aforisme; coperta și tehnoeditarea computerizată Vasa Barbu).

În Colecția revistei „Lumina”, în anul 2009, a fost publicată încă o carte, respectiv volumul bilingv: sârb-român „VERA PAVLADOLJSKAJA” de Matija Bećković, în românește de Ivo Muncian (procesare computerizată: Ionel Popovici; pe copertă: desen de Viorel Flora).

Anul 2010

Din cele 10 cărți publicate în anul editorial 2010, 6 aparțin beletristicii, iar patru altor genuri (almanah, monografii). Când ne referim la cele 6 cărți de beletristică, cititorilor le celor pasionați de cărți le-am oferit două cărți de proză pentru copii (povestiri în limba română și un roman în limba sârbă), o carte de reportaje-proză scurtă, două cărți de evocări (memorii) și o antologie de proză scurtă românească transpusă în limba sârbă. Dintre celelalte patru cărți, o monografie este monografie gen esuri, iar cealaltă monografie culturală a unui cor, cea de-a treia carte este tradiționalul almanah al „Libertății (de sfârșit de an calendaristic), pe când cea de-a patra carte este istorie a literaturii române din Voivodina.

Cărțile publicate în anul 2010 sunt: Mariana Dan: „Construcția și deconstrucția canonului identitar” - monografie (esuri) - carte publicată cu prilejul marcării a 65 de ani de activitate a Casei de Presă și Editură „Libertatea” (Biblioteca edițiilor aniversare: ED ANIVERSARĂ. Colecția de monografii; coperta și tehnoeditarea computerizată Vasa Barbu); Florin Ursulescu: „Amintiri povestite” - memorii și evocări (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de proză; coperta și tehnoeditarea computerizată Vasa Barbu); Ana Niculina Ursulescu: „Vine Moș Crăciun!” - povestiri pentru copii (Biblioteca pentru copii și tineret: BICOT. Colecția de proză; coperta și tehnoeditarea computerizată Vasa Barbu); Petru Șoșdeanu: „Corul bărbătesc din Uzdin (și alte formații corale) 1898-2008” - monografie culturală (Biblioteca de monografii, almanahuri, caiete: MAC. Colecția de monografii; coperta și tehnoeditarea computerizată Vasa Barbu); Almanahul „Libertatea 2011” - almanah (coperta și tehnoeditarea computerizată Vasa Barbu; pe coperte: tablouri de Emil Sfera); Milan Petrović-Dragoslav Simić: FERMECĂTORULE KGB, ANUNȚĂ-TE (în românește de Vasa Barbu), publicată împreună cu Editura „Paideia” din București, România - memorii (coperta: Ionel Popovici; tehnoeditarea computerizată Vasa Barbu); Ioța Bulic: „Peisaj ușor venetian” - reportaje-proză scurtă (Biblioteca de literatură contemporană: LICON. Colecția de proză; coperta și tehnoeditarea computerizată Vasa Barbu; pe copertă: tablou de Ionel Popovici); Radmila Timotijević: „Knjiga za Emu” - roman pentru copii scris în limba sârbă (coperta: Dragana Jovanović; tehnoeditarea computerizată Sanja Tekijaški); Catinca Agache: „Literatura română din Voivodina” - istorie literară (Biblioteca edițiilor aniversare: ED ANIVERSARĂ. Colecția de istorie literară; coperta: Vasa Barbu; tehnoeditarea computerizată: Vasa Barbu și Laura Mahu) și „Iz rumunske proze XX veka „Nadomak Vitelejema”, antologie de proză scurtă românească din secolul XX, selecție și traducere în limba sârbă de Nicu Ciobanu - carte publicată cu prilejul marcării a 65 de ani de activitate a Casei de Presă și Editură „Libertatea”

(Biblioteca edițiilor aniversare: ED ANIVERSARĂ. Colecția de istorie literară; coperta: Vasa Barbu; tehnoeditarea computerizată: Vasa Barbu).

În Colecția revistei „Lumina”, de asemenea, a fost publicată o carte - „Laudatio S. Almăjan 70 - Medalion”; identitate vizuală și volum îngrijit de Ioan Baba).

Anul 2011

În anul 2011, Editura „Liberatea” din Panciova a reușit să publice zece titluri de carte, variate ca gen, dar și din aspectul limbii în care au fost editate. Ea și-a menținut în general datoria de a publica lucrări ce țin de creația literară originală și de publicistica românească de pe aceste meleaguri, publicând totodată și cărți în limba sârbă sau în traducere românească din limba sârbă.

Cărțile anului editorial 2011 au fost următoarele:

1. „HOTEL BALCAN” - antologie de autor a poetului PAVEL GĂTĂIANȚU. Volumul vine să încununeze creația poetică al lui Gătăianțu de-a lungul anilor, oferind și poeme inedite. Putem depista în carte stilul poetic specific al lui Gătăianțu.

2. „SPERANȚA” - cel mai nou roman semnat de scriitoarea EUGENIA BĂLTEANU. Se observă o tendință de permanentă căutare a rostului vieții, în roman împletindu-se cu absurdul o mulțime de întâmplări paradoxale, iar protagonistul acestuia se confruntă mereu cu realitatea dură.

3. „CASA PALCENĂ” - o plachetă de versuri semnată de poetul VALENTIN MIC, inspirată de existența unei comunități etnice mai puțin cunoscute din zona Banatului de Sud. Autorul nu abordează numai starea de spirit a apartenenților acestei etnii mici, ci face legătură și cu ceea ce simt alții (ca de exemplu, românii), și oamenii în general. Este o carte al cărei filon tematic principal îl constituie respectul și toleranța între oameni.

4. „ALMANAHUL LIBERTATEA 2012” - tradiționala publicație (de aproape 65 de ani) de sfârșit de an a Casei de Presă și Editură „Libertatea”, carte în care se împletesc evenimente semnificative din anul 2011 și cele ce urmează să se deruleze în anul 2012. La fel nu lipsesc o seamă de personaje, date istorice și din realitatea imediată și care au lăsat amprente în viața culturală și spirituală a românilor de pe aceste meleaguri sau în conviețuirea lor cu alte etnii. Contribuțiile din „Almanah” sunt semnate de ziariști de la „Libertatea” și de colaboratorii Casei „Libertatea”.

5. „MONOGRAFIA COȘTEIULUI (1361-2011)” - carte scrisă de MARIANA STRATULAT și MARIN GAȘPĂR și publicată în preajma Marelui Festival de Folclor, desfășurat în această localitate; ea înglobează panoramic și factografic tot ceea ce este mai important pentru cunoașterea trecutului și prezentului valoros (în diverse domenii) al acestui sat tipic de Codru și al oamenilor care au trăi și creat sau trăiesc și creează aci.

6. „IVAN ZLATOPRSTI” - o carte scrisă în limba sârbă de prozatoarea NADA MALEK și consacrată cunoscutului pianist panciovean Ivan Dinić, sensibilității artistice și măiestriei lui interpretative - de unde provine și titlul volumului, care ar putea fi tradus în românește ca „Ivan - degete de aur”.

7. „MUZEUL DIORAM” de IOAN BABA este o antologie de poeme în selecția poetului, care vine să se prezinte publicului cititor cu crâmpie din creația sa poetică publicată, de-a lungul anilor, în cărțile care i-au văzut lumina tiparului la Editura „Libertatea” și la alte edituri din țară și din străinătate (România, în primul rând).

8. „CĂLĂTORII DIN AMINTIRI” – un volum de reportaje din diverse țări, inclusiv Serbia, pe care le-a văzut și de unde s-a întors, cu o mulțime de impresii și cu cele mai frumoase trăiri sufletești, publicistul și gazetarul COSTA ROȘU. Reportajele sale oferă cititorilor o abundență evidentă de date utile despre locurile vizitate de autor, despre cultura, istoria și prezentul lor.

9. „OASTEĂ CIUDATĂ” a poetului sârb SLOBODAN ĐEKIĆ este o carte de poezii pentru copii, despre copii și despre copilărie, transpusă în românește de Vasa Barbu. Ca și fiecare carte pentru copii, ea este frumos ilustrată de artistul plastic vârșețean Aleksandar Saša Bogdanović.

10. „BIBLIOGRAFIA SĂPTĂMÂNĂLULUI LIBERTATEA – SUPLIMENTE (1945-2010)” este cea de-a VII-a carte realizată de bibliograful COSTA ROȘU, în volumul II (ziarul „Libertatea”), din cadrul marelui proiect al editurii noastre – „BIBLIOGRAFIA ROMÂNILOR DIN VOIVODINA”. Lucrarea cuprinde toate contribuțiile gazetărești publicate și semnate de diferiți autori pe paginile numeroaselor suplimente încorporate în unicul ziar săptămânal al românilor de pe aceste meleaguri în perioada de referință.

* * *

În cursul anului 2011, Editura „Libertatea” s-a bucurat și de prima achiziție de cărți de către Ministerul Culturii din Republica Serbia, așa că circa 100 de exemplare a 8 cărți ale ei, publicate în anul 2010 au ajuns în 55 de biblioteci publice din întreaga Serbia, chiar și în Biblioteca mănăstirii Hilandar de pe Muntele Athos (Grecia). Aceasta a încurajat-o, astfel că și la sfârșitul anului 2011 a concurat la noul concurs de achiziție publicat de acest minister pentru cărțile (prima ediție) publicate în anul 2011.

* * *

La sfârșitul acestei prezentări - pe care o considerăm foarte cuprinzătoare - putem concluziona că Editura „Libertatea”, în toate fazele sale de dezvoltare, a tins mereu să includă în sânul ei pe cât mai mulți autori și cărțile lor originale și de valoare, dar și pe alți creatori, în special pe artiștii plastici, pentru ca și producția sa să fie pe măsura exigențelor vremurilor pe care le-a parcurs, de la o etapă la alta, în evoluția sa de peste șase decenii.

CĂRȚILE DISTINSE CU PREMIUL „CARTEA ANULUI EDITORIAL” (1988-2010)

Deja de două decenii, cu pauze mai mari sau mai mici, în urma fiecărui an editorial, Editura „Libertatea”, cu ajutorul unui juriu de specialitate, își evaluează producția de cărți și în cadrul tradiționalei manifestări culturale „Un an editorial într-o singură zi” conferă valorosul Premiul „Cartea Anului Editorial” pentru cea mai bună carte autorului ei.

De-a lungul anilor, Premiul „Cartea Anului Editorial”, a fost conferit următoarelor cărți cu sigla Editurii „Libertatea”:

- 1988 - Radu Flora: „Vuk și românii” ;

- 1996 - Slavco Almăjan: „Metagalaxia minoritară”;
- 1997 - Ștefan N. Popa: „O istorie a literaturii române din Voivodina”;
- 1998 - Gligor Popi: „Românii din Banatul sârbesc”, vol. II;
- 2003 - Slavco Almăjan: “Hacienda cu beladone”;
- 2004 - Costa ROȘU: „Personalități românești din Voivodina (1734-2004)”;
- 2005 - Eugenia Bălțeanu: „Mona”;
- 2006 - Florin Ursulescu: „Drumuri și popasuri”;
- 2007 - Petru Cârdu: „Complicitate”;
- 2008 - Mărioara Stojanović: „Veronica” (premiu special);
- 2009 - Slavco Almăjan: „Fotografuldin Ronkonkoma”;
- 2010 - Nicu Ciobanu : „Nadomak Vitlejema”;
- 2011 - Eugenia Bălțeanu: „Speranța”.

DISTINCȚII INTERNAȚIONALE CONFERITE EDITURII LIBERTATEA (2001-2010)

Editura „Libertatea” deja de mai multe decenii participă și își expune producția sa editorială la târguri și saloane internaționale de carte de la Belgrad, Novi Sad, Iași și București (la „Gaudeamus”, pentru prima dată în anul 2008), unde cărțile și autorii săi sunt apreciați și se bucură de recunoștințe și premii.

Iată valoroasele distincții internaționale care au fost conferite, după anul 2000, Editurii „Libertatea” din Panciova la unele manifestări literare și livrești din România:

- Marelui Premiu „Editura Anului 2001” la ediția a X-a a Salonului Internațional de Carte Românească de la Iași (România) - în 2001;

- Premiul special al juriului pentru promovarea literaturii românești la Festivalul Internațional de Proză „Liviu Rebreanu”, ediția a XXV-a, de la Bistrița-Năsăud (România) - în 2006;

- Marelui Premiu „Editura Anului 2008” la ediția a XVII-a a Salonului Internațional de Carte Românească de la Iași (România) - în 2008.

- În anul 2010 Mariana Stratulat a fost premiată la ediția a XXVIII-a a Festivalului Internațional de Proză „Saloanele Liviu Rebreanu”, organizat de Casa Memorială «Liviu Rebreanu», Muzeul «Cuibul visurilor» din Maieru și Casa de Cultură din Bistrița. La secțiunea volum publicat, reprezentanta C.P.E. «Libertatea» din Panciova, Mariana Stratulat, a obținut Premiul Special al Juriului pentru romanul pentru copii „Aventurile lui Alex», apărut sub egida Editurii «Libertatea», în anul 2009.

aniversări

ANIVERSĂRI 2012

Instituții românești, publicații și oameni de seamă români din Voivodina

Costa Roșu

Fiecare popor, dar și fiecare etnie, așa cum este cazul și al etniei române din Voivodina, a avut și are oameni de seamă care datorită faptelor lor rămân în memoria urmașilor. Astfel, trăind secole în șir în aceste spații, românii de aici și-au creat, de-a lungul anilor, inestimabile tradiții culturale, cultivate și îmbogățite cu însuflețire și sfințenie din generație în generație. Au existat oameni care s-au jertfit pentru binele și progresul comunității din care au făcut parte, valorificând într-un fel sau altul bunurile ei, astfel că faptele lor merită eternizate, iar opera creată de ei lansată la lumina zilei: Vom marca, în acest sens, în decursul anului 2012, câteva jubilee și date importante pentru viața spirituală a românilor din Voivodina.

Anume:

- 190 de ani de la deschiderea Secției Române a Școlii Clericale din Vârșeț (1822),
- 50 de ani de la înființarea Societății de Limba Română din Voivodina (1962),
- 230 de ani de la înălțarea Bisericii vechi din Toracu-Mare (1782),
- 200 de ani de la așezarea pietrii de temelie a Bisericii ortodoxe române din Sân-Mihai, Locve (1812),
- 180 de ani de la așezarea pietrii de temelie a Bisericii ortodoxe române din Sân-Ianăș, Barițe (1832),
- 180 de ani de la înălțarea Bisericii ortodoxe române din Sălcița (1832),
- 140 de ani de la așezarea pietrii de temelie a Bisericii ortodoxe române din Marcovăț (1872),
- 120 de ani de la construirea Bisericii ortodoxe române din Doloave (1892),
- 110 de ani de la așezarea pietrii de temelie a Bisericii ortodoxe române din Maramorac (1902),
- 100 de ani de la construirea Bisericii ortodoxe române din Vârșeț (1912).

Coruri

- 120 de ani de la înființarea Corului din Doloave (1892),
- 110 de ani de la înființarea Corului din Petrovasăla, Vladimirovaț (1902),
- 110 de ani de la înființarea Corului Mixt din Cuvin (1902),
- 100 de ani de la înființarea Corului bisericesc român din Vârșeț (1912),
- 100 de ani de la înființarea Corului bisericesc din Jamul-Mic (1912).

Publicații

- 90 de ani de la apariția primului *Calendar al poporului*, la Panciova, în 1922,
- 40 de ani de la apariția primului număr al revistei *Tribuna Tineretului*, la Novi Sad, în 1972,
- 20 de ani de la apariția primului număr al revistei *Tradiția*, în 1992, la Novi Sad
- 15 ani de activitate a *Editurii Fundației Române de Etnografie și Folclor din Voivodina* (1997).

Oameni de seamă

- O sută de ani de la nașterea profesoarei Margareta Filip din Vârșeț (1912),
- O sută de ani de la nașterea preotului (publicist) Teodor Frențiu din Uzdin (1912),
- O sută de ani de la nașterea învățătorului (publicist) Gurie Ursulescu din Ecica (1912),
- O sută de ani de la nașterea violonistului Vichentie Petrovici Bocăluț din Torac (1912),
- 90 de ani de la nașterea poetului Vasco (Vasile) Popa, la Grebenaț, în 1922,
- 90 de ani de la nașterea prof. univ. dr. Radu Flora, la Satu-Nou, în 1922,
- 90 de ani de la nașterea prof. (publicist) Octavina Trifu, la Alibunar, în 1922,
- 80 de ani de la nașterea prof. poet Iulian Rista Bugariu, la Ecica în 1932,
- 80 de ani de la nașterea scriitorului și jurnalistului Mihai Condali, la Iablanca, în 1932,
- 60 de ani de la nașterea poetului Petru Cârdu, la Barițe, în 1952.

Apoi:

- 160 de ani de la stingerea din viață a preotului, profesor și vicar Ignatie Vuia, în 1852 (născut la Voivodinț),
- 80 de ani de la încetarea din viață a avocatului și om politic Aurel Novac în 1932 (născut la Pecica),
- 60 de ani de la încetarea din viață a publicistului și editorului Romulus Roman, în 1952 (născut la Șeitin),
- 20 de ani de la încetarea din viață a prof. cântăreață de operă Valeria Bogdan Popa, în 1992 (născut la Cuvin).

Școala Clericală din Vârșeț (1822-1865)

În luna aprilie a anului 1822, arhimandritul Sinesje Radivojević, a hotărât ca în locul *Seminarului unic pentru preoți*, să înființeze, pentru pregătirea teologilor, câte o școală clericală pe lângă fiecare eparhie. Astfel, pentru pregătirea clerului din Eparhia Vârșețului, a înființat Școala Clericală din acest oraș, cu două secții: română și sârbă, care a fost deschisă festiv pe data de 17 noiembrie 1822. În primii cinci ani școlari, cursurile au durat doi ani, iar din anul școlar 1827/28 cursurile au fost prelungite la trei ani. Numărul cursanților, era destul de mare încă din primul an, astfel cursurile fiind urmărite de 115 viitori preoți, din care 84 de români și 31 de sârbi. Primii profesori români ai acestei școli erau câțiva din cei mai distinși intelectuali ai acelor vremuri, ca de exemplu: Ioan Tomici, Dimitrie Petrovici Stoichescu, Nicolae Tincu Velia, Ignatie Vuia, Gherasim Raț, Patriciu Popescu, iar într-o perioadă de câțiva ani, Andrei Șaguna și Sofronie Ivacicovici, fratele bun al lui Procopie Ivacicovici, fostul Patriarh al sârbilor, între anii 1874-1878. Din păcate, Școala Clericală din Vârșeț, nu a funcționat decât vreo 43 de ani, din 1822 și până în 1865, secție românească – cu o întrerupere de vreo doi ani în timpul Revoluției din 1848, iar Secția sârbească, până în anul 1867, când și-a încetat definitiv activitatea. Secția românească s-a mutat în anul 1865 la Caransebeș, unde funcționează și în prezent, drept Seminar Teologic.

Societate de Limba Română din Voivodina, la 50 de ani de activitate

S.L.R. a fost înființată pe data de 4 martie 1962, la Vârșe. Înainte de înființarea Societății de Limba Română, până în luna decembrie 1961, la Novi Sad, a funcționat Societatea pentru Limbile Materne din Voivodina, cu secții în limbile naționalităților, în cadrul căreia a funcționat și Secția pentru Limba Română.

La finea lunii decembrie 1961, însă, această societate a fost dizolvată inițiindu-se formarea societăților aparte, pentru limbile maghiară, slovacă, română și ruteană, iar cea de limbă sârbocroată a rămas să activeze în cadrul celei republicane, cu sediul la Belgrad. Societățile de limbă maghiară și slovacă s-au transformat, la scurt timp, în institute de ungarologie și slovacistică pe lângă Facultatea de Filozofie a Universității din Novi Sad. Catedrele de română și ruteană, însă, s-au înființat douăzeci de ani mai târziu, în 1981, pe lângă aceeași Facultate de Filozofie din Novi Sad. În anul 1963, însă, s-a deschis, la Belgrad, Grupa (de studii, catedra), de Limba și Literatura Română, aproape concomitent cu înființarea Societății de Limba Română.

Înainte de actul de înființare a S.L.R., adunarea de constituire, care a avut loc la Vârșeț pe 4 martie 1962, s-a format un comitet de inițiativă, în frunte cu prof. dr. Radu Flora, care a elaborat Proiectul Statutului și al Programului de activitate a viitoarei societății. Din acest comitet și, totodată, semnatarii actului (în fond ai cererii „grupului de cetățeni”, formulă legată de înființarea Societății au făcut parte: Elena Petrovici, Ion Bălan, Lucreția Rachici, Aurel Trifu, Ion Marcovicean, Trăilă Spăriosu, Ștefan Laza, Nicolae Raichici, Panta Cebzan și Radu Flora. Adunarea de la Vârșeț a adoptat proiectele documentelor prezentate și a ales organele de conducere ale S.L.R. În componența primului Comitet de conducere au intrat: Radu Flora, președinte; Elena Petrovici, vicepreședinte; Ion Bălan, secretar; Lucreția Rachici, casieră; Nicolae Raichici, Tiberiu Măran și Pau Sfera. La început, Societatea era organism format preponderent din profesori de limba română. Primul Statut al S.L.R. a prevăzut ca Societatea să funcționeze în formă de asociație a profesorilor de limba română, cu filiale în localitățile cu români. Scopul Societății era studierea limbii și literaturii române în Voivodina, îmbunătățirea învățământului, limbii și literaturii române în școlile de grad elementar, mediu și superior. În felul acesta și-a început activitatea Societatea de Limba română, asociație a profesorilor de l. Română, ca treptat să se dezvolte într-o adevărată instituție de specialitate în domeniul limbii române literare. Sediul Soceității a fost , în primele două decenii (până în 1985) la Zrenianin, atașat direct de Catedra de Limba și Literatură Română pe lângă Școala Superioară de Pedagogie din acest oraș. La început o atenție mai mare s-a acordat filialelor. În cadrul acestora își desfășurau activitatea profesorii de limba română, care erau, de fapt, animatorii activității acestora, mai ales a celor din mediile rurale. Mai târziu, Societatea și-a înființat și corpuri specializate, în primul rând active de specialitate (în octombrie 1963). Astfel au luat naștere: *Activul profesorilor* de limba română, *Activul literar* (cu o activitate intensă din 1968 când ajunge în fruntea lui scriitorul Ion Bălan), *Activul traducătorilor și Activul ziariștilor și publiciștilor* (cu o activitate sporadică). În cadrul Activului profesorilor se organizau întruniri ale membrilor în diferite centre școlare, cu lecții parctice și conferințe teoretice din specialitate sau metodică-didactică. La întâlnirile Activului literar s-a dezbătut asupra fenomenului literar la noi, producția editorială, se organizau serate literare, mese rotunde etc. (de la întrunirile acestuia a pornit ideea *Coloniei literare*, materializată în 1973). În perioada 1968-1970 Societatea de Limba Română întreprinde încă câteva acțiuni importante. S-a înființat *Comisia de folclor*,

care și-a propus o culegere exhaustivă a folclorului literar (cu circa 50 de anchetatori). În aprilie 1974 Comisia și-a încheiat anchetele pe teren, sumând rezultatele: peste 6000 de specimen literar-folclorice. De aci au rezultat cele două antologii masive de folclor poetic: *Foaie verde, spic de grâu și Foaie verde, lămâiță*. Tot în 1969 a început și activitatea editorială a S.L.R. Apare primul număr al *Analelor S.L.R.* (primele zece numere apar cu regularitate, numărul dublu, 11-12, însă, cu o întârziere de câțiva ani). Începând din 1973 vor apare, în volume aparte, *Contribuții la istoria culturală a românilor din P.S.A. Voivodina* (4 volume, plus unul de documente). O nouă etapă în dezvoltarea Societății care o afirmă imprimându-i un prestigiu larg, o caracterizează munca de cercetare științifică: a trecutului cultural al românilor din Voivodina, apoi a legăturilor, interferențelor și reciprocităților sârbo-române. În perioada 1968-1979 s-au organizat șase sesiuni științifice, la care au fost susținute 130 de comunicări, publicate în cele patru volume de *Contribuții...*. În anul 1970 S.L.R. a inițiat seria de simpozioane bilaterale sârbo-române complexe (din punct de vedere tematic) sau specializate. Materialele acestor reuniuni au fost publicate în volume aparte.

În anii care au urmat, însă, Societatea de Limba Română, și-a extins activitatea și asupra altor domenii.

BISERICI ROMÂNEȘTI

Biserica veche din Toracu-Mare (1782-2012)

Prima biserică în Toracu-Mare s-a edificat în anul 1782, cu Hramul „Sf. M.M.Gheorghe”. Până aci, slujbele se făceau într-o casă simplă, respectiv capelă. Cărămida necesară pentru construirea bisericii a fost făcută de străbunii torăcenilor veniți din Săcălazul lor de baștină, iar lemnul l-au primit din partea statului, drept despăgubire pentru biserică din Săcălaz, care au lăsat-o coloniștilor germani, veniți aci.

Vechea biserică a torăcenilor avea numai două clopote așezate pe un scaun de lemn. Unul dintre acestea a fost adus din Săcălaz. Nu se știe precis cine a sfințit această biserică, în schimb se știe că primii slujitori ai altarului ei au fost Gheorghe Popovici și Matei Pavlovici.

În anul 1856, preotul Mihai Frișcan, care pe atunci slujea altarul acestei biserici, văzând că vechea biserică începe să se ruineze, inițiază ridicarea unei noi biserici, astfel că în același an se așează fundamentul acesteia. Ctitorii acestui lăcaș sunt toți românii din Toracu-Mare. Construirea ei s-a făcut după planul arhitectului italian Vilhelm Quirini, iar lucrările au fost executate de meșterii Schimtz Matyas și Schuwert Andras din Becicherechiul Mare. Pe atunci, în acest sat slujeau trei preoți: Teodor și Paul Tempea și Dimitrie Marcovici.

Biserica din Sân-Mihai (Locve) (1812-2012)

Biserica Ortodoxă Română, din Sân-Mihai, Locve de azi a fost construită în anii 1812-1814. Asemănător ca în alte sate, însă, și la Sân-Mihai, primele lor rugăciuni, enoriașii din acest sat le-au făcut la început în case particulare, iar mai apoi într-o bisericuță construită din bârne, în curtea Casei familiei lui Ion Scumpia, cu numărul 505, familie din care provine și primul preot

al parohiei Sân-Mihailului. Prima lor biserică, sâmienții și-au construit-o din nuiel și pământ bătut, fiind acoperită cu șindrilă. Avea lungimea de „7 cloftori și 5 șufi, lățimea de un cloftor și 2,5 șufi, iar înălțimea de un cloftor și 2,5 șufli.” În anul 1789, din nefericire, o furtună puternică a luat acoperișul bisericii, pentru ca în următorii doi ani să se ruineze și pereții acesteia, astfel că în continuare credincioșii sâmienți își oficiau slujbele religioase în încăperile vechiului edificu școlar. În anul 1808 comitetul parohial inițiază construirea unei noi biserici, astfel că deja în 1812 încep lucrările, iar doi ani mai târziu se și încheie. În același an 1814, noua biserică a sâmienților a fost sfințită de P.P.S. părintele Petar Jovanović, Episcopul Vârșetului.

Biserica din Barițe (1832-2012)

Biserica Ortodoxă Română din Barițe/Sân Ianăș a fost zidită în anii 1830-1832. De altfel prima biserică străbună a sâmieșenilor a fost din bârne, adusă aci cu ocazia mutării pe vatra actuală a satului din locul numit Pietrii, în care s-a slujit 111 ani. Despre aceasta a scris preotul Ioan Neagoe, folosindu-se de însemnările dintr-o „Evanghelie veche care a fost arsă în Revoluția din 1848”.

În anii înălțării actualei biserici, la Sân-Ianăș au servit preoții Andrei și Petru. Din păcate la numai câțiva ani după terminarea ei, în Revoluția din 1848, revoluționarii maghiari au devastat-o aproape complet. A ars întreg iconostasul, care era din lemn. În locul acestuia, enoriașii sâmieșeni au ridicat altul, dar din cărămidă, care în urma cutremurului din 1991 s-a crăpat pe verticală, astfel că credincioșii din acest sat au mai zidit în 1993 unul, în locul acestuia.

Biserica din Sălcița (1832-2012)

Biserica din Sălcița a fost construită în anul 1832. Data zidirii bisericii vechi nu este cunoscută, dar primele documente cu privire la acest sat amintesc despre o biserică aici, încă în anul 1792. Bătrânii satului mărturisesc că biserică respectivă asemenea cu o casă obișnuită, că avea bolta de scândură iar clopotnița din lemn.

Această biserică se afla pe locul unde astăzi este Căminul sanitar, între edificiul școlii vechi și casa lui Ion Vulcu – Pintăraș. Aci tot se mai află zidul de piatră care înconjura cândva biserică veche.

Biserica nouă, cu hramul „Sf. M.Mc.Gheorghe”, a fost zidită în anul 1832 din piatră și era acoperită cu șindrilă. Catapetasma bisericii este zidită din cărămidă. Biserica a fost sfințită la 25 decembrie 1835.

Biserica din Marcovăț (1872 -2012)

Bătrânii satului Marcovăț, auzind de la străbunicii lor, știau că prima biserică în Marcovăț a fost înălțată încă în anul 1734. Era din lemn și acoperită cu șindrilă. La „Coasta bisericii”, pe deal, însă se mai văd ruine, rămase din „biserică bătrână”. Actuala biserică a fost zidită între anii 1872-1874, pe când sârbii din Marcovăț, care cu timpul s-au românizat, aveau o casă de rugăciuni, ridicată în anul 1890. În 1864, o parte din românii din Marcovăț au trecut la uniaticism, astfel că în anul 1907 și-au construit și biserică, care funcționează și până astăzi și are preot.

Biserica din Doloave (1892-2012)

Până în secolul al XIX-lea, românii de aici au avut, împreună cu sârbii o viață bisericească comună, serviciile divine slujindu-se împreună în ambele limbi. La despărțirea ierarhică din 10/22 septembrie 1872 biserică a aparținut enoriașilor sârbi, iar enoriașilor români le-a revenit drept despăgubire în schimbul bisericii comune, clădirea școlii din Vale. Aci, românii din Doloave și-au improvisat un iconostas și s-au rugat lui Dumnezeu, împreună cu preotul lor, timp de 23 de ani, până în 1892 când și-au ridicat o altă biserică. O biserică cu adevărat impunătoare, așezată pe o colină, într-o zonă idilică, neobișnuită pentru celelalte sate bănațene.

La un an după terminarea ei, în duminica Tuturor Sfinților, pe 23 mai 1893, biserică a fost sfințită de însuși P.S.S. Episcopul diecesan al Caransebeșului, Nicolae Popea. Biserica a fost zidită din propria ei avere și cu ajutoare ale enoriașilor doloveni – în bani, cărămidă și brațe de muncă – și este închinată Sf. Mare Ierarh Nicolae.

Biserica din Maramorac 1902-2012

Biserica Ortodoxă Română din Maramorac a fost ridicată în anii 1901-1902. Până în anul 1873, românii din Maramorac au avut împreună cu sârbii o viață bisericească comună, serviciile divine slujindu-se în ambele limbi. Așa a fost până la despărțirea ierarhică a celor două biserici, când vechea biserică a trecut în proprietatea enoriașilor sârbi, iar enoriașii românii fiind nevoiți să o părăsească, organizându-și, până la construirea unei noi biserici, timp de trei decenii, viața religioasă într-o simplă casă de rugăciuni. Astfel, în 1901-1902 își ridică, cu mijloacele bisericii și ale parohienilor un minunat lăcaș, cu hramul „Pogorârea Duhului Sfânt”, iar alături de aceasta cumpără și edificiul poștei vechi, pe care îl transformă în casă parohială, Merite aparte, pentru acesta și, în aceeași timp, pentru înghețarea parohiei românești de aci au avut cei doi preoți, Nicolae și Simion Popovici, precum și învățătorul de pe atunci Adam Bojin, de care maramocenii își aduc cu drag aminte. Pe parcursul anilor s-au făcut mai multe renovări la biserică, dintre care mai însemnate au fost în anii 1940 și 1954. Dar și în 2002 când aici, la Maramorac, s-a aniversat o sută de ani de la construirea bisericii române.

Biserica din Vârșeț (1912-2012)

Biserica Ortodoxă Română din Vârșeț a fost zidită în anul 1912 și s-a sfințit la 23 mai 1913, grație eforturilor depuse de P.S.S. dr. Miron Cristea, Episcop al Caransebeșului.

De altfel, primul care s-a angajat în acțiunea de înființare, la Vârșeț, a unei parohii românești a fost protopopul român Nicolae Tincu Velea, de după despărțirea ierarhică, din 1845 și până în 1860. Nu i-a fost dat să-și realizeze această dorință de a forma aci o parohie, fiindcă s-a stins din viață mult prea de vreme. Ideea a fost continuată de cel de-al doilea protopresbiter român Ioan Popovici, dar care nu prea era interesat, chiar nici nu a trăit deloc la Vârșeț, ci la Mercina, unde avea avere. A urmat cel de-al treilea protopresbiter român în persoana lui David Tărfăloagă, care, la numai un an după ce a ocupat acest post, a trecut la cele veșnice. Nu au reușit să înființeze o parohie românească la Vârșeț nici avocații dr. Ioan Murgu Liuba și dr. Ioan Beceneagă, care la fel au decedat în timpul încercărilor de a se fonda această parohie, și

nici fruntașul intelectual Adam Barbu. Acesta a alcătuit și o listă a familiilor de români care doreau împlinirea acestei acțiuni, până când odată cu venirea protopopului *Traian Oprea*, fost preot la Moldova Nouă, împreună cu o seamă de intelectuali din oraș, în frunte cu avocatul dr. Petru Zepeniag, s-a ajuns la împlinirea visului înaintașilor. După înființarea parohiei, energicul avocat dr. Petru Zepeniag a fost ales drept primul președinte al primului Comitet Parohial Român din Vârșeț, care inițiază și construirea bisericii românești, lăsând un apel către toți românii de bine din Banat și Ardealul acelor vremuri. S-a răspuns cu mare entuziasm, credincioșii români din toate părțile dovedind solidaritate și credință nu numai prin sumele donate, ci și prin sinceritatea și conștiința de ajutorare la realizarea acestui țel suprem – zidirea unei biserici românești la Vârșeț. Astfel, datorită acestui sprijin, cu banii adunați, la 9 martie 1911, s-a așezat piatra de temelie a bisericii care a fost zidită în cursul aceluiași an, iar lucrările din interior (instalarea mobilierului, pictarea iconostasului etc.) în anii 1912 și 1913. Biserica, în stil baroc bizantin, a fost construită de către arhitectul Boitor, după planul Catedralei Ortodoxe Române din Sibiu, iar pictura a fost executată de către pictorul academic Virgil Simionescu din Lugoj.

CORURI ROMÂNEȘTI

Corul din Doloave (1892-2012)

În satul Doloave, din apropierea Cuvinului, primul cor a fost înființat în anul 1892. Se mai amintește și despre existența unui cor bisericesc încă prin anii 1860-62. Date scrise despre aceasta, însă, nu există, cum nu există nici despre înființarea corului din 1892. Se știe precis, însă, că în anul 1903, în fruntea corului din Doloave, bisericesc și laic în același timp, a venit învățătorul *Romulus Roman*. În februarie 1904, acest cor, prezintă deja prima petrecere populară. Între cei mai activi coriști din anii de început ai corului din Doloave au fost Arsa Drăgan, Ghiță Cifa, Lazăr Lepure și Iovan Micșa. Perioada ce urmează se caracterizează printr-o angajare serioasă la dezvoltarea vieții culturale în general din acest sat. Numărul coriștilor se majorează din an în an. Se organizează concerte în sat și la Cuvin, Maramorac și Glogoni.

După Primul Război Mondial și după o perioadă de îndelungată, de stagnare a vieții culturale, Corul din Doloave este reorganizat, în 1922, de iscusitul dirijor Iosif Micu din Coștei. Spre regretul dolovenilor la scurt timp *Iosif Micu* pleacă din Doloave, iar corul, dar și fanfara de aci rămân, fără dirijor. Urmează din nou o perioadă de 10-12 ani de stagnare a vieții culturale. În anul 1931 abia, corul își reia activitatea sub mâna dirijorului *Sava Ancuțescu*. Pe vremea lui Ancuțescu a fost acela care a finanțat cu banii proprii, aproape întreaga acțiune. Pe atunci corul interpreta, în general, lucrări ale compozitorilor bănățeni. Din anul 1947 corul din Doloave activează în cadrul Societății Culturale „Ion Creangă”.

Dintre cei care au condus acest cor, după retragerea lui Sava Ancuțecu din fruntea lui, amintim pe *Todor Vidak*, *Ion Dănilă*, învățătorul *Zăria Bârnea* și *Ion Dănilă Vanci*. În anul 1972, Corul din Doloave a aniversat 80 de ani de activitate. La minifestările prilejuite de marcarea acestui jubileu au participat cele mai cunoscute coruri ale românilor din Banatul nostru.

În urma jubileului, Corul din Doloave a desfășurat încă câțiva ani o activitate susținută. În prezent, la Doloave, activitatea corală se desfășoară doar în sânul bisericii.

Corul din Vladimirovaț (1902-2012)

Despre o activitate culturală susținută la Petrovasâla se poate vorbi începând din anul 1902 când în această localitate a luat naștere primul cor bărbătesc. Primul dirijor a fost *Dimitrie Gherga*.

După mai puțin de trei ani acest cor se transformă în cor mixt și în felul acesta activează până în fața Primului Război Mondial când își întrerupe activitatea. Între cele două războaie, începând din 1918, corul evoluează sub conducerea lui *Trifu Tabac*, numai patru ani, ca pe urmă în calitatea de dirijor să fie ales *Ion Mioșcu*. În anul 1940, în fruntea corului din Petrovasâla vine învățătorul *Mihai Avramescu* care până aci a condus cu multă îndemânare și cu mare succes tradiționalul cor din Ecica. În perioada respectivă, cât Avramescu se reține la Petrovasâla, corul din acest sat desfășoară cea mai bogată activitate de până aci, înregistrând și cele mai laudabile succese. După plecarea lui Avramescu, la Vârșeț, în fruntea corului vine învățătorul *Nicoale Vârșoc*. O perioadă oarecare corul din Vladimirovaț (Petrovasâla) evoluează și sub bagheta lui *Traian Coracu*, fostul dirijor al Corului român din Cuvin.

În etapa postbelică, Corul din Vladimirovaț a activat din cadrul Societății cultural-artistice „Progresul” iar după aceea, din 1958, în cadrul Căminului cultural. Din păcate pe ântreg parcursul activității având un număr relativ mic de membri.

Corul bisericesc a fost condus în această etapă de *Nicolae Robu*, *Ștefan Golea*, *Ilia Țuțu* iar în prezent de *Nicolae Dracsin*.

Corul mixt din Vârșeț (1912-2012)

Prin anii 1911/12 s-a înființat un cor mixt, de 40 de persoane, la Vârșeț. Acest cor a activat până în anul 1914. În acest an, la Vârșeț, a cântat cu prilejul unei întreceri de coruri și cunoscutul cor lugojan, condus de marele maestru *Ion Vidu*.

După o perioadă de opt ani, aci la Vârșeț, ia naștere, în 1922, un alt cor. Dar...și acesta, cu toate că foarte activ, în faza incipientă, era de scurtă durată. A prezentat câteva concerte în oraș și a întreprins un turneu prin localitățile Biserica Albă, Vlaicovăț, Iablanca și Mesici.

După cel de al Doilea Război Mondial, învățătorul *Alexandru Maiogan* reorganizează un cor puternic la Vârșeț în fruntea căruia vine la scurt timp profesorul *Coriolan Bugariu* care împrospătează corul cu elemente tinere îmbogățindu-i, în același timp, și repertoriul, în general cu compoziții ale autorilor bănățeni. Corul din Vârșeț, pe urmă și în cadrul S.C.A. „Petru Albu”, evoluează sub bagheta lui *Ion Matei*, *Gheorghe Velici* și a prof. *dr. Ion Lelea*, în timpul cărui înregistrează cele mai de seamă succese.

O perioadă de câțiva ani își desfășura activitatea la Vârșeț și un cor mixt foarte puternic al elevilor români de la Școala normală și Liceul român din Vârșeț care, sub bagheta maestrului prof. *Coriolan Bugariu*, s-a prezentat cu mare succes la întrecerile corale ale tineretului de la Celje, în Slovenia.

Corul din Jamu-Mic (1912-2012)

Și, tot în 1912, a luat ființă și Corul din Jamu – Mic. Primul instructor și dirijor al acestui cor a fost *Ion Manea* cunoscut dirijor de coruri din Chizătău, România. În această perioadă Corul din Jamu-Mic interpretează compoziții ale autorilor bănățeni. Între anii 1923-1926, corul din acest sat este condus de *Alexandru Petrică* iar între ani 1927-1934 de *Mata Lațcu* și *Vasile Boroancă*. Din 1935 și până la încetarea activității în fruntea lui s-a aflat *Petruț Măceș*.

PUBLICAȚII ROMÂNEȘTI

Se împlinesc în acest an și câteva jubilee ale publicațiilor noastre. Anume, 90 de ani de la apariția primului **Calendar al poporului**, la Panciova, în 1922; 40 de ani de la apariția revistei **Tribuna tineretului**, la Novi Sad, în 1972; 20 de ani de la apariția primului număr al revistei **Tradiția**, la Panciova, în 1992, ca supliment al săptămânalului **Libertatea**.

Calendarul poporului (1922-1925)

Publicație anuală editată și redactată de învățătorul Romulus Roman din Doloave (1922-1925). Apare la Panciova. „Această publicație nu se mărginește numai la simple date calendaristice, ci este mai presus de toate un manual universal de culturalizare largă a maselor populare...”. Lipsa unui calendar românesc este adânc simțită. Nefiind la noi tipografie românească, tipăritul cărților în limba noastră, până acum nu a fost posibilă. Am stăruiat – vreo câțiva învățători – pe lângă Tipografia **Napredak** din Panciova, ca să-și aranjeze tipografia și pentru cărți românești astfel că a fost tipărită prima carte românească în Regatul nostru S.H.S., se spune în editorialul primei ediții. **Calendarul poporului** continuă să apară în fiecare an, până în anul 1925. Primele două **Calendare** au fost tipărite la Panciova, cel de al treilea, pe 1924, la Biserica Albă, iar ultimul, pe 1925, care este, de fapt, o variantă adoptată pentru românii din Banatul sârbesc, Romulus Roman îl tipărește la Lugoj, unde s-a mutat în 1923 și unde va edita și în continuare această publicație, în fiecare an, până în 1947. Romulus Roman publică în calendarele sale materiale foarte variate: de la sfaturi pentru gospodine până la îndrumări de stil și de ortografie, cronici culturale și articole cu caracter istoric și religios. Capitolul literar al acestei publicații cuprinde, pe lângă contribuțiile personale ale lui Romulus Roman, creații literare ale scriitorilor consacrați, dar și culegeri de folclor literar din părțile noastre.”

Tribuna tineretului (1972-2012)

Revistă lunară pentru tineret în limba română, fondată de Conferința Provincială a U.T.S.V. din Novi Sad. Primul număr a apărut la Novi Sad pe 27 septembrie 1972. Primul redactor responsabil al revistei a fost Doru Trifu, de altfel unul din inițiatorii ei. „Apariția unei publicații pentru tineret în limba română, se spune în articolul – program publicat în primul număr, a însemnat un rezultat al cerinței de încadrare cât mai activă a tinerilor în viața social-politică, economică și culturală a mediului în care trăiesc...Revista este menită tuturor tinerilor de naționalitate română și are un caracter politic – informativ și cultural – distractiv. Ea nu este menită numai (informării) tineretului ci în același timp constituie și o tribună la care colaborează un număr considerabil de tineri care își expun opiniile și atitudinile lor față de anumite probleme”. Pe parcursul celor 25 de ani de apariție continuă, cu mici întreruperi doar în anii de criză economică (1991-1992...) când revista era pe cale să-și sisteze apariția, **Tribuna tineretului** nu s-a limitat la o simplă publicație informativă, având în vedere numeroasele mijloace de informare existente, nici la o publicație dedicată tineretului și nici la una de gen distractiv, ci a polarizat câte ceva din toate acestea creându-și un profil de larg interes. După ce, în martie 1973, Doru Trifu părăsește funcția de redactor șef și responsabil al **Tribunei** în funcția de redactor responsabil este numit

Teodor Munteanu, iar în funcția de redactor șef Petru Tomici, ambii ziariști ai Postului de Radio Novi Sad. Din august 1973, în redacția revistei, încep să lucreze primele cadre salariate: Zorica Pancaricean –ziaristă și Viorica Marici – contabilă. În toamna anului 1974 **Tribuna** începe să apară în serie nouă, într-o mai frumoasă și mai interesantă ținută grafică, tot în culori și tot în format A4. Își schimbă aspectul grafic dar și conținutul. Se scrie mai mult despre tineretul sătesc și școlar, se deschid noi rubrici: *Note de drum*, *Mari poeți distinși cu Premiul Nobel*, *Prozatori de expresie românească*...O atenție mai mare se acordă vieții culturale a tineretului, se inițiază și noi forme de colaborare cu ziaristii tineri de la C.P.E. **Libertatea** din Panciova precum și cu cei de la Postul de Radio Novi Sad. Se procedează la alegerea unei noi redacții. În 1977 **Tribuna** trece în cadrul C.P.E. **Libertatea**. În funcția de redactor șef și responsabil se alege Petru Tomici, iar după numai doi ani Costa Roșu. Urmează noi schimbări în concepția de redactare. Redacția se completează cu oameni tineri, se extinde și rețeaua de colaboratori externi, formându-se și câteva mini – redacții ale revistei în centrele școlare din Vârșet, Zrenianin, Covăcița, Alibunar. Paralel cu îmbunătățirea conținutului se îmbunătățește și aspectul grafic al revistei. Se majorează și numărul de pagini (de la 24 la 32). În ianuarie 1981 revista își schimbă formatul. În perioada respectivă se majorează și numărul abonaților. Revista are un tiraj de 2300 de exemplare. O atenție mare se acordă rubricii culturale, și afirmării tinerelor talente. La acesta contribuie, fără îndoială, noua rubrică *Alfabet literar*, redactată timp de câțiva ani de poetul Petru Cârdu, apoi de profesorul Ion Berlovan. Redacția organizează, în fiecare an, concursuri literare cu scopul afirmării creației literare în limba română, apoi întâlniri cu scriitorii tineri, serate și matinee literare în școli și în cadrul organizațiilor de tineret. În corpul *Tribunei* se deschid noi rubrici: *Tineri poeți consacrați*, *Vitrina cărții*, *Interviul nostru*, *Colțul limbii*. În perioada respectivă prin redacția *Tribunei* trec ziaristii Doina Gujba, Vasa Barbu și Radomir Muncan. În 1986 Costa Roșu este urmat, la funcția de redactor șef și responsabil al *Tribunei tineretului*, de Radomir Muncan. Revista își păstrează și în continuare rubricile inițiate, dar își schimbă formatul revenind la cel din primii ani de apariție. Într-o perioadă revista trece prin faza de grea încercare dar reușește să se mențină. În anul 1995 **Tribuna tineretului** își schimbă denumirea în **Tineretea**. Sub această denumire au apărut în primii ani postbelici primele suplimente ale tineretului nostru în săptămânalul **Libertatea**.

Revista Tradiția la 20 de ani de apariție

În vara acestui an se împlinesc două decenii de apariție a revistei noastre *Tradiția*. Două decenii, de fapt de la apariția primului număr al predecesorului revistei – un buletin al Consiliului Festivalului de Folclor și Muzică Românească din Voivodina, tipărit în formă de supliment în săptămânalul *Libertatea*, dar care, pe parcurs s-a transformat în *Tradiția*, o adevărată revistă, fondată de Costa Roșu, care începând din vara anului 1995, apare la Novi Sad, în serie nouă (24 de pagini, format A/4, în culori), ca publicație de specialitate a Societății (Fundației) de Etnografie și Folclor, într-o nouă concepție având drept scop: cercetarea, păstrarea, valorificarea și afirmarea folclorului literar și muzical, a tradițiilor și obiceiurilor folclorice ale românilor din Voivodina, a valorilor în domeniul muzicologiei și etnomuzicologiei: urmărirea și publicarea rezultatelor și cuceririlor în domeniul colaborării științifice și de alt gen dintre Fundație și asociații și instituții similare și de profil cultural din ex-Iugoslavia și din România; prezentarea rezultatelor și lucrărilor de la reuniunile științifice organizate de Fundație sau la care au participat membrii săi; popularizarea și afirmarea manifestărilor culturale – folclorice pe care le-a organizat Fundația în mod independent sau în colaborare cu asociații similare cu scopul unei cunoașteri mai bune a trecutului cultural și a folclorului popoarelor și minorităților naționale din Voivodina, precum și

a manifestărilor folclorice și a festivalurilor de muzică românească și folclor pe care le-a organizat Fundația sau alte asociații și instituții cu scopul valorificării și afirmării tradițiilor și obiceiurilor folclorice ale românilor din Voivodina. Revista a fost redactată de un colegiu de redacție, primul, în componența: Vasa Barbu, redactor șef și responsabil, mr. Romanța Iovanovici, secretar de redacție, iar membrii: Ileana Baba, Nicu Ciobanu, Ion Condan, dr. Ion Lelea, prof. Gheorghe Lifa, Cornel Mata, dr. Ion Muncean, Teodor Munteanu, mr. Adrian Negru, prof. Ștefan Sfera, dr. Marina Puia și prof. Rodica Ursulescu iar cel de acum, în componența: Marina Ancaitan, dr. Marina Puia-Bădescu, Nicu Ciobanu, Camelia Mioc, dr. Laura Spărișu, dr. Adrian Negru, Diana Ocolişan, mr. Virginia Popovici, Costa Roșu, Igor Ungur, Todor Doru Ursu, iar în funcție de redactor responsabil mr. Rodica Ursulescu-Miličić, secretar de redacție Alina Iorga, concepția grafică Marius Roșu iar tehnoredactarea computerizată Igor Ungur.

OAMENI DE SEAMĂ

O sută de ani de la nașterea profesoarei **Margareta Filip**, a preotului **Teodor Frențiu**, învățătorului publicist **Gurie Ursulescu** și a violinistului **Vichentie Petrovici Bocăluț**

MARGARETA FILIP s-a născut la Toracu-Mare, astăzi Torac, în 8 iulie 1912, unde a terminat școala generală, după care a continuat cursurile Liceului din Becicherec, azi Zrenianin, și, mai apoi, Facultatea de Științe Matematice din Belgrad. La începutul carierei a funcționat ca profesor de chimie la Liceul sârb din Ruma, apoi profesor de matematică la Liceul Român și Liceul Mixt din Vârșeț, iar spre sfârșitul carierei, o perioadă de numai câțiva ani, profesor de matematică la Școala Normală. A încetat, din viață, la vârsta de 75 de ani, în 29 aprilie 1987, la Novi Sad, într-un azil de bătrâni.

TEODOR FRENȚIU s-a născut la Uzdin, în 28 aprilie 1912, unde și-a făcut școala generală. A continuat apoi Liceul General și Academia Teologică la Arad. În decursul studiilor, dar și după aceea, a colaborat la mai multe publicații din România. Ca de exemplu: *Ecoul* din Arad, în perioada 1932-1940, apoi *Curentul*, *Vestul*, *Innoirea*, *Gazeta Orșovei*, *Viitorul* din București, dar și la *Nădejdea* și *Calendarul Nădejdea* din Vârșeț, iar în perioada postbelică la săptămânalul *Libertatea* din Vârșeț. A fost prim redactor al revistei *Graiul strămoșesc* care a apărut la Petrovgrad, astăzi Zrenianin, în decursul anului 1941. Preotul publicist Teodor Frențiu a trăit, aproape întreaga sa viață la Iancov Most, unde a slujit Sf. altar al bisericii românești din acest sat.

GURIE URSULESCU s-a născut la Ecica, în anul 1912, unde și-a făcut școala generală, iar la Timișoara a absolvit Școala Normală. A funcționat ca învățător la Ecica, Sărcia, azi Sutiesca, Voivodinț și Timișoara. Într-o perioadă, de mai mulți ani a lucrat și la școala medie de ucenici din Ecica precum și la școala elementară din Iancov Most. În anul 1965 a intrat la pensie. Paralel cu activitatea didactică, Gurie Ursulescu a colaborat și la unele publicații care au apărut în perioada interbelică, ca *Fruncea* și *Nădejdea*, dar și la cele postbelice, de la noi, *Libertatea*, *Calendarul poporului*, *Lumina*, fiind și unul din primii autori, din aceste spații, de manuale școlare. A încetat din viață, la Ecica, în 1970.

VICHENTIE PETROVICI BOCĂLUȚ s-a născut la Toracu-Mic, astăzi Torac, în 16 noiembrie 1912, unde și-a făcut școala generală după care a urmat Școala specială de muzică pentru dirijorii de coruri la Timișoara, în 1937. Vichenite Petrovici Bocăluț a fost un mare maestru al

doinei bănățene, unul din fondatorii orchestrei „Lira” și dirijor al acesteia timp de jumătate de secol. A cântat la sute de manifestări și festivaluri din țară și din alte țări (România, Ungaria, S.U.A., Mexic). Solist vocal și instrumentist al Posturilor de Radio Novi Sad și București, colaborator apropiat al marelui folclorist român Constantin Brăiloiu din Geneva și al compozitorului Milan Vlăin din Belgrad. În mai multe rânduri președinte al Societății Cultural-Artistice „Flacăra” și director al Căminului Cultural din Torac.

În acest an se împlinesc și 90 de ani de la nașterea profesorului nostru **Radu Flora**, om de știință și mare lingvist.

RADU FLORA, s-a născut în 1922, la Satu-Nou. Școala generală cu opt ani și-a făcut-o în satul natal și la Panciova, Liceul la Vârșeț. Studiază limbile romanice la București, iar limba și literatura franceză la Belgrad (Licențiat al Facultății de Filologie în 1948). În 1959 și-a luat doctoratul la Zagreb, cu tema *Graiurile românești bănățene din punctul de vedere al geografiei lingvistice*. La începutul carierei, din 1948 și până în 1952, a fost profesor la Liceul și Școala Normală din Vârșeț, apoi profesor la Școala Superioară de Pedagogie din Novi Sad (1952-1955), ulterior la Școala Superioară de Pedagogie din Zrenjanin, și, paralel, din 1963 și până în 1987, profesor la Facultatea de Filologie din Belgrad. A mai susținut cursuri, începând din toamna anului 1981, și la Catedra de Limba și Literatura Română din cadrul Facultății de Filozofie din Novi Sad. Radu Flora a fost unul din promotorii acțiunilor noastre culturale postbelice, deținând, pe parcursul anilor, numeroase funcții de răspundere în etnia română : primul secretar al Cercului literar *Lumina* și membru în redacția *Libertății literare* (1946) ; membru, în mai multe rânduri, al redacției *Lumina*, iar în 1950 și redactor responsabil al revistei, fondator și ani în șir președinte al Societății de Limba Română din Voivodina (1962-1980) și al Consiliului editorial al acesteia ; membru și președinte al Consiliului editorial al C.P.E. *Libertatea* din Vârșeț ; colaborator permanent al *Maticii srpska* din Novi Sad ; colaborator al Institutului de Dialectologie din Louvain (Belgia) ; colaborator al Institutului Lexicografic din Zagreb (Croatia). Organizatorul sesiunilor științifice ale S.L.R. (1968-1979) și al Simpoziunilor iugoslavo-române (1970, 1972, 1973 și 1974). Participant, cu referate și comunicări, la peste 20 de congrese și simpozioane internaționale din domeniile : lingvistică, dialectologie, etnologie, folclor. Poet și prozator. A debutat editorial cu volumul de poeme *Drum prin noapte și prin zi* (1947), la Editura *Uniunii Culturale a Românilor* din Vârșeț. Urmează : *Poeme cu lumină*, Editura *Frăție și Unitate* (1950) ; *Albu* (împreună cu Ion Bălan), la aceeași editură (1952) ; apoi, *Când vine primăvara*, roman, Editura *Libertatea* (1970) ; *Liniștea zorilor*, poeme, Ed. *Libertatea* (1976) ; *Capcana*, roman, la Editura *Libertatea* (1978) ; *Vârtejul*, roman, la Editura *Libertatea* (1980) ; *Piruet*, poeme, la Editura *Libertatea* (1981) ; *Zidul*, roman, la Editura *Libertatea* (1983) ; *Unghi de cer*, poeme, la Editura *Libertatea* (1984) ; *Copilăria din amintiri*, proză, la Editura *Libertatea* (1985) ; *Capcanele*, poveste românească, Colecția revistei *Lumina* (1986) ; *Maree*, poeme (1986), *Alfabet*, anagrame, aforisme, alte grame și isme alfabetizate (1987), *La capătul nopții*, versuri alese (1988) și *Vârtejul*, roman (1989), toate la Editura *Libertatea*. A mai publicat și romanul *Crucea*, sub formă de foileton, în săptămânalul *Libertatea* (1951-1952). În limba sârbă i-au apărut volumele *Tișina svitanja* (*Liniștea zorilor*) la Editura *Nolit* din Belgrad, și *Nebeski ugao* (*Unghi de cer*), la Editura *Dnevnik* din Novi Sad, iar *Csapada* (*Capcana*) în limba maghiară, la Editura *Forum* din Novi Sad. Versurile și fragmente din proza lui Radu Flora au fost raduse în toate limbile popoarelor din ex-Iugoslavia, dar și în alte limbi : franceză, engleză, germană, rusă ș.a. Radu Flora mai este autorul mai multor antologii poetice și de proză literară și al altor scrieri din domeniul limbii și literaturii, relațiilor sârbo-române și folclorului literar. Publică, în 1952, *Dicționarul sârb-român*, la Editura *Frăție și Unitate* din Vârșeț, apoi *Istoria literaturii române*,

Vol. I și II, la Editura *Libertatea* (1962 și 1963), iar *Dijktološki profil rumunskih banatskih govora sa vršačkog područja*, în 1962, la *Matica srpska* din Novi Sad ; Din relațiile sârbo-române și *Re-lații sârbo-române*, Noi contriubții, în 1964, respectiv 1968, la Editura *Libertatea* din Panciova ; *Rumunski banatski govori u svetlu lingvističke geografije*, Belgrad (1971) ; *Documente literare* (cu V.Voiculescu) Vol. I, în 1971, la Editura *Facultății de Filologie* din Timișoara ; *Literatura română din Voivodina*, Panorama unui sfert de veac (1971) și *Folclor literar bănățean*, în 1975, ambele la Editura *Libertatea* ; *Rumunska književnost u Vojvodini*, la *Matica Srpska* din Novi Sad (1976) ; *Monografia Satu-Nou / Ban. Novo Selo* (1765-1977) și *Vuk și românii*, la Editura *Libertatea*, Novi Sad (1988). Pe lângă aceste lucrări cuprinse în volume, pe lângă un număr mare de lucrări publicate în peste 70 de reviste de specialitate, două din lucrările lui Radu Flora prezintă un interes aparte : *Graiurile românești din Banat și Atlasul lingvistic al graiurilor românești din Banatul Iugoslav*. Aceasta din urmă, căreia Radu Flora i-a consacrat trei decenii de viață, prezintă rodul unei munci enorme și al unei îndelungate investigații pe teren. Sub îngrijirea și redactarea directă a lui Radu Flora au apărut și cele două antologii masive de folclor literar bănățean *Foaie verde, spic de grâu* (1979) și *Foaie verde, lămâiță* (1982), editate de S.L.R. din Voivodina. Colaborator la un număr mare de ziare și reviste din țară și străinătate. În perioada 1947-1989, a fost cel mai prolific colaborator al săptămânalului *Libertatea* dar și al revistei *Lumina, Satul, Femeia nouă*, ba chiar și *Tribuna tineretului* din anii 70. Publică versuri, proză, cronici, recenzii, note, articole de critică, de istorie literară, traduceri din literatura sârbă și universală, folclor literar, note de drum și reportaje literare. Impreună cu prof. Tanasie Iovanov alcătuiește mai multe manuale pentru școlile generale și medii. Radu Flora a redactat un număr mare de cărți și a publicat multe traduceri în volume din limba română în limba sârbă și invers. Despre activitatea lui Radu Flora, scrierile și munca sa științifică s-au scris peste o mie de cărți, studii, articole. Deținător al mai multor premii literare, ordine și recunoștințe sociale : Premiul R.S. Serbia pentru *Literatură*, Premiul *Eliberării Voivodinei*, Premiul Societății Scriitorilor din Voivodina pentru *Opera vieții*, Ordinul "Merite pentru Popor cu Coroană de Argint" ș.a. Radu Flora a trăit la Zrenjanin. În semn de respect pentru opera și activitatea lui Radu Flora, Societatea de Limba Română din Voivodina îl omagiază, organizând în fiecare an Memorialul "Radu Flora", care cuprinde și un simpozion Merite deosebite pentru aceasta având, în primul rând, dl. Lucian Marina, președintele S.L.R.

VASILE, VASKO, POPA¹, s-a născut în 29 iunie 1922, la Grebenaț. Școala Generală și Liceul le-a făcut la București, Viena și la Belgrad, unde a absolvit în 1949, Facultatea de Filozofie. Membru al Academiei Sârbe de Științe și Arte. Vasko Popa a fost inițiatorul și întemeietorul mișcării literare organizate în limba română din Voivodina postbelică. Președinte al Cercului literar *Lumina* (1946-1947), primul redactor responsabil al *Libertății literare* și primul redactor al revistei *Lumina*, președintele Secției de Presă a Uniunii Culturale a Românilor din fostul Banatul iugoslav, secție care a redactat primul număr al săptămânalului postbelic *Libertatea*, apărut pe 27 mai 1945 la Vârșeț. Mare animator al vieții literare „și cel ce știa să-i facă pe alții să scrie și să-i convertească la ceea ce era pe atunci considerat chintestentă artistică...” (R. Flora). Vasko Popa a scris puțin în limba română. Înainte de război, doar prin 1939, citea însă proză în cadrul Secției literare a elevilor de la Internatul Român din Vârșeț sau cu alte prilejuri și își recita versurile (mai de grabă le improviza) în limba română pe care le voia acompaniate de intonații ale muzicii populare. În cadrul activității din jurul *Libertății literare* și a *Lumini* prin anii 1946 și 1947, la șezătorile literare, la Vârșeț și în satele românești, Vasko Popa lua cuvântul doar oral, prezentând de obicei grupul

¹ Ne limităm doar la activitatea în cadrul minorității române.

scriitorilor care avea să citească. Textele publicate în *Libertatea literară* și în *Lumina* i le traducea Radu Flora. Primele poezii Vasko le-a publicat în limba sârbă, în cotidianul *Borba* din Belgrad și în revista *Književne novine*, în 1950. Și, editorial a debutat tot în limba sârbă, cu volumul de poezii *Kora* (Scoața), în 1953. În traducere în limba română au apărut volumele sale: *Câmpia neodihnei*, traducere de Radu Flora, *Libertatea*, Panciova, 1964; *Versuri*, în traducerea poetului Nichita Stănescu, *Editura tineretului* București, 1966, *Versuri noi*, prefață, antologie și traducere de Radu Flora, *Lumina*, nr. 7, Panciova, 1976; *Poezii I și II*, în românește de Ioan Flora, *Libertatea*, Panciova, 1983; *Omagiu* poetului Vasko Popa, Colecția revistei *Lumina* 4, Panciova, 1985; *O floare de tei* / pentru Vasko Popa, Colecția revistei *Lumina* 7, Panciova, 1987 și *Câmpia neodihnei*, prefață de Cornel Ungureanu, traducere de Ioan Flora, Editura *Minerva*, Colecția Biblioteca pentru toți, București, 1995. Vasko Popa a trăit la Belgrad, unde a încetat din viață la vârsta de 69 de ani (5 ianuarie 1991).

x x x

În acest an s-au împlinit și 80 de ani de la nașterea profesorului și poetului **Iulian Rista Bugariu** și, tot 80 de ani, de la nașterea ziaristului și poetului **Mihai Condali**.

IULIAN, RISTA, BUGARIU, s-a născut în 24 februarie 1932, la Ecica. Ziarist și poet. Școala Generală de opt ani și-a făcut-o în satul natal, Școala Normală la Vârșeț și Școala Superioară de Pedagogie la Zrenjanin. O perioadă scurtă, la începutul carierei a fost ziarist în Redacția Programului în limba română a Postului de radio Novi Sad, apoi profesor de școală generală, profesor la Liceul și Școala Normală din Vârșeț și, mai târziu, până la sfârșitul vieții, redactor la Institutul pentru Editarea Manualelor din Novi Sad. Paralel Iulian Rista Bugariu a desfășurat și o bogată activitate jurnalistică. Colaborator devotat al revistei *Bucuria copiilor* din Panciova, într-o perioadă chiar și redactor șef și responsabil al acesteia, și al revistei *Lumina*, din a cărei redacție a făcut parte ani în șir. A mai colaborat la săptămânalul *Libertatea*, la *Analele S.L.R.* și la Postul de radio Novi Sad, în emisiunile programului în limba română. Mai mulți ani a fost lector în Redacția Română a Postului de Radio Novi Sad. Iulian Rista Bugariu a scris critică literară, recenzii, reportaje și note de drum. A tradus, din limba sârbă în limba română, versuri, proză scurtă, fragmente de roman, câteva piese de teatru și mai multe manuale școlare. A rămas, totuși, cunoscut, în acest domeniu, îndeosebi prin volumul de balade populare *Mărul de aur* și traducerea rămasă în manuscris *Cununa munților*, capodopera lui Petar Petrović Njegoš. Pe plan literar, după debutul cu versuri, la revista *Lumina*, în 1950, a publicat volumele: *Versuri*, în 1963 (în colaborare); *Pana din pălărie*, în 1977; *ABC și zece greieri*, în 1985 și *Ispășire*, în 1986. Pe lângă toate acestea, însă, marea dragoste a lui Iulian Rista Bugariu a fost teatrul. A fost actor, regizor și președinte al Juriului, încă de la prima ediție, a Zilelor de Teatru ale Românilor din Voivodina. A încetat din viață la Novi Sad în 1 septembrie 1990, la vârsta de numai 58 de ani.

MIHAI, CONDALI, s-a născut în 19 martie 1932, la Iablanca. A fost ziarist și poet. Școala Generală cu opt ani și-a făcut-o la Iablanca și Vârșeț și, tot la Vârșeț, Școala Normală (1955). Într-o perioadă a fost ziarist la săptămânalul *Libertatea* din Vârșeț, apoi învățător la Coștei și, din nou, din 1964, ziarist la același săptămânal *Libertatea*. A colaborat la toate rubricile ziarului, redactând o perioadă îndelungată rubrica de *Știință și curiozități*. Câțiva ani a fost redactor șef și responsabil al revistei *Bucuria copiilor*, perioadă când această revistă își îmbogățește conținutul și își îmbunătățește simțitor limba și concepția de redactare. Mihai Condali a publicat cronici literare și articole pe teme de știință popularizată, atât în *Libertatea* cât și în revistele *Satul, Bucuria copiilor* și în *Calendarul popular* al *Libertății*. Scrie primele texte despre pictura naivă din Uzdin, prezentând aparte pe fiecare pictoriță a acestei școli. Paralel cu activitatea jurnalistică,

Mihai Condali desfășoară și o activitate literară. A scris versuri și poeme în proză. Din păcate debutul său literar s-a produs abia în 1987, la Editura *Libertatea*, exact la zece ani după moarte, cu volumul de versuri pentru copii *Dumbrava mea* (în pregătirea lui Simeon Lăzăreanu). În același an a apărut și volumul *Cărări*, în colecția revistei *Lumina*. Pe Mihai Condali îl mai cunoaștem ca un prolific traducător literar. A tradus versuri și proză din literatura sârbă și literatura italiană pe care le-a publicat în paginile revistelor *Lumina* și *Bucuria copiilor* precum și ale ziarului *Libertatea*. A tradus romanul *A IV-a b înainte* de Sima Tučić (1954). Mihai Condali a fost un pictor talentat și în același timp un bun redactor grafic. A încetat tragic din viață în 10 ianuarie 1977, la vârsta de numai 45 de ani.

În acest an se mai împlinesc 80 de ani de la nașterea scriitorului Ion Marcoviceanu, care a încetat acum 2 luni, pe data de 8 ianuarie, la Novi Sad; 70 de ani de la nașterea jurnalistului Costa Toader și 60 de ani de la nașterea poetului Petru Cârdu.

ION, MARCOVICEANU, s-a născut în 21 iulie 1922, la Seleuș. A fost ziarist și scriitor. Școala Generală și-a făcut-o la Seleuș și Vârșeț, iar Școala Normală pentru Învățători la Vârșeț. În timpul ocupației germane a fost internat împreună cu Vasile Popa și încă câțiva tineri români, în lagărul din Becicherec, Zrenianinul de azi. După eliberare, Ion Marcoviceanu ocupă funcții politice de răspundere: la Seleuș, Alibunar și Panciova. O perioadă de numai câteva luni, spre sfârșitul anului 1946, a fost redactor-șef al săptămânalului *Libertatea* din Vârșeț, iar din 1949 și până în 1982, redactor șef și responsabil al Redacției Programului în limba română al Postului de radio Novi Sad. Pe lângă numeroase funcții politice pe care le-a deținut, Ion Marcoviceanu a rămas pe tot parcursul vieții sale un condeier și publicist activ. Mulți ani a fost colaborator devotat al săptămânalului *Libertatea* și membru în Comitetul de redacție al acestuia (1946), colaborator al revistei *Lumina* și membru în redacția revistei (1957-1966) și (1975-1986), membru și președinte, într-o vreme, al Consiliului Editurii *Libertatea* și al revistei *Lumina*. Membru fondator al Societății de Limba Română din Voivodina și vicepreședinte al acestei asociații (1990-1994). Și, tot pe atunci, a fost redactor-șef și responsabil al periodicului *Cuvântul românesc*. Ion Marcoviceanu a mai fost și membru fondator, vicepreședinte și președinte de onoare al Mișcării Valahilor-Românilor din Iugoslavia. Paralel cu exercitarea funcției de redactor-șef și responsabil la Radio Novi Sad, Ion Marcoviceanu a colaborat cu articole, reportaje și comentarii la aproape toate emisiunile în limba română ale Postului de radio Novi Sad, urmărind ca ziarist și unele evenimente politice internaționale, cum sunt: Conferința Țărilor Nealiniate (Belgrad, 1960), Summit-ul O.S.C.E. (Belgrad și Madrid), Conferința U.N.E.S.C.O. (Belgrad). A participat la mai multe întruniri pe tema: Poziția minorităților naționale în Iugoslavia și Fenomele culturale în viața Iugoslaviei (Rijeka, 1950, Zagreb, 1959), la reuniuni științifice și simpozioane iugoslavo-române organizate de S.L.R., la Panciova, Zrenianin, Belgrad și Vârșeț; la simpozioanele ASTREI de la Timișoara și la Congresul Românilor de Pretutindeni, la Băile Herculane. Ion Marcoviceanu a fost unul dintre scriitorii noștri consacrați. A debutat în *Junimea bănățeană*, în 1943, și de atunci, cu mici întreruperi, a fost mereu prezent în paginile literare ale publicațiilor în limba română din aceste spații. A publicat patru cărți, dintre care două de proză, una de versuri și una de memorii: *Așa le-a fost ursita* (1969); *Frunze uitate de vânt* (1983), *Defileul arborilor* (1990) și *Cronologia unei vieți* (2003), toate la Editura *Libertatea*. Pe Ion Marcoviceanu îl mai cunoaștem și ca autor de manuale (*Carte de cetera* pentru clasa a II-a primară, 1952) și ca traducător de lecturi și manuale școlare (*Istoria* pentru cl. a IV-a, 1957, *Povestiri partizane* de Branko Copić), de literatură politică și memorialistică, acte și documente ale reuniunilor politice din ex-Iugoslavia. Ion Marcoviceanu a fost deținătorul mai multor premii și distincții, între care Ordinul *Medalia Muncii* (1960), Ordinul *Frăție și Unitate* cu

Coroană de Argint (1965) și Ordinul *Merite pentru Popor cu Raze de Argint* (1979). Ion Marcoviceanu a încetat din viață la vârsta de 79 de ani, pe 8 ianuarie 2012, la Novi Sad.

COSTA, TOADER, s-a născut în 8 martie 1942, la Uzdin. A fost jurnalist și scriitor. Școala Generală și-a făcut-o în Uzdinul natal și Liceul la Vârșeț. A studiat dreptul la Belgrad. Din 15 ianuarie 1965 a fost ziarist la Postul de radio Novi Sad, în Redacția programului în limba română, iar, din februarie 1968, redactor al emisiunii *Sâmbătă pe unda medie*. A fost organizatorul primelor ediții ale Festivalului de muzică ușoară *Tineretea cântă* de la Uzdin. În 1979 a trecut de la Radio Novi Sad în redacția săptămânalului *Comunistul*. La început pe postul de redactor al rubricii culturale, ulterior redactor-șef adjunct și, într-o vreme, redactor șef și responsabil. După zece ani petrecuți la ziarul *Comunistul*, Costa Toader a revenit la RTV în Redacția programului în limba română unde a funcționat pe postul de redactor de emisiune. A fost colaborator îndelungat al săptămânalului *Libertatea* din Panciova, în redacția căruia a și lucrat câteva luni, la rubrica culturală, împreună cu scriitorul Ion Bălan, apoi la revista *Tribuna Tineretului* și la cotidianul *Borba* din Belgrad. A scris versuri și proză scurtă. În 1970 a debutat editorial cu romanul *Săptămâna*. Costa Toader a scris și o monodramă, *Nu l-a așteptat pe Godor* și a realizat câteva filme documentare TV: *Iosif Miloș Puiu*, *Două sute de ani ai Liceului din Vârșeț*, *Calea ferată Brčko-Banović*, *Calea ferată Belgrad – Bar* și *Pictorițele naive din Uzdin*. Costa Toader a încetat din viață, la Novi Sad, în 10 martie 2004.

PETRU, CÂRDU, s-a născut în 25 septembrie, la Barițe (Sân-Ianeș). A fost ziarist, poet și traducător. Școala Generală și-a făcut-o în satul natal și la Vârșeț, și tot la Vârșeț, Liceul – secția în limba română (1971). A absolvit studiile de literatură iugoslavă și universală la Belgrad și de istorie și teorie a artei la București. A fost redactor la Comuna Literară Vârșeț, apoi din 1988 președinte. În anii studenției membru în redacția revistei *Tribuna tineretului* și unul din cei mai zeloși colaboratori ai ei. A fost membru în redacția revistei *Lumina* (1974-1981), și tot atunci și în redacția revistei *Polja* din Novi Sad. Din 1984 a intrat în ziaristică la Postul de radio Novi Sad, în Redacția programului în limba română. La început a fost redactor corespondent din comuna Vârșeț, comentator, iar mai apoi redactor al emisiunii *Radiospectru*. În calitate de jurnalist, Petru Cârdu a realizat un număr mare de interviuri cu personalități marcante din lumea scrisului: Miloš Crnjanski, Dušan Matić, Gunter Grass, Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Noica, Eugen Ionescu, Miodrag Pavlović, Milorad Pavić, Gustav Krklec, Erza Paund, Czezlkav Milosz, Nichita Stănescu, Marin Preda, Ștefan Augustin Doinaș pe care le-a transmis în emisiunile Postului de radio Novi Sad sau le-a publicat în revistele literare și cotidienele iugoslave de mare tiraj. Petru Cârdu a debutat cu versuri în 1968, în paginile săptămânalului *Libertatea* din Panciova iar editorial, doi ani mai târziu, cu volumul de poeme *Menire în doi*. Urmează, alte volume: *Aducătorul ochiului*, la aceeași editură *Libertatea*, apoi *Pronume/Zamenice*, ediție bilingvă, la Ed. KOV – Ed. *Libertatea* (1981); *Căpșuna în capcană*, la Ed. *Libertatea* (1988); *Jagoda u klopci* la Ed. *Bratstvo-jedinstvo*, Novi Sad (1988); *The Trapped Strawberz*, la Ed. *Forest books*, Londra (1990); *În biserică Troia*, la Ed. *Libertatea* (1992) și *U crkvi Troja* la Ed. *Rad* din Belgrad (1922), *Școala exilului*, Ed. *Pasărea măiastră*, Craiova (1998). A colaborat cu versuri la numeroase reviste literare din Iugoslavia și România. Opera poetică a lui Cârdu este tradusă în limbile tuturor popoarelor din ex-Iugoslavia, precum și în mai multe limbi de circulație mondială. Petru Cârdu a fost și unul din cei mai prolifici traducători literari din țară. Această activitate și-a început-o prin anii '80, în paginile revistei *Lumina*, pentru că în anii care au urmat traducerile sale să apară și în alte reviste literare. Începând din ani 1980, Petru Cârdu a publicat următoarele volume traduse din literatura sârbă în limba

română, respectiv din literatura română, în limba sârbă: *Stanje poezije* de Nichita Stănescu (Ed. Rad, 1980); *Akvarij/Acvariu* de Ștefan Augustin Doinaș, ediție bilingvă (Ed. Kov, Vârșeț); *Prizonier al corpului* de Ciril Zlobec (Ed. Eminescu, București 1985); *Țițiban* de Oton Zupančič (Ed. Institutului pentru manuale din Novi Sad, 1986); *Pesme kot zmagovita srečka*, de St. Aug. Doinaș (Ed. Lipa, Koper, 1989); *Pijac rose* de același Șt. Aug. Doinaș (Ed. Kov, Vârșeț, 1990), *Svedoci* de Ana Blandiana (Ed. Kov, Vârșeț, 1993), *Krik beznada* (Ed. Oktoih, Podgorica, 1993), *Odsustvo i praznik* de Ion Caraion (Ed. Oktoih, Podgorica, 1993); *Prepiska i rumunske pesme* de Paul Celan (Ed. Kov, Vârșeț, 1994); *Rodjen u utopiji* de Șt. Aug. Doinaș (Ed. Rad, Belgrad 1994); *Božja senka* de Lucian Blaga (Ed. Rad, Belgrad 1995); *Beskrajni stub* de Mircea Eliade (Ed. Kov, Vârșeț, 1996). Petru Cârdu este autorul mai multor antologii: *Podne u gradu* (După amiază în oraș), antologie de poezie românească din Voivodina (1983), *Eferma mea veșnicie* (Din lirica slovenă), 1984, *Rumunska avangarda* (Avangarda românească), în 1991. A participat la festivalurile de poezie din Rotterdam, Tel Aviv, Struga, Vilenica, Klangefurt. A obținut premiile: *Pavle Markov Adamov* (1993), *Insigna de aur* a Comunității Cultural-Instructive din Serbia (1993), Premiul pentru traduceri decernat de Societatea Scriitorilor din Voivodina (1995). Petru Cârdu a încetat din viață la vârsta de 59 de ani pe data de 30 aprilie 2011, la Vârșeț.

În anul 2012 se vor împlini și 160 de ani de la încetarea din viață a preot-profesorului, vicar și episcop Ignatie Vuia de naștere din Voivodina; a 80 de ani de la încetarea din viață a avocatului și om politic cunoscut din Biserica Albă – Aurel Novac, de naștere din Pecica; 60 de ani de la moartea învățătorului – publicist Romulus Roman, de naștere din Șeitin; 20 de ani de la moartea profesorului – pictor Dimitrie Ardelean, de naștere din Alibunar și zece ani de la moartea profesoarei, folcloriste în același timp, Elena Petrovicvi Radivoi, de naștere din Cuvin.

IGNATIE VUIA, s-a născut la Voivodina, în 9 decembrie 1808. A fost preot, profesor, vicar și administrator parohial. Școala generală și-a făcut-o în Voivodina natal după care a continuat școlarizarea la Oravița, în limba germană, și Gimnaziul piariștilor la Timișoara (probabil tot în limba germană). A studiat filozofia la Budapesta (1829-1832) și teologia la Institutul Clerical Sârbo-Român din Vârșeț. În 10 aprilie 1832, Ignatie Vuia a fost hirotonit în ipodiaton, iar o zi mai târziu, 11 aprilie, în ierodiacon. După șase luni devine „presbiter-capelan, pe lângă preotul-namensnic Gheorghe Petrașcu din Lugoj”, apoi, după moartea acestuia, în 22 mai 1833, instalându-se ca paroh al Lugoju. În anul 1834, a fost chemat să ocupe postul de profesor la Institutul Clerical din Vârșeț, unde funcționează până în 1847, alături de marele Andrei Șaguna și profesorul cărturar Nicolae Tincu Velia, când a fost ales protopop al Oraviței, fără, însă, a ocupa efectiv acest post. În timpul Revoluției de la 1848, Marea Adunare Populară din Lugoj, ținută pe 15/27 iunie, l-a ales pe protopopul Ignatie Vuia de administrator al Eparhiei Vârșețului în locul lui Iosif Rajačić, care a fost destituit. Această hotărâre a Adunării de la Lugoj a fost comunicată Ministerului Cultelor din Pesta de către Eftimie Murgu, conducătorul Revoluției din Banat. Alegerea lui Vuia a fost recunoscută de către Dieta Ungară și Guvernul revoluționar Maghiar. În scaunul episcopal Vuia a rămas până la 13 august 1849 când, după înăbușirea răscoalei, a fost nevoit să se retragă și să emigreze în Țara Românească, apoi în Bulgaria și mai la urmă în Serbia, unde a obținut o parohie într-o localitate din apropierea orașului Negotin. Moare la Negotin în anul 1852.

AUREL NOVAC s-a născut în anul 1856 la Pecica, în Banatul românesc. A fost avocat și om politic. Școala primară și-a făcut-o în satul natal, Gimnaziul la Arad, iar studiile universitare la Budapesta. Doctoratul în științele juridice l-a susținut la Universitatea din Cluj. În anul 1885 deschide cancelarie de avocat la Biserica Albă. Pe atunci, Biserica Albă era un centru foarte

dezvoltat pentru acele vremuri, iar populația românească foarte numeroasă. Ca membru al Partidului Național Român din fosta Ungarie, Aurel Novac a fost, în mai multe rânduri, deputat al cercului Sasca în Parlamentul Maghiar. După destrămarea Austro-Ungariei, în 1918, dr. Aurel Novac a fost unul dintre puținii intelectuali români care nu a părăsit Banatul sârbesc. A trăit în continuare în noul Regat al Sârbilor, Croaților și Slovenilor și a luptat pentru drepturile naționale ale românilor. Aurel Novac a fost unul din inițiatorii fondării Partidului Român din Regatul S.C.S. este bine cunoscută perioada care a urmat după primul război mondial – de frământări și multiple încercări de reorganizare a românilor din Regatul S.C.S., dar fără mari succese. Între aceste încercări se numără și ședința de la Vârșeț (25 decembrie 1922) a celor 28 de intelectuali români care au reprezentat întreaga naționalitate română din Banatul sârbesc și la care s-a adoptat Proiectul Programului politic al viitorului Partid al Românilor de aici. La această întrunire, dr. Aurel Novac a fost ales președinte. Au urmat alte trei ședințe la Vârșeț, Panciova și Biserica Albă, la care s-au făcut ultimele pregătiri pentru convocarea Congresului Românilor de la Alibunar, din 10 februarie 1923, la care s-a adoptat Programul amintit și a fost fondat Partidul Român din Regatul S.C.S. Avocatul Aurel Novac a fost ales președintele acestuia. Odată cu fondarea primului partid al românilor din Banatul sârbesc, începe viața politică și culturală organizată din aceste spații. După doi ani petrecuți în funcția de președinte al Partidului Român, Aurel Novac, constrâns de împrejurări, a fost nevoit să treacă în România. S-a stabilit la Ciacova, în Banatul românesc, unde, o perioadă de câțiva ani până la ieșirea în pensie, a funcționat ca notar public. A murit la 22 septembrie 1932, în vârstă de 76 de ani.

ROMULUS ROMAN s-a născut în 19 aprilie 1875 la Șeitin, lângă Arad, în România. A fost învățător, publicist, poet. Școala generală (patru clase) și-a făcut-o în satul natal. Liceul la Arad (două clase), apoi, după o pauză de doi ani, în 1889, a urmat un curs de pregătire, iar în 1890 s-a înscris la Preparandia din Arad. După trei ani de frecvență, în 1894, își ia diploma de învățător. La începutul carierei, învățător la Toracu-Mic, azi Torac, unde rămâne până în 1896 și unde l-a avut elev pe viitorul academician, marele lingvist român Emil Petrovici, cu care, pe bună dreptate, se mândrea. Apoi, din 1896 și până în 1922, învățător și director la Doloave, de unde a trecut, un al la, Biserica Albă, iar de aci, în România, stabilindu-se la Lugoj. În orșaul lui Brediceanu, Ion Popovici Bănățeanu, Ioan Vidu și al altor personalități marcante pentru cultura românească. Romulus Roman a desfășurat și o bogată activitate publicistică, fiind redactor la *Răsunetul*, gazetă națională independentă, din 1923 și până în 1945, și la *Viața nouă*, în anii 1928-1929. La Lugoj, Romulus Roman a editat în 1923 și *Biblioteca glumeților*, pe care o semnează cu pseudonimul Alion. În cele două numere care au apărut și-a publicat din nou anecdotele pe care le-a publicat anterior în *Calendarul Poporului*. În timpul petrecut ca învățător în Banatul nostru, la Doloave și Biserica Albă, Romulus Roman a desfășurat o activitate culturală care s-a manifestat sub multiple aspecte: pe lângă înființarea unui cor bărbătesc la Doloave și a unui cor mixt la Biserica Albă, a redactat cunoscutele *Calendar ale poporului*, începând cu anul 1922, pe care le-a tipărit la Tipografia *Napredak* din Panciova. Este prima carte românească după 1918 tipărită la noi, care nu cuprinde numai simple date calendaristice, ci este un adevărat manual de culturalizare largă a maselor populare. *Calendarul poporului* continuă să apară în fiecare an, până în 1925. Toate edițiile au fost tipărite la *Napredak* din Panciova, în afară de *Calendarul pe 1924*, care a fost tipărit la Petru Khun din Biserica Albă și ultima ediție a *Calendarului pe 1925*, o variantă, de fapt, adaptată pentru românii din Banatul sârbesc a *Calendarului nostru*, pe care Romulus Roman începând din anul 1925, avea să-l scoată la Lugoj, în fiecare an, până în 1947. Romulus Roman mai este și autorul unui *Abecedar* (1923) și al unei Cărți de citire pentru școala primară (1924), precum și a unui

manual de istorie: *Istoria sârbilor, croaților și slovenilor*, de fapt, traducere după Milan Rabrenović, precum și a unui manual de geografie: *Geografia Sârbiei*, Panciova, 1923. Ca poet, Romulus Roman a debutat în foaia populară *Lumina și Adevărul*. A continuat să scrie versuri pe când funcționa ca învățător la Doloave, unde a scris și un volum, pe care l-a publicat în ediție proprie, sub titlu *În seri de iarnă*, tipărit în Tipografia lui Carol Witigslager din Panciova. A scris proză și piese de teatru. Dintre acestea din urmă amintim: *Din pățaniile războiului*, piesă în patru acte, publicată în *Calendarul poporului pe anul 1922*, și *Icoane din trecut*, piesă în trei acte, publicată în *Calendarul poporului pe anul 1923*. În anii petrecuți la Lugoj, Romulus Roman, pe lângă faptul că a editat și redactează câteva publicații a colaborat și la alte reviste care apăreau la Timișoara și Oradea. S-a stins din viață în 1952, la vârsta respectabilă de 77 de ani.

DIMITRIE ARDELEAN s-a născut în 18 decembrie 1941, la Alibunar. Școala generală și-a făcut în satul natal, Liceul la Vârșeț, Academia de Arte Plastice la Belgrad (1966). Pictor și profesor de arte plastice la Școala Normală din Vârșeț, unde avea și atelier. Expoziții personale la Belgrad (1964), încă în anii studenției, apoi la Vârșeț (1973, 1984, 1987, 1992), Belgrad și Panciova (1987), Novi Sad (1988), Cuh (Elveția), în 1990, iar expoziții colective la Belgrad (1964, 1965, 1966). Între anii 1969-1992, a expus la Vârșeț, Panciova, Smederevska Palanka, Svilajnac, Alibunar, Valjevo și Novi Sad. Ca pictor, Dimitrie Ardelean s-a format „progresiv, gravitând mereu spre un eșafondaj artistic. În creația sa a fost în genere inspirat de ambianța noastră cotidiană, de imensitatea câmpiei noastre panonice, diminuată de miraculul apusului de soare și spectacolul ceții care se lasă peste ogoare în toamnă. Dialogul metaforic dintre umbră și lumină l-a captivat în așa măsură încât a încercat să-l transpună pe pânzele sale într-un limbaj specific. Astfel a luat naștere bogata colecție de lucrări de studiu, în special în tempera și ulei, care definesc o personalitate artistică ponderată, caracterizată de compoziții echilibrate, pătrunse de o pleletă de culori cromatice și un raport valoric pronunțat, prin care a încercat să-și facă vizibilă, foarte discret, iconografia propriilor sentimente, râvnind să pătrundă în lumea creației plastice cultivate pe meleagurile noastre” (Al.Pascu: Evocări, în *Libertatea*, Panciova, 25 ianuarie 1997, pag. 12). Dimitrie Ardelean și-a trăit ultimii ani ai vieții la Vârșeț. A trecut în lumea umbrelor la Belgrad, la vârsta de numai 51 de ani. Dimitrie Ardelean a fost membru al Uniunii Artiștilor Plastici din Voivodina.

ELENA PETROVICI RADIVOI s-a născut în 8 august 1908, la Cuvin. A fost profesoară și în același timp folcloristă. Școala generală și școala medie le-a făcut în Cuvinul natal, iar studiile universitare la Facultatea de Filologie din Cluj, unde a obținut licența în anul 1934. În baza Convenției privind organizarea școlilor generale din Banat, semnată în 1933, Elena Radivoi a fost numită profesoară de limba și literatura română la Liceul de stat din Vârșeț. O perioadă îndelungată a fost profesor de limba română la această instituție, paralel susținând și ore de muzică. Între anii 1952-1965, profesor la Școala Superioară de Pedagogie din Novi Sad și Zrenianin. Membră în Comitetul de fondare a Societății de Limba Română din Voivodina, în martie 1962 și prima vicepreședintă al acesteia. Autoare de manuale școlare de limba română și de limba franceză. Elena Petrovici este autoarea manualului *Gramatica limbii române* folosit ani în șir de elevii claselor superioare ale școlilor generale de la noi, autoare a *Antologiei de poezii populare românești*, apărută la Editura *Libertatea*, Vârșeț, în anul 1953. A decedat la Vârșeț, pe 17 mai 2002.

cărți și publicații

ANUARUL 2010 – O PUBLICAȚIE DESPRE BANAT ȘI BĂNĂȚENI

anaur 2010, publicație permanentă
a Institutului de Cultură al Românilor din Voivodina,
Editura ICRV, Zrenianin

2011, 300pagini

Deși a trecut un oarecare timp de la apariția **Anuarului 2010**, publicație anuală a Institutului de Cultură al Românilor din Voivodina, conținutul deosebit de diversificat și valoros din aspect factografic, impune necesitatea să fie din nou în centrul atenției publicului cititor. **Anuarul** reunește studii din diverse domenii (drept, arheologie, istorie, culte, arte, cultura populară etc.) despre Banat și românii bănățeni.

Studiul care deschide volumul este o lucrare din domeniul juridic: *Protecția constituțional-juridică a minorităților naționale*, semnată de Marcel Drăgan, în care sunt puse în dezbatere drepturile și libertățile minorităților naționale, esențiale pentru păstrarea identității naționale și asigurarea egalității tuturor cetățenilor unui stat. Autorul comentează cadrul legislativ al acestei problematice explicând importanța actelor juridice supreme ale unui stat, Constituția și Legea Constituțională, în care sunt exprimate și garantate drepturile și libertăților persoanelor din rândul minorităților naționale. „Prin protecția directă în fața Curții constituționale se completează și rotunjește sistemul de protecție a drepturilor și libertăților minorităților naționale în dreptul intern”(p. 41), menționează autorul în finalul acestui studiu.

Un studiu deosebit de interesant din domeniul arheologiei, *Sarmații din Banat*, este semnat de Irina Baloș. Sarmații, popor înrudit cu scitii, aparținând grupului iranian vestic, a populat teritoriul Banatului. Autoarea indică aici limitele cercetării istorice și ajutorul, în esență modest, pe care arheologia ni-l poate da în încercarea de a stabili prezența acestei populații de origine iraniană în zona Banatului. Din dezbaterile pe această margine și consultarea unei bibliografii mai ample, autoarea constată că din toate argumentele expuse în lucrare „se desprinde limpede o concluzie și anume aceea că Banatul de vest constituia parte integrantă a

Imperiului Roman. Prezența unor elemente iazige în partea de est a Tisei, înainte de cucerirea romană și în timpul acesteia nu reprezintă o stăpânire iazigă.” (p. 48).

Dr. Costin Feneșan semnează studiul *Oameni și locuri din câmpia de apus a Banatului în secolul al XV-lea* în care scoate în evidență unele momente importante din istoria Banatului. Pe baza documentelor istorice, în primul rând a acelora găsite în Arhiva Națională Maghiară din Budapesta, dar și a celor inedite din arhivele mai multor familii nobiliare, care trezesc mare interes istoric, autorul reînvie viața cetăților și orașelor medievale din vechile comitate Torontal, Cenad, Timiș și Cuvin, prezentând evenimente petrecute în jurul anului 1433, când „regele Ungariei Sigismund de Luxemburg a poruncit, în termeni lipsiți de orice echivoc despotului sârb Gheorghe Brankovici, să-i restituie fără întârziere lui Ladisalu Hagymas de Beregsăul Mare toți iobagii luați cu forța...” (p. 58). Documentele din Arhiva Națională Maghiară anexate la sfârșitul studiului, în original și în traducere în limba română contribuie suplimentar la stabilirea unor repere privind evoluția evenimentelor din istoria medievală a Banatului despre care vorbește distinsul istoric.

Pe același fâgaș istoric se axează și studiul dr. Cristinei Fereșan, *Din premisele luptei antiotomane a țărilor române în vremea lui Mihai Viteazul - mișcările populare din 1594 în eialetul Timișoara*. Autoarea prezintă cadrul istoric în care a avut loc lupta antiotomană în această zonă geografică și evenimentele premergătoare mișcării populare, relațiile dintre părțile beligerante, împrejurările politice anterioare și posteroare evenimentului în discuție, insistând și asupra unor personalităților cu rol crucial în derularea evenimentului. Lucrarea este un studiu de referință pentru oricine dorește să cerceteze această perioadă din istoria Banatului și oferă un bogat și variat material informațional din domeniul științelor istorice.

Studiul intitulat *Istorie și integrare – cazul bănățean*, semnat de dr. Valeriu Leu, se referă la perioada de integrare europeană a Banatului, survenit odată cu cucerirea austriacă din secolul al XVIII-lea. Autorul argumentează faptul că acest eveniment a declanșat un iluminism cu succes deplin în toate domeniile de viață, benefic pentru dezvoltarea Banatului, adăugând că „uriașele lucrări de îndiguire, canalizare, asanare /.../ au generat un orgoliu bănățean al construcției, al performanțelor economice, al bunăstării dător de identitate, de solidaritate transetnică și transconfesională” (p. 117), de care se bucură din plin și bănățenii de astăzi.

Istoricul dr. Mircea Măran vine cu o serie de informații privind epidemia de boli molipsitoare care au lăsat amprentă în viața populației bănățene din zona Panciovei. Studiul intitulat *Epidemii de boli molipsitoare în zona Panciovei în secolul al XIX-lea*, prezintă situația

demografică a populației din sud-vestul Banatului influențată de bolile molipsitoare care au redus numărul de locuitori din zona menționată. Subliniind faptul că bolile molipsitoare au cauzat în repetate rânduri îmbolnăviri în masă, autorul prezintă situația epidemiologică din zona Panciovei, exemplificându-și constatările prin date statistice privind decesul persoanelor curpinse de boli infecțioase. Este vorba despre un studiu care în mod implicit prezintă fragmente din viața de zi cu zi a locuitorilor bănățeni, privită dintr-un unghi specific, acela al condițiilor igienice și sanitare din secolul a XIX-lea, în care autorul conchide: „Epidemiile au reprezentat o parte componentă a vieții cotidiene, influențând într-o oarecare măsură și asupra situației demografice” (p. 123).

Dr. Nicolae Bocșan și dr. Ion Cârjă sunt semnatarii studiului *Un misionar bănățean controversat: Samuil Draxin*. Studiul prezintă activitatea lui Samuel Draxin în calitate de misionar în satele din jurul orașului Vidin, ca parte a politicii pe care Sfântul Scaun o avea față de creștinii din sud-estul european. Peregrinările acestuia vor depăși limitele Banatului și-l vor duce prin Transilvania, la Roma, Ierusalim, Vidin. Fiind de părere că Samuil Draxin este o figură interesantă și contradictorie în același timp, autorii încearcă să elucideze momente din viața și activitatea acestui misionar bănățean. O atenție deosebită este acordată misiunii lui Samuil Draxin în părțile Vidinului și activității lui ecleziastice, aprobată de unii și contestată de alții. Fără îndoială, este vorba despre un studiu incitant, în care sunt puse în discuție momente importante din istoriografia ecleziastică.

În studiul intitulat *Istoria locală recenzată în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj” (1921 – 2006) studiu de caz: Banatul și semnat de dr. Stelian Mândruț* pune în discuție evoluția istoriei bănățene prezentată în revistele de profil ale Institutului de Istorie din Cluj. Bazată pe o largă documentare bibliografică și consultare a diferitelor categorii de izvoare istorice și arhivistice apărute sub egida Institutului de Istorie din Cluj în perioada anilor 1921 – 2006, autorul constată că „problematika trecutului provincial a constituit un capitol distinct în economia periodicului Institutului de Istorie din Cluj în răstimpul existenței sale postbelice”. (p. 151). După o analiză detaliată și minuțioasă a subiectelor tratate în *Anuarul Institutului de Istorie* din Cluj timp de opt decenii și a autorilor care au scris pe paginile acestei publicații, autorul dă o anexă cu titluri de „dări de seamă, recenzii și note bibliografice” care face ca această lucrare să fie un adevărat tezaur de surse istorice, binevenite în primul rând istoricilor bănățeni.

Dieceza de Cenad. Un mileniu de istorie ecleziastică (1030-1919/1930) este titlul studiului semnat de Claudiu Călin și dedicat cercetării perioadei de aproape o mie de ani de existență a Diecezei

Studiul care deschide volumul este o lucrare din domeniul juridic: Protecția constituțional-juridică a minorităților naționale, semnată de Marcel Drăgan, în care sunt puse în dezbatere drepturile și libertățile minorităților naționale, esențiale pentru păstrarea identității naționale și asigurarea egalității tuturor cetățenilor unui stat.

Autorul comentează cadrul legislativ al acestei problematice explicând importanța actelor juridice supreme ale unui stat, Constituția și Legea Constituțională, în care sunt exprimate și garantate drepturilor și libertăților persoanelor din rândul minorităților naționale.

Dacă anuar 2009 a cuprins în mare parte articolele din activitatea Institutului de Cultură al Românilor din Voivodina și despre proiectele acestuia inițiate și realizate în anul respectiv, precum și evenimentele petrecute în acea perioadă în rândul instituțiilor și asociațiilor românești din Voivodina anuarul 2010 vine să lanseze studii și cercetări de teren, în exclusivitate despre Banat și bănățeni, semnate de reputați istorici români și nu numai, români atât din țară, cât și din străinătate - România și Croația[...]

Costa ROȘU

de Cenad. Bazată pe o largă documentare bibliografică istorică și arhivistică în limbile germană, maghiară, latină și română lucrarea face o trecere în revistă a vieții care s-a desfășurat în Dieceza de Cenad, cu o serie de comentarii și aprecieri ale împrejurărilor istorice, politice, economice care au lăsat amprenta în viața milenară a creștinilor din această Dieceză, dar și în regiunile cuprinse între Mureș, Tisa, Dunăre și Carpați. În mod aparte este interesantă încercarea autorului de a reda o periodizare istorică a momentelor din evoluția istorică a Diecezei de Cenad, respectiv Diecezei de Timișoara, succesoarea Diecezei de Cenad. Sunt separate șapte perioade, fiecare fiind prezentată cu lux de amănunte.

Dragana Kuručev prezintă realizările pictorului Karlo Napravnik care a creat opere de mare valoare artistică din domeniul artelor plastice, în studiul intitulat *Karlo Napravnik în lumina noilor cercetări*, arătând că Napravnik este autor al unui număr impozat de picturi, ilustrații, schițe și desene.

O trecere în revistă detaliată a activității de cercetare a etnografiei și folclorului românesc din Voivodina, demne de invidiat, este realizată în studiul intitulat *Studii și cercetări de etnografie și folclor românesc din Voivodina*, semnat de Costa Roșu. În studiu este prezentată activitatea de două secole de culegere și cercetare a folclorului românesc din partea sârbească a Banatului, care a fost inițiată, potrivit autorului, prin anii 1810-1820. Costa Roșu prezintă cu lux de amănunte bogata activitate de culegere a folclorului literar din această zonă a Banatului, la care a participat un număr mare de lingviști, folcloriști, etnologi. Materialul folcloric cules pe teren a fost selectat, clasificat și publicat în numeroase publicații atât în secolele rămase în urmă, cât și în prezent, autorul afirmând că cercetările pe teren „au fost ample, extrem de incitante și de o reală valoare științifică, atât în ceea ce privește cultura materială, cât și cea spirituală” (p.217). În studiu sunt menționați cercetători, societăți, asociații, care au adus o contribuție deosebită la colectarea și publicarea materialului folcloric, iar odată cu înființarea Societății (Fundației) Române de Etnografie și Folclor din Voivodina, au început cercetările și în colaborare cu institute de renume din România. Prin acest studiu Costa Roșu oferă publicului cititor o imagine generală a acestui uriaș proiect de valorificare bicentenară a culturii populare românești din Voivodina.

În studiul intitulat *Rolul și importanța fanfarei în viața cotidiană a coșteienilor* dr. Niță Frățilă prezintă momente din evoluția fanfarei din Coștei care a lăsat amprentă adâncă în viața culturală a localității. Autorul apreciază că fanfara a desfășurat „o activitate remarcabilă și deosebit de fructuoasă în cadrul tuturor evenimentelor social-politice, culturale, folclorice, atât în țară, cât și peste hotare (p.231),

venind cu amănunte privind activitatea fanfarei de la înființarea ei până în prezent, componența fanfarei, repertoriul, aprecieri privind nivelul artistic al repertoriului, însoțite de un aparat bibliografic remarcabil.

Studiul *Emigrările din Banata în America* al autorului mr. Ervin Dubrović aruncă mai multă lumină asupra unui proces demografic, de o intensitate deosebită în perioada interbelică și postbelică – strămutarea bănățenilor în America. Acest proces a generat o serie de modificări de natură demografică, economică și socială în Banat și în viața cotidiană a bănățeanului, fapt comentat de autor pe paginile lucrării.

În partea a doua a **Anuarului** este redată o cronică amplă a evenimentelor culturale și editoriale care au marcat bogata activitate desfășurată la Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina în anul 2010.

Dr. Romanța IOVANOVIĆ

CRONICA EVENIMENTELOR DIN CADRUL COMUNITĂȚII ROMÂNEȘTI DIN VOIVODINA

*jurani 2010, publicație anuală a
Institutului de Cultură al Românilor din Voivodina,
Editura ICRV, Zrenianin,
2011, 251 pagini*

Publicația anuală a Institutului de Cultură al Românilor din Voivodina, ediția a II-a, în cele 190 de pagini și 192 de articole ale sale, sintetizează viața și activitatea românilor din Voivodina, pe întregul an 2010, deja trecut. De data aceasta, *Jurnalul 2010* a fost alcătuit de bibliografa Camelia Mioc, coordonatoare a Departamentului Editorial ICRV, și prefațat de Costa Roșu, director al ICRV și redactor coordonator al acestei publicații.

Răsfoind *Jurnalul 2010*, cititorul își reamintește de cele mai importante evenimente, care variază, de la cele culturale, religioase, economice, turistice, până la cele politice, apoi de aniversările însemnate organizate în decursul anului trecut, și nu mai la urmă de activitatea Institutului nostru de Cultură.

În partea a doua a **Anuarului** este redată o cronică amplă a evenimentelor culturale și editoriale care au marcat bogata activitate desfășurată la Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina în anul 2010

Citind cele 192 de articole ale *Jurnalului*, putem observa că în viața românilor din Voivodina în decursul anului au fost organizate variate manifestări: Ediția a 15-a a Simpozionului „Banatul – trecut istoric și cultural” la Novi Sad, Ediția a 14-a a Simpozionului „Oameni de seamă ai Banatului”, Memorialul „Radu Flora”, Festivalul Internațional de poezie. Dintre aniversările importante, amintim: 65 de ani de apariție a săptămânalului „Libertatea”, 140 de ani de existență a Corului din Satu-Nou, 125 de ani de activitate a Corului din Ecica, Centenarul Fanfarei din Coștei, precum și 85 de ani de activitate a fanfarei a S.C.A. „Progresul” din Vlaicovăț, 62 de ani de activitate a S.C.A. „Mihai Eminescu” din Coștei, 55 de ani de activitate a S.C.A. „Steaua” din Ovcea.

Jurnalul 2010 conține și prezentarea evenimentelor precum: Festivalul Jubiliar – Ediția a 50-a – Uzdin 2010, Ediția a 47-a a Întâlnirii Internaționale a scriitorilor de la Belgrad, Ediția a 38-a a „Zilelor de Teatru ale Românilor din Voivodina”, Ediția a 22-a a Festivalului Internațional de Muzică Ușoară „Tineretea Cântă”, două decenii de existență a S.L.A. „Tibiscus” din Uzdin, Ediția a 13-a a Praznicului Obiceiurilor de Iarnă, Ediția a 11-a a concursului de recitatori „Buna Vestire”, Ediția a 10-a a întâlnirilor scriitorilor în grai bănățean, Ediția a 8-a a Festivalului de Etno-Folk-Film-Documentar-Minoritar. Ediția a 4-a a Festivalului Internațional de Folclor „Joc Românesc – Jâtcovița 2010”, Ediția a 3-a a Festivalului de Fanfare „Trompeta Bănățeană”, Ediția a 2-a a „Zilelor Culturii Torăcene”, Prima Ediție a Festivalului Internațional al copiilor „Roda - Ecica 2010”, Ziua Românilor din Cuvin.

Evenimentele politice ale comunității românești din Voivodina au fost marcate în decursul anului trecut de alegerile directe pentru Consiliul Național Român, și de constituirea Consiliului Comunităților Naționale din Voivodina. Anul trecut, sediul Consiliului Național Român a fost vizitat de domnul dr. Svetozar Čiplić, ministru pentru Drepturile Omului și ale Minorităților Naționale din Serbia, domnul Seen Greenlz, atașat politic al Ambasadei SUA, și domnul Laszlo Tokes, unul dintre cei 13 vicepreședinți ai Adunării Parlamentare a Consiliului Europei.

În decursul anului trecut, sediul Comunității Românilor din Serbia, la Vârșeț, a fost vizitat de Majestatea Sa Regală Mihai I.

Jurnalul 2010 își dedică paginile și următoarelor evenimente literare: aniversările poezilor Nicu Ciobanu, Slavco Almăjan, Cornel Mata, vizita lui Matija Bećković la C.P.E. Libertatea, ședința comemorativă în memoria poetei și ziaristei Mărioara Baba Vojinović, articol dedicat profesoarei Lia Magdu, care s-a stins din viață în data de 9 iunie, apoi „Eminescu în durată eternă” la Torac, Ziua Internațională a limbii materne, Lansarea romanului „Aventurile lui Alex”

de Mariana Stratulat; artei: promovarea pictorilor români din partea ICRV, Colonia de arte plastice „Lumea colorată a copilăriei – Ecica 2010”; evenimentelor muzicale și spectacolelor: „Tinerele Condeie”, Orchestra Consiliului Național al Minorității Naționale Române din Serbia „Mugur, mugurel”, Orchestra „Rapsodia Bănățeană”, „Misteria Carpatica”; învățământului: Competițiile republicane la limba română, clasele a VII-a și a VIII-a.

Evenimentele sportive din cadrul comunității românești din Voivodina au avut la mijloc Ediția a 51-a a Jocurilor Sportive Sătești „Cupa Libertății”, care în fiecare an, adună sportivi din cadrul cluburilor sportive din satele noastre.

Dintre momentele religioase ale românilor din Voivodina, în *Jurnalul 2010* puteți citi despre: Hramul Catedralei Ortodoxe Române din Vârșeț, 130 de ani de la sfințirea Bisericii din Torac-Mare, Primul Hram al Parohiei Române din Zrenianin, Hramul Bisericii din Ecica, Prăznuirea Hramului Bisericesc la Sân-Mihai, Sărbătoarea Hramului Bisericii Ortodoxe Române din Glogoni, Nedeia la Voivodinț, Sfințirea crucii de lemn și a clopotului la mormântul din Rusko Selo, pe o vatră cândva românească.

În *Jurnalul 2010*, purtat cronologic, este cuprinsă și activitatea Institutului nostru Cultural, care a colaborat în decursul anului trecut cu numeroase instituții culturale și științifice din țară, din România, Croația și Muntenegru. Pe lângă activitatea științifică, Institutul a organizat și manifestări, reuniuni și aniversări, și a dus la bun sfârșit proiectele propuse pe anul 2010, dar a și inițiat noi proiecte de lungă durată și de importanță capitală pentru românii din Voivodina, care se realizează împreună cu institutele Academiei Române „Titu Maiorescu” din Timișoara și „George Bariț” din Cluj. Pe paginile *Jurnalului 2010* sunt înscrise și protocoalele și convențiile de colaborare dintre ICRV și Consiliul Județean Timiș, Consiliul Județean Caraș-Severin, universitățile „Babeș-Bolyai” din Cluj și „Eftimie Murgu” din Reșița, bibliotecile județene din Timișoara, Reșița și Turnu Severin, Centrul Județean pentru Cultură din Timișoara.

La începutul lunii decembrie, în Sala de Consiliu a Palatului Administrativ din Timișoara, directorului ICRV și redactorului responsabil al săptămânalului „Libertatea”, Costa Roșu, i-a fost înmănat festiv premiul „Pro Cultura Timisiensis” pentru întreaga activitate desfășurată și merite deosebite în promovarea artei și culturii, premiu care pentru prima dată s-a acordat unui om de cultură din afara României, unui român din Voivodina.

Jurnalul 2010 vă informează despre vizitele făcute la Institutul nostru Cultural în decursul anului 2010 de: Excelența Sa domnul Ion Macovei, ambasadorul României la Belgrad, Maja Sedlarević,

*Tem volesto estrum in pero
mollit doluptas remoluptur
si totat quiaecatem qui cus et
ut re et molecab orecea nim
numqui re cupis dollam explias
audicae ctempossinci tempor
sitibusam rerum quosandiam
rest venimaio modis quat.
Facerem auditatur? Ut reperi
tem eturerio. Ut quam arum
alia conse secusdam, consequi
omnit aut ut volupta nonectati
unt fuga. Net volorib earchit
laborum fuga. Berem as exper
cipis non rem aliquist asitatu
rissitam ipsunt des eria num
eossunt.*

*Ide ni arcil magnis undel mo
lupta siment omnihil endelles
acid que coreium aut voluptati
net odignis enis nonsect emp*

*Dacă anuar 2009 a cuprins
în mare parte articole dierpre
activitatea Institutului de
Cultură al Românilor din
Voivodina și despre proiectele
acestuiia inițiate și realizate
în anul respectiv, precum și
evenimentele petrecute în acea
periaodă în rândul instituțiilor
și asociațiilor românești din
Voivodina anuarul 2010 vine
să lanseze studii și cercetări de
teren, în exclusivitate desrpe
Banat și bănățeni, semnate de
reputați istorici românei și nu
numai, români atât din țară,
cât și din străinătate - România
și Croația[...]*

Costa ROȘU

vicepreședinta Parlamentului P.A. Voivodina, Dušan Jakovljević, vicepreședintele Guvernului P.A. Voivodina, Milorad Đurić, secretarul provincial pentru Cultură, Daniel Petrović, secretarul provincial pentru Agricultură și Silvicultură și președintele Consiliului Național Român, Marius Roșu, adjunctul secretarului provincial pentru Reglementări, Administrație și Comunitățile Naționale și director al Serviciului pentru Drepturile Comunităților Naționale din cadrul Guvernului Voivodinei, Aleksandar Marton, președintele Adunării Orașului Zrenianin, Robert Adam, directorul Centrului Românesc de Informare, respectiv al Institutului Cultural Român din Bruxelles împreună cu Raul Doru Trușescu, atașat cultural al Ambasadei României la Belgrad. În decursul lunii iulie a anului trecut, reprezentanții ICRV au avut fericita ocazie ca în cadrul vizitei prezidențiale la Zrenianin, să se întâlnească cu președintele Serbiei, Boris Tadić.

Articole cu cuprins științific, literar, religios, economic, turistic, politic, apoi referitor la artă, muzică, învățământ, la colaborări transfrontaliere, la revigorarea vieții culturale, donații de carte... Acesta este Jurnalul 2010, apărut la Editura ICRV, în dorința de a vă informa și a nu lăsa uitării viața și activitatea de fiecare zi a românilor din Voivodina, în păstrarea ființei naționale și a patrimoniului cultural.

Alina IORGA

ROMÂNII DE PE LITORALUL ADRIATIC

*PIRAMIDA, revistă de cultură,
investigație și atitudine
Editura ICRV, Zrenianin*

La 10 martie 2008, Adunarea Provinciei Autonome Voivodina din Novi Sad a fondat Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina, cu sediul la Zrenianin. O instituție de specialitate care se ocupă de cercetării științifice în domeniul culturii, artei și limbii române pe teritoriul P.A. Voivodina și care, în paralel, inițiază și sprijină proiecte de promovare a multiculturalității și interculturalității, proiecte de dezvoltare a amatorismului cultural, dar și de cultivare și păstrare a patrimoniului cultural românesc pe aceste meleaguri. În acest sens a lansat

deja programe de colaborare cu unele asociații și instituții culturale similare, cu instituții și institute științifice și de cultură din Serbia și România și, mai apoi, cu unele organizații și societăți culturale din cadrul comunităților istorice românești de valahi și istroromâni din Muntenegru și Croația.

Așa s-a născut interesul, în primul rând, pentru „români” cei mai îndepărtați nouă, istroromânii din Croația, despre care românii din Voivodina nu știu prea multe. O echipă a Institutului de Cultură al Românilor din Voivodina a efectuat, în decursul anilor 2009 și 2010, în câteva rânduri, cercetări de teren în satele de istroromâni din Croația și în satele, acum aproape părăsite, de valahi din Muntenegru. Primul motiv al deplasării noastre în Istria a fost, de fapt, Expoziția Merika, vernisată cu mare pompă și mai mult decât festiv, la Muzeul Orașului Rijeka, deosebit de interesantă și pentru noi chiar, fiind vorba despre migrările din anii 1880-1914 ale populației din țările Europei Centrale în America și, inclusiv, ale românilor din Banat. Iată, deci, un bun prilej de întâlnire cu istroromânii de acolo, cu scopul de a iniția împreună o colaborare concretă și, mai apoi, un program de cercetări privind comunitatea istroromână. Zis și făcut, dar cu sprijinul autorităților locale, al reprezentanților instituțiilor culturale ale Orașului Rijeka și în general ale Județului Primorije-Gorski Kotar.

Am vizitat (împreună cu dr. Ervin Dubrović, directorul Muzeului Orașului Rijeka, și cu dr. Ivica Nemet, președintele Festivalului Internațional de Muzică Instrumentală din Istria „Kastav 2009”, ambii buni cunosători ai istroromânilor) satele de istroromâni Žejane (Jeiăni), Šušnjevića (Șușnievița) și Brdo (Bârdo). A fost aceasta prima noastră călătorie la istroromâni, în zilele de 20, 21, 22 și 23 mai 2009, și primul contact cu ei. Peste tot am fost bine primiți de oamenii de cultură, de membrii Societății Culturale „Clopotarii Jeiăni”, de bătrânii din cele trei sate, cu care ne-am întâlnit și am vorbit despre originea și limba lor.

Cea de-a doua deplasare în Istria a echipei Institutului, formată din aceiași oameni (Costa Roșu, Jovan Paunović, Igor Ungur, Todor Doru Ursu), însoțită de dr. Ivica Nemet și mr. Ervin Dubrović), a urmat în perioada 13-16 mai 2010, când, împreună cu „Clopotarii istroromâni” din Jeiăni, am organizat, la Muzeul Orașului Rijeka, prezentarea Institutului de Cultură al Românilor din Voivodina și în general a românilor din Voivodina, prin unele conferințe, expoziții de carte, expoziții de fotografii artistice, prezentări de filme documentare despre manifestările noastre și de CD-uri despre satele de români din Voivodina, fiind în aceasta sprijiniți de Consulatul General al R. Serbia la Rijeka. Atunci ne-am întâlnit cu mai mulți istroromâni din Rijeka și din stațiunile turistice Opatija, Lovrana, Mošćenička Draga, în general de pe Litoralul Istrian.

*Tem volesto estrum in pero
mollit doluptas remoluptur
si totat quiaecatam qui cus et
ut re et molecab orecea nim
numqui re cupis dollam explias
audicae ctempossinci tempor
sitibusam rerum quosandiam
rest venimaio modis quat.
Facerem auditatur? Ut reperi
tem eturerio. Ut quam arum
alia conse secusdam, consequi
omnit aut ut volupta nonectat
tiunt fuga. Net volorib earchit
laborum fuga. Berem as exper
cipis non rem aliquist asitatu
rissitam ipsunt des eria num
eossunt.*

*Ide ni arcil magnis undel mo
lupta siment omnihil endelles
acid que coreium aut voluptati
net odignis enis nonsect emp*

Încă o campanie de cercetare, organizată de Institutul nostru în satele de istroromâni, am interpretat-o, în perioada 4-6 septembrie 2010. Am vizitat, cu acest prilej, satele Romania, Letaj (Letaj), Brdo (Bârdo), Kostrčan (Costrcian), Zankovci (Zancovăț) și Čepić (Cepici).

Iar pe Litoralul Muntenegrean, concret în Craina Muntene-greană de la poalele munților Rumija, înspre frontiera cu Albania, echipa Institutului nostru a făcut cercetări de documentare în perioada 12-16 octombrie 2010. Cercetările respective, facilitate de colaboratorii Institutului: dr. Cvetko Pavlović și acad. dr. Božidar Šekularac, doi pasionați cercetători ai comunității valahe din Muntenegru, au demarat la Virpazar, pe Lacul Skadar, și au continuat spre Cetinje, oraș despre care istoria spune că a fost întemeiat de valahi, așa cum și Biserica Valahă de aici. Am continuat la Rijeka Crnojević și la Obod, unde se mai păstrează încă urme ale Tipografiei Ieromonahului Makarie și de unde acesta a plecat la Târgoviște, în Țara Românească, tipărind acolo în 1949 primul Octoih. În Munții Kaliman, am vizitat familiile Ivačković, despre care *legenda* spune că s-ar fi strămutat aci din Deliblata, pe vremea Patriarhului Ivačković (Ivașcu) originar din acest sat, și familiile Skornjan (Scornian) și Slavković (Slavcovići), în satele care astăzi le poartă numele.

Rezultatul acestor campanii de cercetări și documentare constituie: formarea unei fototeci cu peste o mie de imagini electronice și fotografii-document, despre satele și populația istroromână de azi din Croația și cea valahă din Muntenegru; mai apoi lucrările scrise despre istroromâni și susținute la Simpozionul „Banatul – trecut istoric și cultural”, Novi Sad, 2010; foiletonul „Istroromânii din Croația, Povestea unei populații străvechi care dispăre”, publicat în *Libertatea* (11 continuări, 2009); expoziția de fotografii-document „Sate de istroromâni din Croația” și Catalogul bilingv tipărit pentru această expoziție, organizată împreună cu Consiliul Județean Timiș, la Timișoara și, iată, numărul de față al revistei *PIRAMIDA*, dedicat în întregime acestei populații străvechi pe cale de dispariție a „Românilor de pe Litoralul Adriatic”.

Pe lângă materialul elaborat în urma cercetărilor respective, am considerat ca acest număr al revistei să aducă în paginile sale, încă câteva studii valoroase despre „Românii de pe Litoralul Adriatic” (istroromâni, morlaci, valahi), scrise de cercetători competenți din părțile locului, respectiv de mari experți în materie care și-au consacrat viața cercetărilor cu privire la această populație străve-

che: dr. August Kovačec; dr. Đuro Batričević, dr. Cvetko Pavlović, acad. dr. Božidar Šekularac și, nu în ultimul rând, reputatul nostru profesor și mare lingvist dr. Radu Flora, care a efectuat în anii 1954 și 1961, cercetări dialectologice în satele de istroromâni din Istria și a scris un studiu important și inedit despre „poziția actuală a graiurilor istroromâne față de dacoromână”, făcând o remarcă de ordin metodologic la unele studii scrise de lingviștii români. Mai publicăm în acest număr al revistei și un articol al Mitropolitului Ardealului, dr. Laurențiu Streza, despre „Liturghierul lui Makarie”, articol scris cu prilejul împlinirii a 500 de ani de la tipărirea la Mănăstirea Dealu sau, poate, la Târgoviște, capitala de odinioară „a Țării Românești, a acestei valoroase cărți a *smeritului monah* care a venit la Târgoviște din Muntenegru”, din ținuturile valahe de unde, poate și el, își trăgea originea.

Costa ROȘU

COLECTIVUL DE REDACȚIE AL REVISTEI „PIRAMIDA” A PROPUȘ TEMATICA URMĂTOARELOR TREI NUMERE DIN 2011 ALE REVISTEI

„Piramida” pentru a doua oară la Novi Sad

Până la sfârșitul anului 2011 vom edita încă trei numere ale revistei „Piramida” (de primăvară, vară și toamnă), fiecare dintre ele fiind redactat de un alt grup redacțional și coordonat de un redactor coordonator, specialist în materia tratată în numărul respectiv. Astfel, următorul număr tematic al revistei va cuprinde studii și articole de teren pe tema „România: limba maternă a băieșilor, valahilor și caravlahilor din Serbia, Bosnia și Herțegovina, Bulgaria și Croația”. Numărul din vara 2011 va cuprinde articole și studii pe tema „Literatura în Banat – Banatul în literatură”, prezentate la Simpozionul cu aceeași temă, organizat de Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina, la Zrenianin în zilele de 6 și 7 mai, iar numărul „Piramidei” din toamna 2011, va cuprinde texte tematice despre relațiile culturale româno-sârbe pe parcursul anilor. Aceasta s-a propus la întrunirea de marțea trecută a

Velit, comihī llabore doloresciae volo et aut odi dolorio voluptae. Dandit prestis es doluptatus volloruptas aut is molum qui cus verfers perunti nullaut essum dolor sa cus expliquia disquid qui quae ni doleni solupta spernatincit eos asit quasi dit quat quo et harum, sum faccus qui cum serferrum es aritia vent eruptio. Ur, ut quat poritat accum fugia dem iduciduci volorecatem doluptaque vel eatemporere volores entem repel ipsusam quistem vel ium quis eum naturit omnimoditia aute voluptiatur? Dolorum venda nobis adigni inveritiori

colectivului de redacție al revistei „Piramida”, care a avut loc la Novi Sad, la sediul Consiliului Național al Minorității Naționale Române din Voivodina și la care au participat și mai mulți cititori ai revistei noastre din Novi Sad, Sr. Karlovci și Sr. Kamenica.

Cu acest prilej a fost lansat, pentru a doua oară la Novi Sad, și primul număr al „Piramidei” cu tema „Românii de pe Litoralul Adriatic (istoromânii, morlacia, valahii muntenegreni)”, despre care a vorbit publicistul Petru Tomici, membru al colectivului de redacție. Iată ce a menționat, printre altele, domnia sa, prezentând „Piramida”:

„Mai întâi aș menționa că la foarte scurt timp după înființare (au trecut numai doi ani, după calculul meu) Institutul a reușit să adune material, să-l completeze, și să se prezinte cu o publicație de specialitate, care, așa după cum s-a menționat, în mai multe rânduri, nu este concurentă oricărei alte reviste, prezentă în viața noastră. De fiecare dată când vorbesc despre prima prezentare a primului număr al „Piramidei”, am impresia că sunt la un botez și să dea Dumnezeu să apară multe alte numere, care mai de care mai bune. Este vorba de primul număr tematic, el fiind consacrat unui grup restrâns de români, este vorba de o populație de 2000 de oameni care trăiesc de-a lungul Coastei Adriatice, în enclavă mai mult sau mai puțin închistate, din veacul al XIII-lea și până astăzi. Ei nu au influență culturală prea mare, dar sunt foarte importanți pentru fiecare care se ocupă de istoria limbii lor, deoarece în sate mici compacte și-au păstrat limba care au dus-o cu ei în acel loc în care s-au mutat. Au fost păstori și secole de-a rândul s-au ocupat și cu agricultura. Bineînțeles cum să schimbe vremurile așa în satele acestea cei tineri au plecat la oraș, s-au angajat, și au primit specificul zonelor în care s-au stabilit. Ceea ce este important de menționat pentru numărul care îl avem în față este și faptul că echipa Institutului s-a deplasat pe urmele unor cercetări făcute de profesorul Radu Flora acum patru, cinci decenii și este interesant că au putut să definească unele deosebiri. Mulți dintre oamenii cu care a stat de vorbă profesorul Radu Flora nu mai sunt în viață, și este interesant de constatat ce s-a mai păstrat în memorie din poveștile bătrânilor. Avem, deci, de a face cu o carte vie, așa cum se menționează și într-o comunicare publicată, ceea ce înseamnă că dacă ceva nu se notează astăzi s-a uitat și a dispărut pentru totdeauna. În acest sens, numărul pe care-l prezentăm este important, fiindcă avem cercetări actuale, recent făcute, și avem cercetări făcute în urmă cu mai mulți ani pe care într-un fel oarecare, publicându-le în acest număr, Institutul le-a reactualizat, le-a pus la dispoziția celor care se ocupă de istoria limbii, dar este important și interesant și pentru fiecare cititor care dorește să afle mai mult despre viața acelor români, obiceiurile pe care încă le mai păstrează. Ceea ce mai trebuie menționat este faptul că la sfârșitul acestui număr avem o bibliografie bogată cu tot ceea ce s-a publicat despre acești români, oricum i-am numi noi, vlahi, morlaci,

sau dacă sunt sau nu considerați ca ramură a limbii române, în tot cazul pentru istoria limbii române este foarte important să se aibă în vedere aceste documente și aceste prezentări. Participă și autori care nu sunt români, autori din zona în care aceștia trăiesc și tocmai acest fapt arată că și acolo nu au trecut neobservați, respectiv în mediul în care ei trăiesc. Deci, cineva a observat că ei se deosebesc prin mentalitate, prin obiceiuri, prin graiul pe care și-au păstrat și îl păstrează într-un fel oarecare, bineînțeles pentru noi departe de limba română care se vorbește astăzi, dar spun, au fost observați și de cei cu care fie că sunt urmașii care aparțin acestor grupuri etnice, fie că sunt oameni de știință și cercetători care au observat specificul lor. Aș menționa, în continuare, că „Piramida” și din aspect grafic, bineînțeles cu fotografii inedite, începând de la cea mai veche casă și până la portretele bărănilor de acolo, se deosebește de ce avem până acum. Deosebit de interesant este că au fost scoase, relevate, anumite fragmente din texte, deci cine este interesat citește în întregime articolul, cine nu ajunge să citească ceea ce s-a subliniat și s-a scos în evidență și are o idee despre ce este vorba. Merită mai vorbit despre această revistă și merită răsfoită și citită fiindcă este un capital, o materie deosebit de importantă pentru cei care se ocupă de literatură. De această temă s-au ocupat și cercetătorii din România, dar cred că noi suntem mai autorizați, să spun așa, din cauză că cunoaștem și limba mediului în care ei trăiesc, cunoaștem deprinderile oamenilor din acea zonă și putem mult mai bine aborda și prezenta specificul acestei populații”, a menționat în încheiere dl Petru Romici.

Camelia MIOC BUGAR

Libertatea LXIV, Nr. 19 (3580), 14 mai 2011

NUMĂRUL DOI AL REVISTEI „PIRAMIDA” PROPUNE „BĂIEȘII ÎN CONTEXTUL SUD-SLAV”

De curând, a apărut numărul doi al revistei „Piramida”, editată de Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina. Dacă primul număr al revistei a fost dedicat românilor de pe Litoralul Adriatic (istoromânii, morlacia, valahii muntenegreni), și numărul al doilea este tot unul tematic, consacrat, de această dată, comunităților de băieși,

Velit, commihi llabore doloresciae volo et aut odi dolorio voluptae. Dandit prestis es doluptatus volloruptas aut is molum qui cus rersers perunti nullaut essum dolor sa cus expliquia disquid qui quae ni doleni solupta spernatincit eos asit quasi dit quat quo et harum, sum faccus qui cum serferrum es aritia vent eruptio. Ur, ut quat poritat accum fugia dem iduciduci volorecatem doluptaque vel eatempore volores entem repel ipsusam quistem vel ium quis eum naturit omnimoditia aute voluptiatur? Dolorum venda nobis adigni inveritiori

în context sud-slav. Această culegere interdisciplinară de lucrări în limba română reprezintă o selecție din producția științifică contemporană realizată în baza cercetărilor de teren vizând băieșii în contact cu slavii sudici, de pe teritoriul Bosnei și Herțegovinei, Bulgariei, Croației și Serbiei de azi. Este vorba de o selecție din studiile despre care coordonatorul a considerat că pot fi de o însemnătate deosebită pentru cititorul român. toate articolele reprezintă versiuni modificate ale studiilor publicate anterior în limbile sârbă, croată sau engleză, ele apărând pentru prima dată în traducere română și ca întreg. În paginile revistei au fost reuniți o serie de specialiști în problematica acestor comunități românofone, după cum urmează: Stelu Șerba, cercetător la Institutul de Studii Sud-Est-Europene din București, semnează articolul intitulat Politică și etnicitate. Rudarii din Varna, Bulgaria, Petar Radosavljević, asistent la secția de limba și literatura română de la Facultatea de Filosofie din Zagreb oferă o Privire de ansamblu asupra graiurilor băieșești din Croația, Adnrea Stanković, psiholog din Banja Luka, vorbește despre Construirea identității etnice a caravlahilor din Bosnia și Herțegovina, Smiljana Đorđević – Belić, cercetător al Institutului de Literatură și Arte din Belgrad, ne prezintă câteva aspecte Din folclorul băieșilor. Cercetătorii Institutului de Balcanologie din Belgrad semnează următoarele studii: Biljana Sikimić – Băieșii din Pomoravlje, Annemarie Sorescu – Marinković – „Noi iștem rumâni și nu ni-i žao”: băieșii din Meho-vine, Svetlana Ćorković – Ursarii. O poveste biografică, Aleksandra Đurić-Milovanović – Băieșii din Ripanj. Pe lângă aceste articole, care prezintă rezultatele cercetărilor actuale de teren, volumul mai cuprinde și prima traducere în limba română a unui studiu romologic clasic, din anul 1906, semnat de renumitul etnolog sârb Tihomir Đorđević, Țigani valahi.

Așa cum notează Biljana Sikimić, coordonatoarea volumului de față, în textul introductiv, interesul față de băieșii din mediile sud-slave a rămas, cronologic, în urma interesului științific față de romi, însă „tocmai mulțumită unei preocupări științifice serioase vizavi de romi, ce datează de la sfârșitul secolului al XX-lea, începe să fie cunoscută stratificarea internă a „romilor” și a altor grupuri cărora li se atribuie originea „romă”. În paralel cu interesul cercetătorilor români față de acest grup etnic specific, având româna ca limbă maternă, la sfârșitul secolului al XX-lea se înregistrează o creștere a interesului pentru acest grup și în alte regiuni în care trăiesc numeroase comunități de băieși care nu beneficiază de sprijinul instituțional al limbii lor materne – este vorba, înainte de toate, de Ungaria, iar ceva mai târziu și de țările sud-slave: Bulgaria, Croația și Serbia. Echipa de cercetători a Institutului de Balcanologie din Belgrad a jucat un rol important în încurajarea cercetării științifice a băieșilor, prin publicarea mai multor volume internaționale de studii pe această temă.

„Având în vedere că, la începutul acestor cercetări, nu au existat materiale științifice privitoare la graiurile băieșilor din Serbia, prioritate au avut temele din istoiră orală, cultura tradițională, ca, de exemplu, în Serbia răsăriteană (timocenii) și în Banat (românii, iar deseori și romii), mai scrie Biljana Sikimić. În acest număr al revistei „Piramida” a mai fost inclusă și bibliografia selectivă a celor mai importante lucrări științifice și izvoare istorice despre băieși în contextul sud-slav. Ca ilustrații sunt reproduse fotografii din Arhiva Institutului de Balcanologie. Trebuie spus că și acest al doilea număr se remarcă prin ținuta grafică și prin calitatea deosebită a articolelor. Așteptăm cu nerăbdare următoarea ediție a revistei!

Annemamire SORESCU

DESPRE BANAT ȘI LITERATURĂ

REVISTĂ DE CULTURĂ, INVESTIGAȚIE ȘI ATITUDINE
„PIRAMIDA”, NUMĂRUL 3, 2011

Recent a apărut numărul 3 al revistei de cultură, investigație și atitudine „Piramida”, cu tema „Literatura română în Banat, Banatul în literatură”. „Piramida” este editată de Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina, fiecare număr fiind dedicat în întregime unei singure teme. Astfel, primul număr al publicației a fost consacrat istoromânilor, iar tema celui de-al doilea număr a fost „Băieștii în contextul sud-slav”.

Acest număr al publicației cuprinde lucrările susținute la Simpozionul „Literatura în Banat – Banatul în literatură”, organizat de Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina și Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu” din Timișoara al Academiei Române din București, care s-a desfășurat în luna mai a.c. Numărul de față al „Piramidei” este coordonat de Costa Roșu, inițiatorul organizării Simpozionului la Zrenianin și președintele Comitetului de Organizare a Simpozionului. Potrivit lui Costa Roșu,

Velit, commihi llabore doloresciae volo et aut odi dolorio voluptae. Dandit prestis es doluptatus volloruptas aut is molum qui cus verfers perunti nullaut essum dolor sa cus expliquia disquid qui quae ni doleni solupta spernatincit eos asit quasi dit quat quo et harum, sum faccus qui cum serferrum es aritia vent eruptio. Ur, ut quat poritat accum fugia dem iduciduci volorecatem doluptaque vel eatemporere volores entem repel ipsusam quistem vel ium quis eum naturit omnimoditia aute voluptiatur? Dolorum venda nobis adigni inveritiori

unele dintre obiectivele acestui Simpozion au fost: realizarea unei periodizări a literaturii bănățene și a unor lucrări de tip monografic despre cei mai importanți scriitori bănățeni, analizare din perspectivă pluridisciplinară a unor texte reprezentative, cercetarea măsurii în care Banatul, ca realitate etnică, socială, culturală, profesională este prezentat în operele literare...

După cum susține Nicu Ciobanu, redactorul-șef al „Piramidei”, Simpozionul și-a propus să inițeze un minim contact necesar cu literatura spațiului bănățean și o mai bună cunoaștere a celor două literaturi, iar, „lucrările prezentate la acest simpozion sunt un exemplu eclatant că nu ne cunoaștem, ceea ce reiese și din subiectele abordate de participanții din cel două săptămii ale Banatului. Marea majoritate au abordat literatura română din Banat ca fenomen propriu, doar al unei zone geografice”. Literatura română din Banatul românesc și sârbesc, completează Nicu Ciobanu, este „un izvor inepuizabil de cercetare”, iar lucrările publicate în „Piramida” pot fi, fiecare în parte, un subiect de cercetare științifică. În viziunea redactorului-șef, rămâne să credem că Simpozionul „Literatura română din Banat” își va confirma, prin continuitate, importanța și rolul în vederea valorificării scrisului românesc. Promotor al literaturii al spațiului literar bănățean, al „unei minorități etnice, al scrisului ei cu întregu-i potențial intelectual, literar, artistic, cultural” este considerată, de Nicu Ciobanu, revista „Lumina”.

În ceea ce privește metodologia studierii literaturii române din Voivodina, Crișu Dascălu propune următoarele: „Pentru prima etapă este posibilă, adică potrivită, o istorie literară alcătuită dintr-o succesiune de micromonografii ale scriitorilor, în care să se adune întreaga formație de care dispunem la momentul redactării lor și în care să fie comentate scrierile acestora, prin luarea în considerare a tot ce au produs ei, literar ori extraliterar. În schimb, pentru cea de a doua etapă, se recomandă, ca fiind mai adecvate, istorii literare ale genurilor (speciilor), căci ea permite evidențierea traseelor tematice și stilistice parcurse de autori, schimbarea în timp a surselor de influență și a viziunilor teoretice, atașarea la o modalitatea literară sau la alta etc., în așa fel încât individualitatea fiecărui gen ori specie să poată fi degajată pe un fundal comun de existență literară”.

Autorii lucrărilor publicate în acest număr sunt specialiști din domeniu, scriitori, poeți, critici literari, participanți la Simpozion. Citim în acest număr următoarele lucrări: „Direcții și modalități de studiere a literaturii române din Banat”, Crișu Dascălu; „Receptarea operelor literare în culturile dominante și problema „sincronizării”, Mariana Dan și Minerva Trailovici Condan; „Lista comunităților naționale – maluri, nu punți”, Ileana Ursu Nenadić; „Critica literară bănățeană – repere contemporane”, Delia Badea; „Elemente non-literare în limbajul artistic al scriitorilor români

bănățeni”, Romanța Iovanovici; „Banatul în Voivodina”, Brândușa Juică și Ileana Magda; „Literatura română din Republica Serbia: deschiderea spre universalitate”, Florian Copcea; „Poezia în Banat. Perioada postbelică”, Grațiela Benga Țuțuianu; „Romanul bănățean postbelic – direcții și tendințe”, Dana Nicoleta Popescu; „Constructe sociale în structuri multiculturale: Zidul de Radu Flora”, Carmen Cerasela Dărăbuș; „Scriitorul Ion Marcoviceanu – zugrav al Satului Alb natal Seleuș”, Sima Petrovici; „Tema și viziunea despre lume în nuvelele și schițele lui Ion Marcoviceanu”, Virginia Popovici; „Imaginea poetică a satului Locve – Sân Mihai”, Petru Tomici; „Literatura română din Voivodina în dicționarele din România”, Doina Bogdan Dascălu; „Pagini de istorie literară și identitate națională în săptămânalul „Nădejdea” (1927-1944)”, Ionela Mengher; „Lumina”, promotor autentic al spațiului literar bănățean”, Nicu Ciobanu; „Interculturalitatea revistei „Europa”, Novi Sad”, Pavel Gătăianțu.

Fiecare lucrare are rezumate în limba sârbă, realizate de Romanța Iovanovici, și în engleză, scrise de Cristina Iovanovici.

Simpozionul „Literatura în Banat – Banatul în literatură” va contribui la realizarea Enciclopediei Banatului.

Marina ANCAIȚAN

Libertatea LXIV nr. 50 (3611), 17 decembrie 2011, pag. 9

ROMÂNDII DIN VOIVODINA

Mircea Măran,
**Rumuni u Vojvodini, Istorie, geografie, idenitatea
românilor din localitățile voivodinene,**
Editura ICRV,
Zrenianin, 2011

Cartea dr. Mircea Măran *Rumuni u Vojvodini*, apărută în urmă cu câțiva timp în versiunea sa originală sub titlul *Români din Voivodina*, a fost tradusă în acest an, 2011, în limba sârbă. Recenziile la carte sunt semnate de dr. Nicolae Bocșan (Cluj, România), dr. Rade Končar (Novi Sad, Serbia) și dr. Cvetko Pavlović (Munteșu). Prefața a scris-o dr. Ranko Končar, iar traducerea cărții a efectuat-o dr. Romanța Iovanovici. Redactor grafic este Marin Gașpăr, iar coperta a realizat-o Igor Ungur.

Velit, commihi llabore doloresciae volo et aut odi dolorio voluptae. Dandit prestis es doluptatus volloruptas aut is molum qui cus rerfers perunt nullaut essum dolor sa cus expliquia disquid qui quae ni doleni solupta spernatincit eos asit quasi dit quat quo et harum, sum faccus qui cum serferrum es aritia vent eruptio. Ur, ut quat poritat accum fugia dem iduciduci volorecatem doluptaque vel eatempore volores entem repel ipsusam quistem vel ium quis eum naturit omnimoditia aute voluptiatur? Dolorum vanda nobis adigni inveritiori

Cartea a apărut la Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina (Zrenianin), în Biblioteca *Cartea științifică*, Colecția *Cercetări*, Seria *Documente bănățene*. A văzut lumina tiparului la Tipografia Bibliotecii Naționale *Žarko Zrenjanin* (Zrenianin)..

Cartea are 218 de pagini de text și un număr însemnat de ilustrații alb-negre. Are mai multe capitole: *Rumuni u srpskom delu Banata od nastarijih vremena do danas* (pag. 7-13, *Naselja* pag. 13-161) , apoi *Gradska naselja* (pag. 162-197) și *Ostala naselja* (198-121). Monografia conține o bibliografie (pag. 213-215), un rezumat în limbile română și engleză (str. 216-217) și biografia autorului (pag. 218).

Monografia *Rumuni u Vojvodini* reprezintă continuarea cercetării istoriei românilor de pe aceste meleaguri. Însă, acum accentul este pus pe analiza concretă a statutului lor cultural, instructiv, profesional și politic în Banatul de Vest, ba chiar și mai larg, în Voivodina, dar și pe centrele în care este concentrată această minoritate națională. Abordarea metodologică a temei și aplicarea principiilor istoriografice, au conferit cărții, respectiv rezultatelor cercetării, o dimensiune științifică. Chiar aceste rezultate, întemeiate pe baze documentare, reprezintă rezultatul așteptat al cercetării active a culturii, genezei și identității românești. „Un astfel de principiu de abordare, cu siguranță, duce la o înțelegere profundă și complexă a trecutului românilor din Voivodina în secolul al XX-lea, dar și la prezentarea lui sintetică, care în mod logic ar trebui să reprezinte un nivel mai înalt de gândire științifică”, cum menționează Rade Končar în Prefață.

În textul introductiv, autorul analizează pe localități, sate și orașe, istoria, numărul locuitorilor, biserica, școala, cultura, personalitățile de vază, aspectele demografice, migrațiile, dar mai ales relațiile sârbo-române, viața în comun și alte aspecte sociale comune. Înainte de toate, autorul începe cu o dare de seamă concisă asupra etnogenezei românilor și a primelor consemnări despre ei. Dacia, ca provincie romană și teritoriu existent în acea epocă, rotunjește regiunea în care vor fi consemnați primii înaintași ai românilor. Mai târziu, ca populație valahă, se amintesc în documentele ungurești din Evul Mediu. Din perioada de guvernare otomană, există foarte puține izvoare scrise, însă se amintesc cu siguranță românii din Banatul de Vest – în manuscrisele lui Evlia Celebia, în Catastiful de Ipec din anii 1660 și 1666, în textele autorilor străini din acea vreme, în manuscrisele bisericesti... O atenție deosebită a fost acordată colonizării din secolele XVIII și XIX, odată cu formarea mișcărilor naționale în granițele Monarhiei Habsburgice, iar apoi și în Iugoslavia secolului XX. Tocmai prin prisma comparării statutului acestui popor în cadrele statale și în cadrul autenticității sociale însăși, Măran a abordat cu succes dezvoltarea în continuitate a românilor ca minoritate națională.

Tema centrală reiese din analiza specială a localităților, satelor și orașelor în care trăiesc românii, în așa fel încât se abordează domeni-

ile fundamentale ale vieții, care marchează specificul istoric – limba, credința, cultura, dezvoltarea instituțiilor, legarea lor tipică de agricultură și de alte profesii similare, numărul mic de oameni instruiți, migrațiile, scăderea natalității. În sistemul de cercetare, după sate și orașe, autorul aplică structura de prezentare amintită după domeniul precis determinate – date istorice, numărul de locuitori, biserici, școli, aspecte ale culturii și personalități de vază. Se amintesc anii de întemeiere a satului, în ce documente s-a consemnat aceasta pentru prima dată, colonizările populației, evenimentele mai importante cu privire la schimbarea denumirii localității, războaiele, răscoale și procesele economice din anumite perioade... Sunt cuprinse și informații mai importante despre biserici, anii când acestea au fost ridicate, autorii iconostaselor lor, numele preoților, apariția altor comunități religioase... În mod deosebit se pune accentul pe interesul pentru învățământul în limba maternă și pentru fondarea școlilor și claselor (despărțămintelor). Cultura și amatorismul, formarea societăților cu tradiție îndelungată, mai ales a corurilor, societăților de cântări, secțiilor de teatru și de folclor, ocupă un loc însemnat în atenția autorului. De asemenea, sunt publicate operele publicistice și biografiile personalităților de vază din diferite domenii.

Cartea lui Mircea Măran *Rumuni u Vojvodini* a definit în mare parte diverse procese sociale din istoria românilor din Voivodina. De asemenea, o importanță incontestabilă au urmărirea și interpretarea obiectivă a cursului identificării etnice. De aceea, prin valorile documentare și caracteristicile informative pe care le conține, această carte constituie un exemplu prețios în istoriografia noastră.

Dragana KURUČEV
În românește de Vasa BARBU

CONTRIBUȚIE VALORAOSĂ LA CERCETAREA COMUNITĂȚII ROMÂNEȘTI DIN VOIVODINA

Studiul intitulat „Învățământul românesc din Voivodina”, reprezintă o istoriografie sistematică și completă. Profesoara Almăjan, în peste 400 de pagini oferă imaginea istoriei învățământului românesc din Voivodina din secolul al XVIII-lea, când a apărut învățământul cu predare în limba română, și până astăzi. În prefață, autoarea afirmă că jaoritatea problemelor de astăzi sunt similare cu cele din secolele XVIII-lea și XIX-lea, cu

Velit, commihi llabore doloresciae volo et aut odi dolorio voluptae. Dandit prestis es doluptatus volloruptas aut is molum qui cus rerfers perunti nullaut essum dolor sa cus expliquia disquid qui quae ni doleni solupta spernatincit eos asit quasi dit quat quo et harum, sum faccus qui cum serferrum es aritia vent eruptio. Ur, ut quat poritat accum fugia dem iduciduci volorecatem doluptaque vel eatempore volores entem repel ipsusam quistem vel ium quis eum naturit omnimoditia aute voluptiatur? Dolorum venda nobis adigni inveritiori

excepția numărului elevilor care a fost mai mare în comparație cu starea de astăzi. În istoriografia românească, nu putem spune că nu a fost acordată atenția acestei teme, precum afirmă și autoarea, în studiile profesorului Gligor Popi, prof. Trăilă Spăriosu și prof. Mircea Măran, însă această monografie cuprinde date detaliate despre toate localitățile unde există predare în limba română sau a existat vreodată, cu starea actuală a școlii respective (date din anul 2010). În monografie este vorba despre existența celei mai vechi școli din Srediștea Mare din anul 1736 și până la înființarea celor mai înalte instituții de învățământ cu predare în limba română, adică Catedra de Limba Română din Novi Sad și la Belgrad. Intenția autoarei, după cum afirmă, este ca într-o carte să cuprindă cele mai importante date despre învățământul românesc, cu accentul pe partea comparativă între școlile din trecut și din prezent cu privire la numărul elevilor, cadrelor didactice, manualelor, etc.

În ordinea cronologică sunt redate datele despre înființarea primelor școli, care au fost într-o legătură strânsă cu bisericile, adică mănăstirile de atunci și au prezentat prima formă de învățământ organizat cu scopul citirii cărților bisericești și interpretării cântecelor spirituale. Datele despre învățământ în decursul secolului al XVIII-lea sunt limitate, dădă cu siguranță se poate vorbi despre școala din Srediștea Mare, a zugravului Vasile Diaconovici Loga. Circumstanțele social-istorice vor influența și la dezvoltarea învățământului în satele românești pe timpul formării Graniței Militare în anul 1765, unde școlile au fost și pe mai departe în cadrul bisericilor. Înființarea școlilor de stat și slăbirea influenței bisericești apare la sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, dar problema nou apărută a fost lipsa cadrelor didactice. Autoarea descrie detaliat circumstanțele de dezvoltare a învățământului în limba română în perioada Graniței Militare și mai târziu. Sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea reprezintă perioada dezvoltării învățământului românesc. Autoarea vorbește despre problemele în dezvoltarea învățământului și despre perioada învățătorilor contractuali veniți din România care au contribuit în mare măsură la păstrarea și dezvoltarea învățământului românesc la românii din Voivodina. O parte a monografiei este dedicată și înființării instituțiilor academice în limba română – Departamentul de Romanistică din cadrul Facultății de Filozofie din Novi Sad și Facultăți de Filologie din Belgrad, care au avut un rol important în pregătirea cadrelor didactice în limba maternă.

Concluziile pe care le putem trage din studiul respectiv se referă la:

- *Importanța limbii materne pentru păstrarea identității și vitalității fiecărei comunități etnice*
- *Istoria bogată și continuă, precum și tradiția limbii române și a învățământului românesc din Voivodina.*

Acest studiu reprezintă o contribuție imortnată pentru cercetarea comunității românești din Voivodina, el este punctul de plecare pentru viitorii cercetători ai științelor sociale datorită faptului că în amănunte urmărește istoria învățământului românesc și indică importanța contextului social-istoric la exercitarea dreptului la educația în limba maternă.

Felicitări autoarei și mult succes în munca de viit, iar editorului toate laudele pentru eforturile depuse în publicarea lucrărilor de cercetări valoroase despre românii din Voivodina.

Aleksandra DJURIĆ MILOVANOVIĆ
Libertatea LXIV, Nr. 12 (3573), 26 marie 2011, pag. 10

O ISTORIE A ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ROMÂNESC

Rodica Almăjan,
Învățământul românesc din Voivodina
Editura ICRV,
Zrenianin, 2011

Despre învățământul românesc din Voivodina s-a scris până în prezent: articole de presă, comunicări prezentate la unele reuniuni științifice, referat susținute la numeroase simpozioane din țară și din străinătate, s-au scris chiar și unele cărți, dar este pentru prima dată când apare o carte masivă, cum este cea de față „Învățământul românesc din Banatul sârbesc”, care cuprinde o perioadă îndelungată, de la primele școli în limba română din Banatul sârbesc, respectiv Voivodina, și până în prezent. Aceasta înseamnă o perioadă de 275 de ani, de la prima școală înființată în anul 1736 de cărturarul și zugravul Vasile Diaconu Loga, la Srediștea Mare și până la școlile superioare în limba română de azi, respectiv învățământul universitar, de la Novi Sad și Belgrad.

Autoarea, Rodica Almăjan, fiind profesoară de istorie la școlile generale din Nicolinț și Alibunar, precum și la Liceul de Economie de la Alibunar și totodată coordonatoarea Departamentului

Velit, commihi llabore doloresciae volo et aut odi dolorio voluptae. Dandit prestis es doluptatus volloruptas aut is molum qui cus rerfers perunt nullaut essum dolor sa cus expliquia disquid qui quae ni doleni solupta spernatincit eos asit quasi dit quat quo et harum, sum faccus qui cum serferrum es aritia vent eruptio. Ur, ut quat poritat accum fugia dem iduciduci volorecatem doluptaque vel eatempore volores entem repel ipsusam quistem vel ium quis eum naturit omnimoditia aute voluptiatur? Dolorum venda nobis adigni inveritiori

pentru Învățământ al Consiliului Național al Minorității Naționale Române din Republica Serbia, este clar că într-o astfel de carte putem afla date concrete și verificate din punct de vedere istoric. Este o carte care cuprinde primele începuturi în învățământul nostru și până în zilele de astăzi creând o adevărată monografie a învățământului românesc din Voivodina.

Cartea de față redă actul de înființare a așa-numitului „fond școlar clerical” de Mitropolitul Pavle Nenadović în anii 1749-1769, omul care a susținut în continuare înființarea școlilor în Banat. Majoritatea școlilor românești au fost înființate după anii 1770, și anume, cele din Ecica, Satu-Nou, Deliblata, Biserica Albă, Vârșeț și Srediștea Mare.

„Învățământul românesc din Banatul sârbesc” în cele 400 de pagini tratează, în general, fiecare școală românească: înființarea ei, precum și activitatea de-a lungul anilor. Astfel, fiecare școală este prezentată de la înființarea ei, menționând primii învățători, numărul elevilor în anii respectivi, cadrele didactice ale școlii respective, zilele de muncă și de odihnă, serbările școlare, acțiunile în cadrul școlii, mijloacele de învățământ, bibliotecile școlare și secțiile în cadrul activităților extrașcolare din trecut și în prezent.

Mai concret, în această carte sunt cuprinse toate școlile cu imba română de predare, coșile generale din localități cu român iincusiv școlile medii, liceele și Facultățile cum sunt Facultatea de Filologie din Belgrad și Facultatea de Filozofie din Novi Sad și acestea prezentate de la înființare până astăzi.

Avem în fața noastră o adevărată istorie privind dezvoltarea învățământului românesc din Voivodina, dar și contribuția personalităților românești (învățătorilor, profesorilor și oamenilor de seamă) la păstrarea și dezvoltarea limbii române în acest spațiu.

Îi mulțumim doamnei profesoarei Rodica Almăjan pentru cartea pe care ne-a dăruit-o.

Camelia Mioc BUGAR

Libertatea LXIV, Nr. 12 (3573), 26 marie 2011, pag. 10

O CARTE A PĂSTRĂTORILOR DE TRADIȚII ȘI CREDINȚĂ STRĂMOȘEASCĂ

Costa Roșu,
***Dicționarul preoților români
din Banatul sârbesc 1761-2011***,
Editura ICRV,
Zrenianin, 2011, 230 p.

Dicționarul preoților români din Banatul sârbesc, datorat muncii pricepute și în același timp pasionate și stăruitoare a lui Costa Roșu, pornește la drum către cititorul interesat de rosturile mai vechi și mai noi, din păcate încă destul de puțin cunoscute, ale românilor din Banatul sârbesc. Credem că este de prisos să mai evidențiem însemnătatea lucrărilor lexicografice, în mod cu totul deosebit al dicționarelor/enciclopediilor biografice, pentru orice cultură națională, pentru modul în care este cunoscută și receptată nu numai în cadrul comunității proprii, ci deopotrivă într-un cadru mai larg, al vecinilor de aproape și de mai departe. Din acest punct de vedere, literatura lexicografică dedicată românilor a rămas încă datoare, chiar dacă în ultimii 30-40 de ani au apărut pentru anumite domenii (literatură și istorie literară, istoriografie, istoria bisericii și teologie, științele naturii, economie) mai multe dicționare/enciclopedii, care vor constitui, fără îndoială, pietre de temelie pentru un atât de dorit și de necesar *Lexicon biografic român* în (cât) mai multe volume. În acest context, contribuția lui Costa Roșu se cuvine a fi apreciată din cel puțin două puncte de vedere: pe de o parte, pentru aducerea la lumină a unei părți deloc lipsite de importanță a personalităților care s-au distins din rândurile românilor aflați dincolo de hotarele țării-mamă, pe de altă parte, pentru contribuția la cunoașterea unui domeniu până acum aproape neștiut a spiritualității general-românești.

Demersul de față al distinsului publicist și bibliograf Costa Roșu în domeniul lexicografiei nu este nicidecum singular, ci se înscrie într-un program bine conturat de scoatere din uitare a valorilor românești din Voivodina și Banatul sârbesc. Mărturie stau în această privință mai multe lucrări lexicografice publicate de Domnia Sa în ultimele două decenii. (...) În pofta activității sale intense pe planul vieții culturale a românilor din Banatul sârbesc și Voivodina, Costa Roșu a rămas prin excelență un om al scrisului, fie în calitate de jurnalist, fie ca cercetător în domeniul etnografiei, folclorului, precum

*Velit, commihi llabore doloresc
voluptae. Dandit prestis es
doluptatus volloruptas aut is
molum qui cus rersers perunti
nullaut essum dolor sa cus
expliquia disquid qui quae ni
doleni solupta spernatincit
eos asit quasi dit quat quo et
harum, sum faccus qui cum
serferrum es aritia vent erup-
tio. Ur, ut quat poritat accum
fugia dem iduciduci volore-
catem doluptaque vel eatem-
porere volores entem repel
ipsusam quistem vel ium quis
eum naturit omnimoditia aute
voluptiatur? Dolorum venda
nobis adigni inveritiori*

Velit, commihi llabore doloresciae volo et aut odi dolorio voluptae. Dandit prestis es doluptatus volloruptas aut is molum qui cus rerfers perunti nullaut essum dolor sa cus expliquia disquid qui quae ni doleni solupta spernatincit eos asit quasi dit quat quo et harum, sum faccus qui cum serferrum es aritia vent eruptio. Ur, ut quat poritat accum fugia dem iduciduci volorecatem doluptaque vel eatempore volores entem repel ipsusam quistem vel ium quis eum naturit omnimoditia aute voluptiatur? Dolorum venda nobis adigni inveritiori

și cele peste o mie de articole, comentarii, interviuri și reportaje publicate în presă în anii 1968-2010, cele 40 de studii de lexicografie, etnografie și folclor, cele 34 de cărți consacrate românilor din Voivodina, Serbia de Est, Istria (Croatia) și Muntenegru. Să mai amintim faptul că, recent, Costa Roșu a publicat, împreună cu regretatul istoric Valeriu Leu, două volume de cel mai mare interes pentru istoria românilor din Voivodina și Banatul sârbesc: *Cartea veche românească din Voivodina*, Editura Fundației Române, Novi Sad, 2007 (încununată în 2009 cu un premiu al Academiei Române) și *Cronici bisericești. Manuscrise din Banat secolele XIX-XX. Din istoria monografismului bănățean*, Ed. ICRV, Zrenianin, 2009. Mai mult, în prelungirea interesului său mărturisit pentru lexicografie, Costa Roșu a devenit recent colaborator extern al Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca la *Bibliografia Istorică a României* (vol. 12 și 13).

Proiectul *Dicționarul preoților români din Banatul sârbesc* l-a preocupat pe Costa Roșu – avem toată convingerea – cu mult înainte de a porni, în urmă cu 12 ani, la realizarea acestuia. Ca unul legat cu toată firea sa de comunitățile cărora slujitorii sfințelilor altare le-au fost și le sunt încă adevărați păstori și călăuze atât la ceas de bucurie cât și la vreme de necaz, Costa Roșu a înțeles că cercetarea vieții și activității lor îmbogățește explicând și explică îmbogățind trecutul unui neam în care Biserica Ortodoxă a fost adesea singurul reazem pentru înaintemergere, nădejdea și deopotrivă refugiu pe calea plină de incertitudini într-un spațiu frământat de răsturnări. Costa Roșu i-a căutat, i-a găsit și ni-i restituit acum pe acei „preoți cu Crucea-n frunte” ai „oștii creștine”, cei mai mulți dintre ei rămași uitați pe file de vechi cărți și condici bisericești sau pomeniți doar cu recunoscătoare aducere aminte de cei mai în vârstă. Putem spune cu adevărat că, pornind pe drumul atât de puțin străbătut al cercetării vieții și activității preoților români din Banatul sârbesc, Costa Roșu a dat viață unei lumi fără de cunoașterea căreia nu poate fi înțeleasă devenirea comunităților păstrătoare de tradiții și credință strămoșească. Ani de-a rândul a adăstat în arhivele și bibliotecile parohiilor românești din localitățile Banatului sârbesc, adunând cu pasiune și migală informații care mai aduceau la lumină câte un slujitor vrednic al altarului și al neamului său. Ani de-a rândul a citit cu răbdare și cu speranță filele vechilor cărți bisericești în care, „cu mână de țărână” și cu „pană de găscă”, preoții satelor românești din Banatul sârbesc ne-au transmis prin veac știri despre trecerea lor prin lume în slujba neamului lor. Și tot ani de-a rândul Costa Roșu a parcurs cu grijă publicațiile mai vechi și mai noi pentru a da de urma păstorilor duhovnicești care s-au îngrijit de rosturile credincioșilor lor. Acestea sunt izvoarele care i-au îngăduit lui Costa Roșu să ne ofere acum o carte de căpetenie, fără de care trecutul românilor din Banatul sârbesc ar fi cu mult mai sărac și mai greu de înțeles.

Cele 177 fețe bisericești și alți slujitori ai altarelor ale căror biografii sunt publicate de autor în măsura izvoarelor care i-au stat la dispoziție, par să fie într-un număr destul de mic pentru perioada de după despărțirea ierarhică și până în zilele noastre. Deocamdată însă, atâta ne este cunoscut! Acestora li se adaugă încă alți 204 preoți și slujitori ai bisericilor româno-sârbe din Banatul sârbesc dinainte de despărțirea ierarhică, despre care Costa Roșu a dispus doar de date fragmentare, ori preoți de acum, despre care autorul n-a putut obține date biografice. În ofida acestei împrejurări, consultarea *Dicționarului* datorat lui Costa Roșu ne îngăduie mai multe concluzii de ordin general. Vom remarca, înainte de toate, o certă mobilitate în rândul preoților ortodocși români din Banatul sârbesc: dacă unii din preoții de aici și-au găsit cu vremea rosturile în Banatul românesc sau chiar mult mai departe (SUA, Canada), este la fel de adevărat că preoții din lumea ortodoxă a Banatului românesc sau din Ardeal (din părțile Bihorului, Aradului, Hunedoarei sau Sibiului) vor trece să slujească la frații lor din Banatul sârbesc, cei mai mulți trecând tot acolo la cele veșnice. Vom mai remarca faptul că – asemeni ca în multe părți ale ortodoxiei românești – și în Banatul sârbesc au viețuit și și-au păstorit enoriașii adevărate neamuri de preoți – Costa Roșu le spune chiar *dinastii* – spre a ne gândi doar la familia Popovici din Deliblată sau la familia Tempea din Toracul Mare. Dar ceea ce impresionează cel mai mult este faptul, că majoritatea covârșitoare a preoților români din Banatul sârbesc au fost cu adevărat îndrumătorii spirituali și culturali ai credincioșilor lor, fie că au organizat biblioteci parohiale și au condus activitatea școlară în limba maternă, fie că au înființat și dirijat coruri, societăți culturale și de lectură, că au rânduit o activitate teatrală în limba română. Prin toate acestea ei și-au împlinit datoria de a fi luminătorii enoriașilor lor nu numai la păstrarea limbii și a tradițiilor, ci deopotrivă la întărirea conștiinței de neam, mai ales la ceas de mare cumpănă. Lectura consistentului *Dicționar* datorat lui Costa Roșu ne mai oferă și alte concluzii de ordin general. Îi vom găsi astfel pe mulți preoți români din Banatul sârbesc în postura unor adevărați ctitori: fie că zidesc o biserică nouă sau se îngrijesc de pictarea celei existente, fie că repară un lăcaș de cult sau procură odoarele sfinte de care este trebuință. Și tot pe mulți dintre acești preoți îi găsim desfășurând o bogată activitate publicistică: fie prin articole în cotidiane și săptămânale politice, economice sau teologice, prin publicarea de manuale școlare, cărți de teologie, istorie sau economie agrară, culegeri de etnografie și folclor. La urmă, dar nicidecum în ultimul rând, pe unii dintre preoții români din Banatul sârbesc îi aflăm implicați, cu riscurile inerente, în viața politică dinainte și de după 1918, și că unii dintre ei au participat ca delegați la Marea Adunare Națională

de la Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918. Să ne mai aducem aminte, de asemenea, că dintr-o familie de preoți din Deliblata descinde Procopie Ivacicovici (Ivașcu), care a fost pe rând Episcop al Aradului (1853-1873), mitropolit al Ardealului (1873-1874), și în fine, Patriarh al sârbilor (1874-1878).

Prezentarea nu dorim să o încheiem decât printr-un îndemn adresat autorului: să ne ofere cât mai curând un nou volum despre o lume care se cuvine cunoscută mai bine!

Dr. Costin FENEȘAN
București, 26 decembrie 2011

TITLU TITLU

Costa Roșu, *Dicționarul preoților români din Banatul sârbesc (1761-2011)*

In ultimii ani, Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina de la Zrenianin a desfășurat o prodigioasă activitate editorială, focalizată cu deosebire asupra valorilor culturale ale românilor din Voivodina. Au fost editate dicționare, monografii, reviste, bibliografii, menite să pună în valoare tradiții și valori contemporane ale culturii românești din Voivodina.

Dicționarul preoților români din Banatul sârbesc este o asemenea lucrare, care prezintă, după metodologia dicționarului, preoții care au slujit în Banatul sârbesc. Lucrarea este oportună și necesară pentru că reprezintă un segment din istoria Bisericii ortodoxe, comună până la un moment dat pentru români și sârbi. Este un dicționar în ordine alfabetică a preoților români care au slujit în Banatul sârbesc, cu informații succinte despre biografia, locul unde au slujit și perioada în care au funcționat, cu indicațiile bibliografice privind sursele lucrării.

Este o lucrare de informare, utilă, rapidă, destinată deopotrivă marelui public și specialiștilor.

Pentru unii preoți informația cuprinsă în vocea de dicționar este mai bogată, descrierea mai amplă, reliefând principalele contribuții

ale respectivului cleric în comunitatea unde a slujit. Atari voci prezintă inițiativele economice, culturale, sociale, activitatea publicistică, societățile înființate, funcțiile și demnitățile lor, rolul în viața politică etc.

Vocile sunt redactate concis, sintetic, potrivit exigențelor tipului de lucrare – dicționarul.

Remarcăm și valoarea unor informații inedite, publicate în premieră, din arhivele parohiale, ceea ce sporește originalitatea și valoarea lucrării.

Dicționarul propus de domnul Costa Roșu este o adevărată sinteză de istorie bisericească și culturală a românilor din Voivodina, care introduce cu ușurință pe cititor în istoria culturală, istoria presei și a tiparului românesc din Voivodina.

Dicționarul preoților români din Banatul sârbesc este o lucrare exemplară prin conținutul ei, respectiv prin lista preoților, perioada la care se referă, 1761-2011, prin complexitatea informațiilor cuprinse.

Este o imagine a elitei bisericesti și culturale a românilor din Voivodina, care face dovada potențialului creator, intelectual al românilor din provincie.

Așa cum Nicolae Iorga a caracterizat lumea rurală din Transilvania și Banat, ca o lume de sate și preoți, dicționarul publicat de domnul Costa Roșu reconstituie un fragment al elitei românești din Banatul sârbesc de astăzi, o succesiune de portrete de preoți români ortodocși care au animat nu numai viața bisericească, ci și pe cea economică, socială, culturală și politică a comunității românești, în calitate de fruntași ai comunelor rurale sau ai populației românești din centrele urbane. Sunt publicate date biografice, informații despre cariera lor bisericească și intelectuală, despre inițiativele cu caracter cultural sau economico-social, despre asocierile naționale românești cum au fost reuniunile de cântări și muzică, corurile, fanfarele, ansamblurile artistice, de dansuri sau teatrale, demnitățile pe care aceștia le-au deținut în viața politică sau națională.

Întreprinderea domnului Costa Roșu reprezintă un instrument de lucru deosebit de util pentru cercetarea istorică, dar este în același timp un tablou ilustrativ al vieții naționale românești din Banatul sârbesc, reprezentată prin fruntașii acesteia, cei care au fost conducătorii și purtătorii de cuvânt ai comunităților românești.

Realizarea unei asemenea lucrări presupune un volum impresionant de muncă, o cercetare de durată în arhive, în presa epocii, în bogata bibliografie dedicată comunităților românești din Banatul sârbesc. Domnul Costa Roșu a consacrat mai mulți ani acestui proiect, care completează în mod fericit cărțile publicate de domnia sa în colaborare cu regretatul nostru prieten Valeriu Leu.

Se cuvine să exprimăm prinosul nostru de recunoștință domnului Costa Roșu, pentru acest prețios dar pe care n-l face acum, dar și pentru întreaga sa activitate editorială, publicistică și organizatorică în serviciul comunității românești din Banatul sârbesc, acum la ceas aniversar pentru domnia sa, ce prilejuiește un bilanț excepțional, exemplar din toate punctele de vedere în domeniul publicistic și al activității culturale.

De aceea îi spun: „La mulți ani” domnule Costa Roșu, multă sănătate, putere de muncă, ca să mai scrieți și alte cărți mărturii ale culturii române din Banatul sârbesc.

Cluj-Napoca, 28 martie 2012

Prof. univ. dr. Nicolae BOCȘAN
Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca

DATE BIOGRAFICE

Dr. Carmen ALBERT, născută în 25 decembrie 1961 la Tg. Mureș, absolventă a Universității „Babeș – Bolyai” din Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie-Filosofie, specializarea Filosofie-Istorie. Din anul 1987 lucrează ca și cadru didactic în jud. Vaslui și jud. Caraș-Severin. Din 1995 ocupă postul de muzeograf la Muzeul Banatului Montan din Reșița, apoi cel de cercetător științific principal. A susținut doctoratul în istoria sociologiei cu teza „Cercetarea monografică în Banat (1859-1948)” în 2001 la Universitatea „Babeș-Bolyai”. A publicat 5 cărți (4 unic autor și 1 în colaborare) și peste 30 de studii, participând la 70 de sesiuni științifice. Preocupările sale se centrează pe istoria sociologiei, sociologie istorică, demografie istorică și istorie modernă.

Vasa BARBU, născut la Uzdin

Traian CĂCINA CV

Dr. Claudiu CĂLIN, născut în 14 noiembrie 1980 la Caransebeș, de origine însă din Oțelu Roșu, Caraș-Severin. Liceul în localitatea de origine între 1995-1999 și cursurile Universității de Vest din Timișoara, Facultatea de Litere, Filologie și Istorie (200-2004). Între 2004-2006 masteratul de „Management în Cultură și Instituții de Cultură” în cadrul Universității de Vest din Timișoara, Facultatea de Litere, Filologie și Istorie, pe care l-a absolvit ca șef de promoție. Din august 2004 arhivist diecezan în cadrul Episcopiei Romano-Catolice de Timișoara. Începând din octombrie 2008 este doctorand al „Institutului de Istorie George Barițiu” din Cluj Napoca, avându-l coordonator pe cercetătorul dr. Stelian Mândruț.

Dr. Crișu DASCĂLU, (n. 1941) – Istoric literar, stilistician, lingvist, poet și prozator. Doctor în științe filologice și conducător de doctorat în domeniul literaturii. Directorul Institutului de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, al Academiei Române și director al „Revistei de studii banatice”, profesor universitar (din 1995). Membru al Uniunii Scriitorilor din România. Este coordonatorul general al *Enciclopediei Banatului*, operă la care colaborează fructuos cu Institutul Cultural al Românilor din Voivodina. Trăiește la Timișoara, România.

Dr. Doina BOGDAN-DASCĂLU (n. 1942) – Istoric literar, stilistician, lingvist și poet. Doctor în științe filologice. Autoare a peste 15 cărți personale și a peste 20 în colaborare. Cercetător științific I la Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu” din Timișoara al Academiei Române (din 1965), profesor universitar (din 1995) și decanul Facultății de Jurnalistică a Universității „Tibiscus” din Timișoara (1999-2007). Membră a Uniunii Scriitorilor din România. Coordonează volumul *Literatura* din cadrul *Enciclopediei Banatului*. Este președinta Comisiei de jurnalism și de comunicare din cadrul Filialei Timișoara a Academiei Române și director al revistei on-line, „Cultură și comunicare”, a acestei comisii. Trăiește la Timișoara, România.

Ioan DAVID, (n. 1950) ziarist, cadru didactic universitar, cercetător științific, editor. Absolvent al Facultății de ziaristică, București. Doctor în filologie, cu teza „Presă românească din Banat în secolul al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea. Repere publicistice și lingvistice”. A fost prezent în coloanele publicațiilor „Drapelul roșu”, „Scânteia tineretului”, „Orizont”, „Luptătorul bănățean”, „Re-nașterea”, „Renașterea bănățeană”, „Tibiscus”, „Vatră nouă”, etc. cu peste 3000 de articole, abordând o paletă largă de genuri și specii jurnalistice. Totodată, a publicat, în reviste de specialitate și în volume colective, peste 20 de studii și cercetări în domeniul istoriei presei. Autor a două cărți: „Presă și cultura”, Editura Augusta/Artpress, Timișoara, 2006 și „Presă românească din Banat. Preocupări de cultivare a limbii”, Editura Augusta/Artpress, Timișoara, 2006. Conferențiar, cadru didactic asociat la Universitatea „Tibiscus” și Universitatea de Vest din Timișoara. A fondat Centrul European de Studii și Aplicații Interdisciplinare (2008). În prezent, cercetător științific în cadrul Institutului de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, din cadrul Academiei Române, Filiala Timișoara. Trăiește la Timișoara, în România.

Dr. Costin FENEȘAN, născut la Timișoara la 21 mai 1947, absolvent al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, promoția 1969. Doctor în istorie din 1977, al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Laureat în 1982 al Premiului „Nicolae Bălcescu” al Academiei Române, autor a peste 30 de cărți (autor unic și în colaborare) și 120 de articole publicate în țară și străinătate. Printre domeniile de cercetare, se înscriu: editarea de documente medievale din sec. XIV-XVII privind Banatul și Transilvania; Banatul și Transilvania în contextul conflictului dintre Habsburgi și Poartă (sec. XVI-XVII); Banatul imperial-domeniu nemijlocit al Habsburgilor în sec. al XVIII-lea. Cercetător științific la Institutul de Istorie din Cluj-Napoca și la Institutul „Nicolae Iorga” din București. Director general al Arhivelor Naționale ale României (1998-2002). În prezent consilier superior la Arhivele Naționale din București.

Dr. Cristina FENEȘAN, născută la București, la 9 octombrie 1946, absolventă a Facultății de Istorie a Universității din București, promoția 1969. Doctor în istorie, din 1982 al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Laureată, în 1999, a Premiului „Timotei Cipariu” al Academiei Române, pentru monografia „Constituirea principatului autonom al Transilvaniei” (Ed. Enciclopedia, București, 1997). Autor a peste 10 cărți (ca autor unic sau în colaborare) și a peste 60 studii publicate în reviste de specialitate din România și de peste hotare. Turcolog-osmanist, cercetător științific principal gr.I la Institutul de Studii Sud-Est Europene din București al Academiei Române (din 1969 și până în prezent). Cărți recente: *Cultura otomană a vilayetului Timișoara*, Editura de Vest, Timișoara, 2004; *Johannes Lutsch - Jurnal de captivitate la Istanbul (1658-1661)*, Editura de Vest, Timișoara, 2006 (în colaborare cu Costin Feneșan).

Romanța IOVANOVICI (n. 1961). Școala elementară la Vladimirovaț, iar școala medie la Vârșeț. Diploma de licență la Catedra de Limba și Literatura Română a Facultății de Filologie din Belgrad. După terminarea studiilor a urmat cursurile post-universitare la aceeași facultate unde a susținut teza de magisteriu, în anul 1990, iar anul 2001 și teza de doctorat din domeniul dialectologiei limbii române. În anul 1985 a început să lucreze la Catedra de Limba și Literatura Română a Facultății de Filozofie din Novi Sad. Din anul 1991 și până în prezent lucrează ca redactor pentru manualele în limba română la Institutul de Manuale, departamentul din Novi Sad. În calitate de conferențiar în perioada anilor 2002-2007 a ținut cursurile de Limba română contemporană și Istoria limbii române la Catedra de Limba și Literatura Română a Facultății de Filozofie din Novi Sad. Peocupările sale de limbă s-au concretizat prin publicarea unor studiilor: (*Dicționarul minimal al limbii române*, *Graururile oltenesti din Banatul de Sud*, *Ghid de conversație româno-sârb* (coautor), *Îndrumător pentru educatori* (coautor), *Monografia localității Vladimirovaț 1907-2007* (coautor), manuale de limba română și numeroase lucrări științifice.

Ivana JANJIĆ, s-a născut pe 3 ianuarie 1987 la Vranje, Serbia. A absolvit Facultatea de Filozofie din Novi Sad, Departamentul de limba și literatura română. În prezent *este doctorand* la aceeași facultate, secția de limba română. A participat la numeroase conferințe și colocvii internaționale, naționale și a publicat articole și studii în reviste și volume de specialitate. La fel, participant al cursurilor de vara și a colocvillor științifice de limba, literatura istoria și arta poporului Român. A câștigat câteva premii în România și Serbia. A avut specializare profesională în România, programul Eurodissey, ianuarie - mai 2010; Muzeul Banatului Montan Reșița. Este membrul Societății de Lingvistică Aplicată din Serbia, colaborator al „Veljko Milkovic Research & Development Center” Novi Sad.

Ionela MENGHER, (n. 1970, Panciova). Licențiată a Facultății de Litere a Universității din București. Studii de doctorat la Facultatea de Litere a Universității București, specializarea Literatura română contemporană, finalizate cu studiul monografic „Lumina 1947-1997”. Deținătoare a titlului de doctor în filologie. Publicistă, scriitoare, folcloristă. În prezent redactor la Radio România Internațional, Secția Sârbă. Autoare a două volume de versuri, apărute la Editura *Libertatea* din Panciova și Editura *Pro Transilvania* din București, a unui studiu monografic despre revista *Lumina* și a unui studiu despre creațiile populare în săptămânalul „Nădejdea”. Ionela Mengher trăiește la București.

Maria Alexandra PANTEA, născută în 27 VI 1982 în Arad. Absolventă din 2004 a Facultății de Litere, Filozofie și Istorie specializarea istorie. În 2006 absolventă a unui masterat „Istoria Transilvaniei”. Profesoară de istorie în Arad, colaboratoarea a revistei „Studii de știință și cultură” și a publicației „Administrație Românească Arădeană studii și comunicări” de la Universitatea Vasile Goldiș Arad. Implicată în proiectul „2012 anul culturii arădene” fiind autoarea unor articole publicate în țară și străinătate.

Costa ROȘU, născut în 1947 la Torac. Publicist, bibliograf, folclorist. Fondator și președinte al Societății Române de Etnografie și Folclor din Serbia și director fondator al Institutului de Cultură al Românilor din P.A. Voivodina. Redactor responsabil al săptămânalului Libertatea. Autor al unui număr mare de studii din domeniile: literatură, bibliografie și folclor. A scris 36 de cărți despre românii din Voivodina. Colaborator permanent al Institutului „George Bariț” din Cluj-Napoca al Academiei Române din București la „Bibliografia istorică a României”. Trăiește la Novi Sad, în Voivodina.

Biljana SIKIMIĆ (n. 1956), colaborator științific superior la Institutul de Balcanologie al Academiei Sârbe de Științe și Arte din Belgrad. Și luat licența la Facultatea de Filologie din Belgrad, la Grupa de limba și literatura spaniolă și la Grupa de limba și literatura română. Și luat masteratul în anul 1990, iar doctoratul în 1993, la Facultatea de Filologie din Belgrad. Din anul 1987 este colaborator al Institutului de Limba Sârbă al A.S.Ș.A., iar din 2001 al Institutului de Balcanologie al A.S.Ș.A. din Belgrad. Este conducătorul Proiectului „Cercetările etnolingvistice și sociolingvistice la refugiații și comunitățile multietnice din Balcani” (începând cu anul 2011). Predă, la Universitatea din Novi Sad, programul de studiu interdisciplinar la studiile academice de licență – masterat, „Studii înrudite”, la obiectul „Înrudirea și etnicitatea” (din anul 2009).
biljana.sikimic@bi.sanu.ac.rs, www.balkaninstitut.com

CUPRINS

PREFĂȚĂ _____ 5

file de istorie

TEZAURO MONETARE DE SECOL IV
DESCOPERITE ÎN BANAT

Traian Căcina _____ 7

ÎNCEPUTURILE METALURGIEI LA
REȘIȚA

Costin Feneșan _____ 19

CETĂȚI OTOMANE ȘI LOCALITĂȚI
DERBENT DIN BANATUL SÂRBESC ÎN
A DOUA JUMĂTATE A VEACULUI AL
XVI-LEA

Cristina Feneșan _____ 27

ETAPE ALE ISTORIEI PRESEI
ROMÂNEȘTI DIN BANAT

Ioan David _____ 45

PARTICULARITĂȚILE ALE APLICĂRII
CONVENȚIEI ȘCOLARE DIN 1933 ÎN
CLISURA DUNĂRII

Carmen Albert _____ 55

culțe

PROCOPIU IVACICOVICI DE LA
EPISCOPIE LA PATRIARHIE

Maria Alexandra Pantea _____ 65

ADMINISTRATURA APOSTOLICĂ DE
TIMIȘOARA ȘI EPISCOPUL
DR. H.C. AUGUSTIN PACHA (1932-1930)
Claudiu Călin _____ 76

cultură populară

ELEMENTE ROMÂNEȘTI ÎN CULTURA
TRADIȚIONALĂ A BĂIEȘILOR DIN
GREBENAȚ

Biljana Sikimić _____ 97

NOȚIUNI MITOLOGICE ȘI RELIGIOASE
LA AROMÂNI

Ivana Janjić _____ 113

relații sârbo-române

LITERATURA ȘI DIPLOMAȚIE

Ionela Mengher _____ 121

raporturi lingvistice

ADAPTAREA FONETICĂ A
ÎMPRUMUTURILOR LEXICALE
DIN LIMBA SÂRBĂ ÎN GRAIURILE
ROMÂNEȘTI DIN BANATUL
SÂRBESC

Romanța Iovanovici _____ 132

identitate

RISCURILE CIVILIZAȚIEI

Crișu Dascălu _____ 140

PATRU GENERAȚII PENTRU CULTURA ROMÂNĂ

Doina Bogdan-Dascălu _____ 144

PAGINI DE

CRONICĂ CULTURALĂ _____ 151

aniversări

EDITURA LIBERTATEA 1945-2011

Cartea, oglinda sufletului nostru

Vasa Barbu _____ 152

ANIVERSĂRI 2011

Instituții românești, publicații și oameni
de seamă români din Voivodina

Costa Roșu _____ 198

CĂRȚI ȘI PUBLICAȚII _____ 217

anaur 2010 _____ 217

jurnal 2010 _____ 260

Piramida nr. 1 _____ 261

PIRAMIDA, pentru a doua oră

la Novi Sad _____ 263

Numărul doi al revistei PIRAMIDA,

propune "băieșii

în contextul sud-slav" _____ 266

Despre Banat și literatură

Piramida nr. 3 _____ 269

Rumuni u Vojvodini _____ 281

Învățământul românesc _____ 283

Dicționarul preoților _____ 284

Dicționarul preoților _____ 286

DATE BIOGRAFICE _____ 245

INSTITUTUL DE CULTURĂ
AL ROMÂNILOR DIN VOIVODINA
Director: *Costa ROȘU*

anuar
2010

publicație anuală a Institutului de Cultură
al Românilor din Voivodina
ISSN: 2217-3870

2300 Zrenianin, P. A. Voivodina, Republica Serbia
str. dr. Miroslav Tirša nr. 4, Sector: Piața Veche

Lectura
Marina ANCAIȚAN

Corectura
Alina IORGA și Camelia BUGAR

Prezentarea grafică și redactarea tehnică
Igor UNGUR

Tiparul
KriMel, Budisava

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

930.83(=135.1)(497.113)

ANUAR... / Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina ;
redactor responsabil Costa Roșu. - 2009 - .-
Zrenianin : Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina,
2009-. -21 cm

Godišnje

ISSN 2217-3870

COBISS.SR-ID 247072519

Dacă Anuarul 2009 a cuprins în mare parte articole despre activitatea Institutului de Cultură al Românilor din Voivodina și despre proiectele acestuia inițiate și realizate în anul respectiv, precum și evenimentele petrecute în acea perioadă în rândul instituțiilor și asociațiilor românești din Voivodina, Anuarul 2010 vine să lanseze studii și cercetări de teren, în exclusivitate despre Banat și bănățeni, semnate de reputați istorici români și nu numai, români atât din țară, cât și din străinătate – România și Croația[...]

(SÂN-MIHAI) • MARAMORAC • MAR-

• PÂRNEAORA) • STRAJA • SUTIESCA (SÂN-

• JAD • PANCIOVA • VÂRȘET • ZRENIANIN • APA-

• asova (Kaņasovo) • Cusici (Kusić) • Iasenova (Jasenovo) • Iangea

• Ulmu (Uljma) • Vajška • Zagața (Zagaćica) • Chichinda (Kikinda) • ALIBUNAR •

• IABLANCA • IABUCA • IANCOV MOST (IANCAID) • JAMUL MIC • LOCVE (SÂN-MIHA-

• ȘAȘ) • RĂTIȘOR • SATU-NOU • SĂLCIȚA • SELEUȘ • SREDIȘTA MICĂ (PÂRNEAORA)

• VÂȚ • VOIVODINȚ • BISERICA ALBĂ (BELA CRKVA) • CUVIN • NOVI SAD • PANCIO-

• za (Marghița) • Banatski Karlovac • Borcea (Borča) • Gai • Caltasova (Kaņasovo) • Cusici (Kusić)

• Samoș • Selcherin • Središtea Mare (Veliko Središte) • Ulmu (Uljma) • Vajška • Zagața (Zađ-

• DOLOAVE • ECICA • GLOGONI • GREBENAȘ • IABLANCA • IABUCA • IANCOV MOST (V

• MESICI • NICOLINȚ • OVCEA • OMOLIȚA • OREȘAȘ • RĂTIȘOR • SATU-NOU • SĂLCIȚA • S-

• VI • VIMIROVAȘ (PETROVAȘĂLA) • VLAICOVĂȚ • VOIVODINȚ • BISERICA ALBĂ (BELA CRKVA)

• ELU (CHISOROȘ) • Banatska Dubica (Marghița) • Banatski Karlovac • Borcea (Borča) • Gai •

• Ivo • Parta • Radolevo (Radojevo) • Samoș • Selcherin • Središtea Mare (Veliko Središte) • Ulm-

• i) • CLEC • COȘTEI • DELIBLATA • DOLOAVE • ECICA • GLOGONI • GREBENAȘ • IABLANCA

• IAC • MARCOVĂȚ • MĂRGHITA • MESICI • NICOLINȚ • OVCEA • OMOLIȚA • OREȘAȘ • RĂTIȘ-

• ȘESCA (SÂRCIA) • TORAC • UZDIN • VLADIMIROVAȘ (PETROVAȘĂLA) • VLAICOVĂȚ • VOIVOD-

• ANIN • APATIN • DOBRIȚA • RUSKO SELO (CHISOROȘ) • Banatska Dubica (Marghița) • Banatski K-

• erin • i) • ea (Iandza) • Kačarevo • Nakovo • Parta • Radolevo (Radojevo) • Samoș • Selcherin • Središtea Mar-

• ul • Kikinda) • ALIBUNAR • BARIȚE (SÂN-IANĂȘ) • CLEC • COȘTEI • DELIBLATA • DOLOAVE • ECICA • GLOGONI •

• JAMUL MIC • LOCVE (SÂN-MIHA) • MARAMORAC • MARCOVĂȚ • MĂRGHITA • MESICI • NICOLINȚ • OVCEA • OM

• SREDIȘTA MICĂ (PÂRNEAORA) • STRAJA • SUTIESCA (SÂRCI

• TORAC • UZDIN • VLADIMIROVAȘ (PETROVAȘĂLA

• JVIN • NOVI SAD • PANCIOVA • VÂRȘET • ZRENIANIN • APAI • DOBRIȚA • RUSKO SELO (CHISOROȘ) • Ban-

• va (Kaņasovo) • Cusici (Kusić) • Iasenova (Jasenovo) • Iany

• i) • Kačarevo • Nakovo • Parta • Radolevo (Rado-

• Ulmu (Uljma) • Vajška • Zagața (Zagaćica) • Chichinda (Kikinda) •

• JAMUL MIC • LOCVE (SÂN-MIHAID) • JAMUL MIC

• A) • SELEUȘ • SREDIȘTA MICĂ (PÂRNEAORA)

• BELA CRKVA) • CUVIN • NOVI SAD • PANCIOVA

• VÂȚ • VOIVODINȚ • BISERICA ALBĂ (BELA CRKVA) • CUVIN

• za (Marghița) • Banatski Karlovac • Borcea (Borča) • Gai •

• C • Ivo • Parta • Radolevo (Radojevo) • Samoș • Selcherin • Središtea Mare (Veliko Središte) • Ulmu •

• BARIȚE (SÂN-IANĂȘ) • CLEC • COȘTEI • DELIBLATA

• DOLOAVE • ECICA • GLOGONI • GREBENAȘ

• IABLANCA • IABUCA • IANCOV MOST (IANCAID) • JAMUL MIC

• LOCVE • MARAMORAC • MARCOVĂȚ • MĂRGHITA

• MESICI • NICOLINȚ • OVCEA • OMOLIȚA • OREȘAȘ

• RĂTIȘOR • SATU-NOU • SĂLCIȚA • SELEUȘ • SREDIȘTA MICĂ (PÂRNEAORA)

• STRAJA • SUTIESCA (SÂRCIA) • TORAC • UZDIN

• VLADIMIROVAȘ (PETROVAȘĂLA) • VLAICOVĂȚ • VOIVODINȚ

• BISERICA ALBĂ (BELA CRKVA) • CUVIN • NOVI SAD • PANCIOVA

• VÂȚ • VOIVODINȚ • BISERICA ALBĂ (BELA CRKVA) • CUVIN

• za (Marghița) • Banatski Karlovac • Borcea (Borča) • Gai • C • Ivo

• Parta • Radolevo (Radojevo) • Samoș • Selcherin • Središtea Mare (Veliko Središte) • Ulmu •